

921595 +

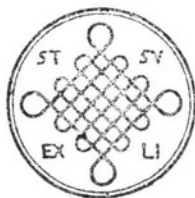
Slovenski jezik

Glasilo Slavističnega društva

Letnik III.

Uredili

Janez Logar Jakob Šolar dr. Franc Tomšič

1940

Izdalo Slavistično društvo v Ljubljani

200905122

KAZALO

Anton Ocvirk: France Kidrič	1
Mirko Rupel: Znanstveno delo prof. dr. Franca Kidriča do njegove šestdesetletnice	11
M. Murko: Indija slovenskih narodnih pesmi	20
Prof. dr. Rajko Nahtigal: Prezrta izdaja I. I. Sreznjevskega slovenskih narodnih pesmi »Mlade Brede« in ziljskega reja	28
Fr. Ramovš: K naglaševanju slovenskih pridevnikov	45
Ivan Grafenauer: Slovenska pripovedka o »hudi mucu« in njena ina- čica v srvnem. slovstvu	52
Stanko Bunc: Imena za denar na Slovenskem	56
† Vida Vrtovčeva: O Megiserjevem slovarju	68
Ruša Mahkota: Pohlin literarni zgodovinar	73
Alfonz Gspan: Linhartova Županova Micka in Richterjeva Die Feld- mühle	84
Breda Milčinski-Slodnjak: Primčeva predavanja na graškem liceju	98
Václav Burian: Matija Čop kot byronist	106
Dr. Nikolaj Preobraženskij: Slovenski Zbogar pri Puškinu in Ler- montovu	125
Tine Debeljak: Puškinova pravljica o ribiču in ribici	132
Aleksander V. Isačenko: Nekaj misli o Korševem prevodu Prešer- novih »Poezij«	151
Tine Orel: Ritem pri Prešernu	156
Marja Boršnik-Škerlak: Slovenka	168
Zapiski:	
Prešernova Puščičica brez zela (A. Breznik)	182
Gajšek s Kalobja (Dr. P. Strmšek)	182
Še o snovi Vodnikove basni Sraka ino mlade (L. Legiša)	184
Prešerniana (J. Šolar - Alojz Turk)	184
Imre Augustich (Vilko Novak)	188
K Aškerčevemu Primožu Trubarju (R. Molè)	190

R. R. R.

SLOVENSKI JEZIK

IZ SPOŠTOVANJA DO NJEGOVEGA DELA
V IMENU PRIJATELJEV IN HVALEŽNIH UČENCEV
SVOJEMU PREDSEDNIKU IN ČASTNEMU ČLANU

DOKTORJU FRANCETU KIDRIČU
AKADEMIKU UNIVERZITETNEMU PROFESORJU

OB NJEGOVI ŠESTDESETLETNICI

SLAVISTIČNO DRUŠTVO V LJUBLJANI

Anton Ocvirk:

Francè Kidrič

Najodličnejši predstavnik sodobne slovenske literarne zgodovine in dejanski utemeljitelj moderne kritične metode za raziskavanje starejših obdobij naše preteklosti, profesor Francè Kidrič, praznuje svoj šestdeseti rojstni dan. Ta jubilej ni pomemben samo za slovensko znanost, ki jo je v petintridesetih letih svojega iskanja obogatil z obsežnim nizom spisov, ampak v enaki meri tudi za vso našo narodno kulturo, saj jo je s svojim delom sooblikoval in soustvarjal. Nihče pred njim se ni s tako vztrajno doslednostjo, s tako neuklonljivo ljubeznijo poglobljal v našo davnino in iz tisočerih drobcev obličil zgodovino slovenske besede. Nihče pred njim se ni mogel popolnoma izmotati iz usodnega območja paberkovanja, nesistematičnega zbiranja gradiva, slučajnostnega opredeljevanja problemov in se povzpeti do udejevitve vélike, na dokumentih zgrajene sinteze naše literarne tradicije od prvih jezikovnih spomenikov do Prešernove pesniške izpovedi. Nihče pred njim ni skušal dokončno razjasniti temeljnih vprašanj o svojevrstnosti in vrednosti našega slovstvenega razvoja s takó svobodnih, neosebni, objektivnih vidikov. Ni skoraj problema v naši starejši književnosti, ki ga ne bi kakor koli raziskal in ocenil, ni skoraj dejstva, ki ga ne bi kritično pretehtal in ovrednotil. V vse, tudi naj-neznatnejše predele slovenskega pismenstva, reformacije, protireformacije, preroda in Prešernove dobe je prodril s svojim ostrim analitičnim duhom in z logično jasnostjo razbral resnično od napačnega, pomembno od nebistvenega, izvorno od privzetega, estetsko kvalitativno od zgolj zgodovinsko značilnega. Tako se je prvi dokopal do osrednjih gibalnih sil naše književne rasti in jo znanstveno do podrobnosti utemeljil.

Profesor Kidrič spada h generaciji, ki je v začetku 20. stoletja dokončno prelomila s filološko literarnozgodovinsko metodo in si ustvarila nova, tehtnejša historična načela. Spoznal je, da ni mogoče slovstvenih pojavov dojeti zgolj s tekstno in jezikovno analizo, da jih ni mogoče razložiti samo z biografskim in bibliografskim gradivom, ampak da se mora znanstvenik poglobiti vanje zgodovinsko-razvojno z upoštevanjem miljejskih, svetovnonazornih, idejnih, socioloških, estetskih in vseh drugih komponent, ki so jih oblikovale. V tej smeri je postopoma, a iz leta v leto izraziteje dozoreval njegov osebni znanstveni nazor, čigar izhodišče in ideološko bazo je že spočetka tvoril sodobni evropski pozitivizem.

Tako po vzgoji kakor po tolmačenju nalog literarne zgodovine je Kidrič pristaš historičnega evolucionizma, zasidranega na strogo kavzalnem pojmovanju realnosti. Slovstvenega dogajanja ne razlaga ozko aprioristično ali abstraktno idealistično, pač pa historično pozitivistično; ne oklepa ga v nasilne dogmatične opredelitve, ampak išče njegovih gibal v dejstvenosti in zgodovinski stvarnosti. Čas in prostor sta zanj dve povsem realno objektivni vrednoti, ki se jima mora znanstvenik spontano

podrediti, če ju hoče res pravilno dojeti. Vsako samovoljno razlaganje preteklosti na temelju kakršnih koli subjektivnih svetovnonazornih premis stremi v izmaličenje resnice. Literarni zgodovinar ne sme aprioristično razsojati, temveč stvarno ugotavljati; le tako pride do sklepov, ki so zgrajeni na neizpodbitnih dejstvih. Toda z ugotovitvijo teh dejstev je komaj na prvi stopnji višjega historičnega sklepanja, ki ga more izvesti šele tedaj, ko odkrije notranjo vzročno zvezanost med pojavi, ko razloži njihov vznik, delovanje in pomen. Od tu dalje se končno šele lahko povzpne do sintetičnega razumevanja literarnega dogajanja, do opredelitve tistih vodilnih idej, ki so razgibavale narodno celoto, skupine ali poedince. Tudi nazore generacij in miselnost posameznikov je treba spoznati, in sicer z upoštevanjem vsega, kar je zanje važno. Nobena osebnost ni rastle docela sama iz sebe, zgolj iz svojih lastnih virov, ampak je bila determinirana po dobi, družbi in okolici, v kateri je živela, zato jo moramo razlagati tudi iz širših perspektiv v zvezi z vso problematiko časa in družbe. Literarno-zgodovinsko iskanje mora biti sociološko podkrepjeno, sicer okrne zaradi odtrganosti od vitalnih razgibov družbenega razvoja. V nemali meri pa se mora oplajati še s primerjalno metodo, ki omogoča v okviru splošno evropskih perspektiv, da točneje dojamemo domačo tvornost in jo zanesljiveje ocenimo.

Te prvinske sestavine svojega znanstvenega nazora je Kidrič postopoma poglobljajal še s spoznanji, ki jih je pridobil prav s študijem slovenske literature. Predvsem je doumel dejstvo, da se je vsak narod razvijal po svojih lastnih historičnih zakonitostih, po neki dinamiki, ki je zanj bistvena, da zato ni mogoče kar slepo vzporejati njegovega razvoja s tujim ali celo nekritično prevzemati poznamenovanj za dobe, tokove in gibanja od drugod. Z vidika svojega predmeta, ki obsega slovensko književnost od 6. do srede 19. stoletja, to je obdobja, ki so bila umetniško pretežno neplodna, a vendar kulturno važna, je odkril, da mora uporabljati »sploh precej drugačne metode in priprave« kakor raziskovalec modernih literatur. Zgodovinar teh stoletij bi si kaj malo mogel pomagati samo z estetskimi merili — ki pa jih seveda nikakor ne gre zanemarjati, zlasti v prerodu in v Prešernovi dobi — toda ob njih mora neogibno upoštevati še vrsto komponent, kakor narodnostno-politična vprašanja, jezikovno-literarne vidike, delovanje verskih momentov na književnost, svetovnonazorna gibanja skupin in poedincev itd., s katerimi prodre do jedra celotnega slovstvenega dogajanja pri nas in ga lahko razloži. Kako zelo se je avtor »Zgodovine slovenskega slovstva« zavedal važnosti vseh teh vprašanj pri študiju naše starejše književnosti, priča njegova naslednja izjava: »V dosedanjih slovenskih literarnih zgodovinah,« ugotavlja l. 1927. v intervjuju »O literarni zgodovini« v »Ljubljanskem Zvonu«, »tiči mnogo zaslužnega, naporega in težaškega dela, ki je moralo biti opravljeno. Obžalovati pa je treba, da so njih avtorji po vrsti premalo razmišljali o svojevrstnosti problema in potrebi svojevrstnih metod ter o vzrokih nastankov in izostankov. Metoda vseh piscev celotnih slovenskih literarnih zgodovin, ki pridejo za laika v prvi vrsti v poštev, je v bistvu isto niza-nje biografij in bibliografij... Zastarelost metode, nepreglednost periodizacije, nezadostno iskanje vzročnih zvez, pomanjkanje doganljivosti in sinteze so pač glavni vzroki, da naše literarne zgodovine laiku niso oni

vzljubljeni kaŕipot, ki bi mu morale biti, a da sluŕateljji univerze, ki se pripravljajo za izpite, nad njimi obupujejo. K vsemu se pridruŕujejo zlasti pri starejših zgodovinarjih ŕe mnoge netočnosti in nekritičnosti.«...»Zgodovina slovenskega pismenstva in starejše literature' po moji zamisli je nekoliko kompliciran problem, pri reŕevanju katerega ima estetski ozir pač svojo podčrtano pozicijo, a je vendarle enakovredna komponenta poleg raznih drugih komponent.« — Mimo tega je vaŕno tudi dejstvo, da je ŕele Kidrič prvi določil kriterij za presojo in ovrednotenje posameznih dob, ko je ugotovil, da je treba pri razdobjih zgolj duhovno-cerkvene literature dognati, v koliki meri so omogočala gojitev narodne knjiŕevnosti v okviru svoje miselnosti, medtem ko je pri prerodu vaŕno, kako je postopno uvajal posvetne panoge v slovensko slovstveno obravnavo.

Profesor Kidrič pa ni le prodoren razčlenjevalec historičnih problemov, ampak tudi spreten sistematik. Njegova analiza je dosledna, natančna, kritično dognana, zgrajena v celoti in potankostih na stvarnih ugotovitvah. Pri kompoziciji razprav zna racionalistično predmetno nizati dejstvo za dejstvom, misel za mislijo in iz njih izvajati logične zaključne sklepe. Vsak svoj spis zasnuje pod vidikom osrednje ideje ali teze, ki jo ŕe v uvodu označi, a nato v posameznih odstavkih organsko izvede. Pri tem se vedno opira na najtehtnejŕe dotedanje izsledke, jih empirično razčleni, pokaŕe, v čem je njihova problematika, ter jih na osnovi novega arhivalnega, rokopisnega ali tiskanega gradiva ter lastnih dognanj dokončno ovrednoti: sprejme ali ovrŕe. Pri tem se ne da voditi od nikake svojevoljne invencije ali bleŕčeče domislice, ne zaide pri dokazovanju na stranska pota, ampak se strogo oklepa vodilne misli. Zato je njegov stil stvaren, preprost, nefiguralen, prej mrzel kakor vznesen, a vendar razgiban, kadar se mu misel ob problemu ogreje ali razŕivi.

V obŕirnejŕih delih, v katerih je treba sintetično zajeti razvoj celote ali pokazati kolektivno prizadevanje obdobj in generacij, se prav tako opre na vodilno idejo in jo postopoma organsko dograja z uporabljanjem vseh virov in zaključkov, do katerih je priŕel v posameznih ŕtudijah. Ta način obravnavanja je vaŕen zlasti za naŕe starejŕe slovstvo do preroda, kajti tu so spričo pomanjkanja pravih pesniŕskih umotvorov dragoceni vsi, ŕe tako neznatni drobci slovenske jezikovne tvornosti, saj se v njih zrcali naŕ napor, da bi se polagoma dvignili do viŕjih knjiŕevnih vrednot. Pri kompoziciji takih sintetičnih orisov se oklepa kronoloŕsko-sukcesivnega načina prikazovanja, da bi v točnih časovnih presekih izvedel razvojno črto razdobj in obenem ugotovil vzročno zvezo med slovstvenimi procesi. V tem okviru se pač dá natančno očrtati nastoj idejnih smeri, razjasniti njihova razseŕžnost in funkcija, a podati tudi njihov viŕek in izŕivetje. Pri orisu časovnih struj se ne omejuje samo na njihov jezikovno-literarni razvoj, temveč upoŕteva tudi sploŕno kulturni, politični, idejni, socialni in celo gospodarski poloŕaj dobe, kolikor je posredno ali neposredno vplival na porast ali upadanje knjiŕevne tvornosti. Z vzporednim primerjanjem naŕega duŕevnega ŕivljenja z istodobnimi evropskimi idejnimi tokovi pa je vnesel v svoje raziskovanje globljo znanstveno problematiko.

Vse te prvine Kidričevega pojmovanja literarne zgodovine so pristen izraz njegove osebnosti, njegovega svetovnega in znanstvenega nazora.

Na njih je zgrajeno celotno njegovo historično iskanje tako v podrobnih analitičnih razpravah kakor tudi v obširnih sintetičnih delih.

*

S slovenistiko se je pričel prof. Kidrič ukvarjati že prva leta svojih univerzitetnih študij na Dunaju, in sicer z zanimanjem, ki je pričalo, da se mladi Jagičev slušatelj splošne slavistike noče samo pasivno poglobljati v slovensko literaturo, ampak da se pripravlja za aktivno iskanje v tej smeri. V teh letih se je oblikoval predvsem njegov historični nazor s proučevanjem slovanskih in zapadnoevropskih znanstvenih spisov, istočasno pa je raslo v njem spoznanje, da se mora moderno usmerjeni raziskovalec slovenske tradicije okleniti novih historično-kritičnih načel in prelomiti z dotedanjim načinom razpravljanja pri nas, ako hoče biti njegovo delo res plodonosno. Tako je z njemu lastno doganjivostjo začel razmišljati o stanju sodobne slovenistike, ugotavljati vrzeli in pomanjkljivosti, a obenem zbirati gradivo za obravnavanje posameznih problemov. Povsem sistematično pa se je usmeril v raziskovanje naše preteklosti po svoji doktorski promociji leta 1906.; dosegel jo je z disertacijo »Revision der glagolitischen Kirchenbücher«, ki pa ni izšla v tisku. Od tega leta dalje datira njegovo javno znanstveno prodiranje v slovenistiko.

Še večje možnosti za uresničenje prvotnih načrtov pa so se mu odprle, ko je postal leta 1908. uradnik dunajske dvorne biblioteke. Tu se je lahko mirno posvetil študiju posameznih literarnih problemov in skušal čim globlje prodreti v svoj predmet. Za njegov razvoj v tej smeri je bilo gotovo nemajhne važnosti tudi dejstvo, da sta si s tovarišem v biblioteki Ivanom Prijateljem razdelila področji njenega raziskovanja tako, da se je Kidrič specializiral na starejši del našega slovstva od prvih literarnih spomenikov do marčne revolucije, medtem ko se je Prijatelj osredotočil v proučevanje novejših obdobj. Obadva sta prav v teh letih do svetovne vojne v skladnem sožitju gradila temelje moderni slovenski literarni zgodovini. Spomladi leta 1914. se je Kidrič odpravil na študijsko potovanje v Rusijo, kjer je izpopolnil svoje historične poglede in si nabral vse polno dragocenih znanstvenih in političnih spoznanj. Po svetovni vojni se je leta 1920. habilitiral na dunajski univerzi s knjigo »Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert« za slovansko filologijo s posebnim ozirom na ruske in južnoslovanske literature in jezike ter bil še istega leta imenovan na ljubljanski univerzi za rednega profesorja slovanskih literatur starejše dobe s posebnim ozirom na slovensko.

Svoje znanstveno delo je pričel leta 1906. z oceno Sketove »Slovenske slovstvene čitanke za sedmi in osmi razred srednjih šol« (AsIPh). V njej je upravičeno poudaril, da bi moral prireditelj knjige upoštevati tudi sočasna literarna prizadevanja drugih slovanskih narodov, v kolikor so bila v zvezi s slovenskim slovstvom in kolikor so nanj vplivala. Iz naslednjih let je poleg manjših referatov in ocen zlasti važna obsežna študija o »Primožu Trubarju«, ki jo je objavil leta 1908. ob štiristoletnici rojstva prvega slovenskega pisca v celjskem lokalnem listu »Domovini« v 32 podlistkih. V njej je na osnovi novih dokumentov in kritičnih dognanj orisal Trubarjevo življenje in delovanje, prikazal njegovo du-

ševno podobo in označil njegov pomen. Istega leta je prispeval za »Zbornik u slavu Jagiću« članek o češko-ilirskem pravopisu na Štajerskem do »Novic«, medtem ko je naslednjega leta opozoril v IMK na dotlej neznano biografijo Primoža Trubarja in v »Naših zapiskih« temeljito ocenil Trubarjev zbornik. V tej mojstrski kritiki z naslovom »Epilog k Trubarjevemu zborniku« je z natančnim poznavanjem gradiva in problemov naznačil vse nepravilnosti, napake in kriva tolmačenja Trubarjevega dela in miselnosti.

S sistematičnim prodiranjem v zadnje odtenke teh obdobij in z vestnim upoštevanjem prvih virov je kaj kmalu spoznal, da so bili dotedanji raziskovalci naše starejše književnosti površni v obravnavanju poedinih vprašanj, nezanesljivi v izsledkih in da niso kritično preiskovali gradiva, ki so ga uporabljali. Tako je v vrsti člankov s skupnim naslovom »Pomote in potvare za razne potrebe« (NZ 1909 in 1910) prepričevalno zavrnil trditve o slovenstvu admontskega očenaša, admontske »vindiške« abecede in maše v »vindiškem« jeziku. Istočasno pa se je začel s pomočjo novih dokumentov uspešno ukvarjati tudi s Prešernovo dobo in nekaterimi njenimi predstavniki. V ta okvir spadajo »Paberki o Vrazu« (ČZN 1910) — to so kratke skice o Vrazovem bivanju v Ljubljani, o Vrazu juristu v Gradcu, o njegovih stikih z Grünom in Korytkom — ter pregledno sestavljena »Bibliografija Vrazovih spisov in korespondence« (ČZN 1910, 322—84). Semkaj moramo uvrstiti še »Paberke o Korytku in dobi njegovega delovanja v Ljubljani« (LZ 1910), ki jih je pretežno črpal iz Poljakove zapuščine. Problematiko Prešernovega pesniškega ustvarjanja pa je načel v krajši razpravi »Prešernov sonet: ‚Pov‘do let starih čudna izročila...‘« (LZ 1911) in se v njej s tehtnimi dokazi prvič uprl Žigonovi matematični arhitektoniki. Istega leta je še objavil korespondenco med Prešernom in Vrazom (ZMS 1911), prispeval važne glose h Grafenauerjevi publikaciji Prešernovih, Kastelčevih in drugih rokopisov (Veda 1911) ter stvarno ocenil istega avtorja »Zgodovino novejšega slovenskega slovstva« (Veda 1911). Znanstveno raziskovanje ga je v tej dobi privedlo tudi k drugim literarnim problemom. V prispevku »Recimo dve, tri o slovenskemu preporodu« (Veda 1912), zasnovanem v obliki pisma, je uspešno zavrnil Ilešičeve teze in podal svoje pojmovanje Vrazove problematike. Z razpravo »Francosko-ilirska loža prijateljev kralja rimskega in Napoleona v Ljubljani« (Slovan 1914) in z daljšo študijo »Framazonске lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije« (Rad 1914) je naposled osvetlil na podlagi poročil dunajskega policijskega arhiva delovanje prostozidarstva pri nas.

Vsi ti spisi predstavljajo komaj droben del celotnega Kidričevega opusa, skoraj bi lahko rekeli, uvod vanj. Najznačilnejše njegove monografije in razprave so nastale prav za prav šele v Ljubljani v tesni zvezi z udeleževanjem na univerzi. Šele v novem okolju je lahko popolnoma uresničil svoj načrt postopnega sistematičnega pretresa vsega našega pisane in tiskanega izročila od jezikovnih začetkov do Prešerna, vseh gibanj, kakor so se časovno vrstila. S prodorno analizo in z izjemnim kritičnim čutom za ovrednotenje slovstvenih problemov in dejstev, ki ga je prav v teh letih razvil do viška, je segel do podtalnih silnic naše duševne kreativnosti, a obenem v sintetičnih zaključnih spisih podal dokončno

znanstveno fiksacijo vse starejše književnosti. To mu je omogočilo v veliki meri zlasti še načrtno iskanje in uporabljanje arhivalnega gradiva (Univerzitetna biblioteka, arhiv v Nar. muzeju, arhiv humanistične gimnazije glede katalogov filozofije, škofijski arhiv, advokatski arhiv v dež. sodišču, zbirka testamentov v sod. arhivu, katalogi starih privatnih knjižnic itd.), s čimer je postavil trdne temelje svoji zgodovinski zasnovi naše preteklosti. Pri tem iskanju je spoznal, da so se prejšnji obdelovalci teh stoletij do 1848 prepuščali pretežno slučajnim najdbam, kajti sicer ne bi ostale cele skladovnice pomembnega dokumentarnega gradiva neopazene ali neuporabljene.

Razvoju slovenskega pismenstva sicer ni posvetil posameznih razprav, pač pa ga je očrtal v zvezi s celokupnim pregledom starejših obdobj. Tako je ob dveh kratkih skicah o tem vprašanju v »Slovenački« (1927) in v Stanojevičevi Narodni enciklopediji (»Bilješke krščanskog srednjeg vijeka«) dodobra razčlenil ta stoletja šele v prvem poglavju svoje »Zgodovine slovenskega slovstva«, ki mu je dal tehten naslov »Stoletja beležk brez literarne tradicije«. Izguba neodvisnosti, popolna politična, socialna in seveda tudi gospodarska nadvlada tujega gospodarja, podrejenost večine slovenskega ozemlja pod cerkvenoupravne okoliše izven domačega teritorija, neprestana možnost nemške kolonizacije, neslovenska usmerjenost samostanov in njihova podtalna raznarodovalna učinkovitost, prednost nemškega in latinskega jezika v cerkvi in javnosti, razcepljenost slovenskega življa v ozko lokalnodomrodne geografske celote, ponemčevanje slovenske inteligence in še razni drugi vzroki so bili dovolj močni, da so za dolga stoletja onemogočili vznik naše literarne aktivnosti celo v najskromnejši obliki. S tem, da je Kidrič razbral vse momente, ki so v tem razdobju tako zelo ovirali oblikovanje slovenske narodne zavesti v smislu afirmacije jezika v javnosti in v pisani besedi, je izpričal religiozno propagandni namen in pomen prvih cerkvenih tekstov, obenem pa je dokazal, da so bili ti spomeniki v času res osamljeni pojavi brez vpliva na morebitno tvorbo prave literarne tradicije.

Vse globljo problematiko kakor pismenstvo pa mu je nudila slovenska reformacija, saj nam je ona ustvarila jezik in knjigo, nas vzbudila iz tope kulturne brezizraznosti v aktivno duševno življenje in nam dala vse pripomočke za pravi literarni razvoj. O protestantizmu se je pri nas že prej mnogo pisalo, zbiralo biografsko in bibliografsko gradivo, razmišljalo, razsojalo, polemiziralo, vendar vse prej kakor res historično-kritično. Odločilen preobrat v načinu raziskovanja te dobe pa je prav za prav nastal šele z nastopom prof. Kidriča. S podrobnim pretresom vsega, kar se nam je ohranilo, z dosledno analizo del, s kritično presojo gradiva, dotedanjih trditev, domnev, hipotez, s točno fiksacijo biografskih ogroditelj posameznih reformatorjev je slednjič omogočil stvarno-objektiven razgled po dobi in osebnostih. Od zunanjih zgodovinskih problemov, ki so bili — kakor se je izkazalo — prav do njega slabo ali skoraj še neobdelani, se je postopoma približeval središčnim, ideološkim, svetovnonazornim, narodnostnim in splošnokulturnim vprašanjem reformacije, dokler ni naposled strnil vseh dognanj v zaključno sintezo.

S protestantsko dobo se je začel na nov način ukvarjati leta 1918. z objavo prvega dela svojih »Prispevkov in opomb k zgodovini reformacije

na Slovenskem« (ČJKZ 1918/19, 1920). V njih je z uporabo dotlej še neupoštevanih virov, starejše biografike, posebno pa korespondence karakteriziral Unguandovo osebnost, pojasnil stike tega reformatorja s slovenskimi in hrvatskimi somišljeniki, ugotovil njegovo prizadevanje za južnoslovenski tisk in podal historiat o ustanovitvi in usodi biblijskega zavoda. V epohalni monografiji »Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen« je nato z vsemi modernimi sredstvi historične analize tekstov raziskal Trubarjevo Cerkovno Ordningo in še nekaj manjših tovrstnih spisov. V tej smeri je objavil še več krajših prispevkov v domačih in tujih revijah in v njih razčistil vrsto vprašanj o slovenskem protestantskem tisku. Svojevrstna po metodi pa je njegova obsežna študija »Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja« (RDHV 1923). V njej so v kronološki zapovrstnosti končno ugotovljene posamezne faze Trubarjeve življenjske poti in njegove verske miselnosti. Vsak odstavek v tej razpravi je kritično prodorno obdelan, vsi biografski podatki so z dokumenti podprti, obenem pa so nanizane tudi vse hipoteze, ki jih mora literarni zgodovinar še vedno upoštevati, ker nima zanesljivih dokazov, da bi jih lahko popolnoma razjasnil. To študijo moramo uvrstiti med najznačilnejše analitične spise o reformaciji; mimo nje ne bo mogel nihče, ki bo hotel kakor koli govoriti o Trubarju in njegovem delu.

S tem pa prof. Kidrič še ni zaključil svojega razpravljanja o protestantski dobi, temveč ga je dopolnil še z mnogimi članki o posameznih takratnih tiskih, o vlogi in pomenu šolstva, o šolskem repertoriju in manjših problemih. Vse izsledke o tedanji knjižni produkciji je slednjič strnil v pregledno celoto v delu »Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri južnih Slovanih v XVI. veku«, ki je izšlo leta 1927. v litografirani obliki. Tu je v kronološkem zaporedju nanizan razbor vseh tiskov, ki so izšli pri Slovencih in Hrvatih v letih 1550—1600, obenem so literarnozgodovinsko fundirane poedine publikacije z vsem potrebnim znanstvenim aparatom. Spis nikakor ni suh bibliografski seznam protestantskih knjig, ampak navaja kratko tudi literarnoidejne, jezikovne in kulturnozgodovinske probleme tistega časa, kolikor seveda spadajo v okvir celotne zamisli. »Zdelo se mi je potrebno,« piše avtor v uvodu, »da se preišče enkrat v celoti in sistematično, kako se je v teh delih poleg versko-agitatoričnega materiala zbiralo tudi historično gradivo, ki je že sodobnikom približevalo tudi življenje in hotenje teh pisateljev ali se nanašalo sploh na dobo in dogodke v njej.« — Toda tudi v drugi smeri je Kidrič dopolnil svoje delo o protestantizmu. Izza leta 1925. je namreč objavil v »Slovenskem biografskem leksikonu« vrsto biografij posameznih reformatorjev in tako izpolnil nemalo občutnih vrzeli. V leksikalno zgoščeni, a osebnostim primerni obliki je prikazal Bohoriča, Bonoma, L. Budino, S. Budino, Dalmatina, Frischlina, pristaše protestantizma v plemiških rodbinah Gallov baronov Gallensteinov, Gallenbergov, Fašankov, Gušičev, Herbersteinov, vladarja Maksimiljana II., zgodovinarja slovenske reformacije Th. Elzeja in mnoge druge.

Posebno pozornost je seveda posvetil tudi katoliški protireformaciji in ji odkazal pravo mesto v našem celotnem literarnem razvoju. Pri obravnavanju te dobe je bilo treba tako rekoč šele pretresti vse dotlej zbrano gradivo, ga izpopolniti in dopolniti ter nato graditi dalje. V okvir takega

iskanja spada predvsem razprava »Opombe k protireformacijski dobi v zgodovini slovenskega pismenstva« (ČJKZ 1921/22), v kateri je ugotovil kronološko vrsto katoliških slovenskih tiskov od 1600—1764. Semkaj moramo uvrstiti tudi »Doneske za zgodovino slovenskega lekcionarja in slovenske pridige« (BV 1923) in vrsto drobnejših prispevkov o Breznikovi »Pratiki«, Ahacelovih »Pesmih«, o Lavrenčičevem prizadevanju za slovensko cerkveno pesmarico, o dramatičnih predstavah v Ljubljani do leta 1790. in podobno. Z vidika tekstne analize je značilen spis »Stapleton med Slovenci« (ČJKZ 1924), medtem ko je v članku o Alasiji da Sommaripi (LZ 1924) z novimi dokumenti osvetljeno življenje in delo avtorja knjige »Vocabolario Italiano e Sciavo«. Mimo tega pa je med drugimi obširno obdelal v »Slovenskem biografskem leksikonu« iz te dobe zlasti Hipolita, Paglavca in Alasio.

S prav posebno vnmemo in znanstveno akribijo pa se je prof. Kidrič poglubil v slovenski prerod, v obdobje, ki zrcali nov, plodnejši kulturni in literarni razmah. V prvi obsežnejši razpravi o tem vprašanju »Razvojna linija slovenskega preporoda v prvih razdobjih« (RDHV 1930) je v nasprotju s predhodniki utemeljil vznik prerodne miselnosti že v jezikovno-kulturnem programu Pohlinove slovnice in tako upravičil svojo periodizacijo tega gibanja, ki ga datira z letom 1750. Mimo omenjenega vsebuje študija vse polno dokaznega gradiva iz najrazličnejših kulturnih področij za oznako situacije okoli sredine 18. stoletja z vidika ugotovitve kali nove miselne orientacije pri porajajoči se generaciji. Splošni problematiki preroda je zatem posvetil posebno komparativno delo »Dobrovsky in slovenski preporod njegove dobe« (1930), v katerem je izvedel razvojne stopnje teh desetletij do 1829 in ugotovil, kako se je formirala literarna tvornost v najrazličnejših kulturnih področjih. Ne samo slovenistu, ampak tudi komparativistu nudi ta knjiga bogato zakladnico važnih dejstev in pobud. V zvezi s prerodom je treba omeniti še razpravo »Ustanovitev slovenske stolice v Ljubljani« (LZ 1934) ter znanstveno prvovrstno opremljeni in komentirani izdaji Primčeve (1934) in Zoisove (1939) korespondence. Prav tako spada semkaj 90 biografij poedinih preporoditeljev, ki so izšle v »Slovenskem biografskem leksikonu«. Vse te objave pa tvorijo dejansko le predštudij za končno oznako in opredelitev tega obdobja, ki jo je avtor izvedel šele v svoji monumentalni »Zgodovini slovenskega slovstva«. Tu se je dotaknil vsega, kar se mu je zdelo odločilne važnosti za oris časovnih gibanj in struj, za karakteristiko usmeritve poedincev in skupin, vsega, kar bi z raznih plati osvetlilo individualna in kolektivna prizadevanja in pripomoglo k pravilnemu vrednotenju takratnega literarnega dogajanja. Tako je tu zbral in smotrno razporedil domala vse, kar spada v območje te dobe, a je obenem v okviru celote podrobno prikazal in po pomenu ocenil mimo drugih zlasti Pohlina, Japlja, Kumerdeja, Zoisla, Linharta, Vodnika, Kopitarja, Primca in Jarnika. Svoje historično razpravljanje o prerodu pa je razen tega podprl še z upoštevanjem sočasnih političnih, socialnih, religioznih in celo ekonomskih vidikov, v kolikor so na nas vplivali in po svoje barvali snovanje posameznikov in skupin.

Z »Zgodovino slovenskega slovstva« smo dobili prvovrstno sintetično delo o vsej naši starejši književnosti, mojstrovino, ki pomeni v vsakem pogledu odločen prelom s tradicijo. V tem svojem doslej najobsežnejšem

tekstu je Kidrič odprl popolnoma nove razglede v preteklost, očrtal počasni, toda vztrajni napor slovenskega človeka po izoblikovanju lastne kulture, razbral vse momente, ki so ga pri tem izpodbujali ali ovirali, sproščali ali utesnjevali, se dokopal do osrednjih značilnosti dob in gibanj, smeri in tokov, pokazal padce in uspehe, kakor so se časovno vrstili, ter končno označil vlogo generacij in poedincev po njihovi resnični vrednosti. Zlasti pa se je avtor zavedal, da je nujna nova, točnejša opredelitev dob, in sicer po načelih, ki so značilna za naš slovstveni razvoj. Tako je razdelil dvanajst stoletij slovenske literature v več, problemsko v sebi zaključenih, med seboj vzročno povezanih enot. Ob srednjeveško pismenstvo, ki se razteza od 6. v prvo polovico 16. stoletja, je najprej uvrstil zgodovino reformacijske književnosti in jo v posebnem poglavju dopolnil še z orisom vzporedno razvijajoče se protireformacije. Zatem je v časovni zaporednosti prikazal versko-knjižno prizadevanje katoliških pisateljev 17. in prve polovice 18. stoletja, ob katero je prislonil še poglavje o delu protestantov po dobi katoliškega razmaha. Najobsežnejši del knjige, skoraj šest sto strani, pa je namenil pregledu slovenskega preroda, s čimer je v dosledni razvojni črti zaključil svoj spis. K tem osrednjim poglavjem, ki govore o historičnem procesu literarnega dogajanja, pa je včlenil še tri splošno idejne prereze treh najznačilnejših dob našega starejšega slovstva: protestantizma, katoliške knjižne aktivnosti in preroda. V njih je pokazal miselnost, literarno problematiko, jezikovno ideologijo, zveze s svetom, vplive in odnose, pomen in vrednote teh razdobj.

Posebno poglavje njegovega znanstvenega iskanja tvori končno Prešernova človeška in pesniška osebnost. Zdi se, da skoraj ni problema v biografskih, idejnih in oblikovnih predelih prešernoslovja, ki se ga ne bi v tej ali oni obliki dotaknil in mu vtisnil pečat svojega duha. Od prvih priprav za kritično izdajo Prešernovih pesmi pred petnajstimi leti pa do danes, ko je že uresničil skoraj pretežni del svojega načrta, je priobčil toliko podrobnih študij o našem osrednjem geniju, ugotovil toliko novih dejstev, prispeval toliko osvetljav, kakor malokdo pred njim. Spočetka ga je v zvezi z Žigonovim proučevanjem matematične arhitektonike v Prešernu zanimala zlasti oblikovna plat pesnikovih stvaritev. Zato je v prispevku »Iz delavnice za komentar Prešerna« (LZ 1925) in v kritičnih »Pomenkih« (LZ 1928) s tehtnimi dokazi ovrgel vsako preenostransko tolmačenje takega načina ustvarjanja pri avtorju »Sonetnega venca«, ki bi bilo zavestno navezano na razne abstraktne arhitektonske obrazce takó pri kompoziciji posameznih pesmi kakor tudi celotne zbirke. Nove razglede po pesnikovem življenju pa je zatem omogočil v daljši razpravi »Prešernove odklonjene prošnje za advokaturo« (RDHV 1926), medtem ko je v študiji »Prešerni od konca 15. do srede 19. stoletja« (ČJKZ 1927) razčistil geneološka vprašanja Prešernovega rodu. Mimo krajših prispevkov za komentiranje in datiranje nekaterih pesmi, ki so izšli v »Ljubljanskem Zvonu« leta 1933. in 1934., pa je na svojevrsten način objasn timeri pesnikovo ljubezensko izživljanje v razpravah »Prešernove Lavre« (LZ 1934) in »Poslednja Prešernova Lavra« (LZ 1935).

To iskanje pa je bilo prav za prav le priprava za zaključno sintetično dojetje življenja in dela Prešernove osebnosti. Tako je nastala leta 1936. prva res kritično sestavljena izdaja njegovih poezij, ki obsega

razen inimprimabilij in predelav narodnih pesmi celotno Prešernovo literarno izročilo. Temeljni pomen nove redakcije ne tiči le v svojstveni ureditvi pesniških plodov našega največjega lirika, ampak v enaki meri tudi v načinu modernizacije njegovega jezikovnega izraza, ki je izvedena tako, da ni z njo uničena elementarna sila dikcije, niti da ni zabrisana njena umetniška pristnost. Prireditelju moramo priznati, da je v vsebinskem in v oblikovno-jezikovnem pogledu ohranil nepotvorjeno podobo Prešernove besede in duha, ter da je njegova edicija v resnici doslej najbolj dognana uresničitev pesnikovega zbranega dela. — Vse rezultate prešernoslovja pa je Kidrič strnil leta 1938. v monumentalno celoto z objavo prvega dela Prešernove biografije (»Prešeren. Življenje pesnika in pesmi.«), ki obsega dobo od 1800 do 1838. V tej monografiji je vzporedno z orisom pesnikove življenjske poti prikazal postopno genezo njegovih pesmi z vsemi tematičnimi in formalnimi problemi, ki spadajo v ta okvir, a tudi z vsemi vplivi in pobudami, ki so Prešerna razgibavali, usmerjali ali oplajali. Obenem se je v posameznih poglavjih poglobil še v pesnikov življenjski in svetovni nazor, v njegovo literarno in estetsko miselnost, v njegova politična in intelektualna svojstva. Do podrobnosti je seveda opisal tudi tedanji čas in milje, karakteriziral prijatelje in znance, somišljenike in nasprotnike te svojske osebnosti, naznačil literarno dogajanje teh desetletij pri nas, skratka, razjasnil vse, kar nam Prešerna približuje in razlaga. Tako je ustvaril doslej največje, najpopolnejše delo o Prešernu človeku in umetniku.

*

Profesor Kidrič je, kakor priča že ta skromni pregled njegove znanstvene miselnosti in dela, izredno tvoren, neumorno gradeč duh, čigar nadarjenost za analitično raziskovanje problemov je v ravnovesju z njegovim smislom za sestavljanje strnjenih razvojnih linij dob in gibanj, z njegovo težnjo po sintetičnem dojetju literarnega snovanja celote in posameznikov. Kljub svojemu predmetu, ki bi se morda zdel temu ali onemu odmaknjen od živih razgibov sedanjosti, ni nikak od sveta in časa odmaknjen, v svoje iskanje hermetično zaprt »kabinetni« znanstvenik, ampak človek, ki se zaveda, da ne sme biti literarna zgodovina le suha kodifikacija dejstev, ampak svojevrstna, z realnimi spoznanji oplojena gibalna sila vse narodove kulture. To veliko prepričanje je oblikovalo njegovo »Zgodovino slovenskega slovstva«, njegovega »Prešerna« in vrsto drugih spisov, ta zavest je usmerjala njegovo sodelovanje pri literarnih revijah, dnevnem časopisju in javnih predavanjih, kjer je s pomočjo neizpodbitnih dokumentov tolmačil svojstva in vrednote slovenske besede in duha. Ob njegovi šestdesetletnici se zavedamo, da je v petintridesetih letih trdega, napornega dela ustvaril ogromen opus, ki je spričo bogastva dognanj, objektivnosti sodb, smotrne razporedbe gradiva, tehtne kvalifikacije generacij in posameznikov naša doslej največja, trajno pomembna udejstvitev slovenske literarne zgodovine starejših dob.

Znanstveno delo prof. dr. Franca Kidriča do njegove šestdesetletnice

1. (Ocena:) Dr. Jakob Sket. Slovenska slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol. Druga predelana izdaja. Dunaj, 1906: AslPh XXVIII (1906), 152—7.
2. Die slavische Liturgie in Polen (referat o publ., ki so jih napisali Szczešnjak, Ptašickij, Sobolevskij): AslPh XXVIII (1906), 614—23.
3. † Alexander Kočubinskij: AslPh XXIX (1907), 633—6.
4. Primož Trubar. K njegovi štiristoletnici: Domovina 1908 (Celje), št. 80—143.
5. Češko-ilirski pravopis na Štajerskem do »Novice«: Zbornik u slavu Jagiću, Berlin 1908, 656—62.
6. Dr. Balthasar Anton Bogišić in der k. k. Hofbibliothek zu Wien. (Nach Akten der Bibliothek: AslPh XXXI (1909), 305—12.
7. Nepriobčena biografija Primoža Trubarja: IMK XIX (1909), 24—31.
8. Epilog k Trubarjevemu zborniku: NZ VI (1909), 7—31.
9. Język slowieński (ref.): Rocznik Slawistyczny II (Kraków 1909), 278, št. 219—23, 226—44.
10. Pomote in potvare za razne potrebe: NZ VI (1909)—VII (1910): I. Admontski očenaš... VI, 121—26. — II. Admontska »vindiška« abeceda. VII, 114—21, 143—8. — III. Slovensko za- ozir. opisovanje admontskih podložnikov. VII, 176—7. — IV. Maša v »vindiškem« jeziku. VII, 299—304.
11. Odgovor »Slovcu« (2. avg. 1909) radi »Pomot in potvar« I in »Epiloga«: NDK 1909 (Celje) št. 180—1.
12. Kranjski sotrudnik knjige: »Die Illyrischen Provinzen und ihre Einwohner. Wien. In der Camesinaschen Buchhandlung. 1812«: Carn. I (1910), 97—100.
13. Paberki o Vrazu: ČZN VII (1910), 191—231. (191: I. Vraz prvič v Ljubljani, 195: II. Vraz jurist v Gradcu, 205: III. Vraz in Grün. 222: IV. Vraz in Korytko.)
14. Herzog kot srednik med Vrazom in Grünom: ČZN VII (1910), 320.
15. Bibliografija Vrazovih spisov in korespondenc: ČZN VII (1910), 322—84.
16. Slovenski napis iz XVI. stol.: LZ XXX (1910), 256.
17. Vincenca Zusnerja nemški prevodi iz Prešerna in drugo: LZ XXX (1910), 58—63.
18. Paberki o Korytku in dobi njegovega delovanja v Ljubljani: LZ XXX (1910), 298, 364, 431, 490, 552, 682, 745.
19. Slovinská literatura r. 1909.: Slovanský Přehled 1910, 326—36.

20. [Opombe v Jagičevi Istoriji slavj. fil. 1910, str. 908 (ad 145), 910 (178), 912 (419), 913 (433).]
21. (Ocena:) Bučar Franjo dr., Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije. Zagreb 1910: LZ XXXI (1911), 275—8.
22. Prešernov sonet: »Pov'do let starih čudna izročila...«: LZ XXXI (1911), 428—31.
23. Anastasius Grün in Matevž Ravnikar-Poženčan: Veda I (1911), 68—9.
24. (Ocena:) Grafenauer, Zgodovina novejšega slovenskega slovstva 1909: Veda I (1911), 97—105.
25. Iz prvih časov slovenske umetne pesmi: Veda I (1911), 115—68.
26. Korespondenca med Prešernom in Vrazom: ZMS XIII (1911), 29—48.
27. Donesek k zgodovini kočevske narodne pesmi: Carn. III (1912), 28—43.
28. Obseda Sigeta v sodobnem hrvaškem opisu: ČZN IX (1912), 42—97.
29. (Ocena:) Časopis pro moderní filologii I: Veda II (1912), 104—5.
30. Recimo dve, tri o slovenskem preporodu: Veda II (1912), 161—9.
31. Slovensko »znanstvo« med Poljaki: SN 17. maja 1913 (št. 111).
32. Francosko-ilirska loža prijateljev kralja rimskega in Napoleona v Ljubljani: Slovan XII (1914), 10—2, 58—60, 84—7.
33. Pismo grofa Władysława Ostrowskega Korytku: ČZN XII (1915), 156—160.
34. Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije v poročilih dunajskega policijskega arhiva: Rad 206 (Zagreb 1915), 25—60.
35. Ivan Ungnad v prognanstvu: ČJKZ I (1918—9), 64—78, 153—178: II (1920), 47—62, 188—209.
36. Primerek Linhartove Miss Jenny Love: ČJKZ I (1918—9), 213—4.
37. Korespondenca izza dobe jugosl. protestantizma v »skupnem heneberskem arhivu«: ČJKZ I (1918—9), 215—7.
38. Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrh. Eine literarisch-kulturhistorisch-philologische Untersuchung. Heidelberg 1919, XVIII + 158 str.
39. Sloven. Protestanten aus dem Gailtale in der Lausitz: AslPh XXXVII (1920), 541—2.
40. (Ocena:) Josip Jurčič, Zbrani spisi. Uredil dr. Ivan Prijatelj. 1919: ČJKZ II (1920), 109—112.
41. (Ocena:) Stritarjeva antologija. Uredil in uvod napisal dr. Ivan Prijatelj, 1919: ČJKZ II (1920), 112—3.
42. (Ocena:) Loesche, Truberiana, f. d. Wirksamkeit in Kempten, Beiträge zur bayer. Kirchengesch. XXVI: ČJKZ II (1920), 114—7.
43. Bibliografski institut: ČJKZ II (1920), 132—4.
44. Trobarji na Raščici: ČJKZ II (1920), 251—73.
45. Jurij Kobila: ČJKZ II (1920), 276—81.
46. Slovenci v Küttnerjevem potopisu iz l. 1799.: ČJKZ II (1920), 295—7.
47. Bartholomeus Georgijević. Biographische und bibliographische Zusammenfassung. Wien-Prag-Leipzig 1920 (Museion. Veröffentlichungen aus der Nationalbibliothek in Wien. Mitteilungen II).
48. Trije prispevki k zgodovini slovenskega pismenstva v 16. stol. (Kdaj je izšla prva slovenska knjiga? Ta prvi psalm shnega trijemi islagami, 1579. Kdo je priredil 4. izd. slovenske protest. pesmarice...): JF II (1921), 301—8.

49. Opombe k protiref. (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva: ČJKZ III (1921/1922), 73—133.
50. (V Glonarjevem članku o slov. biografskem leksikonu, Jugoslavija 1922, št. 180): Ahacel, Scarlichi, Trubar.
51. Prof. M. Murko o »početkih jedinstvenega književnega jezika Hrvatov in Srbov« (ocena čl. iz Baudouinovega zbornika 1921): LZ XLII (1922), 188—190.
52. Zborovanje delegatov čeških in jugoslovanskih akademij ter učenih društev v Zagrebu: LZ XLII (1922), 58—60.
53. (Ocena:) Fr. Prešeren. Antologija. Uredio i predgovor napisao dr. Joža Glonar. 1922: LZ XLII (1922), 758—9.
54. O sumljivih naslovih knjig v zgodovini južnoslov. pismenstva reformacijske dobe: Slavia I (1922), 360—78 (1. Prva izdaja Znojlskovega katekizma iz dobe 1550—58 in tiskana slovenska augsburška veroizpoved pred 1559. 1. v Moskvi? 2. Молитва господня Отче нашъ 1561 г. 3. Азбукаръ 1561 г. 4. Dalmata-Konzul, Confessiones tres, ital. 1562 ali 1563. 5. Dalmata-Konzul, ital. Postila 1562 ali 1563. 6. Slovenski ordinalic pred 1564. 1. 7. Catechesis slavica Crelii. 8. Trubarjeva pesmarica, ki bi naj bila izšla okoli 1570. 1. 9. Mihajlo Bučić. 10. Slovensko-nemški katekizem 1575—1580).
55. Trubarjevi na votivni sliki v Derendingenu iz 1587. 1.: ZUZ II (1922), 1—8.
56. Doneski za zgodovino slovenskega lekcionarja in slovenske pridige od konca srednjega veka do l. 1613. (1699): BV III (1923), 149—69.
57. Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja. (Obenem analiza Andrejevih, Hrenovih, Rosolenčevih in Valvasorjevih doneskov za biografijo Trubarja): RDHV I (1923), 179—272.
58. Бартоломеј Георгијевич: Ј. Србија, knj. IV. (Skopje, 1923), 497—521.
59. Stapleton med Slovenci: ČJKZ IV (1924), 76—105.
60. Otrozhia Biblia 1566: ČJKZ IV (1924), 121—5.
61. Otrozhia Tabla (ali Biblia) okoli 1580: ČJKZ IV (1924), 125—8.
62. Bohoričev Elementale Labacense cum Nomenclatura: ČJKZ IV (1924), 128—30.
63. Slovenske knjige v protestantski stanovski šoli v Ljubljani 1563—1598: ČJKZ IV (1924), 130—9.
64. Gregor Vorenc (diskalceat pater Franciscus Xaverius a S. Ignatio): ČJKZ IV (1924), 139—46.
65. Doneski škofa Hrena za zgodovino reformacije na Slovenskem: ČZN XIX (1924), 20—4.
66. Nekaj o Ahacelnovih »Pesmih«: ČZN XIX (1924), 39—40.
67. Datum Slomškove »Einleitung zu den slov. Vorlesungen«: ČZN XIX (1924), 40—1.
68. Anton Breznik in njegova pratika: ČZN XIX (1924), 112—6.
69. Fra Gregorio Alasia da Sommaripa: LZ XLIV (1924), 102—110.
70. Primož Lavrenčič in njegova pesmarica (Iz predštudij za zgodovino slov. cerkvene pesmi): ČZN XX (1925), 80—5.
71. Iz delavnice za komentar Prešernu: LZ XLV (1925), 23—34, 128.
72. Prešernov sonet z akrostihom Pavšku in Stelzichu: LZ XLV (1925), 128.

73. Prešernova zabavlјica »Novi Pegasus« oziroma »Kam je prešel polž iz Višnje gore«: LZ XLV (1925), 191.
- 74.—128. SBL (1. zvezek 1925):
74. Ahacel, 75. Ahn, 76. Alasia, 77. Alič, 78. Ambrožič Jož., 79. Andreaš, 80. Andrioli Franč. Ks., 81. Apostel, 82. Arlič, 83. Auersperg Anton, 84. Bachó, 85. Basar, 86. Bastiančič, 87. Bedenčič, 88. Beranič, 89. Bilc Franc, 90. Blaznik Blaž, 91. Bohorič, 92. Bonomo, 93. Borghi, 94. Bratuša, 95. Brence J., 96. Breznik A., pratikar, 97. Brigido M., 98. Bučar Ivo Ivanovič, 99. Budina L., 100. Budina S., 101. Burgar J., 102. Burja, 103. Chráska, 104. Cigler, 105. Ciringer, 106. Cobenzl Gvidon, 107. Conti, 108. Crobath, 109. Cvetko, 110. Čandik, 111. Čep, 112. Čiolič, 113. Čop (rodb.), 114. Čop Ant., 115. Čop Janez, 116. Čop Mat., 117. Dagarin, 118. Dajnko, 119. Dalmatin, 120. Debeljak Mat., 121. Debevec Janez, 122. Dev Feliks, 123. Dolžan, 124. Edling (rodb.), 125. Edling J. N., 126. Edling R. J., 127. Elze, 128. Erberg (rodb.)
129. Ob prvem sešitku »Slovenskega biografskega leksikona«: Jutro 26. IV. 1925 (št. 98).
130. Glose iz portretne razstave: Jutro 23. IX. in 24. IX. 1925 (Hreni, Ž. Zois, Vodnik).
131. (Ocena:) Dante 1321—1921. Izdal in uredil dr. Al. Res 1921: LZ XLV (1925), 629—33, 691—4 (ocena Puntarjevega članka: Dante in problem Prešernove »Nove pisarije«).
- 132.—149. NE I (lat. 1925):
132. Alasia, 133. Bohorič, 134. Breznik A., 135. Budina S., 136. Cigler, 137. Cvetko, 138. Čandik, 139. Čop, 140. Dajnko, 141. Dalmatin, 142. Debevec J., 143. Dev Feliks, 144. Elze, 145. Franul, 146. Georgijevič, 147. Grabrijan, 148. Gutman A., 149. Gutsmann.
- 150.—153. NE I (cir. 1925):
150. Vergerij, 151. Vesel-Koseski, 152. Vodnik, 153. Volkmer.
154. Dramatične predstave v Ljubljani do l. 1790.: ČJKZ V (1926), 108—120.
155. Tomaž Markawitsch, Joh. Ernst Philipp Christian Ludwig Liscov ter ilirsko gledališče 1705—15, ozir. ljubljansko 1735: ČJKZ V (1926), 143—53.
156. Bohoričevi: ČJKZ V (1926), 157.
157. Bohorič v kranjskem dež. zboru: ČJKZ V (1926), 157.
158. Ob Prijateljavi petdesetletnici: ČJKZ V (1926), 138.
159. Andrej Smole, Jutro št. 122, 30. maja 1926.
160. Бартоломеј Георгијевих (v knjigi z istim naslovom, Skoplje 1924 [recte 1926] = ponatis iz »Južne Srbije« 1923).
161. Prešernove odklonjene prošnje za advokaturo: RDHV III (1926), 45—109.
- 162.—201. SBL (2. zvezek 1926):
162. Erberg Jan. Dan., 163. Erberg Jož. Kal., 164. Faitanus, 165. Fašank, 166. Frankopan, 167. Franul, 168. Frischlin, 169. Fürster, 170. Gall, 171. Gallenberg, 172. Gassler, 173. Gebhardt, 174. Glavar, 175. Globočnik Fel., 176. Glušič, 177. Goličnik, 178. Gollmayer (rodb.), 179. Gollmayer Jurij, 180. Goriup, 181. Gottweis, 182. Grabner, 183. Grabrijan, 184. Gradišek, 185. Grizold, 186. Grosskopf, 187. Gruber Avgust, 188. Grundtner, 189. Gunz, 190. Gusič (rodb.), 191. Gusič Seifried.

192. Gutman, 193. Gutmman, 194. Harman, 195. Hasiber, 196. Hasl, 197. Hašnik, 198. Hauptmann Lj., 199. Herberstein (rodb.), 200. Herberstein Karl J., 201. Herbitz Fr.
202. Novi ravnatelj Študijske knjižnice v Ljubljani. J 9. jan. 1927.
203. Prešerni od konca 15. do srede 19. stoletja: ČJKZ VI (1927), 165—98.
204. Ob Šlebingerjevi petdesetletnici: ČJKZ VI, 245—8.
205. Kastelčeva prošnja za dovolitev Čbelice: ČJKZ VI, 257.
206. O literarni zgodovini: LZ XLVII (1927), 449—58.
- 207.—210. NE III (1927):
207. Pohlin, 208. Popovič, 209. Prešeren, 210. Prijatelj.
211. Старија словеначка књижевност: Словеначка (Српска књижевна задруга, коло XXX, бр. 202, Beograd, 1927), 86—134.
212. Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri južnih Slovanih v XVI. veku (I. Bibliografija knjig iz južnoslov. reformacijske produkcije). Izdalo (po predavateljskih zapiskih) in založilo: Društvo slušateljev filozofske fakultete v Ljubljani. 1927. Str. 235.
213. (Skupno z dr. Pitamicem, ob sodelovanju članov komisije: Šerka, Nahtigala, Ehrlicha): Pomen univerze v Ljubljani za Slovence in državo SHS (1927).
214. Nemška ali francoska orijentacija? (Odgovor na anketo): J 20. 2. 1927.
215. Slovenska književnost do polovine 19. veka: NE IV (IV/2 izdan 21. apr. 1928).
216. Nekaj iz zgodovine prerekanj o matematični arhitektoniki v Prešernu (Pomenki I): LZ XLVIII (1928), 376—9.
217. Evropski okvir in Putarjeva bramba (Pomenki II): LZ XLVIII (1928), 363—374.
- 218.—223. SBL (3. zvezek 1928):
218. Hipolit, 219. Hofman Mih., 220. Holzapfel, 221. Hornbek, 222. Hradecky, 223. Hren (rodb.)
224. Dvoje Čopovih pism Kopitarju, ocena Čbelice IV iz 1834 in drugo: ČJKZ VII (1928), 173—194.
225. Univerzitet u Ljubljani: Jubilarni zbornik života i rada SHS 1. XII. 1918—1928. Izd. Matice živih i mrtvih SHS, Beograd 1928, 429—31.
226. Ob osemdesetletnici Prešernove smrti. (Interview): J 8. febr. 1929.
227. Razvojna linija slovenskega preporeda v prvih razdobjih: RDHV V—VI (1929), 42—176.
228. Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do marčne revolucije. Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature. Izdala Slovenska Matica v Ljubljani. (1. snopič 1929, 136 strani.)
229. Biblioteški problem in univerza: Zgodovina slov. univerze v Lj. do l. 1929, 421—39.
230. Ali je nemščina na naših srednjih šolah potrebna? S 7. maja 1930.
231. Dobrovský in slov. prepored njegove dobe. V Ljubljani 1930. (RDHV VII/1). 246 str.
232. Zgodovina slov. slovstva (gl. št. 228). V Ljubljani 1931. (2. snopič, str. 137—272.)
233. Dubrovniška književnost v knjižnici slovenskega mecena Zoisa: Rešetarov zbornik 1931, 307—8.

234. Zgodovina slov. slovstva (gl. št. 228). V Ljubljani 1932. (3. snopič, str. 273—408.)
235. Dobrovský et la renaissance littéraire slovène de son temps: Sbornik prací I. sjezdu slov. fil. v Praze 1929, 851—2.
236. Zgodovina slov. slovstva (gl. št. 228). V Ljubljani 1932. (1 snopič, 2. predelana izdaja.)
- 237.—261. SBL (5. zvezek 1933):
237. Maffei, 238. Maina, 239. Majestrazi, 240. Makovic, 241. Maksimilijan II., 242. Malavašič, 243. Marcina, 244. Markawitsch, 245. Marmont, 246. Martinic, 247. Mayer Iv. B., 248. Mayr Jurij, 249. Melzer Ant., 250. Melzer Franc, 251. Melzer Jožef Andrej, 252. Melzer Rajmund, 253. Merherič, 254. Mertlic, 255. Mihelič Janez, 256. Mikec, 257. Miklaučič Jurij, 258. Montagnana, 259. Morhart, 260. Mrakič Anton, 261. Mravlja Lenart.
262. Prešernova Nebeška procesija: LZ LIII (1933), 641—7.
263. Polemika o Slov. biografskem leksikonu: LZ LIII (1933), 743—50.
264. Marmont — avstrijski plačanec? LZ LIV (1934), 53—54.
265. Novi dokazi za sodbo, da je Prešernova »eine junge Dichterin« iz leta 1844. — Luiza Crobath: LZ LIV (1934), 54—7.
266. Situacija ob 1. natisu Prešernovega Sonetnega venca: LZ LIV (1934), 119—122.
267. Nov dokaz za datiranje Prešernovega Sonetnega venca: LZ LIV (1934), 189.
268. Prešernova Zapuščina in njene zveze: LZ LIV (1934), 283—4.
269. Ustanovitev slovenske stolice v Ljubljani: LZ LIV (1934), 208—15, 300—7, 374—82.
270. Odgovor na (Glonarjev) članek: »Mrčenik« = Polidor Montagnana: ČZN XXIX (1934), 62—3.
271. Kronologija in oblika prvih Prešernovih sonetov: LZ LIV (1934), 471—5.
272. Prešernove Lavre: LZ LIV (1934), 547—53, 612—20, 675—86.
273. Prešernova »Prva ljubezen«: LZ LIV (1934), 668—9.
274. Prešeren v redakciji prof. Kidriča. (Razgovor z urednikom B. Borkom): J 11. dec. 1934.
275. Prešeren v redakciji prof. Kidriča (= št. 274 v popravljeni in razširjeni obliki kot obvestilo Tisk. zadruga naročnikom).
276. Prešeren in ljubljanske uršulinke: Kronika I (1934), 267—71.
277. Pesniška sredstva v prvih Prešernovih umetninah. Poglavlje iz biografije v I. knjigi Prešerna: LZ LV (1935), 65—70.
278. Korespondenca Janeza Nep. Primca 1808—1813. Korespondence pomembnih Slovencev 1. Izd. Znanstveno društvo v Ljubljani. 1934. Str. 202.
279. Prešeren v Laschanovi korespondenci: LZ LV (1935), 184—88.
280. »Stoletja beležk brez literarne tradicije« v slovenski literarni zgodovini: LZ LV (1935), 289—95, 368.
281. Dva popravka v lastnem prešernoslovju: LZ LV (1935), 300.
282. Zgodovina slov. slovstva (gl. št. 228). V Ljubljani 1935. (4. snopič, str. 409—576.)
283. Poslednja Prešernova Lavra: LZ LV (1935), 305—16.
284. Paberki o Čopu: LZ LV (1935), 462—9.
285. Prešernova podoba in naši umetniki: LZ LV (1935), 548—560.

286. O sodobni slovenski znanstveni kritiki: LZ LV (1935), 599—601.
- 287.—315. SBL (6. zvezek 1935):
287. Naglič Mart., 288. Naglič Mat., 289. Narat, 290. Naveršnik, 291. Novak Jožef, 292. Novak Vincenc, 293. Oberburger, 294. Oblak Janez Nep., 295. Oblak Luiza, 296. Orel Jožef, 297. Orešnik, 298. Ostrowski, 299. Ovjazh Blaž, 300. Ovjazh Frančiška, 301. Pachernecker, 302. Pagliaruzzi Mihael Angelo, 303. Pagliaruzzi Natalis, 304. Pagliaruzzi Sigismund, 305. Paglovec, 306. Paradiso, 307. Paušek, 308. Peer Karel, 309. Peesenegger, 310. Pekec, 311. Pen, 312. Penn, 313. Penzel, 314. Perger, 315. Petaz(zi).
316. Prešeren I. Pesnitve — pisma. Ljubljana 1936.
317. Ob faksimilirani izdaji prve slovenske knjige: Trubarjev Catechismus iz 1551: LZ LVI (1936), 289—292.
318. Bibliofilske ugotovitve: LZ LVI (1936), 385—87, 486.
319. Vodnikovi neobjavljeni verzi: LZ LVI (1936), 484—86.
320. Ljubljanske srednje šole in višje šole v Kvasovih časih: LZ LVI (1936), 590—7.
321. Ob kritikah »Prešerna«: LZ LVI (1936), 613—15.
322. Ob kritikah »Prešerna«. Prešernoslovske arhivalije: LZ LVI (1936), 77—81.
323. Rogaška Slatina 1801—1814 v situacijskih načrtih, slikah in memoarih: ČZN XXXII (1937: Kovačičev zbornik), 163—182.
324. Dr. Ivan Prijatelj na zadnji poti: S, J 26. maja 1937.
325. Ob zgodovinopisju Rogaške Slatine: Režek, Iz prošlosti vrela mineralnih voda Rogaške Slatine. Rog. Slatina 1937, 3—10.
326. Zgodovina slovenskega slovstva (gl. št. 228). V Ljubljani 1938. (5. snopič, str. 577—724; Ob petem sešitku 1*—4*; Opombe. Stvarno kazalo. Popravki. Pregled vsebine.)
327. Zois in Hacquet: LZ LVIII (1938), 271—5.
328. Paberki o Andreju Smoletu: SJ I (1938), 169—171.
329. Prvi znani Prešerni: LZ LVIII (1938), 487.
330. Prešeren 1800—1838. Življenje pesnika in pesmi. Ljubljana 1938 (= Prešeren II.)
331. Prešernov dom v Vrbi: Naša skrinja I (1938), št. 2.
332. Osnove za Kollárjev vpliv pri Slovencih do 1852: Slovanská vzájemnost 1836—1936 (Praha 1938), 126—145.
333. Dela in uspehov polno življenje. Ob osemdesetletnici Vinka Žurmana: J 30. marca 1939.
334. Slovenski prerod v okolici Rogaške Slatine za mladostnih dni Vinka Žurmana: J 8. apr. 1939.
335. Drobiž iz dobe restavracijske cenzure: LZ LIX (1939), 129—134.
336. Vrba, Prešerni, Prešeren... V Vrbi MCMXXXIX, 1—12.
337. Prešernova ura na Svengalijevi seansi: SJ II (1939), 107—8.
338. Prešeren kao inicijator nove slovenačke književnosti: Pregled (Sarajevo 1939), 318—321.
339. Slovenci in velika revolucija: LZ LIX (1939), 319—322.
340. Prešernov vir za francosko oceno Kopitarjeve slovnice: SJ II (1939), 229.

341. Je od vesel'ga časa teklo leto: SJ II (1939), 229—230.
 342. Prvi slavisti med Virštanjem (pomotoma tiskano: Višnjevkom) in Dre-
 venikom: S 12. nov. 1939.
 343. Ob stopetdeseti obletnici predstave Županove Micke: Kronika 1940.
 344. Zoisova korespondenca 1808—1809: Korespondence pomembnih Slo-
 vencev 1. Izd. Akad. znanosti in umetnosti v Ljubljani 1939. 226 str.

*

Zgornjih 344 objav bi se dalo po dobah in strokah razvrstiti takole:

- I. Stoletja beležk brez literarne tradicije: št. 10, 11, 280.
- II. Protestantška doba: št. 4, 7, 8, 11, 16, 21, 31, 35, 37,
 38, 39, 42, 44, 45, 48, 50, 54, 55, 57, 60, 61, 62, 63, 75, 91,
 92, 99, 103, 119, 127, 133, 141, 144, 150, 156, 157, 164, 165, 168, 173, 176,
 195, 212, 218, 241, 243, 253, 254, 258, 259, 261, 270, 293, 317.
- III. Delo za katoliški repertorij: št. 49, 50, 56, 59, 64, 65, 69,
 70, 76, 78, 81, 85, 110, 132, 138, 154, 162, 166, 180, 196, 256, 301, 305.
- IV. Prve prerodne generacije: št. 12, 32, 36, 68, 77, 79, 84, 86,
 87, 89, 96, 97, 106, 107, 109, 111, 112, 121, 122, 125, 126, 134, 137, 142,
 143, 145, 149, 152, 153, 163, 167, 172, 174, 177, 179, 181, 187, 188, 189, 191,
 193, 194, 200, 201, 207, 208, 219, 221, 227, 231, 233, 235, 237, 238, 239, 240,
 245, 246, 247, 249, 250, 251, 255, 257, 264, 269, 278, 287, 289, 290, 291, 303,
 304, 306, 309, 310, 313, 314, 315, 319, 327, 343, 344.
- V. Prešeren: št. 17, 18, 22, 25, 26, 53, 71, 72, 73, 131, 161, 203,
 209, 216, 224, 226, 262, 265, 266, 267, 268, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277,
 279, 281, 283, 284, 285, 312, 316, 318, 321, 322, 329, 330, 331, 332, 336, 337,
 338, 340, 341.
- VI. Prešernovi sodobniki: št. 5, 13, 14, 15, 17, 18, 23, 25, 26,
 30, 33, 50, 66, 67, 74, 80, 82, 83, 90, 94, 95, 101, 104, 105, 108,
 114, 115, 116, 117, 118, 120, 123, 136, 139, 140, 147, 148, 151, 159, 169, 175,
 182, 183, 184, 185, 186, 187, 192, 197, 205, 220, 222, 224, 242, 248, 252, 260,
 284, 288, 292, 294, 295, 296, 298, 299, 307, 311, 314, 328, 332, 335, 342.
- VII. Novejše slovstvo: št. 19, 40, 41, 82, 93, 98, 102, 123, 185, 297,
 342.
- VIII. Slovenistika: št. 9, 29, 43, 75, 88, 103, 127, 144, 158, 198, 202, 204,
 210, 263, 324.
- IX. Šolstvo: št. 62, 63, 77, 91, 95, 99, 125, 133, 168, 173, 189, 248, 269,
 309, 320.
- X. Gledališče: št. 154, 155, 343.
- XI. Zgodovina in genealogija: št. 35, 46, 65, 100, 113, 124, 128, 135,
 156, 169, 170, 171, 176, 178, 190, 195, 199, 203, 223, 241, 245, 258, 264, 300,
 302, 308, 329, 333, 336, 339.
- XII. Sodobna kulturna politika: št. 52, 129, 202, 204, 213, 214, 225,
 229, 230, 274, 275.

- XIII. Korespondence: šte. 15, 26, 33, 37, 224, 278, 279, 316, 327, 344.
- XIV. Portreti: šte. 55, 130, 285.
- XV. Zgodovina slovenske književnosti v celoti: šte. 1, 20, 24, 206, 211, 215, 228, 232, 234, 236, 282, 286, 326, 330.
- XVI. Slovanske književnosti (srbskohrvatska, poljska, ruska, češka): šte. 2, 3, 6, 28, 34, 47, 51, 54, 58, 100, 146, 160, 231, 233, 235, 298, 332.
- XVII. Nemška književnost: št. 27, 155, 244, 312.
- XVIII. Rogaška Slatina: št. 323, 325, 333, 334.

M. Murko

Indija slovenskih narodnih pesmi

Večkrat sem o tem premišljeval in tudi v predavanjih omenjal, da Slovenci sicer nimamo srednjeveške literature kakor drugi slovanski narodi v večji ali manjši meri, ali da so se v naših narodnih pesmih ohranili sledovi mnogih del drugih literatur in mednarodnih motivov, obdelanih v poeziji in prozi. Slovenska literarna zgodovina, po novejših pojmih literarna veda, bi torej morala s tem računati in na naših narodnih pesmih pokazati, da nismo brez pesniškega blaga starejših časov. Kot primer sem hotel navesti daljno Indijo, našo deveto deželo, ali zaradi drugega dela nisem do tega prišel in tudi danes morem v naglici samo načrtati nekoliko misli.

V Štrekljevi zbirki »Slovenske narodne pesmi« je natisnjenih več pesmi (I, št. 571—576), ki pripovedujejo, da je Jezus postavil svoje »jogre« na štiri strani: sv. Petra »v lepo ravno polje«, sv. Andreja »na goro visoko«, sv. Miklavža »na te globoke vodé«, Šentjanža »na te vinske gore«, torej prav po domače povedano brez imen dežel, samo sv. Tomaža »je postavil v deželo Indijo« (št. 571). Svetnikov je tudi preveč, drugod so samo štirje, brez Andreja (št. 572), drugikrat brez Šentjanža (št. 573). Tomaž pa se brani iti v neznano deželo, ali Jezus ga tolaži:

»Na svet' ni lepš' dežele,
Ko dežela Indija:
Nikoli ne kopajo,
Ino tud ne orjejo,
Pa vsako leto trikrat žanjejo.

Tud' nikoli dež ne gre
Pa vendar vsako jutro
Zadost frišne rosé.

Če lih notri ne najdeš
Nobenga znaniga,
Pa tudi notri ne najdeš
Niker hudobniga srca:
K' se duša od telesa loči,
Gre prec v sveto nebo.«

Jezus in Marija
Ga vsim dodel tako!

Konec te pesmi se glasi že popolnoma v duhu pobožnih legend, še bolj pa je v tem duhu predelana pesem pod št. 574; v nji nastopajo razen sv. Tomaža še sv. Filip, sv. Andrej in sv. Jakob, kar ni brez pomena za iskanje virov naših legend. Dve naslednji pesmi (št. 575, 576) je moral Štrekelj oddeliti v posebno skupino, ker so že pesmi »vinskih bratcev«:

Je tičica perleteva
Iz dežele Indije,
Prav lepo je zapeva
Od vinca sladkega.
Le pijmo bratri vince,
Najmo da voda stoji.

Vinski bratci zadremljejo in se zbudé šele opolnoči, ko je Jezus mimo šel z dvanajstimi jogri (učenci) in jih postavil na »štiri strani sveta«, ali omenja se samo Tomaž (ne sveti!), postavljen »V globoko Indijo« (št. 576), kjer

Nikoli sneg ne pade,
Nikoli dež ne gre,
Je vendar vsako jutro
Vse polheno rosé.

Popolnoma v duhu slovenskega kmeta veseljaka in brez vsake legendarne primesi sta dve pesmi iz Ziljske doline na Koroškem (št. 577); Štrekelj jim je dal poglavje: Deveta dežela — Indija. V ti »srečni deželi« tudi nikoli sneg ne zapade, nikoli dež ne gre, pa je vendar vsako jutro obilno rose in pšenica d v a k r a t prizori. Potem pa pride nekaj novega:

Okolo hodi spečan vol,	Da lahko se napije
V ledjah ma zaboden nošč,	Kdorikoli hošč.
Da lahko si odreže	Oj Indija, oj Indija,
Kdorikoli hošč.	Ti srečna dežela,
Na rogah pa sodič ma,	Z špeha rante cepijo,
Polhen vina sladčega,	Z klobas pa ruč ¹ delajo.

Dalje prinaša Štrekelj še odlomek takšne pesmi s Krasa (št. 578):

Indija k o m a n d i j a !
V žlici kašo kuhajo,
Sè sirom hiše belijo,
S pogačo jih pokrijejo
In skuto² jih orajhajo.

Prav slovenski sta tudi dve pesmi iz Cerkna na Goriškem; v njih Tomaž v Indiji zapira smrt v sod, ki ga je nabijal, ker je od njega htela »sladko vince pit« brez petic (št. 579).

Boh je pa Tomažu djal:
»Kam si pa božjo deklo djal,
Ker po celem svetu ne zgoní,
Obene duše v svet raj ni?«

¹ Konjunktura (*ob*)ruče je nepotrebna in nepravilna, v drugi pesmi se pravi: z klobas ruče delajo. Vsebinska te pesmi se po besedah M. Majarja pri Zili tudi pripoveduje. Gl. Štrekljevo opombo k št. 575.

² *skuto* sem hotel jaz čitati s *kuto*, ker sem mislil, da hiše prekajajo z blagodišečo *kutino* (Pleteršnik s. v.), za katero bi bila mogoča tudi oblika *kuta*, ker je beseda prevzeta iz nemščine (stvn. chudina), kjer se glasi v novi nemščini *quitte*, dial. *kitte*, *küte*, *kütte* (Bernecker, Etym, Wb., 299). — G. prof. J. Šolar pa me je opozoril, da je treba čitati: s *skuto*. *skuta* je sesirjeno mleko, ponekod tudi prva mlezva po teletenju; beseda je v rabi po vsem Gorenjskem, Notranjskem in v Reziji (gl. Pleteršnik *skuta* 3). *rajhati* je drugod *ofrajhati*; po vsem Gorenjskem in Notranjskem do majhnih izjem pravijo »rajh« namesto frajh (Pleteršnik ima *rajhati* die Mauer mit Mörtel verreiben, verputzen in *frajhati*). Torej: s *skuto* omečejo. Tako razumevanje je v skladu z drugimi verzi in podoba je do konca dosledno izpeljana.

Narodne pesmi so posnemali naši pesniki po duhu, vsebini in obliki. Tudi O. Župančič je v »Pisanicah« zapel »O Indiji Koromandiji«, kjer

Bonbončki visijo raz veje,
in izpod grmiča se vsakega
medena potičica smeje.

Lahko si izbereš tudi orehovo ali rozinovo.

In Vile zvečer te uspavajo,
in ptičice zjutraj pojo ti.

To je vse prav poetično povedano za otroke, ali do besede pride tudi pri O. Župančiču naš kmet:

Tja v Indijo, tja v Koromandijo In čakali smo ga in čakali,
pa dedek naš lani odšel je: a zdaj ga več nihče ne čaka;
»Otroci le pridno ubogajte! gotovo tam evička dolenj-
Ko vrnem se, to bo veselje!« skega je,
gotovo je mnogo tobaka.

Kakor vidimo, je pri našem pesniku umetniku dolenjski dedek najbolj realen. Nekdanji geograf in historik tudi ve, da je v Indiji pobrežje Koromandel, in je spremenil nerazumljivo Indijo komandijo v Indijo Koromandijo. Morda je pravo zadel. Mogoče je, da je narodni pesnik neznan Koromandelsko spremenil v besedno igračko Komandija, naslonjeno na Indijo in komando. Vendar samo ugibanje o drugem imenu naše čudežne dežele ni na mestu. Pač pa se z Župančičem vprašajmo, katera stezica povede v to Indijo (Vindija št. 572, 574, 579, naslonjena na nemški Winden?), ki je »roka ne kaže nobena«, in kako so poročila o tej srečni deželi Indiji prišla k Slovincem.

Ne morem se spuščati v preiskavo, iz kakih legend so vzete naše legendarne pesmi o sv. Tomažu in po kakih morebitnih ovinkih so prišle k nam. Nazadnje mnogo legend, naša pa gotovo temelji na stari apokrifni literaturi.³ V sv. pismu stare in nove zaveze je toliko oseb in dogodkov, o katerih je hotela ljudska fantazija kaj več vedeti, posebno o življenju Marijinem in Jezusovem, ki ga največ opevajo tudi naše narodne pesmi. Tej radovednosti je služila pobožna beletristika prvih stoletij po Kristusu v raznih jezikih in je rodila nove sadove tudi v poznejših stoletjih na vzhodu in zahodu. Pri vzhodnih Slovanih so se apokrifne ali »lažne« knjige in spisi prepisovali še v zadnjih stoletjih, pri ogrskih Rusinih še v 19. stoletju, ko so bile na zahodu že davno predmet kritičnega študija.⁴ Apokrifne so posebno ustvarjale in širile razne sekte; tudi na slovanskem jugu se vse to pripisuje bolgarskemu popu Bogumilu v 10. stoletju. Na

³ Opozarjam na razprave Aleksandra Nik. Veselovskega: Opyty po istorii razvitiya christjanskoj legendy. Žurnal ministerstva narodnago prosvješčenija 1875, 1876, 1877.

⁴ Gl. moje Geschichte der älteren südslavischen Litteraturen. Leipzig 1908, str. 87—95.

vsak način so se tudi apokrifni (pri Slovanih »lažni«) spisi že rano prevajali v Bolgariji iz grščine; Nikodemov evangelij, ki opisuje Kristovo obsodbo, smrt, odhod v predpeklo in vstajenje, pa je bil preveden že v Veliki Moravi iz latinščine.⁵ Kakor drugo književnost so tudi apokrifne Rusi (po današnjih pojmih seveda tudi Ukrajinci in Belorusi) prevzeli od južnih Slovanov. Pri zahodnih Slovanih so se apokrifni spisi večinoma čitali v latinščini in drugih jezikih, posebno v nemškem in italijanskem, ker so se v vse te jezike tudi prevajali, dasi ne tako pogosto kakor pri vzhodnih Slovanih.

Med apokrifnimi apostolskimi dejanji nahajamo tudi povest o Tomaževem apostolstvu v Indiji iz gnostičnih aktov, napisanih morebiti sirijski v III. stoletju.⁶ Cerkvenoslovanski prevod je nastal v Bolgariji v 13.—14. stol.,⁷ z njim se strinja srbski rokopis iz 14. stol., ki ga je izdal Stojan Novaković (Starine, knj. VIII, 69—74), njih grški izvirnik pa Const. Tischendorf (Acta apostolorum apokrypha, Lipsiae 1851, str. 190 do 241). V. Jagić pa je izdal še drugi tekst (Starine V, 95—108) iz druge polovice 14. stol.; o tem trdi (str. 96), da »predpostavlja posve drugačiji tekst grčki«, in misli, »da će to biti onaj tekst, koji navodi stari Fabricius u Bibliotheca Graeca, ed. anni 1737, tom. IX, p. 150«. Važneje za nas pa je, da se Jagićev tekst nahaja v cirilskem dubrovniškem rokopisu iz l. 1520., skrajšan in predelan na narodni jezik dubrovniškega narečja, natisnjen pri Jagiću pod črto. Imamo torej pred seboj bolgarsko-kobizantinski spomenik v katoliškem Dubrovniku in mnogo drugih pri hrvaških glagolaših; z druge strani pa v istem dubrovniškem narečju v plovdivskem in beograjskem rokopisu »Epistolo o nedelji«,⁸ t. j. o pismu Kristusovem, ki je palo z neba; o tem sta M. Bittner in P. Hyppolyte Delahaye dokazala, da so grške verzije in preko njih vse vzhodne prišle z zahoda. In koliko katoliških legend je prišlo po dalmatinskih in bosenskih pisateljih k pravoslavnim Srbom in Bolgarom in še dalje tudi k Rusom!⁹

V apokrifnem apostolskem dejanju se Tomaž brani iti v Indijo, Jezus ga proda kupcu iz Indije, ki je prišel za svojega carja Kondofora (Tischendorf: Gundafora) iskat spretnega stavbenika, vidi marsikaj na potu, postavi carju krasno palačo, deluje kot apostol, trpi kot mučenik in prebuja mrtve k življenju. Posebnega čudežnega sveta v Indiji apokrifnega Dejanja sv. Tomaža ni, izvzemši nejasno pripovedovanje o stavbi palače na nebu.

⁵ Glej A. I. Sobolevskij, Cerkvnoslavjanskije teksty moravskago proishoždenija.

⁶ Dr. Ivan Franko, Apokrifny i legendy z ukraïns'kykh rukopisyv. Tom III. U L'vovi, 1902. Nakladom Naukovogo tovarystva imeny Ševčenka. Str. XXXVII sl. I. Franko je izdal pod tem naslovom v 4 knjigah dober pregled in tekste apokrifov iz ukrajinskih rokopisov. Drugače so pri Slovanih največ tekstov izdali Rusi Porfirjev, Pypin, Tichonravov itd., mnogo pa tudi Hrvati in Srbi, v novejšem času tudi Bolgari.

⁷ Franko, o. c. XL, 98.

⁸ Gl. moj članek v »Zborniku u slavu Vatroslava Jagića«, str. 706—710.

⁹ Prim. mojo knjigo: Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven, str. 43—45.

O čudih vzhoda je Evropa zvedela iz pohodov Aleksandra Velikega, o katerih sta južnim Slovanom pričala Pseudo-Kallisthenov roman Aleksandrija (na zahodu Historia de proeliis), preveden rano v Bolgariji, in prekrasni poznejši roman Aleksandrija iz zapadnih virov, prevedena na zahodnem srbskohrvaškem ozemlju, tudi za Ruse (oni jo zovejo: srbska Aleksandrija), v kateri nastopa Aleksander Vel. kot krščanski vitez.¹⁰

Dalje je indijska literatura razširila slavo te vzhodne dežele. Indija je domovina mnogih pravljic, pripovedk in povesti, ki so prešle v Evropo. Barlaam in Jozafat je po sodbi K. Krumbacherja »najslavnejši in najboljši duhovni roman srednjega veka«, zrcalo za vladarje Stefanit in Ihnilat pa je širilo indijske pripovedke po celem svetu (arabski Kahilah in Dimnah, Directorium humanae vitae, bajke Bidpajeve, Indijski mudroznanc pri Hrvatih¹¹) itd.

Največ pa so raznesli slavo Indije na zahod križarske vojske. Krščanski vitezi in vojščaki so spoznavali novi, zanimivi svet, poslušali v Sv. deželi pobožne legende o raznih mestih in dogodkih ter se seznanjali z vzhodnimi bajkami in povestmi in z njihovimi čudeži. V svojih težkih bojih za krščanstvo so iskali tudi zaslombo in izvedeli o zaščitniku krščanstva na vzhodu, v Indiji, kjer je živel Johannes Presbyter, o katerem se je širil od 12. stol. glas, da je papež in kralj v eni osebi. Kaka važnost se je pripisovala tem sluhom, se vidi iz tega, da je papež Aleksander III. poslal l. 1177. k temu duhovniku svojega telesnega zdravnika Filipa (pismo je bilo naslovljeno: Indorum rex, sacerdotum sanctissimus), da ga je iskal papež Inocenc IV. 1245, da so ga križarji pričakovali na pomoč in da so Portugalci poslali k njemu ekspedicijo; v 16. in 17. stol. so mislili, da so našli tega duhovnika-kralja v Etiopiji, t. j. v Abesiniji. Nekaj resnice je bilo na tem mogočnem krščanskem vladarju v srednji Aziji, bržkone nestorijanskem, saj so ga poznali tudi vzhodni narodi do Tihega oceana.¹²

Ta duhovnik-kralj je pisal bizantinskemu cesarju Emanuelu in tudi zahodnim vladarjem pisma, v katerih opisuje čuda svoje države, in je dobival tudi od njih odgovore. Poročila o tem duhovniku Janezu so prešla tudi v zahodne kronike; najprej ga omenja Otto Freisingenski l. 1145. Slavo tega vladarja Indije je največ raztrobila v svet *Epistola* (tudi *liber sive istoria*) *Johannis regis Indorum ad Emmanuelem regem Graecorum*, ki je ohranjena v mnogih rokopisih in redakcijah od 12. stol. naprej. Dasi en rokopis trdi, da je list bil preveden iz grščine v latinščino od nekega duhovnika nadškofa v Mainzu, vendar Friedrich Zarncke,¹³ ki je izdal razprave o tej *Epistoli*, ni našel grškega izvirnika; V. Istrin, ki je izdal ruske tekste z uvodno razpravo,¹⁴ pa sploh o njem dvomi. Istrin tudi trdi, da je med starejšo rusko Aleksandrijo (Pseudo-

¹⁰ Gl. moje Geschichte der älteren südslavischen Litteraturen, 95—96, 182—183.

¹¹ Tam, 96—97.

¹² Njegovo historičnost brani Oppert, Der Priester Johannes in Sage und Geschichte, Berlin 1870, 2. izd.

¹³ Der Presbyter Johannes, Berichte über die Abhandlung der kön. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, phil. hist. Cl., Leipzig, 1876—1879.

¹⁴ Skazanie ob Indějskom carstvė. Moskva, 1893.

Kallisthenovo) in Janezovo epistolo tesna zveza, in celo misli, da je bila epistola vstavljena v neke ruske rokopise Aleksandrije ter pomnožila čuda njihove Indije.

Vsekakor je bila Epistola Presbyteri Iohannis glavni vir za poznavanje Indije na zahodu v srednjem veku, tudi za predelave v narodnih jezikih, posebno v nemških pesmih in povestih. Prešla pa je tudi k Slovanom. Na jugu je bila prevedena pri jadranskih Hrvatih, kjer se *s* in *z* izgovarjata na benečanski način *š* in *ž*; saj so se še v ruskih rokopisih ohranili *boveš*, *giganteš*, in še naša *žida*, ki spada k besedam, skupnim Slovencem in jadranskim Hrvatom, je prešla v dva ruska rokopisa kot *šida*¹⁵ iz stvn. *sīta*, ital. *seta*, v severni italijanščini *sesta*.¹⁶ Zaradi *boveš*, *urši* (ursi) in drugih latinizmov je že Istrin postavil Skazanie ob indijskem carstvu v isto vrsto s srbsko Aleksandrijo, Trojansko pričó in Tristanom ter išče njih domovino kakor V. Jagić in za njim A. N. Veselovskij v Bosni in severni Dalmaciji,¹⁷ jaz pa sem vse združil v poglavju Srednjeveške romantične snovi pri Hrvatih in Srbih,¹⁸ ali mislim danes vsaj pri večini bolj na jadransko pobrežje. Od tod je prevod »Skazanija« prešel tudi k Srbom in Bolgarom, od njih pa k Rusom. Ohranil se je v Beogradu rokopis, precej različen od ruskih, ki ima tudi »Otvét (odgovor) Carja Manoila popu Ivanu«,¹⁹ in kaže sledove srednjobolgarske redakcije.

V Indiji Janeza Presbitera se nahajajo čudoviti ljudje (Psoglavci, z enim očesom, 6 rokami itd.), zveri, ptice (med njimi feniks), rastline (med njimi poper), reke, razni dragi kamni, med njimi *carbunculus* (nemški *Karfunkel*, živordeči rubin), ki ponoči sveti, podnevi pa je kakor zlato itd. Posebno krasen je Janezov dvor, njegove sobe, okna, strop, vrata in seveda tudi streha, ki je takole opisana:²⁰ *caelum eiusdem, i. e. tectum, est de lucidissimis saphiris, et clarissimi topazii passim sunt interpositi, ut saphiri ad similitudinem purissimi caeli et topazii in modum stellarum palatium illuminent.*

Vseh teh čudovitosti Indije presbitera Janeza in tudi Aleksandrovega romana pa v naših nar. pesmih ni. Marsikaj bi bilo našemu ljudstvu nerazumljivo. Ruski prepisovalci na primer so iz kanna *carbunculus* skrupicali *karmakaul*,²¹ *karvamukolos*, *cikades* pa so popačili v *čivadeše*.²² Kaj so bile mar krasne palače našemu kmetu, ko niti gradov svojih plemičev ni rad gledal, kaj bi naj počel z raznim dragim kamenjem in z drugimi neznanimi rečmi? Tu velja, kar pravi stara indijska pesem, katere poslednja kitica se v nemškem prevodu glasi:

Das Fremde schätzt man nicht, so wertvoll es mag sein,
Denn was der Mensch nicht kennt, das wird er auch nicht ehren.

¹⁵ Istrin o. c. 44.

¹⁶ Miklosich, Etym. Wörterbuch, 411.

¹⁷ Istrin, o. c. 69.

¹⁸ Geschichte der älteren südsl. Litt. 180—184.

¹⁹ Istrin, o. c. 74—75.

²⁰ Istrin, o. c. 55.

²¹ Istrin, o. c. 57, 69—70.

²² Tam, 13, 69.

Die Wilden gehen vorbei am schönsten Edelstein,
Wenn er am Wege liegt, und suchen rote Beeren.²³

Naši pesniki iz ljudstva in med ljudstvom ter pevci in pevke, ki so pesmi spreminjali, niso bili tako skromni, da bi bili zadovoljni z rdečimi jagodami, imeli so višje cilje in si želeli tudi bolj domačih dobrin. Med pesniki so bili nadarjeni ljudje iz preprostega naroda, posebno muzikanti, ki so skrbeli tudi za besedno zabavo, kakor še dandanes na svatbah, in veseli vinski bratci, ki so kratkočasili sebe in svojo družbo, v srednjem veku potujoči študenti (vaganti), v poznejših stoletjih izgubljeni študenti, organisti ali tudi duhovniki in drugi izobraženci so lahko peli v duhu svojega ljudstva, ali mu vsaj posredovali višjo literaturo v pripovedovanjih in pridigah.

Tako so naši pesniki in pevci postavili apostole po domače ali pesniški v naše polje, na visoko goro in vinske gorice, na naše vodé, sv. Tomaža v Indiji pa tolažijo s čudovitostmi, katerih si želi naš kmet v deželi, kjer ne kopljejo in ne orjejo, pa vsako leto trikrat ali dvakrat žanjejo (v večini pesmi pšenico), kjer ni dežja, snega in toče, ali dovolj rose. Vse te posebnosti, ki bi bile našemu kmetu tako prijetne, so iz naših legend prešle tudi v druge pesmi, ki so že posvetnega duha ter pejejo o sladkem vincu, o obilnih dobrih pečenkah, klobasah in vinskih sodčkih na rogovih pečenega vola. Še bolj pravljlična je Indija, v kateri v žlici kašo kuhajo, s sirom hiše belijo, s pogačo jih pokrivajo.

Mogoče je, da se bo ena ali druga teh slovenskih posebnosti našla v drugih literaturah, posebej v sosednji nemški in italijanski. Ker so praške glavne biblioteke zaprte, nisem mogel pregledati niti Zarnckejeve razprave, v kateri so zbrani odmevi Epistole presbitera Janeza v nemški srednjeveški literaturi. Treba je misliti tudi na to, da je marsikaj k obmejnim Slovencem moglo priti ustno. Vendar danes dobro vemo, kako so razni motivi prehajali iz rokopisov in knjig od naroda do naroda, kako so se prenašali iz ust do ust.²⁴ Ali zasluga pisateljev ostane, kako so sprejeto snov po svoje umetniški oblikovali. Tako so si tudi naši narodni pesniki, pevci in pevke ustvarili svojo Indijo, tako različno od Indije svetopisemskih apokrifov, romana Aleksandra Vel. in Epistole presbitera Janeza. Ta primer pa je samo eden izmed mnogih, ki dokazujejo, da ima naš narod na križišču raznih kultur kakor svojo slikarsko in glasbeno umetnost, tudi svojo starejšo književnost, ustvarjeno tekom stoletij in ohranjeno v narodnem pesništvu in drugi ustni literaturi, ki je še premalo zbrana in izdana. Prof. I. Grafenauer ima veliko zaslugo, da je pokazal, posebno v novejših razpravah v Slov. jeziku in Domu in svetu, kako motivi in spomini v naših narodnih pesmih segajo daleč nazaj, celo do 13. in 12. stoletja. O visoki umetniški ceni mnogih naših balad in drugih pesmi tukaj ni treba govoriti. Slovenski pisatelji in pesniki so znali ceniti in porabiti narodno pesništvo, zanemarja pa ga

²³ Die Literaturen Indiens von ihren Anfängen bis zur Gegenwart. Handbuch der Literaturwissenschaft, hg. von Dr. Oskar Walzel, str. 161.

²⁴ Pokojni češki primerjalni literarni historik V. Tille mi je n. pr. pripovedoval, da je za vse Srpske narodne pripovijetke Vuka Karadžića našel izvirnike v italijanski novelistiki. Zalibog tega ni objavil.

slovenska znanost, ki ne sme pozabiti, da se književnost sestavlja iz pisane in ustne.

Narodna književnost je bila v romantični dobi precenjevana, pozneje pa podcenjevana, vendar se ji v novejši dobi zopet posveča večja pozornost, posebno v znanosti. Kot najbližji in posebnega uvaževanja vredni primer navajam monumentalno zbirko, ki jo je začel izdajati 1935 Deutsches Volksliedearchiv pod vodstvom znanega strokovnjaka Johna Meiera.²⁵ Prvi zvezek prinaša balade, kjer se navajajo tudi slovenske variante kočevskih in drugih balad.²⁶ To delo naj bo tudi nova spodbuda, da se izdajo zbrane slovenske narodne pesmi z melodijami. Pesmi so seveda živele z melodijami, ki bodo novi dokaz umetniškega duha našega naroda, ali važni bodo tudi mnogi novi teksti, ki jih ni v Štrekljevi zbirki, in variante tudi k znanim pesmim. Na tak ogromni znastveni aparat, kakršnega nahajamo pri novi nemški zbirki, pri nas še ni misliti; tudi sama izdaja z uvodom in potrebnimi opombami bo neizmerno zaslužno in veliko delo.²⁷

---

²⁵ Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien. Erster Band. Deutsche Volkslieder. Balladen. Erster Teil. Berlin u. Leipzig. Walter de Gruyter & Co., 1935.

²⁶ Prim. Francè Marolt, Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi v Kočevskem zborniku. Ljubljana 1939, str. 175—320.

²⁷ Gl. moje poročilo: Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami. Separatni odtis iz »Etnologa« III. V komisiji Tiskovne zadruge. Ljubljana 1929. Vel. 8°. 54 str.

Prof. dr. Rajko Nahtigal

Prezrta izdaja I. I. Sreznevskega slovenskih narodnih pesmi „Mlade Brede“ in ziljskega „reja“

Proslave šestdesetletnice rojstva prof. Franca Kidriča se morem, zaposlen, kakor ve, z drugim nujnim in obsežnim delom, udeležiti le s tem slučajnim in skromnim, njegovemu polju nekoliko se bližajočim delcem, ki ga naj slavljenec s pristržnimi čestilkami blagohotno sprejme v znak že starega prijateljstva štirih desetletij.

V katalogu nemškega antikvariata Markert-Petters (Leipzig, Nr. 42, Slavica IV) sem zasledil in posrečilo se je tudi dobiti za ljubljanski slavistični institut v slovanski filologiji sicer pozabljen in neuporabljen zbornik petrograjske akademije (v seznamu Miklošičevih virov ga n. pr. ni) Памятники и образцы народного языка и словесности русских и западных Славянъ I—IV (Санктпетербургъ 1852—6), ki ga je izdal petrograjski profesor in akademik Izmail Ivanovič Sreznevskij (1812 do 1880),¹ prednik V. Jagića in poleg A. H. Vostokova najznamenitejši ruski slavist, kot ponatis dodatkov k prvim štirim letnikom od njega urejevanih Извѣстія по отдѣленію русскаго языка и словесности (tudi второго отдѣленія) akademije znanosti iz l. 1852.—6. Kakor pove etiketa na notranji strani platnic „Bibl. Boehlingk № 1067“, je knjiga pripadala nekdanj slovitemu sanskrtistu O. Böhlingku, petrograjskemu akademiku in rojenemu Petrograjčanu. Knjiga obsega 240 strani ali bolje 480 stolpcev v 4° in vsebuje poleg uvoda „Программа для собиранія образцовъ народного языка и словесности“ osem in štirideset poglavij z različnim slovanskojezikovnim narodnim blagom, ki si pa ne sledi po jezikih, kakor je v kazalu zbrano I—X („Памятники“ I. velikoruski, II. maloruski, III. beloruski, IV. bolgarski, V. srbski, VI. slovenskohorutanski, VII. češki in slovaški, VIII. srbskolužiški, IX. baltsko-slovanski, t. j. zalabski, in X. poljski, a prav za prav kašubski), temveč poljubno, tako da stoje slovenske narodne pesmi na dveh mestih: „Хорутанскія пѣсни из Зильской долины“ na stolpcih 125—128 kot

¹ Ягичъ В. П., Исторія славянској филологіи, стр. 319 сл. in 466 сл. (Энциклопедія славянској филологіи, вып. 1. Санктпетербургъ 1910). Na str. 474 se navaja zbornik le mimogrede v zvezi s kašubskim narečjem. Glej tudi Narodna enciklopedija IV, 348. Ime pišem biblioteški z -ne- in ne -nje-. Zbornik Памятники и образцы оменя I. I. Davudov, О литературныхъ трудахъ Академика П. П. Срезневскаго (Ученыя Записки втораго отдѣленія Имп. Акад. Наукъ, II 1, 1856, стр. XLVII): „Въ Памятникахъ и образцахъ народнаго языка (Срезневскій) печатаетъ постепенно между прочимъ и доселѣ неизданные памятники изъ своихъ собственнхъ сборниковъ, гдѣ нужно, съ объясненіями и замѣчаніями.“

X. poglavje (pomotoma natisnjeno XI.) med „IX. Старинныя великорусскія пѣсни“ in „XI. (pomotoma X.) Българскыя пословици“; „Хорутанская пѣсня Mlada Breda“ (v kazalu „Пѣсня Краинская“) pa na stolpcih 427—432 kot XLVII. poglavje med „XLVI. Болгарская пѣсня“ in „XLVIII. Памятники нарѣчія залабскихъ Древлянъ и Глинянъ“, t. j. t. zv. polabskih Slovanov. Tekstom so pridejane pripombe in po njih ter po dodatku v kazalu „Изъ сборника И. И. Срезневскаго“ pri slovenskih, nekaterih srbskih in eni slovaški pesmi izvemo, da jih je Sreznevskij, seveda predvsem za svojega skoro triletnega študijskega potovanja (1839—1842), ali sam zapisal, ali pa zapis od drugega prejel kakor „Mlado Bredo“, o kateri pravi „Мой списокъ записанъ однимъ изъ молодыхъ Хорутанъ со словъ его старушки матери“, kar kaže, kakor bomo videli, na A. Žaklja — Rodoljuba Ledinskega.

Kakor je razvidno iz uvoda k zborniku (stolp. 3—4), je Sreznevskij sam stavil stroge znanstvenokritične zahteve za zapisovanje narodnega blaga: „Записывать всё такіе памятники надобно не только дѣлова, не подмѣняя словъ и выраженій ни для полноты, ни для красоты фразъ, но и вполне сообразно съ выговоромъ народнымъ...“, a za narodne pesmi še posebej „вписяхъ (надобно отмѣчать) — размѣръ стиха и размѣръ напѣва, а если можно, то и самы напѣвы, ни сколько впрочемъ не приуравливая ничего къ требованіямъ ученаго стихосложенія и ученой музыки“. Dasi ne Malorus po poreklu (rojen je bil v Jaroslavlju, a vzgojen v Harkovu), se je tako vživel v južnorusko življenje, da je zbiral in izdajal maloruske narodne pesmi i. dr. že kot mladenič pred potovanjem.² Slovencem je, kakor znano, podal prvo znanstveno klasifikacijo narečij,³ ki očituje izredno sposobnost bistrega opazovanja in o kateri sodi prof. Ramovš, Dialekti, stran XXV sl., da „moramo smatrati Sreznevskega sliko za najbolj izrazito, v koncepciji pravilno“, ter da je Sreznevskij „še najgloblje prodril v poznavanje slovenskega jezika“ in „storil toliko kot nihče pred njim in za njim“.

O pripravi k izdaji zbornika je pisal Sreznevskij V. Hanki⁴ še iz Harkova 12. marca l. 1843.: „Я (занялся) приготовленіемъ образцовъ Славянскихъ нарѣчій. Мнѣ хотѣлось бы въ этомъ изданіи подробно характеризовать нарѣчія, и въ топографико-историческомъ порядкѣ представить рядъ отрывковъ на всѣхъ нарѣчійхъ съ объясненіями; до сихъ поръ впрочемъ матеріалы мною собираемые, еще въ хаосѣ...“ Še preje, 1. dec. l. 1842., pa omenja, da od štirih teden-

² Буличъ С., Срезневскій Измаиль Ивановичъ (Энциклопедическій словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ - И. А. Ефронъ, Т. XXXI, стр. 356 сл., С.-Петербургъ 1900).

³ Срезневскій П. И., О словенскихъ нарѣчійхъ (Журналъ Минист. народн. просвѣщ. 1841, часть XXXI, отд. II, стр. 133—164); id., Обзорѣніе главныхъ чертъ средова збуковъ въ нарѣчійхъ славянскихъ (ib. 1845, ч. XLVIII, отд. II, стр. 149 до 186). Bibliografijo spisov Sreznevskega gl. pri posmrtnici od A. Th. Vyčková (Отчетъ о дѣятельности втораго отдѣленія Импер. Акад. Наукъ за 1880 годъ. Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Т. XXII, № 6, стр. 79 сл. Санкт-петербургъ 1881).

⁴ Францевъ В. А., Письма къ Вячеславу Ганкѣ изъ Славянскихъ земель, стр. 1030, 1025 (Варшава 1905). Isto češki časopis Českého museum XVII, 470—1, 464 (w Praze 1843).

skih ur za drugoletnike uporablja eno za branje „образцовъ Славянскихъ нарѣчій“.

Po Slovenskem je Sreznevskij potoval spomladi l. 1841. Prešeren mu je v spomin napisal na listek: „Gospodu Ismajlu Sresnjevskimu v spomin velkiga tédna léta 1841. Si slovénkiga rodú, te ne prasham kam, zhimu, kadar bosh prishel domú, sín neumrjzohje Sláve, spomni bratov se krog Sáve! Dr. Preshérin.“⁵ O potovanju je podrobno poročal svoji materi.⁶ Prvo slovensko pesem si je zapisal po petju vznikov Kranjcev še v dunajskem predmestju, ko se je konec februarja l. 1841. odpravil na pot na jug (DS XII, 130). Ta ga je peljala preko Maribora, Ptuja in Varaždina v Zagreb, od tam pa s St. Vrazom preko Karlovca, Metlike in Novega mesta v Ljubljano, kamor je prispel 5. aprila (DS XII, 165—6). Tu se je pod vodstvom F. Metelka, profesorja za slovenski jezik v semenišču, bavil s slovenščino. St. Vraz pa poroča na veliki petek 8. aprila svoji posestrimi, da so ju na stanovanju posestili trije bogoslovci, „kjoji nas lépo ilirskim jezikom pozdrave. Ja sam scénio, da su oni rodjeni Dalmatinci... No oni me uvéravaju, da su rodjeni Kranjci, jedan Gorenac, drugi Dolenac, a tretji Nutranjac“. Ti trije bogoslovci so bili po Prijateljjevem sklepanju najbrž L. Pintar, J. Krašna in A. Žakelj.⁷ Za Antona Žaklja — Rodoljuba Ledinskega (1816—1868)⁸ iz Ledin pri Žiréh nad Idrijo ne more biti nobenega dvoma, ker je le on mogel biti tisti „изъ молодыхъ Хорутанъ“, ki je „со словъ старушки матери“ zapisal tekst „Mlade Brede“. Prim. s tem, kar piše K. Dežman, Novice 1850, str. 202, v poročilu o Grünovem prevodu slovenskih narodnih pesmi, da je škoda, da je Anastazij Grün pozabil na narodne pesmi v V. zvezku „Kranjske čbelice“. „Posebno je,“ pravi, „»Mlada Breda«, ktero je, kakor smo zvedili, učen rodoljub na Notranjskem iz ust starke napisal, in blezo pozabljeno smerti otel, tako lepa, da ji skorej ni para.“ Objava Grünovega prevoda v Novicah l. 1853., str. 21, je dala Bleiweisu povod k ponatisu „Mlade Brede“ s pripombo: „Ena narlepših slovenskih narodskih pesem je »mlada Bréda«. Verli rodoljub gosp. A. Ž. jo je slišal prepevati od svoje stare matere na Notranjskem in si jo zapisal ter nekoliko olikano visoki čislani »Krajnski čbelici« izročil.“ Pri izdaji „Mlade Brede“ v Koledarčku za leto 1856. pa pravi, da mu je pesem izročil Rodoljub Ledinski, „kakor jo je iz ust svoje ranjce matere slišal“, a Žakelj ravnotam med drugim pripominja: „Tako so mati skozi in skozi peli.“ Vrh tega je poslal Žakelj 25. novembra l. 1841. Vrazu pismo, v katerem mu iz dopisa celovškega bogoslovca priobčuje, da je policijska oblast osumila Vraza, Sreznevskega in tiste, ki so z njima občevali, političnega rovarjenja, na

⁵ Ljubljanski Zvon 1900, XX., 771; Kidrič F., Prešeren I., 222, 378.

⁶ Живая старина III, 27 sl. (С.-Петербургъ 1893); v slovenskem prevodu Merhar I., I. I. Sreznevskij na Slovenskem (Dom in Svet 1899, XII, 129 sl., 161 sl., 193 sl.). Mesta navajam po tem prevodu kot bolj dostopnem.

⁷ Prijatelj I., Vrazova popotovanja po Slovenskem (Časopis za zgodovino in narodopisje 1910, VII, 169 sl.).

⁸ Marn J., Anton Žakelj — Rodoljub Ledinski (Jezičnik XVII, 42 sl. V Ljubljani 1879); Grafenauer I., Zgodovina slovenskega slovstva II, 184 sl. (Ljubljana 1911).

kar iz dopisa dalje navaja: „Und da ich erfahren habe, dass auch Du (t. j. Žakelj) mit diesen beiden (dem Vraz nämlich und jenem Professor), bekannt geworden bist, so wollte ich Dir dies als ein Curiosum berichten . . .“ K temu dodaja Žakelj: „Što Vi sudite o toj psovki? Ja neznam, je li gospodin Sreznevskij ikaku rečcu o tom namirenju Ruskog vladarstva (t. j. spraviti vse Slovane pod se) izustio“ (ČZN VII, 178—9).

Za veliko noč sta napravila Sreznevskij in Vraz z dr. Chrobotom izlet v Kranj in Naklo. Ko pa je po vrnitvi Vraz zbolel, se je Sreznevskij sam podal na Koroško v Celovec, a dalje v Blatograd k U. Jarniku (1784—1844)⁹ in v Rož k M. Majarju (1809—1892),¹⁰ od koder se je 24. aprila odpravil v Ziljsko dolino v Bistrico; 25. aprila pa je bil na cerkvenem shodu pri Sv. Juriju, kjer se je zanimal za „visoki raj“, katerega začetne stihe omenja v pismu materi (DS XII, 193 sl.; ČZN VII, 171 sl.) in o katerem glej pozneje. Iz Bistrice se je napotil čez Trbiž in Pontebo v Rezijo, 5. maja pa je bil zopet v Ljubljani, od koder je odpotoval v Benetke in potem čez Istro dalje v Dalmacijo. Z Vrazom se na Slovenskem nista več srečala. Ker je tudi ta hotel biti na ziljskem proščanju, se je 19. maja sam odpravil na Koroško in šel isto pot kakor prej Sreznevskij — Celovec, Blatograd, Rož, od tu pa z Majarjem v Ziljsko Bistrico, da je mogel videti „raj pod lipo pri Ziljanih“ (ČZN VII, 173 sl.).

„Mlada Breda“.

K. Štrekelj, Slovenske narodne pesmi I, 164 sl. je pesem „Mlada Breda“ natisnil po izdaji v petem zvezku „Krajnske čbelice“ l. 1848. (str. 76 sl.). Za natis v zborniku Sreznevskega po rokopisu A. Žaklja iz l. 1841. ni vedel. Tu naj omenim, da je ta tekst dal pobudo nekemu B. B. v Saratovu, da je 31. jan. 1857 prevel pesem na rusko in prevod objavil v časopisu Русская Бѣда (Москва 1857, II, 147 sl. „Молодая Бредя. Хорутанская пѣсня“).¹¹ Štrekelj l. c. pripominja, da je „pesem močno preprejena, kakor se kaže, celó v pesniški méri, in nikakor nima tistega narodnega duha, ki se navadno išče v nji“. Že J. Bleiweis, Novice 1853, str. 21, je pri ponatisu pesmi z nekimi izpremembami omenil, da jo je Žakelj „nekoliko olikano“ izročil „Čbelici“, a „da jo je nekoliko olikal v besedi, brez da je bil le trohice mičnega narodskega duha vzel, zasluži veliko hvalo . . .“ „Še bolj razblinjeno“ označuje Štrekelj Žakljevo redakcijo v Bleiweisovem „Koledarčku“ za l. 1856. (str. 45 sl. „Mlada Breda. Národna balada iz idrijskih hribov.“), katero je Bleiweis opremil s sledečo pripombo: Pervikrat¹² pride ta krasna

⁹ Slovenski biografski leksikon I, 386 sl.

¹⁰ Slovenski biografski leksikon, 5. zv., str. 15 sl.

¹¹ Na ta prevod me je prijazno opozoril dr. J. Glonar. Kdo bi bil B. B., nisem mogel dognati. Za časa svojega bivanja v Rusiji 1901—2 sem videl delo E. П. Водовозова, Жизнь европейскихъ народовъ, v katerega tretjem oddelku Жители средней Европы (СПб. 1883) se na str. 354—364 obravnavajo Словенцы (s slikami). Ta Vodovozova pa je bila žena V. I. Vodovozova (1825—1886), znanega pedagoga, ki je med dr. prevajal tudi pesmi. B. B. bi mogel biti tedaj B. Водовозовъ, vendar moti pripis „Saratov“.

¹² Tu in dalje razprto že v izvirniku.

pesmica, ena najlepših narodskih slovenskih, tû bolj dovršena na dan kakor je dosihmal tiskana bila“ (izšla je namreč poleg „Čbelice“ še v Malavašičevem „Pravem Slovencu“ l. 1849., list 17.—19.). „Slavnoznani Rodoljub Ledinski nam jo je izročil, kakor jo je iz ust svoje rajnce matere slišal. Kar tekst zadeva — nam piše marljivi nabiravec naših národnih pesem — ni ne dodjal ne izpustil kar nič, čeravno se očitno vidi, da tam pa tam še marsikaj manjka; tako, na priliko, v povedbi, ko ženin svojemu mlademu hlapcu glavo odseka, besede „Ti in mati“ silijo človeka več pričakovati, kakor v pesmi bere. Pa misli on, da to, kar manjka, je zgubljeno za vselej... „Kar pa se tiče jezika“ — nam dalje sporočuje Rodoljub Ledinski — „sem ga enmalo spilil in tû in tam kakošno besedo dodal, da sem stroke (vêrže) izpolnil. Ako bravci to pesem dalje z že natisnjeno primerjajo, bojo zapazili, da tû in tam stoji sedaj namesto »s katere«, »s kateriga« — »ki ž-nje«, »ki ž-njim« itd. Tako so mati skozi in skozi peli; ali jaz duha našega priimena takrat še ne dobro spozna je sem jo po nemško mislil olepotičiti, ter sem zabredel v neslovenski duh; sedaj sem opustil vse tiste napačne prestrôje. Beséd, menim, mi ni treba pojasnovati: vse so domače in slednjemu lahko razumljive, razun morebiti teh-le: šêne...; »jaro on zavpije«... na Slovenskem te besede razun v tej pesmi še nikdar nisem slišal; naj se tedaj ohrani; šlarasto... pri nas pomeni šlar neko vrsto bolj žlahtnega platna; »molči, molči« podvojeno pomeni... »čakaj«...“ Radi presoje Žakljevih predelav narodnih pesmi je omembe vredna še njegova „Opomba“ pri predelanem ponatisu pesmi „Nuna Uršica“ („Narodna slovenska iz idrijskih hribov“),¹³ nekake spremljevalke „Mlade Brede“, tudi v Koledarčku 1856, str. 54 sl. (prvi natis je bil tako isto v Kranjski Čbelici 1848, V, 76 sl.): „V tej pesmi ni nič popravljenega, razun tu pa tam rima, kjer je bila zgubljena“ (to je seveda umeti cum grano salis). „Pušena je celo »nuna« in »nun'ca«, kakor in kjer je stara mati popevala nuna ali nun'ca, čeravno bi bilo dosledniši prvo ali drugo skozi in skozi pisati.“

Redakcija „Mlade Brede“ v „Koledarčku“ je izšla v ponatisu v „Nevenu“ V, 42 sl. (U Zagrebu 1856), ki ga Štrekelj že več ne omenja. Zanimiva je pri tem pripomba uredništva: „Buduć pako da si uzprkos opazki izdav. u „Koledarčku“ niesmo znali dovoljno tumačiti neobičnu u toj struci narod. sloven. pjesničtva ugladjenost i točnost, zato smo prijé pjesmu priobćili vještomu kao što držimo u tom pogledu slovenskomu književniku, moleći ga da nam javi svoje mnienje o tom predmetu.“ Pod mnenjem, ki takoj za tem sledi, je podpisan „Jozipić“, psevdonim J. Macuna (1821—1883), ki je bil pod Vrazovim vplivom tudi nabiral narodne pesmi in bil tedaj profesor v Zagrebu.¹⁴ V njem Macun povsem kritično izvaja: „Krasna ova pjesma, pisana jezikom slovenskim kao što se govori u Idriji... spada svakako u vrst narodnoga pjesničtva. G. Ledinski... tvrdi da ju je sám u ovoj istoj formi čuo od svoje matere, nu dodaje ipak, da je glede jezika gdje koju malenkost promienio na toliko da su mu podpuni stihovi izašli. Nije to dakle narodna

¹³ Krajnska čbelica V, 67 sl.; Koledarček 1856, str. 54 sl.; Štrekeij I, 321.

¹⁴ Slovenski biografski leksikon 5. zv., str. 1 sl., 3.

pjesma u onom strogom znamenovanju, kao što se ga je držao Stanko Vraz u sabiranju slovenskih svojih nar. pjesamah; jerbo izim onih, što su ondje rahlom nu vještom rukom Prešernovom izgadjene, teško da ima koju u toj sbirci, koja se nebi čula u istoj formi od naroda. U obće valja primjetiti o toj pjesmi, da je već sám srok (rima) toli gladak i pravilan za strogo narodnu pjesmu dosta sumljiv, buduć da u svoj slavjanskoj narodnoj literaturi sigurno neima niti jedne u toj struci tako pravilne pjesme; isto je tako mjerilo (metrum) trohajska za narodnu pjesmu u najstrožjem smislu preveć pravilno ako ju prisposdobimo sa pravimi onimi neprikrojenimi primjeri slovenskoga narodnog pjesništva u Vrazovoj sbirci. Po tome se može tvrditi, da je predmet te pjesme istina kod naroda nadjen, nu pjesma sama da je po izobraženijem kojem čovjeku prikojena; to se pako mnienje još bolje potvrđuje, čim ovo novije izdanje, i podpunije i glede forme ugladjenije, prisposdobimo sa prvim i starijim izdanjem, koje je u obće mnogo prostije. Nu gdješto je ipak prvo izdanje po mojem mnienju bolje; tako n. p. posljednja dva stiha, što su u novijoj formi slabo razumljiva, u starom sasvim jasno glase... Uza sve to ostaje ova pjesma prava iznimka od onoga pravila: da slovensko narodno pjesništvo imade boljih napjevah (melodjah), a tako zvano srbsko ili bolje štokavsko, bolji i ljepši sadržaj kao i veću pjesničku vrijednost.“ Dalje govori o jeziku, da kljub trohejskemu metrumu („a ova upravo okolnost odlikuje priobčenu ovdje pjesmu i jako ju preporučuje kao pravu sestru štokavskih onih divnih pjesamah“) stoje enklitike na začetku stihov, kakor 2 „se sprehaja“, 3 „si odpirat grede“, 34 „ga v pogači mi bo ponujala“. Pri pojasnjevanju nekih besed in oblik opozarja glede na naglas na čakavsko narečje, pod 124 „jaro“ na sev.-vzh.-štaj. „klopotec jaren glas ima“, pod 86 (v „Čbelici“ 74) „postonja“, kar je bilo Sreznevskemu stolp. 429 neumljivo, na ime mesta nem. Adelsberg, pod 78, 90, 96 „rebula“ pa pravi: „Rebula u pokrajini oko Gorice najsladje vino. Ovdje treba opaziti, da se Turčin vinom nudi, kao što i to da Turčin ode po kršćanku djevojku, što dokazuje, da je ovu pjesmu sačinio čovjek, kojemu niesu bili dovoljno poznati turski običaji. Takovih pogrešakah teško da imade u ikojoj štokavskoj narodnoj pjesmi.“

Ponatis v Nevenu je prišel v roke tudi Sreznevskemu, pa se o njem stolp. 431—2 izraža: „Эта самая пѣсня (t. j. njegova redakcija), принадлежащая къ небольшому числу Хорутанскихъ пѣсень подобнаго (балладическаго) рода, напечатана и въ Neveně . . . , но только не въ такомъ видѣ, со многими литературными подправками и прибавленіями.“ O izpremembah in dodatkih v tekstu „Mlade Brede“ govori tudi G. Krek, Nekoliko opazk o izdaji slovenskih narodnih pesmi (Listki IV, 105 sl., v Ljubljani 1873): „Te napake se še rodoljub Ledinski nij čisto ognil, katerega smemo prištevati med najboljše poznavalce našega narodnega pesništva . . . Svest sem si nasprotstva od marsikatere strani, ako izrečem mnenje, da „Mlada Breda“ in „Nuna Uršica“ v Ledinskega zadnji koncipiji od leta 1856 imate mnogo umetno stvarjenih življev v sebi, — ali ne morem drugače in zagotavljam, da se ta misel nij brez globljega raziskavanja in preudarjanja v meni utrdila . . . Ledinski v svojem drugem prepisu pesmi „Mlada Breda“ in „Nuna Uršica“ . . .

je národnemu pesniku s tem hotel pomoči, da je oblikovne netočnosti popravil in misli v natančno logično zvez strinil; a ravno po tem početji dobila je pesen nenárodno lice, mesto da bi se, kakor mu je bila dobra nakana, pokazala v svoji prvotni dovršenosti. Tedaj mi pa tudi pri omenjenih dveh pesnih nij temeljni tekst Ledinskega recenzija od leta 1856 . . . , ampak ona po istem nabiralci v 5. zvezku Kastelčeve „Čbelice“ l. 1848 priobčena, veliko manj dovršena a toliko bolj národna.“ A F. Levec piše v životopisu M. Valjavca (Ant. Knezova knjižnica II, 202, v Ljubljani 1895): „V obče je že znano in se po dr. Štrekljevi izdavi narodnih pesmi razvé dodobra, kako so starejši književniki, Vodnik, Prešeren, Smole, Ledinski, Poženčan in celó St. Vraz nabirali naše narodno blago. Mislili so, da se pesmi v narodovih ustih niso ohranile popolne in čiste in da jih morajo zatorej popravljati.“ V teh napačnih mislih so nam nekatere bisere našega narodnega pesništva n. pr. „Lepo Vido“, „Rošlina in Vrjanka“, „Mlado Bredo“ i. dr. izpridili tako, da je le iztežka razbrati iz njih, kaj je narodna svojina, kaj umetni primeček in podvržek. Le sreča, da ti nabiralci niso poznali narodnega deseterca in da niso vedeli, da mora ta verz po drugem stopu imeti odmor, tako da je mnogo podvrženih verzov spoznati že po tem, da nimajo odmora po drugem stopu“ (o tem glej sicer še pozneje).

L. 1913. pa je objavil J. Šilc „Ledinskega Mlada Breda v prvi redakciji“ (Dom in Svet XXVI, 278 sl.),¹⁵ ki jo je našel v rokopisni ostalini v Marijanišču¹⁶ v zvezku „Narodne Krajske pèsmi ino balade. Zapisane v Ledinah 3. Kímovica 1838“. Tedaj je bil Žakelj absolutent liceja pred vstopom v bogoslovje, kar se da sklepati iz Marnovih podatkov (Jezičnik XVII, 42), da je bil Žakelj 6. avg. 1842 posvečen v mašnika, 1839/40 pa Metelkov učenec, pač kot bogoslovec drugoletnik. Šilc misli, da se v razliki te prve redakcije od druge v „Čbelici“ „spozna razlika med Vrazovim¹⁷ in Prešernovim vplivom na Ledinskega“. „Kot je izšla natisnjena v Čbelici 1848., je gotovo nastala pod vplivom Prešernovega stiliziranja, ki ga je uporabil že pri Lepi Vidi v III. letniku Kranjske Čbelice, bodisi da je Prešeren rokopis Ledinskega popravil, bodisi da je Ledinski sam stilizacijo izvršil. Po Bleiweisovih besedah v Novicah l. 1853., str. 31, bi se moglo na poslednje misliti. A naša redakcija, iz l. 1838., ko si je Ledinski dopisoval z Vrazom, kaže v metru in v stalno se ponavljajočih formulah narodno lice, dasi so v popravkih z rdečim in navadnim svinčnikom — kdaj? — že izvedeni prvi početki poznejše stilizacije.“ To je preveč rečeno. Iz popravkov, ki se ozirajo predvsem na ločila in diakritične znake na samoglasnikih (n. pr. 90 »prebrešena.« popravljeno »prebrěšena!« pri besedi, ki se pozneje ne nahaja več) in o katerih glej še pozneje, se pač ne more

¹⁵ Tudi na to me je v toku dela opozoril dr. J. Glonar.

¹⁶ Te ni v Marijanišču, kakor sta sporočila vodja Marijanišča in dr. J. Šilc, nič več najti.

¹⁷ O korespondenci med Vrazom in Žakljem, od katere se pa iz tridesetih let ni nič ohranilo v Vrazovi zapuščini, kakor tudi niso znana Vrazova pisma Zaklju, glej I. Prijateli, Nekaj Vrazovih slovenskih dopisnikov (ČZN 1910, VII., 298, 294) ter F. Kidrič, Bibliografija Vrazovih spisov in korespondenc (ib. str. 365, 381, 384).

sklepati na drugo redakcijo. Šilc zaključuje svoje mnenje: „To bo nemara pesem, kakor jo je slišal Ledinski prepevati od „stare svoje matere“ na Notranjskem in jo „nekoliko olikano“ poslal Kranjski Čebelici.“ To pa, kakor se bo videlo, tudi ne more odgovarjati resnici in tako vsa razna mnenja,¹⁸ ki sem jih namenoma navedel dobesedno, pač več ali manj zadevajo pravo, vendar so presplošna, da bi se lahko smatrala za dognana, saj se tudi ne opirajo na podrobnejši pretres, ki kaže stvar v nekoliko izpremenjeni luči. A za to je poleg rokopisne redakcije zelo dobro došla tudi redakcija v tekstu Sreznevskega.

Predno pa izpregovorim o tem, naj še omenim druge natise „Mlade Brede“. V starejših, kakor v A. Janežiča Cvetniku slovenske slovesnosti (prvi natis 1868, tretji natis 1870) ali v J. Sketa Slovenski čitanki za peti in šesti razred srednjih šol (prva izdaja 1889, tretja izdaja 1903), je prevzeta redakcija „Koledarčka“, v novejših, kakor I. Grafenauerja Slovenski čitanki za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol I. (1921) ter F. Bevka „Mlada Zora. Narodne pripovedne pesmi“ (Gorica 1924) pa po Štreklju redakcija „Čbelice“, ki je sama doživela drugi natis (Novo mesto 1883). V šolskih čitankah so se seveda iz didaktiško-pedagoških razlogov opustili nekateri stih (pri Grafenauerju osem) in izvedle neke jezikovne izpremembe. Razen tega pripominja Grafenauer (str. 291), da Žakljev zapisek ni pristno naroden in da je balada prvotno nemškega izvora, o čemer glej še pozneje. Prvo, rokopisno redakcijo ali verzijo, natisnjeno v DS 1913, je ponatisnil J. Glonar, Stare žalostne, Slovenske pripovedne narodne pesmi (V Ljubljani 1939, str. 64 sl.). Literaturno so uporabili pesem o „Mladi Bredi“ F. Milčinski, „Mlada Breda in Deveti kralj“ (Pravljice, str. 81 sl., v Ljubljani 1911), I. Pregelj „Mlada Breda. Povest“ (Večernice, 67. zv., v Celovcu 1913), ki je pesmi dal tudi svojo obliko (str. 103 sl.) ter J. Lavtižar, „Mlada Breda, spevoigra na podlagi narodne pesmi. Besedilo k opereti“ (Ljubljana 1927). Kakor sem slišal, se pripravlja še balet „Mlada Breda“ z že gotovim rokopisnim besedilom. Nedavno (1938) je posvetila „Mladi Bredi“ tudi razpravo Darinka A. Stojanović, Несрећна и гоњена девојка. Прилог овом типу у нашој књижевности (Прилози XVIII. Посвећено Павлу Поповићу. Str. 585—9). V njej pisateljica primerja skupino pesmi pri Štreklju pod naslovom „Nesrečna nevesta“ (I,

¹⁸ Prim. še v slovstvenih zgodovinah, kjer se „Mlada Breda“ poleg drugega splošno označuje kot ena izmed najlepših narodnih pesmi. I. Grafenauer, Zgodovina novejšega slovstva II, 185-6 (Ljubljana 1911): „V petem zvezku „Krajske Čbelice“ je (Zakelj) . . . objavil nekatere izmed najlepših narodnih pesmi . . . med njimi . . . „Mlado Bredo“. Besedilo . . . pa je Ledinski močno preuredil, popravljal jih je mogoče potem tudi še Prešeren“ (toda to se vkljub opozorilu na spis „Iz Kastelčeve zapuščine“, str. 17 sl. za „Mlado Bredo“ ne da dokazati). Id., Kratka zgodovina slovenskega slovstva, 2. izd., str. 177 (Ljubljana 1920): „ . . . pod Vrazovim vplivom je (Ž.) nabiral slovenske narodne pesmi; zapisal je nekaj najlepših, kar jih imamo, in jih priobčil — resda močno predelane . . . („Mlada Breda“ . . .)“. A. Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva, str. 162 (Ljubljana 1934): „Ledinski je zaslužen tudi kot zapisovalec narodnih pesmi, čeprav jih je po vzgledu takratnih nabirateljev popravljal v jezikovnem, tu in tam morda celo v vsebinskem pogledu. V Idrijskih hribih je nabral nekaj najlepših slovenskih narodnih balad in romane („Mlada Breda“ . . .), ki pa je žal vse priredil zelo spretno in povprečnemu okusu primerno ter zabrisal glavni čar ljudske narodne umetnosti.“

Nr. 102—107) in po motivih podobne srbskohrvatske in podčrtava predvsem „Mlado Bredo“ Rodoljuba Ledinskega kot pesem, v kateri se poje o tipu „nesrečne in preganjane devojke“, z označbo: „Млада Бреда“ je retko lepa pesma, углађене фoрме, јединствена у својој врсти у нашој народној песми.“

„Mlado Bredo“, to nedvomno lepo in izredno zanimivo narodno balado, ki si je priborila, kakor kažejo mnogoteri natisi, izjave in uporabe, toliki sloves, pa tudi tekstne mnoge obsodbe, celo kot nekak slovenski „Kraljedvorski rokopis“, imamo tedaj sedaj izdano v štirih redakcijah, oziroma predelavah, ali bolje rečeno, v dveh glavnih redakcijah in treh variantah druge redakcije, prve jamske, druge trohejske, istega zapisovalca A. Žaklja — Rodoljuba Ledinskega: *A* v rokopisni ostalini iz l. 1838. (DS 1913 in v Glonarjevi zbirki slovenskih narodnih pesmi 1939), *Ba* v zapisu, danem Sreznevskemu, iz l. 1841. v zborniku Sreznevskega, *Bb* v izdaji v V. zv. „Krajske Čbelice“ iz l. 1848. (v ponatisih v drugi izdaji „Čbelice“ l. 1883., v „Pravem Slovincu“ l. 1849., v Novicah l. 1853., pri Štreklju I, 1895—8, pri Grafenauerju, Čitanka I, 1921 ter pri F. Bevku l. 1924.), *Bc* pa v „Koledarčku“ l. 1856. (v ponatisih v Nevenu l. 1856., Janežičevem Cvetniku l. 1868. i. dr. ter Sketu, Čitanka V—VI, 1889 i. dr.). Da so Žakljevi zapisi in izdaje res različne redakcije, oziroma variante predelav, se vidi poleg dvojnega metruma v *A* in *B* tudi že iz vnanjega znaka, da obsega *A* 143, *Ba* 166, *Bb* 180 in *Bc* 235 verzov. Ta mnogovrstnost v zvezi z gotovimi podatki pa nehote vzbujajo razna vprašanja in zastavlja probleme, ki za svojo rešitev ne zahtevajo le folklorističnega, temveč predvsem še ožjega filološkega dela in metode.

Radi lažje možnosti primerjanja in boljšega vpogleda v upravičenost nadaljnjih izvajanj naj sledi najprej paralelni tekst zapisa iz l. 1838. (*A*) in l. 1841. (*Ba*), in ker ta nima tekstu *A* odgovarjajočega konca, še ta konec po natisu iz l. 1848. (*Bb*). Ponatis je natančen, le da so popravljene očitne tiskovne pomote, ki se sicer omenjajo v pripombah, in da je v tekstu *A* nenatančni tisk *ě* — *ě* izenačen v *ě*. Pod črto so pridodane na osnovi teksta *Ba*, t. j. pod debelo tiskanimi številkami verzov *Ba* (na koncu *Bb*) variante iz *Bb* in *Bc* (zaznamovano kratko *b*, *c*) ter Žakljeve poprave k *A* (zaznamovano *Aa*). Pri variantah in popravah so opuščena opozorila na brezpomembne razlike v pravopisu, znakih na samoglasnikih, ločilih in v precej soglasni razdelitvi teksta po kiticah. Poleg variant obsegajo pripombe še komentar k nekim mestom in nekatere pripombe Sreznevskega (Srezn.) brez tu večinoma nepotrebnih, včasih tudi nepravilnih prevodov slovenskih besed in fraz. Ako je v pripombah nekaj malega radi komentarja iz uvodnih izvajanj ponovljenega, menda ne škodi. V komentarju so tu pa tam vpoštevane tudi dialektične zadeve. Govor Ledin, rojstnega kraja Žaklja-Ledinskega, preje podružnice Žirov, je smatrati po prof. Ramovša določitvi za pripadajoč črnovrškemu narečju (gl. F. Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika. VII. Dialekti, str. 92, 87 in 94 ter id., Dialektološka karta slovenskega jezika, str. 29). Tudi Macun (v pripombah Mac.) govori, da je pesem pisana v jeziku, kakor se govori v Idriji, a Žakelj sam jo označuje v Koledarčku str. 45 kot „Narodno balado iz

idrijskih hribov“. Pač pa so Ledine, ki so zdaj pod Italijo, na severni meji črnovrškega narečja in na meji treh, črnovrškega, poljanskega in cerkljanskega. V poštev bi moglo priti zlasti še poljansko narečje, ker je Žakljeva mati Ana, z dekliškim priimkom Ažbe, bila morda iz poljanskega okraja doma, kjer so Ažbeti rodom iz Javorja, kakor se je lahko prepričati iz Koledarjev Družbe sv. Mohorja starejših let (n. pr. l. 1900., str. 96). Za druga obvestila o materi se imam zahvaliti gosp. župniku v Ledinah Janku Žagarju, ki si je mnogo prizadel, da bi dognal posebno tudi še leto smrti matere, kar bi bilo za neke izsledke te razprave važno, ne oziraje se na to, da Žakljeva mati, ki nam je ohranila lepe narodne balade in morala biti izredno nadarjena narodna pevka, že sama na sebi zasluži vso pozornost in natančnejši življenjepis. Ona je nekak slovenski ženski Filip Višnjić (1765—1834), ki je bil največji srbski narodni pesnik guslar, od katerega je Vuk Karadžić zapisal več narodnih epskih pesmi in o katerem je pisal takratnemu fruškogorskemu (šišatovačkemu) arhimandritu Lukijanu Mušickemu 6. marca 1817: „Дозовите Филипа Слепца — Вишњић је бил слеп — (ако ние отишао у Србию) па га запытайте колико има како е ослиепљо, и одашта; и остала сва нѣгова приключенія (н. п. кадъ се оженио, докле е путовао и шта му се знаменито догадьяло и т. д.) па напишите, те нам' пошлите (то особито жели Г-д. Копытаръ)“ (Вукова преписка II, 146). F. Višnjiću je zlasti v novejšem času posvečenih že več del.¹⁹ Naj služi ta omemba tudi kot apel za zbiranje nadaljnjih natančnih podatkov k življenjepisju Žakljeve matere, v vdovstvu poročene Pagon. Važen bi bil, kakor že rečeno, posebno datum njene smrti.

Dialektične podatke k nekim mestom v tekstih mi je podal profesor I. Tominec, ki je rodom iz Črnega vrha. Za njegovo izkazano mi ljubeznivost se mu lepo zahvaljujem. Komentar bi bilo seveda mogoče razširiti, zlasti v jezikovnoprimerjalnem oziru, književnojezikovnem in dialektičnem. Toda o tem in o inačicah iste narodne pesmi iz drugih slovenskih krajev (Štrekelj I 162—173, šte. 102—107 Nesrečna nevesta. „Mlada Breda“: šte. 102 s 116 trohejskimi verzi zapisal M. Valjavec iz Kléč na Gorenjskem, — šte. 103 je zapis A. Žaklja —, šte. 104 z 38 verzi neenakomernega ritma z melodijo zapisal St. Vraz iz ljutomerske okolice, šte. 105 in 106 s 43 in 54 verzi neenakomernega ritma zapisal O. Caf iz Frama na Štajerskem ter šte. 107 s 76 trohejskimi verzi zapisal M. Ravnikar-Poženčan na Kranjskem z očitvidnimi izpremembami, ker je, kakor pravi Štrekelj I 172, „pesem porazdelil v štirivrstične strofe“) bo govora še pozneje. O še neomenjenih in manj navadnih kraticah glej pod črto.²⁰

¹⁹ Зборник у славу Филипа Вишњића и народне песме. (Београд 1935.) Пјесме Филипа Вишњића у редакцији и с преговором Б. Томића. Научно издање. (Београд 1935.) Prim. tudi Narodna enciklopedija IV, 1099.

²⁰ Kratice v pripombah: dial. = dialektično, gl. = glej, i. pod. = in podobno, nadaljev. = nadaljevanje, nam. = namesto, neprav. = nepravilno, pod. = podobno, poprav. = popravljenost, prim. = primerjaj, rkp. = rokopis, tisk. pom. = tiskovna pomota, v. = verz.

A (1838, DS)

1 Práv zgódej Brěda je vztájala,
Kákor je zmirej bila vájena;
In šla je góri v górnje líne stat.

Širóko líne je odpěrala,
5 Na rávno pólje dóli glědala;

Na pólji vglědala meglíčico,
In še takó mi právi, govori:
Le sim mi pójte stára mati vi!
De mēni bodete povědali,
10 Kaj je letá z 'ana meglíčica
Al je meglíčica ta od vodě,
Al je meglíčica ta od gorě?

K nji máti skěrbna úrno perletí,
In še takó mi právi, govori:
15 To pa noběna meglíčica ni!

Oj! sápa úrnih túrških konj je tó,
Zdej Brěda! Túrki po-te jezdiyo.

Še Brěda dóli páde in omedlí,
Po tēm se mi pa góri še zbudí,
20 In še takó mi právi, govori:

Ne dájte máti! húd'mu Túrku me

Turk silno húdo máter mi imá
Mu umorfla je žě ósim žěn
In mēne túdi umorfíti zná. —
25 Vse kár po zěmlji lěze ino grě

Ba (1841, Srezn.)

1 Breda vstane, ko se dan zazori,

sim tēr tje spreha ja se po dvori,
ide si odpirat gornje line,
ide gledat dóli na ravnine.

5 Ko po ravnim polji se ozira,
vidi, kak se tam mēglica zbira.

»Ljuba mati, urno gōr stanite,
ljuba mati, rōčno mi zložite:

al je ta mēglica od vodice?
10 al je ta mēglica od gorice?
al oblak je toče hudourne
izpod neba zgnan od sile burne?«

Skěrbna mati urno pěrspešila,
in je svōji hčěrki govori:

15 »Ni ne ta mēglica od vodice,
ni ne ta mēglica od gorice,
tud oblak ni toče hudourne
izpod neba zgnan od sile burne;
to je sapa Turških konj mēglěna,

20 ki jih polna je stezà zelena.
Turki po te jezdiyo, aj Breda.
Ne prihajaj mi tak silno bleđa!«

Od strahù je Breda obledela,
Od britkosti skōraj omědlela.

25 »Kaj vas prosim, mila mōja mati,
o nikarte mēne Turku dati!
Kaj mi bo počēt nevesti ptuji?
Turk je hud, in njega mat' še huji;
prim. 31
prim. 32
kar po zemlji leze ino grede,

1 b 1 Brěda kakor b 22 blěda. Prim. Prešeren, Slovo od mladosti „ko se je dan zazoril“ (Krajnska čbelica I 22). Po prof. I. Tomincu črnovrško lahko „zor se dela“. — 2 b 2 (c 2) Se spreha ja sēm ter tje po dvori — (c); Taka stava enklitik, tu in dalje, je bolj narodna. Prim. gori Macunova izvajanja. — 3 b 3 (c 3) Si odperat ide (c grede). — *ib.* Srezn. li n a o k n o b ь k r o v l ь, Mac. li n e p r o z o r i, osobito na tornjevih. — 4 c 4 Gledat grede. — 6 b 6 meglīca (gori ē za a. prim. tudi ēr za r). — Med 6—7 c 7—8 Urno k svoji materi mi tēče, Jo pokliče berhko, in ji rēče. 7 c 9 Skerbna. — *ib.* b 7, c 9 urno mi vstanite. — 8 c 10 Oj vstanite, in mi razložite. — *ib.* Srezn. zložiti сказати, обяснити, нар. выложить. — 9—10 A_a 11—12 Ali meglíčica je od vodě, Ali meglíčica je od gore?; naglas v tekstu A po jamskem metru na -ě v vodě, gorě po podatku prof. I. Tominea ni dial. črnovrški, tu je od vōde, od gōre i. pod.; b 9—10, c 11—12 Al meglīca ta je. — 12 od sile burne je umevno in tudi po prof. I. Tomincu le književno. — 13 c 15 urno s postelje vstala. — 14 b 14 Tak je, c 16—18 In je mladi Bredi razlagvala: „Oj poslušaj mila hčěrka moja, kaj ti pravim skerbná mati tvoja. — 15—18 Prim. 9—11, A 11—12. — 15 A_a 15 To pa žě nikakšna meglíčica ni! — 15, 16 b 15, 16, c 19, 20 Ta meglīca ni ne. — 21 c 25 oj, b 21 — Aj, Brěda! — 22 b 22 blěda kakor 21 Brěda. — 23 Srezn. tisk. pom. od strahù, b 23, c 27 od strahù. — 24 Srezn. skōraj vnezapno, Mac. skōraj brzo, malone. — 25 c 29 moja mila. — 27 b 27 Kaj počēt mi bo, c 31 Kaj počela bom v deželi ptuji? — 28 c 32 hud, njegova. — 29 g r e d e (gl. še 117 in 137) prim. v Valjavčevem zapisu variante

Od njě hudôbe kaj povědat' vě!

Mi strůpa v vĭnu bo napĭvala
In v krůhu ga mi bo ponůjĭla. —
Tak mladĭ Brědi mĭti govori:

30 Kaděr bo taša ti napĭvala
Zlĭ vĭno na zelěno trĭtico
In zlĭ ga tud' na silno skĭlico;

Kaděr ti kruha bo ponujala
ga vėrgla bodeš mlad'mu kůžetu.

35 Tako pa mlĭda Brěda govori:
Ko bôte bĭlo mi naklĭdali,
Naklĭdali in v skrinjo bĭsali,
Denĭte zgōrej pėčo šlĭrasto,

Ker nar poprėd jo bōdem nůcala,

40 Bom rĭne serėne sĭ mašĭla ž-njo.
Tako mi Brěda dĭljej govori:

Ko bōjo tůrški svĭtje sĭm peršlĭ,

Za nōvo mĭzo zasadĭte jĭh,
In napojĭte in napĭste jĭh;

45 Kader sĭ bodejo napĭvali,

30 kaj od nje hudôbe pravĭt vede.
Osēm žen je sinu že vmorĭla,
tudĭ mēne bĭ vmorĭt vtegnĭla;
strupa mi bo v vĭnu napĭvala,
strupa mi bo v kruhu ponujala.◀

35 Dōbro me poslušaj, hėerka mōja,
kaj ti pravĭm, skėrbna mati tvōja:
ko ti huda taša bo napĭla,
bodeš vĭno dōl na trato zlĭla;
al ga zlĭla boš na skalo sĭvo,
40 z ktėre kuha apnar apno žĭvo;
ko ti bode kruha ponujala
ga boš mladĭmu šenėtu dala.◀

Mlada Breda se zajoka huje,
svōjĭ materi tak beseduje:
45 »Ko mi bote balo nakladali,
nakladali, v skrinjo jo spravljali,
pėčo šlarasto mi zgor denite,
jo vėrh vsĭga blaga položite:
pėčo bōdem najpred potreb'vala,
50 ž njo sĭ serėne rane zavev'vala.◀

Mlada Breda dalje govorĭla:
»Kaj še pravĭm vam, vi mati mila:
kadar bojo Turki perjahali
in raz kōnje nĭ tla poskakali,
55 jĭh vi gōr za mĭzo posadĭte,
dōbro jĭh napaste, napojĭte;
ko sĭ bojo jeli napĭvati,

„Mlade Brede“ iz Kleč na Gorenjskem v. 71, 78 (Štrekelj I 163). V Črnem vrhu je sedaj gre. Za starejšo dobo in za pesem pa je prva oblika povsem mogoča.

30 b 30, c 34 Od hudôbe njě kaj. — 33, 34 Naglas A 27, 28 napĭvala, ponůjĭla po podatku prof. I. Tomınca ni dial. črnovrški, tu je napĭvala, ponujĭla; ni pa tako tudĭ v infinitivu. — 34 c 38 Ga v pogačĭ (prim. 122, 125, 133, 143, A 90, 96, 102, toda 112 v krůhu) mi bo. — 37 c 41 Će ti. — 38 b 38 vĭno tĭ, c 42 Boš pa vince tĭ. — 40 c 44 Ki ž nje. Prim. pod. slučaje še 88 in 130 ter Zakelj, Koled. 45 „tū in tam stojĭ sedaj nĭ mesto „s katere“, „s katerĭga“ — „ki ž-nje“, „ki ž njĭm“ itd. Tako so mati skozi in skozi pelĭ; ali jaz duha našega prĭimena takrat še ne dobro spoznaje sem jo po nemško mislĭ olepotĭčiti, ter sem zabredel v neslovenski duh; sedaj sem opustil vse tiste napačne pre-stroje“. Po prof. I. Tomincu je ta verz pristno naroden, dasi ga ni v tekstu A. — 41 c 45 Će pogačĭ ti bo. — 42 b 42, c 46 Ga (c jo) šenėtu (Zakelj, Koled. 45 „šėne, po dolensko ščėne mlad psiček) mladĭmu boš. — 44 b 44, (c 48) Materi še tĭko (c to-le). — 45 c 49 Kdar mi boste balo nakladala. A 36, 37 naklĭdali ni dial. črnovrško, kar je sorodno ledĭnskemu nad Idrijo; po podatku prof. I. Tomınca je naglas n a k l a d ĭ l i. — 46 c 50 Nakladala, spravljala. — 47 b 47 Šlarasto mi pėčo. Srezn. šlarast покрывальный, покровный: šlar (Schleier) покрывало. Mac. šlarast od koprene. Zakelj, Koled. 45 „šlarasto morebiti iz nemškega „Schleier“, akoravno pri nas pomeni šlar neko vrsto bolj žlahtnega platna“. Prim. v zapisu variante (s Kranjskega) M. Ravnikarja-Poženčana v. 23, 26, 42, 46 tank (tanki) šljar. Pletersnik (Levstik rkp.) šlar ein Kopfutz aus durchsichtigem Zeug, tudĭ ein durchsichtiger Zeug. Po prof. I. Tomincu izraz šlarast sedaj ni znan. — ĭb. c 51 mi dobro zvite. — 48 Naglas vsĭga i. pod. je po prof. I. Tomincu dial. črnovrški. — 49 b 49 Pėče, c 53 Nar popred bom pėče; A_a 39 bom potreb-ovala, toda to po prof. I. Tomincu v Črnem vrhu sedaj ni znano. — 50 A_a 40 vez-ovala. — 53 b 53 perjahĭli (prim. 113), po prof. I. Tomincu dial. črnovrško perjahĭli, ni to torej rima z glagolom poskakĭli; c 57 Oj, kdar bojo Turki perdirjali. — 54 b 54 raz kōnja, enako 114, toda 64 raz kōnje. — 55 c 59 Jĭh za mĭzo gori; A_a 43 posadĭte. — 56 b 56, c 60 Jĭh gostĭte dōbro. Končni glagol bi bil po prof. I. Tomincu napojĭte. — 57 c 61 Kdar sĭ bodo.

In še po mládi Bredi prašali.
Takrát pa po-me vi pošiljajte.

In túrški svátje kmálo so peršli,

50 Za nóvo mizo mat' jih posadí,
Napáse dóbro jih in napojí;
So jeli svatje si napivati
In še po mladi Bredi prašati.

Zdej Brédo mládo jim perpéljejo
Za mizo Túrki jo posájajo

55 Potém mi jo na konjčá posadě,
In úrno z Brédo proč derče,
De děla gósta se meglíčica
Meglíčica, oj konjska sapíca.

60 Se zmakne mladi Brédi sêdlice,
So v sêdlu nóvo ble štilétice

in po mladi Bredi vpraševati,
takrát, mati, po me vi pošljite. —

60 Ko je mati balo nakladala,
nakladala, v skrinjo jo spravljala,
so že Túrški svatje prijahali,
in raz kónje na tla poskakali;
65 mat jih je za mizo posadila,
jih napasla, dobro napojila,
Svatje so si jeli napivati,
jeli so po Bredi vpraševati.

70 Urno mati po njo je poslala,
Huďmu Turku jo je perpéljala.
Gór za mizo so jo posadili,
ž njo za mizo drago vince pili.

75 Še perpéljejo mi mlad'ga konja,
ki je urn, ko vérh gorá postonja;
Na nj mi mlado Bređo posadíjo,
in po ravnim polji proč zdérčijo,
de se dela gosta mi meglíca,
oj meglíca Túrških konj sapica.

80 V diru se mi Bréđin konj spotakne,
se spotakne, se mu sedlo zmakne.
V sedlu je bodalo skrito bilo,

58 c 62 poprašvati. A 46 prašali po jambskem metrumu ne odgovarja dial. črnovrškemu prašali kakor tudi A 45 napivali (prim. 32, 33). — 59 c 63 po me mati. — 60 c 64 hudim Turkam. — 61—62 Prim. 45—46. — Med 62—63 c 67—68 Ji je pečo šlarasto povila, Jo verh vsiga blaga položila (prim. 47—48, c 51—52). — 63—70 Prim. 53—60. — 63 Srezn. tisk. pom. se; b 63 prijaháli (gl. 53), c 69 Zdaj so Turki-svatje perdirjali (prim. 53, c 57). — 65 c 71 Mati ji za; A 49 tisk. pom. pozadí. — 66 b 66, c 72 Jih gostila, prim. 56. — 67 Srezn. neprav. so jeli *ѣли*, *кушалу*, vendar 94 *jamem*, *jeti stary*, *начать*, 121 *jela je stala*; c 73 Jeli so si svatje. — 68 A_a 52 Jeli so po Brédi spraševati. — 69 c 75 Škerbna mati. — 70 c 76 Hudim Turkam, prim. 60, c 64. — 72 c 78 Ž njo rebulo, sladko vince. Mac. „Rebula u pokrajini oko Gorice najsladje vino. Ovdje treba opaziti, da se Turčin vinom nudi, kao što i to da Turčin ide po kršćansku djevojku, što dokazuje da je ovu pjesmu sačinio čovjek, kojemu niesu bili dovoljno poznati turski običaji. Takovih pogrešakah težko da imade u ikojoj štokavskoj narodnoj pjesmi. — Med 72—73 c 79—84 Mladi ženin izzad mize skoči, Se perkloni Bredi, ob dlan počí: „Kaj ti pravim turška mati moja, Mati moja, skerbna taša tvoja; Peš ne bo ne Breda mi hodila, Bi po daljnim potu se vtrudila. — 73 b 73 Mladiga še pripeljájo, c 85 Jaz ji pošljem belca, mlad'ga konja (nadaljev. c 79—84). — 74 Srezn. ko vérh gorá postonja *этого выражения не понимаю*. Mac. *postonj*, *postonja* o ró s toga Postonja Adelsberg. Prim. Pleteršnik postojna, postojen Adler. Po prof. I. Tomincu ta izraz v Črnem vrhu sedaj ni znan. — Med 74—75 c 87—100 S žame-tovim sedlam osedlala, Z zlato berzdo sim ga oberzdala; Dajte zobati pšenice zrele, Dajte piti mu rebule bele (prim. 72, c 78 in v Vodnikovem zapisu pesmi „Lambergar in Pegam“ v. 61—63 „Koniča maš, ko tičico, Zlato zoble všeničico, pié sladko rebúlico. Strekelj I 36, pod. se 40, 43, 45); Na nj mi mlado Bređo posadite (prim. 75 = c 101). V diru mi jo v grad moj pripeljite.“ Hlap'c perpélje belca, mlad'ga konja, Ki je urn, ko verh gorá postonja (k zadnjima dvema verzoma c 93—94 prim. 73—74, c 85—86). Dajo zobati pšenice zrele, Dajo piti mu rebule bele (prim. med 74—75, c 89—90); S žametovim sedlam osedljajo, Z zlato berzdo ga mi oberzdajo (prim. med 74—75, c 87—88); Spenja se, ob tla z nogami bije, Spod podkvá mi jasna iskra sije. — 75 A 55 na konjčá prim. v narodnih pesmih „Bom kupil konjčá“ ali „Moj očka dajo konča dva“ (Strekelj II 352, 469). Izraz je po prof. I. Tomincu domač. — 76 c 102 Ž njo... v dir derčijo. — 77—78 Prim. 15, 19. — 78 b 78, c 104 sapíca, dial. črnovrško je sápcá. — 79 c 105 se pa Bredi. — 81 A_a 60 blo štilétice („so“ ni poprav.), c 107 bodalce.

Se zbõdla Brẽda je v sãrãice.

Mlad ženin pa še prãvi govori:
Oj kaj jest prãvim, svatje vam, mojí!
To naredili máti so húdí
65 So umorili mi žẽ ósim žẽn
Še to mi umoriti hóãejo. —

Takó še žẽnin dalje govori:

Oj, kaj ti pravim mlãdí hlapẽã moj
Popravi mladi Brẽdi sãdlíce.
70 Takó je pa še mlãdí hlapẽã djãl:

Kdor mi bo pa per mlãdí Brẽdi spal,
Ta nãj ji tudi sãdlíce poprãv'!

Takó pa mlãda Brẽda govori:
Oj, kaj ti prãvim mlãdí ženin moj!
75 Odpri mi urno skrinjo pisano,
In vúnkej vzẽmi pẽão šlarãsto,
De ráno bõdem zamašila z-njo.
In kaj ti pa še prãvim ženin mlad

Al je še dáleã tje v tvoj grad?

80 Le molãi, molãi, mlãda Brẽdica!

Bredi se je v serce zasadilo.

Mladi ženin bẽrz'ga kõnja vstavi,
kõnja vstavi, svõjim svatam prãvi:

85 »To m' je huda mati naredila,
osẽm žen mi je že pomorila:
še deveto mi vmoriti hóãe,
brez ktẽre mi ni živet mogoãe.«

Mladi ženin dalje beseduje,
90 svõj'mu mal'mu hlapcu ukazuje:
»Kaj ti pravim, urni hlapec máli,
sedlice poprãvi Bredi zãli.«

Hlapẽã se zaãne izgovãrjati,
ženinu se jame ustãvljati:

95 »Kdor kušãl bo Bredo drev in dãvi,
naj ji tudi sedlice poprãvi.«

Mlada Breda klĩãe žen'na k sãbi.

»Kaj jãš pravim, mili ženin, tebi:

100 hiti skrinjo pisano odpreti,
hiti pẽão šlarãsto ž nje vzeti,
ž njo si bodem rano zavezãla.«

Še mi beseduje Breda zãla:

»Põveji mẽni, ženin serca mõj'ga,

je li deleã še do grada tvõj'ga?»

105 »Mõlãi, mõlãi, draga Breda mõja,
zdãj bo kõnẽã truda ino znõja;

82 c 108 Se je Bredi v persi. — 83 ni v c (med 108—109). — 85 c 110 To mi huda mati je storila. — 85—87 Prim. 28, 31—32, A 22—24. — 88 b 88 Brez katẽre ni, c 113 Ki živet' brez nje mi ni (prim. 40, c 44). — 89—96 je Grafenauer, Slovenska ãitanka I 30 (1921) izpustil. — 89 c 114 Turek-ženin. — 90 c 115 Hlap'cu mal'mu on tak. — 91, 93 A 68, 70 hlapec (prof. Tom. neznano) kakor pobeã Vodnik, Pẽsme 1840, str. 33, 95. Vraz 35 hlapãeci. — 92 c 117 Oj poprãvi sedlo. — 93, 94 ãrnovrško je izgovãrjat, ustãvljat. — 93 b 93 zaãne se (prim. 121, 122 jãla), c 118 Jame hlapec se. — 94 b 94 se zaãne. — 95 Srezn. v tekstu kušãl, c 120 kušãval. Izraz je bil tedaj tudi v književnem jeziku v rabi (prim. Krajnska Zhbe-liza I 82 i. dr.). — 96 c 121 Naj ji pa še. — Med 96—97 c 121—125 Mladi ženin pa za stegno segne, Britko sabljo iz nožnic potegne. „Ti, in mati!“ (prim. Bleiweis, Koled. 45 „besede »Ti in mati« silijo ãloveka veã priãakovati, kakor v pesmi bere“.) jaro (Žakelj, Koled. 45 „jaro pomeni serdito, zlobno, wild, tobend, kakor v ilirskem, ruskem in staroãeškem; na Slovenskem te besede razun v tej pesmi še nikdar nisem slišãl; naj se tedaj ohrani“. Mac. navaja štãj. klopotec jaren glas ima. Prof. I. Tominec verjame, da je bil ta izraz domaã v pesmi (prim. razjarjen); on zavpije, In rekoã mu glavo proã odbije. — 97 c 126 klĩãe Turka. — 98 c 127 „Turek-ženin (prim. 89, c 114), kaj. — ib. b 98, c 127 jaz. — Med 98—99 c 128—131 Ko je mati balo nakladãla, Nakladãla, v skrinjo jo sprav-ljala, Mi je pẽão šlarãsto povila, Jo verh vsiga blaga položila. Prim. 45—48, c 49—52. — 99—101 Prim. 46—47, 50. — 59 Aa 75 Hiti skrinjo pisano odpreti. Jambski naglas v tekstu A 75 odpri po podatku prof. I. Tomince ni dial. ãrno-vrški, tu je õpõr. — 99, 100 c 132, 133 Rãci. — 99 A 75 tisk. pom. mu. — 100 b 100 'z njẽ. — 101 c 134 Ž njo bom serãno. — 102 b 102 Beseduje še mi, c 135 Beseduje dalje. — 103 b 103 Naglas Põve j odgovãrja ãrnov. nar., enako Valj. 105. — Med 104—105 c 138—139 Ženin Bredi rano zavezuje, Jo tolažãi, tak ji beseduje. — 105 Žakelj, Koled. 45 „molãi, molãi“ podvojeno pomeni „ãakaj“. — 105—106 b 105—106 mõja draga Brẽda! Sej žẽ nama grad na proti glãda, c 140—141 moja mlada Breda, Sej žẽ nama turn nasproti glãda. — 106 Srezn. trud in znoj gõãa u rope. — Med (106)—107 c 142—148: c 142—145 glej doli 109—112, a prim. gori 75—78; c 146—148 V diru praša Breda žen'na svõj'ga: „Je li daljeã še do grada tvõj'ga?“ „Mõlãi, molãi, moja Breda mlada, ...“ (prim. 103—105, c 136—137, 140).

- Sej se že vidi zlata strešica.
 Še mi čez ravnó pólje jezdijo
 Tak kákor tice v zraku letajo. — 110
- In kader v běli grad perjézdijo
 85 Perjézdijo in še perdírjajo,
 Na dvóru taša jih perčakvala
 Tako je Brědi pregovárjala:
 Vse kar po zěmlji lěze ino grě
 Je od lepote právilo tvojě
 90 Pa vúnder si ti vsa prebrešena.
- Zdej Brědi táša je napívala
 In ji pogáče je ponújala
 In še takó je pergovárjala:
 Sínljova! pi rudeče vinčice
 95 Iměla boš ruděče líčice;
 Če pa pogáčo boš pokušala
 Postála lěpši bódeš od snegá.
- Aj zlíla na zelěno trático
 Je Brěda vínce, in na skálico;
 100 Se posušila je vsa trática
 In razvalila se je skalica, —
 Pogáčo dála psětu mládimu —
- sej se vidi že strešica zlata,
 sej se vid'jo že sreběrna vrata.
 Še čez ravno polje v dir děrčijo,
 kakor v zraku tíčice letijo,
 de se dela gosta mi mēglica,
 oj mēglica, turških konj sapica,
 Ko so v beli grad mi prijahali,
 in raz kōnje nà tla poskakali;
 115 jih je taša v dvori pričakvala;
 mlado Bredo je ogovarjala:
 »Kar po zěmlji leze ino grede,
 od lepóte tvóje pravít vede;
 vendar nisi tak cvetečga lica,
 120 kakor gre od tēbe govoricá.
 Zdaj je Bredi jela napivati,
 jela ji pogáče ponujati:
 »Če boš pila vinčice rudeče,
 boš iměla lice bōlj cveteče;
 125 če boš pa pogáčo pokušala,
 mi boš lěpši od snegá postala.«
 Mlada Breda vinčica ni pila,
 na zeleno trato ga je zlíla;
 in ga zlíla je na skalo sivo,
 130 z ktere kuha apnar apno živo:
 trata se je v migljeju vsušila,
 v migljeju se skala razvalila.
 In pógáčo da šenetu jesti,

107 b 107 strešica žé, toda dial. črnóvrško je strěšca (prim. 78), kar je tudi jambsko v A; c 149 Že se vidi zlata streha z grada. — Med 107—108 c 150—164: c 150—153 = c 142—145; c 154—155 = c 146—147; c 156—157 „Molči, molči Breda, roža rajska, Svetijo se tam že okna grajska (prim. c 140—141, 148—149); c 158—161 = c 142—145; c 162—163 = c 146—147 in 154—155; c 164 „Molči, molči moja Breda zlata, . . .“ (prim. c 140, 147 in 156). — 108 c 165 Vidijo se že. — 109—112 prim. 75—78, c 101—104, 142—145, 150—153, 158—161. — 109 c 142, 150, 158 po ravnim polji, enako a 76, b 76. — 112 b 112, c 145, 153, 161 sapica (prim. 78). — 113 b 113 prijahali, c 166 perdírjali (prim. 53 in 63). — 114 b 114 raz kōnja (prim. 54 in 64). — 115 c 168 v dvoru taša. — 116 c 169 tak nam. je; črnóvrško ogovárjala ni rima s pričakvala. — 117 c 170 po svetu. — 118 A 89 Jambsko tvojě je dial. črnóvrško tóje. — 119 A_a 90 prebrešena. Po sporočilu prof. Ramovša je zabeležil Josip Kenda (rokopis) za sv. Lucijo pri Tolminu preblěščen bled, izpremenjen v obraz (od straha, mraza) od preblěščítiti. Ne more biti dvoma, da je gornje izpremenjena ta beseda. Izvajanje n. pr. iz dial. rez. brěsk (prim. Pleteršnik I 55 in Berneker, Slav. etymol. Wörterbuch I 85 pod brěskъ) bi bilo pomensko težko. Prof. I. Tomincu ta izraz ni znan. — 121—122 Prim. tudi glede naglasa 33, 34. — 121 c 174 Taša jela Bredi. — 122 b 122, c 175 Ji pogáče jěla. — 123 A_a 94 nevesta (prim. A 120). K sínljova gori v tekstu prim. Vodnik, Pesmi 1840, str. 38 sin ovla (Pleteršnik sin óvlja). Izprememba je nastala po metatezi glasov. — 125 b 125, c 178 Če pogáčo bódeš (c pokušvala); A 96 pokušala nima črnóvrškega naglasa, tu je -ála. — 126 b 126 Boš pa polta béliĝa, c 179 Boš pa polti bele. Po izjavi prof. I. Tominca je dial. črnóvrško belga poučta, prim. Pleteršnik-Krelj polt masc. K od snegá v obeh tekstih prim. pri Prešernu, Mornar „Sneg beli njih živóta“ (Poezije 1847, str. 21, preje Illyr. Bl. 1844). To je seveda lahko narodno, toda naglas bi moral biti po prof. I. Tomincu dial. črnóvrško od sněga. — 128—129 Prim. 38—39. — 129 c 182 Zlíla ga je še. — 130 c 183 Ki ž nje (prim. 40). — 131, 132 c 184 hipoma, 185 H-. Prim. Vodnik, Pesmi 1840, str. 44 v' migljeju, črnóvrško na migljej. — 132 Srezn. tisk. pom. je, b 132, c 185 se. — 133 Srezn. tisk. pom. pógáčo (prim. 163 matéri), b 133 pogáče. — ib. Prim. 41—42.

- Na mēstu se razpóči psičik mi.
 Še tak mi mláda Brēda govori:
- 105 Oj, kaj vam právim hūda táša vi!
 Vse kar po zēmlji lēze ino grē,
 Vse od hudōbe váše kaj povē
 Pa vūnder tól'ko še nikóli ne,
 Oj taša! Kolikor hudōbni ste.
- 110 Ste umorili sínu osim žēn
 In mēni tudi strup napívate,
 In v krúhu mi ga še ponújate.
 Takó še Brēda dáljej govori:
 Oj, kaj ti právim mládi ženin moj!
- 115 Kí spála bódeva midvá nócoj?
 Pokáži mj to svētlo kámrico,
 In tudi to prebēlo póstljico.
 Al stára táša právi govori:
- Per nas pa še naváde táke ni;
 120 Kader nevēsto k nam perpēljejo
 Za svētlo kámrico ne prášajo
 In túdi ne za bēlo póstljico,
- Ampak za čérno kúhnjo prášajo.
 Še ji pokáže ženin kámrico
- 125 In ji pokáže bēlo póstljico.
 Ko Brēda v bēli póstljici leží,
 Si sērēne ráne urno odmaši;
 Tako mi pótljej právi govori:
 Oj tēci, tēci gōrka, frišna kri!
 130 Te ljubi materi poslála bom
 Tje skóz' devēt dežēl na bēli dom
- Se níkdar več ne bóve vídile
 Ampák le v pēsni bóve slišale.
- pa ženē razpóči se na mesti.
 135 Breda je pa taši govori:
 »Kaj vam pravim, taša vi nemila:
 kar po zēmlji leze ino grēde,
 kaj hudōbe od vas pravit vede;
 pa le vēndar tol'ko ne, oj taša,
 140 kolikoršna je hudōba vaša.
 Osēm žen ste sinu že vmorila;
 tudi mēni strupa ste napila,
 ste v pogači mi ga ponujala.«
 Tak je Breda svōjmu móžu djála:
 145 »Kaj ti pravim zdaj, moj ženin mladi:
 kje je mója hramba v tvōjim gradi?
 kje je mója izbica pisana?
 kje je mēni postelja poslana?
 Huda taša pravi ino reče:
 150 »To pa mēni v glavo iti neče,
 de pri nas imeli b' to navado,
 ko pērpeljejo nevesto mlado,
 de b' za izbico popraševali,
 in de b' posteljo ogledovali;
 155 ampak taka je navada naša,
 de nevesta za ognjiše praša.«
 V izbico jo mladi ženin pelje;
 v izbi ji pokáže dve postelje.
 V belo posteljo se Breda vleže,
 160 urno sērēne rane si odveže.
 V zadnjič še spregovori in pravi:
 »Tēci, tēci, sērca vir kērvavi,
 ljubi materi te bom poslala,
 ljubi materi v spomin te dala.
 165 Vadila me več ne bo na sveti,
 de b' saj slišala od mene peti!«

134 b 134, c 187 Al (c Pa) razpóči šēne. Naglas šēn e (ne šēnē) odgovarja črnovrškemu narečju. A 103 na mestu z -u je črnovrško. — 135 c 188 Mlada Breda taši. — 136 Izraz nemila je verjetno književen. Prim. pri Prešernu, K slovesu „Kamor sreče bo togōtne gnal nemili me ukáz“ in Sila spomina „Sama sodila si pred me nemilo“ (Poezije 1847, str. 15, 17, preje Illyr. Bl. 1842, 1844). Gl. 126. — 137—138 Prim. 29—30. — 137 Srezn. tisk. pom. grēde, b 137, c 190 grēde z ozkim é kakor b 29, 138, c 191 véde, prim. A 106, 107 grē, povē in 25, 26 grē, vē. — 138 c 191 Od hudobe vaše. — 139 c 192 Vendar toliko še ne. — 141—143 Prim. 31, 33—34 in 121—122. — 142 Srezn. tisk. pom. mēne. — 144 c 197 Še je. — Med 145—146 A_a 115 Kje. — 146 A_a 116 Pokáži mi še. Izraz kamrica je še sedaj črnovrški, poleg tega je tudi ispa. — 147 b 147, c 200 Kjú je meni spavnica odbrana? — 148 A_a 117 Pokáži mi prebēlo p—. — 151 b 151 De b' imeli pri nas to, c 204 De imeli per nas bi. — 152 b 152, c 205 Ko (c Kdar) nevesto pripeljájo. — 153 b 153 De b' po spavni hrambi poprašvali, c 206 De po hrambi bi popraševala (prim. 146 in 147). — 154 b 154 Posteljo de bi, c 207 De bi postljo ona ogledvala. — 156 c 209 po ognjišu. — 157 b 157, c 210 V spavnico (prim. 147, 146 in 153). — 158 b 158 Ji pokáže postelje dvé bēle, c 211 Rēče, de se post'lja ji postelje. — 159 b 159, c 212 V posteljo se mlada. — 161 c 214 Še tako. — 162 sērca vir kērvavi očividno književno proti A 129 gōrka frišna kri. — 163 b 163, c 216 Materi te ljubi (c mili); Srezn. tisk. pom. matēri (prim. 133). — 164 b 164 Materi te dragi, c 217 Skerbni materi. — 165 Srezn. Vadila pomeni sicer po Pleteršniku (Vodnik-Caf) „locken, ködern, einladen“, toda c 218 Vidila, b 165 Nič več vid'la me in A 132 vídile govori za tisk. pom. — 166 b 166 Slišala de b' saj. S tem verzom se konča tekst a (Srezn.), vsi ostali, tudi A, pa imajo še dostavek.

B b (1848, Čbel.)

- Takó mi právi ženin mladih lět:
- 135 Imèl sim pobič že nevěst devět
Pa per noběni nisim pobič spal
Per tēbi, Brěda! hočem pa zaspat'.
In níkdar nóčem več od tēbe vzstat'.
Po hiši hódi táša, govori:
- 140 Oj kaj vam pravím zdej, sosědje vi!
In drúgim vsim, kj svátje ste mojí!
Dozdej ste bili svátje vi mojí
- 143 Zdej bod'te pa pogřebci, svátje vi!
- Še se mladi ženin mi zajoka,
Se zajoka milo in zastoka:
»Kaj vam pravim, huda mati moja,
170 Bog vam daj življěnje brez pokoja!
Žén devět ste že izbrala meni,
Ali spal še nisim pri nobeni!
Tù pri Brědi hočem pa zaspati,
Níkdar ve od Brěde nóčem vstati!«
- 175 Huda taša gôr in dóli hodi,
Od hudděbe se jí glava blodi:
»Kaj vam pravim, vi sosědje, bratje,
In vam drugim, ki ste móji svatje!
Ženitvanje ste vi pričakvali,
180 Bodete pa zdaj ju — pokopali!«

b 167, c 221 Mladi ženin-Turek se (prim. 89, c 114 in 98, c 127). — **b 170** = c 225 brez pokoja je književno. — **b 176** c 231 v glavi. (Prim. v Vodnikovem zapisu pesmi „Ravbar“ Misel se mu v glavi blodi (Kranjska Čbelica III 70, Strekelj I 51). — **b 178** A 141 mojí ni črnovrško, tu je mój'. — **b 179** c 234 so (pač tisk. pom. za smo, prim. 235 bomo) mi. Zadnja dva verza sta tudi Macunu manj jasna (gl. gori). — **b 180** c 235 Juter ju pa bomo, A_a 143 bodite pogrebeci.

(Še pride.)

K naglaševanju slovenskih pridevnikov

Slovenska pridevniška sklanja je po oblikovni strani nekdanja sestavljena, zaimenska in določna sklanja pridevnikov; edina izjema je nom.-acc. sing. masc., ki ima tudi še nekdanjo imensko obliko. Vemo pa, da se določna in nedoločna sklanja nista razlikovali samo po končnicah, marveč da je med njima vladalo kot bistvena razlika tudi nasprotje v akcentuaciji, ki se je s tem, da so oblike določne sklanje doživele praslovansko metatonijo, javljalo vseskozi kot jasno in točno odrejeno nasprotstvo. Ta naglasna razlika, vezana na določene oblike, ni mogla iti v izgubo oziroma je mogla le tedaj doživeti kako spremembo, kadar se je pojavila tudi oblikovna sprememba v celotnem obsegu vseh sklonljivih pridevniških oblik. Zato bi smeli pričakovati, da ima slovenska pridevniška sklanja nasploh tisto akcentuacijo, ki jo po primerjavi med slovanskimi jeziki moremo kot praslovansko ugotoviti za določno sklanjo, le nom.-acc. sing. masc. kot edina imenska oblika more imeti nemetatonirano akcentsko obliko. Ni težko dognati, da je zares tudi tako vsaj nekoč bilo in da so šele novejši pojavi križanja med posameznimi skloni, med določnimi in nedoločnimi oblikami in med posameznimi akcentskimi tipi prvotno enostavno sliko pričeli zabisavati, jo v marsičem zameglili, a vendar moremo reči, da so vsi ti pojavi težili k še večji enostavnosti v naglaševanju in da so do danes to preprosto enostavnost skoro že dosegli.

Ko je A. Belić v svojih Akcenatskih studijah, str. 54—64 proučeval razmerje slovenskega naglašanja do srbskohrvatskega pri pridevnikih, ga ni toliko motilo dejstvo, da se je razlika med nedoločno in določno sklanjo tako rekoč popolnoma zgubila, tudi ne dejstvo, da je slovenščina nekdanje kračine v nezadnjem besednem zlogu podaljšala, kakor predvsem gradivo, ki ga je zajemal iz Valjavčevih razprav. Kajti to gradivo, čeprav v zadostnem obsegu podano, vendarle ni bilo tako nedvomno prikazano in jasno opisano, da bi za vse možne akcentske variacije bilo nudilo trdno podlago za sklepanje. Že zunanja oblika, ki je bila oblika knjižnega jezika, je bila sama po sebi velika ovira, kakor bomo pozneje videli. Kljub vsem tem pomanjkljivostim pa je Belić vendarle našel pravilno sled in vsaj za prve tri akcentske tipe (*stári, béli, mládi*) ugotovil popolno skladnost z zadevnimi shr. tipi; le pri tipih s kratkim korenskim vokalom mu gradivo ni moglo dati tolikšne jasnosti, da bi tudi tu ugotovil pravilno prvotno stanje in obrazložil eventualne kasnejše spremembe. Prav zato se zdi, da je naglaševanje slovenskih pridevnikov bolj zapleteno in nejasno, kot je, in v sledečem hočemo pokazati, da je prej prav narobe. Omejiti se hočemo le na osnovne tipe, prav tako tudi samo na glavne dialekte, ker iz njih si bomo mogli tudi pridobiti

tisto osnovo, ki nam bo dala smernice za naglaševanje pridevniških oblik v knjižnem jeziku.

Najprej nekaj besedi o nedoločni obliki. Oblikovno je različna od drugih samo v nom.-acc. sing. masc., akcentsko pa je kot nekdanja nedoločna oblika izkazana tudi še drugače. Tako so na prim. *stār*, *stāra*, *stāro*, dalje *mlād*, *mlāda* < *mlādā*, *mladō* < *mlādo*, ali *dōber*, *dōbra* < *dobrā*, *dōbro*, < *dobrō*, potem *sladāk*, *slādka*, *sladkō* itd. vsekozi prave nedoločne oblike. Odnosne določne oblike pokažejo samo deloma nasprotje: *stāra*, -o; *mlāda*, -o; *dōbra*, -o; *slādka*, -o. Drugod vidimo, da je že ena sama oblika obveljala: nedoločno *sita in določno *sita* se je združilo v današnjo edino obliko *sita*, enako je *velika* in *velika* sovpadlo v *velika*, a pri obliki srednjega spola je razlikovanje še ohranjeno: *veliko* proti *veliko*, *sito* proti *sito*. Vse druge oblike so nekdanje določne, v akcentnem pogledu torej metatonirane. Ta oblikovna preprostost pa skriva v sebi le dvojne oblike, določne in nedoločne, ki se razlikujejo po akcentu in po determinativnem proklitičnem *ta-* (dial. *te-* in tudi *ti-*; zadnja oblika je priličena določni moški pridevniški obliki), ki se v živem govoru stalno uporablja in se je pričel uporabljati prav zato, da je razlikovanje med določno in nedoločno rabo tudi v oblikovnem oziru dobilo jasno in potrebno določilo. Že način uporabe te določilne členice kaže, da pri ustvaritvi nove oblike *ta-stāri* ne gre za posnemanje nemškega spolnika, marveč za novo domačo tvorbo, narejeno zaradi istih razlogov in s podobnimi lingvističnimi sredstvi, s kakršnimi je bila nekoč v praslovanščini (ali celo še preje) narejena določna pridevniška oblika. Določevalna potreba pa je bila izrazito domača in, če ima nemški spolnik tudi določevalno funkcijo, s tem še ni rečeno, da so te slovenske oblike nastale po nemških; da niso, to je jasno razvidno prav iz uporabne možnosti, ki je v obeh jezikih vsaj dokaj različna in tudi za oblikovno stran nemščina kot vzorec ne more priti v poštev (razbral je te momente A. Isačenko, Narečje vasi Sele na Rožu, str. 89 sled. in prim. še Ramovš, HG VII, 199 s. v. dol. pridevnik). Določna adjektivna oblika ima v živi slovenski govorici torej vedno določevalno predslonico in samo te oblike pridejo v poštev, če hočemo zasledovati razvoj akcentuacije nekdanjih določnih oblik. Gradivo za to nam dajejo torej le tista slovenska narečja, ki še razlikujejo različne intonacije (rastočo in padajočo), tako predvsem gorenjščina in dolenjščina, druga pa s tem, da so vokali pod nekdanjimi različnimi poudarki rodili posebne vokalične rezultate, ki posredno dajejo možnost rekonstrukcije nekdanje akcentske oblike. Knjižna slovenščina novih tvorb tipa *ta-stāri* iz žive govorice ni prevzela. Delno res suženjsko prevajanje pri naših prvih piscih je namreč sprožilo naziranje, da je ta slovenska tvorba germanizem; slovnice so ga grajale, pisatelji so se mu izogibali zavestno, misleč da je edino pravilno samo *stāri*. Če Bohorič pri sklanji navaja *ta mosh*, *tiga moshā*, *timu moshu* itd., je v tem seveda slepo in slovenski neupravičeno prenašal nemški spolnik k slovenskim sklonom; ali zato pa še zlepa ni prav, če pravi „nam quōd vulgō in loquendo ufurpatur articulus à Carniolanis, fit id solūm Germanicae linguae prava imitatione, & non neceBitatis caufa“, kajti važno je „in loquendo“, dalje to, da so te oblike splošno slovenske in ne

samo kranjske in da je potreba za njihovo tvorbo nadvse jasna. Tako je pretirani purizem knjižni slovenščini vzel določno obliko in omejil razlikovanje določenih in nedoločenih oblik na oblikovno razliko *star : stari, dober : dobri*. S tem pa je bil knjižni jezik oropan tudi akcentskega razlikovanja, ki je od nekdanj živelo in še živi na nasprotju *stār : ta-stāri* itd., skratka, porušena je bila zveza z govorom, iz katerega je moral na ta ali oni vendarle kako utemeljeni način tudi knjižni jezik dobiti normo za akcentuiranje pridevniških oblik.

Hočemo si najprej ogledati stanje v živi govorici. Vemo, da ima tip *mlād* že od psl. dobe dalje dve akcentski možnosti v določenih oblikah, in sicer obliki *mlādi* in *mladi*; enako tudi pri kratkem koremskem vokalu: *bōs* proti *bōsi* ali *bosi*. S tem tipom se je bolj ali manj združil tudi večzložniški tip psl. *těžкѣъ, тѣнькѣъ*, prim. rus. *tjāžkij*, poleg redkejšega *tjažkōj*, štok.-posav. *těškī*, štok. *tānkī*, čak. *tankī*. Za ta tip imajo slovenska osrednja narečja: 1. obliko *mlādi*, na prim. *ta-mlāt, ta-hūt, ta-pūst, ta-slēp, ta-sūh, ta-svét, ta-glūh, ta-bōs, ta-nōy, ta-lāhk, ta-slātk*; 2. obliko *mlādi*: *ta-blēt, ta-cēl, ta-drāh, ta-gnīl, ta-gōst, ta-lēn, ta-lēp, ta-pūst, ta-glūh*; skoro izključno imajo to obliko nekdanje večzložnice: *ta-lēšk, ta-dōyžēn, ta-hlādēn, ta-nōčēn, ta-ōzēk, ta-bōyūn, ta-tānk, ta-drōbēn, ta-lāhk, ta-slādēk, ta-tēsēn* itd. Ta akcentuacija je potem izprovedena v ostalih sklonih; če je nom. *ta-mlāt*, je tudi gen. *ta-mlādga*, fem. *ta-mlāda* itd., če je nom. *ta-gōst*, imamo tudi *ta-gōsta, ta-gōstga*. Po izvoru določna oblika brez členice *ta-* pa ima tudi dve akcentni obliki: 1. *mlādga, mlādmu, mlādēm, mlādēh, mlādmə, mlāde, -ə, -o, -a* itd., *hūdga, pūstga, slēpga, sūzga, svētga, glūhga, lāhkēga, slātkēga, blēdga, cēlga, drāgga, gnīlga, gōstga, lēnga, lēpga, ōzkēga, bōyūnga, tānkēga, lāhkēga* itd.; 2. nedoločno rabljeno (opremljeno z nedoločnim členom *en, ena, eno*) je *enga mlādga* ali pa končno poudarjeno (po zaimkih) *lāhkēgā, slātkēgā, ōzkēgā, bōyūngā, tēnkēgā, tēškēgā, dōyžēngā, hlādēngā, drobēngā, tēsēngā*, tako pri prvotnih večzložnicah, pri drugih pa navadno brez poudarka: *do svetga Pētra, do slepga Jáneza*. Obrazložbo oblike *mlādi* je podal že A. Belić l. c.; ne gre tu za kako posploševanje akcentuacije nedoločne oblike (*mlād*), marveč za analogijo po tipu *stār : ta-stār*; posredovala je oblika nom. fem. *mlāda < mlādā*, ki je po prenosu poudarka na korenski zlog bila identična z obliko *stāra < stāra*. Pri večzložniškem tipu, kjer je prav ta analogična oblika bolj prodrila kot pri enozložnicah, je vpliv nedoločne oblike sploh izključen, saj se ta glasi *težāk, dolžān, bolān, lahāk* itd.; pač pa je tu še vplival tip *krātek*, a le posredno. Omenjene nedoločne oblike imajo namreč vseskozi fakultativne dublete s končnim kratkim poudarkom, ki se je tu naselil po nekdanji končno poudarjeni obliki ženskega spola: po *težkā* je nastalo tudi *težāk*, enako tudi *dolžēn, hladēn, tenēk, drobēn, lahēk, sladēk, tesēn* in po akcentskem fakultativnem premiku še *dólžēn, hlāden, drōben, lāhek, slādek*, s čimer je bil podan stik s *krātek, rāven, žējen* itd. in so nato tudi njihove določne oblike dobile analogično *ta-krātk, ta-rāven, ta-žējen* proti prvotno še ohranjenemu *krākega, rāvnega, žējnega*. Ta pregled nam kaže, da je oblika *mlādi* pravzaprav že skrajno redka, omejena na nekaj primerov, da se pa dobro drži v *mlādēga* itd., kadar je ta oblika brez določilnega *ta-*. Povsod drugod pa prodira kar počez

analogični padajoči poudarek. Kratki primeri (*bôs, nõu*) pa so se doslej ti analogiji izognili, kajti oblika *ta-bôs, ta-bôsga* (na Dolenjskem *ta-bûos*) je izredno redka. Pač pa je pri korenski kračini v ostalih sklonih običajno *bôsga, bôsmu*; tudi ta oblika je nastala po posredovanju nom. sing. fem. *bôsa*, s čimer je, kakor zgoraj, pomembnost ženske forme že tretjič izpričana (*mláda, težkâ, bôsa*), da niti ne omenimo njene privlačnosti, ki izpreminja tudi nedol. *bosô* v *bôsô, mladô* v *mládo* itd.; v teh primerih stremi govor že k splošni ustalitvi poudarka, ki jo smemo primerjati z ono, ki je rodila poudarjanje *nôga, -e, -i, -o* itd.

Kar smo doslej navedli, poteka še vse iz prvotne oblike *mládi*. Njena psl. dvojnica *mladi* je v slovenščini tudi izkazana, je pa omejena le na nekaj pridevnikov. V akcentski zunanosti so večina danes že podobni obliki *mládi*, le posebna kvaliteta korenskega vokala kaže na to, da so bili nekoč poudarjeni na končnem zlogu. Redki so pridevniki s še dozdej ohranjenim končnim poudarkom, tako na primer v Beli Krajini *muški, vucki, stranski*, ki jih smemo celo smatrati za vpliv primešane čakavščine, kjer je ta tip običajen (*muški, gratski, slatki, lahki*). Smemo torej sklepati, da je oblika *težbka* tudi v slovenščini imela dvojno določno obliko: *téžki* in *težki*; prvo smo našli v *ta-téšk*, le da je dobila analogični cirkumfleks, drugo pa imamo v današnjem *ta-téšk*. Oblika *težki* je namreč prešla v *težki* zopet pod vplivom fem. *težkâ*; svoj končni poudarek je prenesla na korenski slog šele ob času akcentskega premika *ženâ <žēna, žēna*, zato imamo zdaj široko vokalno kvaliteto: *téžki* (praviloma dá psl. *rěsà* v slovenščini *rěsa* z ozkim vokalom; prim. rus. *rjasà, štok. rěsà*). Na nekdanjo dubletno tipa *težki* moramo vezati današnje *môški, mótni, mēsni, nōčni, rōčni* (v govorih: *ta-měsan, ta-měsanga, enga mēsanga* itd.). Razlika *é: ê, ô: ô* pri tem pridevniškem tipu izkazuje torej prvotno psl. dvojno akcentsko obliko določne forme; s tem so obrazložene tudi dvojnosti *ta-pét: ta-pét, ta-šést: ta-šést*, podano v knjižni obliki *sédmi: sêdmi, ôsmi: ôsmi, devéti: devéti*. Pri besedi *ljudski <ljudski* je končno poudarjanje še dalj trajalo, tako da se je *-u-* že reduciral (sovpad s tipom *məglä > mōgla*; prim. *družbâ, treskâ* F. Ramovš, Lud slow. I, 57): *lěcki* na Krasu, na Bizeljskem, *lōski* v Postojni, *lōšk* v Horjulju, na kar kažejo tudi že starejši zapiski, kjer najdemo poleg *luski* pri Trubarju, *luzki* pri Dalmatinu, tudi *liski* pri Kastelcu, *laski, leshki* pri Janezu Svetokriškem.

To stanje je pač splošno slovensko bilo i po osnovi i po izpreminjevalnih smernicah. Rezijsko *lîpi*, ziljsko *gōstę <gōsti*, prekmursko *lěipi*, vse kaže na *lêpi*, ki je prej ali slej moglo v *lêpi* preiti. Osrednji rožanski govori imajo razliko med padajočo in rastočo intonacijo še ohranjeno in tudi takšno stanje kot gorenjščina ali dolenjščina: *za ti lîpo mōqo, ti lîvo uaxtlâ, na ti lîvo qolēno, ti jâre žîto*.

Pri tipu s prvotnim rastočim korenskim vokalom ima slovenščina pravilno razmerje ohranjeno: *stâr* proti *stâri*, v živi govorici *ta-stâr, ta-slâb, ta-zdrâv, ta-zrêl, ta-dôlg, ta-pôln, ta-prâv, ta-mâl, ta-znân, ta-čîst, ta-tîh, ta-sîl*; gen. dol. oblike je skladen: *ta-stârga* itd. in to velja za vse sklone, spole, števila in tudi za vse govore. Nedoločno rabljena oblika, ki je po postanku določna v oblikovnem pogledu, bi morala imeti seveda tudi novi cirkumfleks; tega pa nikdar nima, marveč vedno

akut: *stárga, sítga, slábga, zréłga, dóuzga, lihga, znánaga* itd.; pač pa je v rabi *prāvga* in *málga*. Ni misliti na to, da ima *stárega* morda akcent nekdanje nedoločne imenske oblike (*stára), kajti oblikovno je določna sklanja imensko izpodrinila, ne da bi z imenskimi oblikami morda kake križane, kontaminirane oblike rodila. Obliko *stárega, stáremu* si je treba pojasniti kot analogično, nastalo po določenih razmerjih, ki so kot vzorec služili. Kakor je prej omenjeni *ta-lēp* nastal pod vplivom našega tipa, tako je obratno *ta-mládga* vplivalo na pridevnike tipa *stār*. Stične oblike so bile *mláda* : *stára* v nom. sing. fem.; kako je *mládo, -e* itd. počasi napredovalo, smo že omenili; dodajmo, da tudi oblike *stáro, -e* niso bile nevplivne. Dejstvo, da je *mládga* omejeno samo na nedoločno rabo, najbolje priča za to, da je *stárga* enostavno po tem vzorcu narejeno. V nedoločni obliki nom. sing. fem. imamo pogosto novi cirkumfleks; poleg pravilnih *stára, zréła, dólga, pólna, znána* se govori *slába, zdráva, práva, mála, čístá, síta*. Isto bomo opazili pri sorodnem tipu *bogáta* in enakšno razmerje, že staro, imamo pri deležnikih *znála, písála, hvalíla, kupovála*. V vseh teh primerih gre za analogije po sklonih in oblikah z upravičeno metatonijo in z generalizacijo cirkumfleksnega poudarka; v slovenščini je to dokaj pogosto prim. *beséda, obrána, zabáva, soséda* poleg *soséda*; mlajši istovrstni pojav imamo v *sírôta, dežéla* poleg *dežéla* itd.

Pridevniki s prvotnim končnim poudarkom (nedoločno *běl, béla, bélo*; *gól, góla, gólo*) izkazujejo isto razmerje: 1. *ta-běl, ta-čřn, ta-gól, ta-dōbār, ta-mōkār*; 2. *béłga, čřnga, gólga, dōbārga, mōkārga* in *dobārgā, mokārgā* kakor zgoraj *drobāngā* na eni, *bōsga* na drugi strani. Vplivna središča in obsegi so torej popolnoma jasni. Prvotno *gól* bi se moralo na Dolenjskem glasiti *gúoli, na Gorenjskem *góli; krajevno ime na Dolenjskem se še izgovarja „na *gúolam*“, drugače je sovpad s tipom *bōs* vseskozi izveden (*góla* : *bōsa*; *golō* : *bosō*), obstal je le pri razliki *ta-bōs* : *ta-gól*, kjer se *ta-bōs*, kakor že prej rečeno, še zelo krepko upira splošnemu prevladovanju padajočega poudarka. Omembe vredno je rezijansko razlikovanje med nedoločnim *norā, dobrā, hromā* in določnim *nōra, dōbra, hrōma*; tako se glase tudi določne oblike *bōsa, nōvy, nōva*. Refleks poudarjenega *o*-ja je zamolkel in takšen kot pri *ōsan, ōstar*, III. sg. *hōdy* t. j. običajni refleks za psl. kratko akutirani *ō*; tako predstavlja rez. *nōra* naravnost psl. *nōrā*. Izven vplivnega območja je ostala beseda *zāli, -ega* iz *zāllyb*, zato pa je tem izdatnejša priča za prvotno stanje in seveda tudi za določevanje vseh poznejših vplivov (gl. še Slavia II, 116, 216).

Večzložnice s prvotnim končnim poudarkom so se na isti način obravnavale; prim. nedol. *visōk, visōka, -o, visōcga, visōkmu* itd. proti določnemu *ta-ūsōk, ta-ūsōcga* itd., *ta-globōk, ta-šřōk, ta-rmēn, ta-zelēn*; rezijansčina kaže isto nasprotje *zalanā* : *zelēna, šřrokā* : *šřřoka*, t. j. za prvotno *šřřokā*. S tipom *stār* se skladajo večzložnice tipa *bogāt*, torej *bogāta, bogāto, bogātga* itd. in določno *ta-bogāt, -a, -o, -ga*; *ta-rjāu, ta-kosmāt, ta-rogāt* itd. Pričakovali bi tudi *ta-velīki; nedoločni nom. sing. masc. je tu akcent prenesel na korenski zlog, dočim je pri *bogāt* ostal poudarek nepremaknjen; ti razliki odgovarja tudi razlika *ta-bogāt* proti *ta-velīk*. Z obliko *velīk* je bil dan stik s pridevniki *sládak, krátek*

in po *ta-krâtki*, *ta-slâdki* je narejeno *ta-vêliki*; ni treba misliti, da je zaradi *-ê-* ta oblika zelo stara, ker ni potrebno, da je ta *-ê-* sam zares vso pot zoževanja storil, marveč je kot analogičen nastal po enakšnih odnosih (prim. *têžka*: *ta-têžka*; *dêleč*: *oddêleč*, *zdêleč*). Pri tipu *vesêl*: *ta-vesêl*, *-a*, *-o*, *-ga* (prvotno *vesêli*) imamo vseskozi analogični cirkumfleks (prim. *ta-zelêñ*); nedoločno je praviloma *vesêlga*, *-mu*.

Drugačne izjeme od opisanih niso številne. Dogodilo se je, da je večkrat določna oblika generalizirana, na prim. *mîl*, *zâl*, ali da je nedoločna začela prodirati v določno, a v takem primeru poudarek običajno še ni tangiran; tako marsikod govore *ta-bêu*, *ta-bêuga* po nedoločnem *bêu*, enako *ta-cêu*, *ta-gñiu*, *ta-vesêu*. Pri *ubogъ* je Valjavec poudarjal *ubôg*, *ubôga*, Pleteršnik pa ima *ubôg*, *ubôga*. Drugi jeziki izkazujejo: štok. *ûbog*, dol. *ûbogi*, rus. *ubôgij*, iz česa sklepamo na prvotno **ubogö*: *ubôgi*; v dol. obliki bi slov. **ubôgi* po zgornjem prešlo po splošni analogiji v *ubôgi*, t. j. dolenjsko *ubûogi*, kar tudi imamo; sedanje nedoločno *ubôg* ni torej nič drugega kot posplošena določna oblika (pri Trubarju beremo: *boga* Cerkl. Ord. 19 b; *ta bofi* nom. sg. masc. Psalt. 27 a, *bofiga* 27 b, 71 b in *bog* Test. 1881: 25; prim. za Borovnico *ta-ubûozga*). Poleg tega imamo še *bûga rêjva* (Dolenjsko) in v neki prisegi iz XVIII. stol. berem *na meni Bugimi Greifhniku*. Dolenjska razlika *uo*: *u* ima kronološki pomen; je identična z ono v *müst*: *vûola*. Tudi v rožanskem dialektu imamo enakšen primer: *na tei uosûoqaj hôr* (Djekše), *na usûčej horð* (Slov. Plajberk), *na ti usûčim drêu*, dol. *ubûčim* proti nedol. *ubôčim* (za *globok*; Sele). Druge slične primere (*gûrskə*, *pûlskə*, *kûnskə*, *bûžjə*, *vəsûlnə*, *gûrnə*, *pokûrnə*) sem si v Jzsl. Fil. II, 232 razlagal z zgodnjo podaljšavo v zaprtem zlogu; pri omenjenih dveh pa je zlog odprt. Mogli bi misliti na vpliv besed *bûžac*, *bûštu* < *uboštvo*, a za **visûki* tudi takega vira ni najti. Zato je najprimerneje, če smatramo, da se je razmerje *visôk*: *visôki* zaradi enakšnega prvega člena zelo zgodaj uravnalo po razmerju *bogât*: *bogâti*, tako zgodaj, da je analogično *visôki* še moglo participirati na razvoju *ô* > *uo*, *uə*, *û*. Čudne oblike ima rožansko narečje pri pridevniku *kyselъ* (štok. *kiseo*; rez. *kýsala*, *kýselo*; dolenjsko *kisu*, *kisləga*, *ta-kisu*), prim. *čisou*, *čəsăua*, *čəsouə mliqə*, *s čəsala* (-egă) *mliqa* (Slov. Plajberk); *qəsčū* *môšt*, *qsčūə zêl* (Djekše), *čəsčau* masc., *čəsčēu* neut. (Sele), kar kaže, da je ta pridevnik dobil končno poudarjanje, sprva le v fem., neut. in nedoločnih sklonih (pri tem je morda vplival kor. akcentski premik *kisela* > *kiselə*), dočim je moška oblika šele v mlajši dobi prirejena po že izpremenjenih drugih sklonih (odtod tudi *ê* in *êa*).

Če pregledamo naše gradivo in ga strnemo na prvotne različne tipe (veščložnice moremo že kar z njimi povezati), tedaj dobimo tole sliko (z zvezdico označene oblike so analogične):

<i>mlâd</i>	{	<i>mlâdi</i> , <i>mlâdega</i> ; <i>ta-mlâdi</i> , <i>-ega</i> — <i>*ta-drâgi</i> , <i>-ega</i>	
		<i>têžki</i> , <i>têžkega</i> , <i>*težkegă</i> — <i>*ta-têžki</i> , <i>-ega</i>	
<i>bôs</i>	{	<i>*bôsi</i> , <i>*bôsega</i> — <i>ta-bôsi</i> , <i>-ega</i> (in <i>*ta-bôs</i>)	
		<i>nôčni</i> , <i>nôčnega</i> , <i>*nočnegă</i> — <i>*ta-nôčni</i> , <i>-ega</i>	

<i>stār</i> : <i>stāri</i> , <i>mālega</i> , * <i>stārega</i>	—	<i>ta-stāri</i> , - <i>ega</i>
<i>bēl</i> : <i>bēli</i> , <i>bēlega</i>	—	* <i>ta-bēli</i> , - <i>ega</i>
<i>gōl</i> : <i>zāli</i> ; * <i>gōli</i> , <i>gōlega</i>	—	* <i>ta-gōli</i> , - <i>ega</i> .

Nedoločne oblike, čeprav po izvoru in obliki nekdam sestavljene in določne, karakterizira *rasočī* poudarek, določne oblike pa *padajoči*. Redke so izjeme, ki se še niso temu podredile (*ta-bōsi*; *stāri*, *mālega*). Ves, nekoč zelo zapleteni sestav akcentskih odnosov se je do skrajnosti poenostavil. Oblike, ki so služile za kontakt med določnimi in nedoločnimi formami in med posameznimi tipi in z analogijo ustvarile sedanjo preprostost, smo sproti navajali; mogli smo ugotoviti, da je oblika nom. sing. fem. pri tem bila zelo pomembna.

Za knjižni jezik smo že povedali, da oblike *ta-mlādi* ne pozna; njegov *mlādega* odgovarja dvema živima oblikama: *mlādega* in *ta-mlādega*. Zato mora knjižni govor uporabiti to, kolikor mu živi govor nudi, t. j. *mlādega*, *stārega*, *bōsega* itd. Pri vseh teh pa je po svojem vplivu bila udeležena oblika nom. sing. fem.; zato se norma za knjižni govor dá povedati s temi-le besedami: po akcentski obliki nom. sing. fem. se ravnaajo vsi kosi padeži in z njimi vred tudi določna oblika nom. sing. masc., t. j. *mlāda*: *mlādi*, *mlādega*; *stāra*, -*i*, -*ega*; *bōsa*, -*i*, -*ega*; *zelēna*, -*i*, *ega*; *širōka*, -*i*, -*ega*; *dōbra*, -*i*, -*ega*. Edina izjema je tip *bogāt*, *bogāta*, *bogāti*, -*ega*. Za žive oblike *ta-stāri*, -*ega*; *ta-zelēni*, -*ega* itd. knjižni jezik in govor nimata drugega kot približno nadomestilo *stārega*, *zelēnega*.

Ivan Grafenauer

Slovenska pripovedka o „hudi mucu“ in njena inačica v srvnem slovstvu

Zgodovinar Peter Hitzinger iz Tržiča na Gorenjskem je že blizu petdesetleten (rojen 1812) priobčil v *Novicah* l. 1858. (št. 32, 11. avgusta, str. 253) po spominu tole pripovedko, ki jo je bil v mladosti »slišal iz očetovih in materinih ust«: Bilo je enkrat, tako sem slišal; onstran Ljubelja hodil je k neki hiši divji mož ter tako razsajal po hiši, da si domači niso upali ponoči ostajati pod streho, temveč so drugam hodili spat. Nekega večera pride medvedar z dvema medvedoma ter prosi prenočila. Odgovorijo mu, da ga ne morejo sprejeti, ker sami nimajo pokoja v hiši, temveč morajo drugam hoditi. Medvedar pravi, da se nič ne boji, naj ga le pustijo. Ko tedaj drugi ljudje odidejo, medvedar zleze na peč ter čaka, kaj bo; medvedoma pa je bil odvzel torbe od gobcev. Proti polnoči vstane hrum in divji mož se privali v hišo. Medveda planeta nanj ter se trgata hudo z njim. Dolgo se skupaj valjajo in trgajo, dokler divji mož ni ubežal, ves krvav in rjoveč; polno kocin in krvi se je zjutraj videlo po tleh, divjega moža pa ni bilo več blizu. Čez nekaj časa gre gospodinja iz iste hiše v gozd drv nabirat. Najde jo divja žena ter pravi: »Imaš še tiste mačke, ki so mojega moža ujedle?« »Se jih imam, še, šel« pravi ona srečna. Zarjove divja žena ter se zgubi v gozd.

Precej drugačen smisel ima ta pripovedka kljub enakosti zgodbe v črtici »O divjem možu« v *Slovenskem Glasniku* (1864, str. 379—81), ki jo je spisal po vzorcu Jurčičevih »Spominov na deda« in podobnih črtic v *Glasniku* samem neki J. P. in pripovedko del v nekak leposloven okvir. Piščeva teta pripoveduje pripovedko »Od hude muce« takole: »Dolinar gori-le v Dolinah je imel divjega moža, ki mu je hodil pravit, kdaj naj seje in žanje. Kadar je bila dobra ura za setev, prišel je in zaklical: ‚Dolinar, seji!‘ Dolinar je šel sejati, pa je tudi toliko pridelal, da ni vedel, kam s pridelki. Kadar so drugi ljudje najbolj sejali, prišel je divji mož rekoč: ‚Dolinar, danes pa nikar ne sej, slaba ura je.‘ Dolinar ga je ubogal, pa se tudi ni kesal. Divji mož mu pa tudi ni hodil zastonj pravit, moral mu je dati vsak dan pol mernika boba.« Naposled pa, ko je bil Dolinar že dovolj bogat, se je hotel nadležnega davka divjemu možu odkrižati. Medvedar, ki z medvedom pride v njegovo hišo, je pripravljen, da mu pomaga, le medveda naj mu dobro napase. »Drugo jutro pride divji mož po navadi h kosilu. Ko medveda ugleda, povpraša Dolinarja: ‚Kaj pa je to?‘ ‚Muca je,‘ reče Dolinar, ‚ali bi se šel z njo metat?‘ ‚Seveda bi se šel,‘ reče divji mož. ‚I no, pa se pojdi, saj vem, da jo boš vrgel; pojdi popred kosit, da boš bolj močan.‘ Divji mož se nakosi, potem pa se sprimeta z medvedom. Dolgo sta se rvala. Poslednjič le poprime divji mož medveda in ga trešči v zid, da se koj vogel hiše

podere. Medved razkačen zgrabi svojega nasprotnika za hlače ter mu jih razporje. Divji mož, videti, da ni dobro burk uganjati s to mucu, popusti jo ter zbeži v bližnji gozd. Pravijo, da je hodil divji mož potlej vsako jutro na bližnji hrib ter popraševal Dolinarja: ‚Dolinar, imaš še hudo mucu?‘ Ta pa mu je odgovoril: ‚Še jo imam, še.‘ Pozneje divjega moža več ni bilo. Dolinarjevo premoženje je pa tudi vedno bolj pešalo; v malo letih je popolnoma ubožal.«

Nekako v sredi med tema najstarejšima slovenskima zapisoma je zapis M. Strnada iz Nove Štife, ki ga je priobčil dr. Josip Pajek v Črticah iz duševnega žitka štaj. Slovencev (SM, Lj. 1884, 109; po njem J. Kelemina, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, MD, Celje 1930, št. 152). Tudi tu so morali kmetje donašati divjemu možu (divjaku) hrane, če ne, »je sam prišel, strašno razsajal in vse pri hiši potrl« (prim. Hitzingerjevo inačico). Do kmeta pa, »pri katerem si je prinesene jedi kupal, je bil zmeraj prijazen in mu svetoval, kdaj naj katero delo opravlja« (prim. zapis v SG 1864). Divji mož tu medveda iz objestnosti razdraži s tem, da mu vročo ponvo, v kateri si je pravkar zabelo za žgance scvrl, »po nosu pobrusi«, češ menda bi »rád moj obed povohal, ker me tako pazljivo gledaš«. Tudi tu jo divji mož skupi in ga potem ni več v vas, da bi za jedmi pogledal. »Ko enkrat jegov kmet, pri katerem je kupal, mimo njegove jame pride, ga vpraša divjak, ali je tisti kosmatinec še pri njem. Kmet odgovori, da je še tam in da ga ne morejo odpraviti. Od tega časa ni nikdo več divjega moža videl.«

V Dražgošah se pripoveduje ta pripovedka o »hudem mucu« v zvezi z divjakom (Alojzija Jeglič-Vinko Möderndorfer, Mladika, 1937, 313), v Slov. Plajbergu (J. Šašelj-Fr. Ramovš, Narodno blago iz Roža, Archiv za zgodovino in narodopisje, Zgod. društvo, Maribor 1936/37, št. 1., str. 5—6) pa o »gornem možu«; o kaki posebni hudobnosti tu ne čujemo, samo nadležen je, ker hodi na »dere« (oder nad pečjo) ležat.

Ker so divjemu možu, gozdnemu možu ali hostniku v današnjih slovenskih pripovedkah »podložne zverine v črnih gozdih« (M. v Besedniku 1872, 22, v leposlovni obliki M. Tonejec, Kres IV, 1884, 650 ss.; Kelemina, Bajke, št. 151 in str. 391), se nam ne zdi verjetno, da bi se bila pripovedka o »hudem možu« že od vsega kraja pripovedovala o takem divjem možu; medved bi se nadenj sploh ne spravil. Prvotno se je pripovedovala gotovo o pritlikavem vilinskem bitju. To je vidno že iz P.-jeve inačice v Glasniku, kjer divji mož medveda vrže ob steno, da se kar ves hišni vogel podere, zbeži pa, ko mu nato medved hlače razporje (!). Dokazuje nam pa to solčavska inačica te pripovedke, ki jo je priobčil Fr. Kocbek v knjigi »Kamniške Alpe«, str. 267. (po njem v Keleminovih Bajkah, št. 153). Boj s hudo mucu se tam pripisuje Kanihu — Kanihi so po tej pripovedki (to je pač mlada poteza) Luciferjevi angeli, ki se niso z njim vred Bogu uprli in so bili zato mileje kaznovani: »Bog jih je za kazen poslal na zemljo, kjer morajo čakati sodnega dne.« Nedvomno stara poteza pa je, da je Kanih, o katerem pripovedka o »hudem mucu« pripoveduje, »velik kakor dečak šestih let«. Pripovedka sama se glasi:

Na Prodnikovem stanu na Olševi je prebival takšen Kanih. Bil je velik kakor dečak šestih let. Nekoč je prišel h kmetu Štifterju komedijant z medvedom. Ko so šli spat, je komedijant legel k peči, medved pa pod mizo. Ponoči je prišel Kanih, si zakuril sredi hiše, pristavil kozico k ognju in mešal, kar je mogel, jed, ki si jo je pripravljaj. Medtem pa je kozico, iz katere je močno smrdelo, večkrat ponudil medvedu, rekoč: »Mucek, ali ti diši?« Medved je k temu nejevoljno momljaj. Končno se pa razsrdi in plane nad Kaniha. Grdo sta se metala; naposled je moral Kanih odnehati, dasi je bil silno močan. Drugo jutro je Kanih pričakal medveda v Štifterjevi ravni in sta se zopet zgrabila. A tudi sedaj ga je medved premagal in mu celo hlače raztrgal. Kanih je zbežal na Prodnikov stan na streho. In sedaj sedi na slemenu in šiva hlače, okoli stana pa ima dvakrat ovito nit. Nisem je pa še videl, dasi sem bil že večkrat gori.

Ne glede na to, kako staro je pri nas ime Kanih, ali ga imamo res od keltsko-romanskih Vlahov, prednikov Slovincem na naši zemlji — Kelemina (Bajke, str. 391 v op. k št. 153) primerja ime Kanih (»Kanihov oče« v starem slovenskem zagovoru zoper izvin, SNP, št. 5171; Grafenauer Ivan, Najstarejši slovenski zagovori, ČZN XXXII, 1937, 276 ss.) z ladinskim imenom »gannes« za ženo divjega moža — nam dokazuje ta inačica, da se je pripovedka o »hudem mucu« pripovedovala prvotno o pritlikavem vilinskem bitju. Stari Nemci so taka bitja imenovali škrate (s crat = pilosus, kosmati gozdni duh, Kluge-Götze, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache¹¹, W. de Gruiter, Berlin-Leipzig 1934, 542); ta je zašel kot škrate tudi v slovenske bajke, a samo kot hudobno bajeslovno bitje (prim. Kelemina, Bajke, št. 116, 123—127). Slovenska enačica za stvnem škrate pa je prvotno pač tudi pritlikavi divji mož, gorni mož (Kor.), čeprav ga današnje slovenske pripovedke ne poznajo več kot pritlikavca in zna biti tudi dober. Da je temu tako, spričuje resnica, da vé divji mož kakor nem. škrate ali bergmandelje za vse zaklade in rude, srebro in zlato v zemlji (Kelemina, Bajke, št. 151, M. Tonejec, Kres IV, 608—9).

Pripovedka o boju med takim pritlikavim gozdnim možem (stvnem. s crat) in »hudo mačko«, medvedarjevim medvedom, je med evropskimi narodi zelo razširjena. Prim. v. d. Hagen, Gesamtabenteuer, Hundert altdeutsche Erzählungen, III, 1850 (nov natisk 1904), str. LXXII do LXXVI; A. Bernt, Heinrich von Freiberg, mit Einleitung über Stil, Sprache, Metrik, Quellen und die Persönlichkeit des Dichters, Halle 1906, 166 s.; Sprenger, Zeitschrift für deutsche Philologie XXVIII, 429; Archer Tylor, Mod. Philol. XVII, 1921, 305—24; Joh. Bolte, Zeitschrift des Vereins für Volkskunde XXXIII—XXXIV, 1924, 33—38; Gustav Ehrismann, Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters II, 2, 2 (Die mittelhochdeutsche Literatur, Schlußband), Beck, München 1935, 70, op. 3.

Najstarejša literarna priča tej pripovedki je srvnem. šaljiva zgodba v verzih »Daz schretel und der wasserber«, ki uporablja kot epizodo tudi našo pripovedko o »hudem mucu«: Medvedar pride k nekemu kmetu, da tam prenoči. Ponoči pride škrate (schretel: majhen hišni duh) in se začne z medvedom metati. Na

vso moč se praskata in rujeta, dokler škratelej naposled ne pobegne. Drugi dan pride ubogi škratelej ves razpraskan in raztrgan h kmetu, ko na njivi orje, in ga vpraša, če je vélika mačka še živa. Kmet mu odgovori: »Seveda, in še pet mladičev mi je danes na dom prinesla; le teči in si jih oglej!« »Fej,« odvrne škratelej, »ne pridem več.« In ga res ni več bilo. — To šaljivo pripovedno pesnitev, ki pesnikovega imena ne imenuje, pripisujejo kot mladostno delo Heinrichu von Freiberg, ki je konec XIII. stoletja na Češkem spesnil konec k »Tristanu«, nedovršenemu viteškemu ljubavnemu romanu iz Artusovega kroga Gottfrieda von Straßburg. Literaturo o vprašanju avtorstva gl. Ehrismann, n. d. 70, op. 2.; izdaje: Wackernagel, Zeitschrift für deutsches Altertum VI, 174—86; v. d. Hagen, Gesamt-abenteuer III, 259—70; Bernt, Heinrich v. Freiberg, 249—58.

Pripovedka sama je seveda dosti starejša kakor ta najstarejša književna priča. Slovenske pripovedke o »hudem mucu« so stare domače inčice vseevropske pripovedke. Najboljši dokaz za to je, da v njej ne nastopa nemški škratelej, ampak stari domači slovenski njegov enaček divji mož, gorni mož.

Imena za denar na Slovenskem

Slovinci nismo prinesli ob naselitvi v sedanjo domovino nobenega denarja, pa tudi ne imen za denar, s katerim smo se seznanili šele v novi domovini. V prvih stoletjih po naselitvi je bil trgovski promet po večini uničen in zato potreba po denarju zelo slaba. Ko pa se je začela razvijati po naših krajih močnejša trgovina, tedaj smo že izgubili svojo politično samostojnost, zato smo sprejeli denar od svojih gospodarjev in sosedov. Skozi stoletja je obvladoval naše denarno gospodarstvo nemški in benečanski denarni sistem.

Izhodišče za denarne sisteme na Slovenskem tvori uredba rimskega cesarja Konstantina Velikega, ki je okrog 312. leta po Kristusu uvedel namesto dotedanjega *aureusa* nov denar *solidus*. Osnovo razvoju nemškega sistema je dala denarna reforma Karla Velikega. Za temelj računске enote je bil vzet poznorimski *solidus*, sedaj imenovan *šiling*; delil se je na 12 *denarjev*, imenovanih *pfenigov*; 20 šilingov je tvorilo eno *libro oz. funt*. V naših krajih je dal funt po vplivu bizantinskega zlatega solida 8 šilingov, 1 šiling pa 30 pfenigov. Iz tega sistema so za nas važni bavarski in regensburški pfenigi, ki so imeli od X. do XIII. stoletja največji pomen v trgovini z vzhodom. Ti so bili tudi za vzorec pfenigom, ki so jih kovali po naši zemlji razni posvetni in cerkveni velikaši v teku XII. do XIV. stoletja. Do mongolskega vpada so imeli največjo veljavo breški pfenigi, ki so jih kovali solnograški nadškofje v Brežah na Koroškem, v Ptujju, Rajhenburgu in Brežicah; koroški vojvodi pri Sv. Vidu ob Glini, v Velikovcu, Kostanjevici in Ljubljani; andekšmeranski grofje v Kamniku in Slovenjem Gradcu; babenberški grofje v Beljaku in Grebinju; celjski grofje v Celju; oglejski patriarhi v Trstu in Gorici itd.

Po mongolskem vpadu 1241 so postopoma izpodrinili breške pfenige najprej graški pfenigi, ki so jih kovali štajerski deželni knezi v Gradcu, od polovice XIV. stol. pa dunajski pfenigi, pri nas imenovani *vinarji*; te so kovali habsburški vojvodi od XIII. do XIV. stol. v Dunajskem Novem mestu. Denarna kriza v drugi polovici XV. veka je skoraj povsem uničila dotedanji denarni sistem. Pod vplivom tirolskega denarnega reda, po katerem so že od XIII. veka dalje kovali *krajcarje*, so uvedli k nam nov sistem: 1 krajcar = 4 pfenige. Uveljavil se je renski zlatnik, *goldinar* ali *rajniš*, ki dobi za Friderika III. vrednost 60 krajcarjev. Ta sistem je bil pozneje popravljen z različnimi cesarskimi denarnimi uredbami in terezijanskim dogovorom o konvencionalnem tečaju, ki je uvedel *tolarje* in kasneje tudi papirnat denar, razne bankovce. Konvencionalni tečaj je ostal v veljavi do 1852, ko so uvedli avstrijsko veljavo, ki je delila goldinar na 100 krajcarjev. Leta 1892. je bila vpeljana zlata krona veljava: 1 krona = 100 vinarjev.

V tesni zvezi z nemškim sistemom je madžarski; ta je imel precejšno vlogo v našem denarnem prometu in privedel v naše kraje za Karla Rob. Anžujevca zlate *forinte*, za Matije Korvina pa *šmarne tolarje*.

Za slovensko ozemlje je nadalje zelo važen denarni sistem benečanske republike. Glavno vlogo je po 1284 prevzel beneški zlatnik, *cekin* ali *dukat*, nadalje srebrni soldi za 20, 8 in 4 enote (*ventin, osmak, kvatrin*), in bakreni sold za 1 enoto. Zlatniki, ki so jih izdajali celo po razpadu beneške republike Avstrijci vse do 1822, so zaradi svoje stanovitne visoke vrednosti bili do najnovejših časov važen denar po naših krajih.

Po osvobojenju se je 1920 zamenjala avstrijska krona s srbsko dinarsko, veljavno v kraljevini Srbiji od 1873, v razmerju: 4 kro-
ne = 1 dinar. Takoj po vojni je bil denar le papirnat, kmalu pa smo dobili kovan drobiž, najprej 1920 najmanjšega, večjega 1924 oz. 1931. Novo, drugo izdajo kovancev dobivamo od 1939 dalje.

V silno pestri sliki valutnih razmer, v katerih se je vršil promet v naših krajih skozi ves srednji in novi vek, se je le težko znajti sredi raznolikosti denarnih veljav. Poleg deželne kranjske veljave imamo še vrsto tujih: dunajsko, beneško, madžarsko, bavarsko itd. Razen iz domačih kovnic so bili v prometu še številni novci iz tujih kovnic: bavarskih, tirolskih, ogrskih, benečanskih itd.

Iz povedanega je, kar se tiče imen, povsem jasno, da imamo veliko domačih, pa tudi tujih izrazov za številne novce, a često tudi za en in isti kovanec. V naslednjem hočem podati pregled najprej tujih, potem domačih izrazov iz predvojne in poveljne dobe in jih razvrstiti v skupine, po katerih posebnostih ali značilnostih so dobili svoja imena.

I. Tuja imena v preteklosti

Slovenci so v prejšnjih stoletjih imenovali svoje novce tako, kot so jih nazivali njihovi gospodarji in sosedje, ki so jim jih izročili v uporabo. Največ tujih izrazov je iz nemščine in italijanščine, nekaj malega tudi iz madžarščine, turščine, grščine in latinščine. Med tujke štejem tudi tiste slovenske izposojenke, ki so nastale iz tuje osnove (groš, plehač).

Najstarejša imena za denar so često kar izrazi za utež in izhajajo iz časov kovanja denarja, ko so vrednost kovine (zlata, srebra, bakra in raznih zlitin) merili po njeni teži, oziroma iz časov, ko so kovan drobiž za veliko vsoto tehtali in ne šteli (marka, funt, libra, talent). Pojem teže v ožjem smislu se izloči, ko dobijo kovinski kosci določeno težo, obliko, debelost in velikost; tedaj nastane šele denar v našem pojmovanju. Za razločevanje vrednosti in izvora dobijo novci številke, razne podobe, napise itd. Naslednji razbor gradiva nam bo pokazal, da so dobili novci imena po tehle vidikih:

1. po kovini, njeni teži, debelosti, velikosti, obliki in barvi;
2. po kraju, v katerem so novce najprej kovali;
3. po številkah, ki so jih nosili novci v oznako vrednosti;
4. po raznih podobah, ki so jih imeli na averzu ali reverzu;
5. po izdajniku novca ali napisu na njem;
6. po raznih drugih posebnostih, ki so jih imeli novci po raznih krajih in v različnih časih.

1. Po kovini in njenih svojstvih

cekin, cekinek, cekinček — zlat novc, dukat, vreden 10 predvojnih kron. Sprva je bil cekin beneški zlati novc za 3 goldinarje 33 krajcarjev, kasneje pa označuje sploh zlat kovanec raznih dežel; poznamo cesarske (4 goldinarje 30 krajcarjev), beneške, ogrske, križaste, zlate itd. V SNP so zlati, žuti in rumeni cekini. Ime je ital. zecchino, ta pa prihaja od zecco = kovnica. Kovati jih je začel dož J. Dandolo 1280.

fenik — penez, belič, denarič, iz nem. Pfennig.

pfenig — penez ali belič, dvanajsti del šilinga, nem. Pfennig. Poznamo vrsto raznih pfenigov: regensburške, salzburške, breške, graške, dunajske itd. Breški pfenigi, Friesacher Pfennige, friesaticus, so bili srebrni novci, ki so jih kovali solnograški nadškofje od začetka XII. do sredine XIV. stol. v Brežah na Koroškem in še v nekaterih drugih svojih kovnicah; zaradi svoje polne vrednosti so bili vso to dobo najvažnejše mednarodno plačilno sredstvo v naših krajih in še daleč proti vzhodu in jugu. Na Štajerskem so rabili graške pfenige. V drugi polovici 14. stol. so ene in druge izpodrinili dunajski pfenigi, ki so zaradi načrtne centralistične politike Habsburžanov postali enoten novc za vse habsburške dedne dežele in mednarodno plačilno sredstvo. Ti prenehajo z denarno reformo 1469, ko nastopijo groši. Ime pfenig je nem. Pfennig, stvnem. pfantinc, kar je deminutiv od pfand = Wertobjekt, lat. pondus. Iz pfenig sta *fenik* in *penez*.

funt — das Pfund od izoliranega lat. pondo, kar je ablativ od pondus = teža. Plačilni funt je 8 bavarskih ali 12 karolinških šilingov, 1 libra, 240 pfenigov.

goldinar, goldinarček, dial. *guldinar* — 20 grošev ali 60 krajcarjev, nazadnje vreden dve novi avstrijski kroni. Sprva je bil zlat denar, kot pravi že ime samo, Guldener od bav. Gulden, srvnem. guldin = zlat, sorodno je nem. Gold = zlato. Prim. še v SNP zlati goldinarji. Izza XV. veka so jih kovali iz srebra, zato v SNP beli, svetli goldinarji.

groš, grošek, grošič, grošček, grošiček, grošnik, grošnica — debel srebrni novc, zato v SNP srebrni, beli in svetli groš. Kasneje so jih kovali tudi iz bakra, zato v SNP kufreni groš. Ime je iz lat. grossus = debel, tako imenovan novc zato, ker so bili drugi tedanji novci mnogo tanjši (brakteati). Začeli so jih kovati v Pragi proti koncu XIII. stol. Pri nas je zavladal po denarni reformi 1469, ko so jih začeli kovati v Dunajskem Novem mestu. Do 1857 je bil vreden 3, pozneje 5 krajcarjev oz. 10 novih vinarjev. Iz češčine so si izposodili Nemci svoj izraz Groschen, za kar govori glas š (Brückner, Slownik etymologiczny, 159). V jeziku nahajamo rečenice: nimam počenega groša, ni vredno počenega groša itd. v pomenu: sem brez denarja, ni nič vredno.

jašpra, jašper — droben turški srebrn denar iz 16. in 17. stol.; tri jašpre vredne eno paro. SNP pozna turške jašpre. Shrv. aspra, asprica je iz turškega aspré in to iz grškega áspron = bel, srebrn denar, belič (ČZN 1908, 46).

koratink — pol zlatega sovrena, 1 goldinar in pol. Ime je izpeljano s pripono -ek iz ital. caratino, kar je od carato = karat.

libra, librnik — 20 soldov, deseti del beneške krone, iz ital. libra, danes lira. Libra je bila pri Rimljanih 1 funt.

lira, lira sclavonesca — ital. lira od libra. Lira sclavonesca je znana iz 14. stol. (LZ 1882, 55). Ital. lira ima po 1860 100 centesimov. To vrednost rabijo naši rojaki na Primorskem (lira, čentežim).

marka — ital. marca iz srlat. marca = znamenje, die Mark, pomeni določeno množino srebra, iz katerega so nakovali določeno število novcev pfenigov. Novčna teža marke in število novcev sta bila v raznih krajih in raznih časih precej različna. Leta 1180. je dala breška plačilna marka (195,2 g) 160 pfenigov po 1,22 g; dunajska iz 1287 (275,347 g) je dala 344 pfenigov po 0,80 g; oglejska je imela 160 soldov, karolinška (233,87 g) pa 20 goldinarjev ali 1200 krajcarjev. Za Karolingov je marka dvanajsti del solida. (Baumgartner, ČZN 1930, 154.)

penez, penezek, coll. penezi — droben kovan denar za dva vinarja oz. ena tretjina krajcarja, belič, Pfennig. Ime je praslov. izposojenka iz germanščine, nem. Pfennig, srvnem. p̃fantinc, glej pod pfenig. Madžarsko pénz je iz slovanskega penez (Brückner, o. m. 408).

plehač — češki groš iz 1644, vreden 3 krajcarje, kovan iz tanke srebrne pločevine. Ime je iz češkega plecháč, to pa od nem. Blech = pločevina; plehač je torej Blehmünze. Izraz se rabi šaljivo v pomenu denar (ČZN 1908, 58).

sold, soldek, soldin, soldinščina, coll. soldi — dvajseti del libre, pozneje zlasti na Primorskem sinonim za krajcar. Ime je iz ital. soldo, ki se je razširilo po vsej Evropi. Izhaja iz lat. solidus = močnejši ali debelejši denar, pri Rimljanih od 4. stol. zlatnik.

šiling, škilen (Gutsman) — Schilling, solidus. Bavarski ali dolgi šiling vreden 30 pfenigov, karolinški ali kratki pa 20 pfenigov. Za Karla Velikega je imel 12 pfenigov. Ime šiling, Schilling je iz stvnem. skillinc od skellen, schellen = zveneti, brenčati; šiling torej = »brenčeči novček«.

talent — stara atiška denarna količina, znana iz sv. pisma, gr. tá-lanton, lat. taléntum. Prvotni pomen je teža, utež, tehtnica. En talent je vreden dve marki.

2. Po kraju

helar, helarček — vinar, pol novega krajcarja, kovan v Avstriji od uvedbe kronske veljave. Ime je nem. Häller, nazvan po imenu mesta Halle na Nemškem, kjer so jih kovali že od 1224.

korantan — breški pfenig, koroški novček = carantano.

prajzarica (prajzerca v SNP II, 649) — Preussergeld, neki pruski groš v 17. veku iz manj vredne kovine, mešanice srebra in bakra. Belokranjci so seznanili z njim najbrž krošnjariji, ki so hodili krošnjarij na sever. (Pojasnilo g. Baumgartnerja.)

rajner — Rainer, moneta de Rain, pfenig iz kovnice v Brežicah, ki so jih v 13 stol. latinsko imenovali Rain (ČZN 1930, 161).

rajniš, rajnš, rajniški, rajnški, rajnšek (štaj.), *rajnček* (belokranjsko) — renski goldinar, vreden 60 krajcarjev. Kovali so jih ob Rhenu, zato nem. rheinischer Gulden; rajniš je nem. rheinisch, rajnški in rajnšek pa domače izvedenke.

tolar, tolarec, tolarič, tolarček — srebrnik za 5 kron, pozneje zlatnik, zato v SNP srebrni, beli oz. žuti tolar. Znani so: *križavec* ali *križasti tolar*, Kronthaler; *šmarni tolar* kralja Matija Korvina, *tolar cesarice Marije Terezije*. Ljudski izrazi so: *devičar, škrinjar, trdnjak* itd. Ker so jih kovali najprej od 1437 na Češkem v Joachimsthalu, so jih nazivali Joachimsthaler (geld); od tod imajo Nemci Thaler in mi tolar. Istega izvora je tudi *dolar*, valuta USA po zakonu iz 1786. Pri nas se med ljudstvom še danes mnogo rabi med rojaki Amerikanci, ki še po vrnitvi v domovino vrednotijo blago po dolarjih. En dolar je okrog 82 din oz. 54.16 zlatega dinarja.

vinar, vinarček — helar, stoti del avstrijske krone. Ime je iz nem. Wiener (pfennig, geld) = dunajski (pfenig, denar).

3. Po številkah

cegnar, cegnarica, cenar — desetica ali desetak, za 10 kron ali goldinarjev, tudi za 10 krajcarjev ali grošev, Zehner.

centim — fr. centime od lat. centesimus, stotinka. *Čentežim* na Primorskem je iz ital. centesimo.

cvajar, cvajarček — dvojača ali dvojak, novec za dva solda, krajcarja ali vinarja, Zweier.

cvancigar, cvancigarica — dvajsetica, za 20 krajcarjev, Zwanziger.

denar, denarčič, denarec, denarič, denarček, coll. *denarji, denarci* — penez, pfenig. Iz ital. denaro, lat. denarius = desetica, 10 asov; prim. lat. deni = po deset, decem deset. Rimski srebrni novec od 269 pr. Kristusom. Za Konstantina Velikega je zlat novec, solidus nazvan. Sprejeli so ga Karolingi, v kasnejših stoletjih pa se je razširil po vsej Evropi in celo po Aziji: grško-bizantinsko dináron, od tod arabsko in srbsko *dinar*. V srednjem veku se je tako imenoval sploh oglejski novec, ki se je ločil po skodelasti obliki od ploskih pfenigov, nemškega novca. Na višku veljave so bili v 13. in 14. veku, ko so tekmovali s pfenigi in bili v prometu zlasti na Primorskem in Kranjskem. Denar je dandanes splošni izraz za plačilno sredstvo. (GMS 1936, 125.)

doplar, dupler (belokr.) — dvojni tolar, ki so jih kovali po vsej Evropi, Doppelthaler.

drajar — Dreier, trojak, za 3 groše (Gutsman).

finfar, finferl (štaj.) — petica, petak, 5 goldinarjev ali 10 kron, Fünfer

finfcentel — Fünfzehntel, novec za $\frac{5}{10}$ = pol krajcarja iz l. 1885.

firar, firarpocen — četrtak, repar, Batzen, Vierer.

filir, filer — na vzhodnem Štajerskem in v Beli Krajini vinar, iz madž. fillér in to iz nem. Vierer.

fuhcigar, fuhcigarica (štaj.) — 50 rajnških, petdesetak, Fünzfziger.

hundrtar — stotak, Hunderter.

jezer m. in f. (tri jezere naštela bom, SNP II, 300 iz Slovenskih goric; veliko jezerov, Novice 1844, 22), *jezero, jezerak, jezerka, jezerča, jezernica* — vse te izraze rabijo po Slovenskih goricah in Prekmurju za tisočak, Tausendguldenbanknoten. Imena so iz madž. ezér = tisoč.

kvatrin — črni sold za štiri enote, četrtak, ital. quattrino.

tavžentar — tisočak, Tausender.

ventin — ital. da venti soldi, dvajsetica, v SNP beli ventini.

zeksar, zeksarček, zeksarl — srebrna šestica, Sechser, v SNP beli, svetli zeksar. Prvotno je bil novc za 6 krajcarjev, nato se je obdržalo ime za novc 10 novih krajcarjev ter tudi za 20 vinarjev.

4. Po podobah

bec, beč — droben benečanski denar, pfenig, ki je bil 1723 v Avstriji prepovedan. Ime je iz ital. bezzo, kar je izposojeno iz srvnem. betz (glej doli pod pocen, Batzen).

boks — četrtak, iz nem. Bockspfennig. Novc je nosil podobo kozla (prim. niže kozli).

drak — madž. zlatnik (SNP I, 20), kakršne so kovali v 17. stol. v Kremnici. Ime ima novc po podobi na averzu: sv. Jurij v boju z zmajem, od tod nem. Georgsdukaten in naš drak, kar je iz lat. draco, nem. Drache. (Pojasnilo E. Baumgartnerja.)

florint, florintnik, forint, forintuš (prekm.), *fiorin* — goldinar, zlatnik. Kovati so jih začeli v večji množini po 1252 v Florenci in jih krasili z mestnim grbom, ki je imel lilijo, cvetlico, ital. fiore iz lat. flos; po cvetki je dobil ime srlat. florenus, ital. fiorino, madž. forint.

krajcar, krajcarček — stari je bil 60. del goldinarja, novi pa stoti del; pri nas v veljavi do 1893. SNP pozna beli krajcar. Kovali so jih najprej v Meranu 1450. Ime je iz nem. Kreuz, nastalo po podobi križa, Kreuz, ki ga je nosil novc na reverzu.

krona, kronica — denarna enota v Avstro-Ogrski, 100 vinarjev. Starejša je beneška krona, ki je imela 10 liber. Kot srebrnik znana že izza 1755, nekdanj tudi tolar. Ime ima po kronah, ki so bile v zgornjih treh križih, iz lat. corona, gr. korone = venec. SNP pozna zlato, belo in križano krono.

marijaš — vreden 17 penezov (v Prekmurju), iz madž. máriás ima ime po podobi Matere božje. Po Marijini podobi, ki so jo nosili novci, imata ime tudi *šmarna petica* in *šmarni tolar*, ki jih je koval iz srebra kralj Matija Korvin. Šmarni je iz šent-marijin.

pocen, pocar, firarpocen — četrtak iz srebra, Batzen. Ime je nem. Batzen, Bätzen od srvnem. betz, Bär = medved, ki je bil v grbu mesta Berna, kjer so jih najprej kovali (1492). Na vzhodnem Slovenskem ga zovejo *bačkar*, kar bo tudi iz Batzen. Italijani so si izposodili od betz svoj bezzo in od njih mi *bec* (če ne naravnost iz nem. betz).

škud, škuda — benečanski srebrni denar, srebrni škudi v SNP I, 22; v Beli Krajini je zlatnik. Ime je iz ital. scudo = ščit, ki je bil na novcu, vrednem dva florinta.

škofica — breški pfenig, pozneje vinar. Ime je dala podoba škofa na averzu novca; od škof, lat. episcopus. Krelj in Pohlin imata škofico, Trubar in Dalmatin pa *škufico*, vredno pol vinarja. Zadnje je nazvano po scufia = škofovsko kapa, mitra, ki se je često nahajala na solnograških novcih kot škofovsko znamenje. Ima jo tudi Apostel.

5. Po napisu in lastniku

dukat — cekin, v SNP zlat dukat. Imenovan po zadnji besedi napisa na reverzu: Sit tibi, Christe, datus, quem tu regis, iste *ducatus*. Beseda ima izvor v lat. *dux* = vojvoda. Kovati jih je začel baje apulijski vojvoda Roger II. okoli 1140, na Siciliji jih imamo od 1232, v Benetkah od 1284, v Avstriji od 1339. Najbolj znani so bili benečanski dukati, ki so se tako imenovali le izven mej benečanske republike, doma so jih nazivali samo *zecchino*. Razširili so se za križarskih vojn.

marcel — marcelo, star benečanski srebrn denar, ki ga je dal kovati 1472 dož Nicolò Marcello, po katerem ima tudi ime. Prvotno vreden 10 soldov, 1856 pa 25 soldov; pozna ga Krelj (LMS 1896, 154).

frank — francoski denar, od 1803 enota francoskega denarstva, pri nas v veljavi za časa Ilirskih provinc. Davek so morali ilirski podaniki plačevati v frankih, ne v naturi, zato še dandanes pravi ljudstvo, da gre plačat franke ali *fronke*.

napoleonodor — zlat in srebrn francoski denar iz dobe Ilirskih provinc; ime ima po Napoleonu: *napoléon d'or* = Napoleonov zlatnik.

6. Po raznih posebnostih

as — rimska denarna enota, iz bakra, pomeni: celota, enota.

bajuk, bajok — v Beli Krajini in na Gorenjskem novec za 10 krajcarjev ali vinarjev, stara šestica, Sechser; iz ital. *baiocco* od *baiuca* = drobec, troha.

banka, bankovec, banknota — papirnat denar iz preteklega stoletja, iz nem. *Banknoten* (-zettel, -schein).

bor, borič — sold, iz ital. *boro*, ki je vulgarno ime za soldo; boro je najbrž iz obolo, gr. *obolos*.

fiček, fiček, fičenk, fičnek na Štajerskem, *fičnik* v Beli Krajini, *fičengi* v Prevaljah — najmanjši kovan denar, vinar, pol krajcarja.

flika — v okolici Trsta novec za 10 krajcarjev.

patakon, patakonček — bakren novec za 4 krajcarje, četrtak; iz ital. *patacone* od *patacca*. Patakone so imenovali na Primorskem tudi *tolarje* zaradi njihove velike oblike.

pincij — droben denar, ki ga dajejo otrokom kot darilo, ko pride sorodnik na obisk. Morda je iz madž. *pénz*, v narečnem izgovoru *pine*.

potura — turška para, vredna krajcar in pol; stoti del madž. *krone*.

porponk — pol krajcarja v Sv. Križu pri Trstu, iz pol-bank po nem. *ein Halbkreuzerbank*, torej papirnat denar.

pukar — pol krajcarja, vinar na Primorskem.

rušpija — benečanski dukat iz turškega *rupija*, v Srbiji ljudski izraz za dukat, pri nas v SNP I, 22.

srebrni keber — *Silberkäfer*, šaljivo ime za poljuben denar: »Za svoje tridesetletne žulje ne dobi najmanjšega srebrnega kebra« = niti počenega groša (Mencinger III, 83).

sovren cesarski — zlatnik za 13 goldinarjev in 20 krajcarjev (Slomšek, Blaže ino Nežica, 84), iz angleščine *sovereign* = zlat funt šterling (20 šilingov), iz srlat. *superanus* = višji, neomejen.

šajn — bankovec za 10 grošev, pol goldinarja, iz nem. *Bankschein*.
šrot — drobiž na Štajerskem, iz nem. *Schrot* = mešana kovina.
šujster, *šujstertaler* — zasmehljivo ime za bačkarja, reparja v Prekmurju. Bačkarja so uvrstili med tolarje v zasmeh ubogih čevljarjev.
tajč — splošen izraz za denar, iz Deutsch (-pfennig, -geld).

II. Domača imena v preteklosti

Domača slovenska imena, ki jih je dvakrat toliko kot tujih, so nastala po istih vidikih. Nekaj naših imen so sprejeli tudi sosedje. Tako nahajamo med štajerskimi Nemci: Stiriakh, Petakh, Schestakh, Osnak, Polturak, Blechatsche, Asperl, Tschuketz, Libernik idr. (Štrekelj, ČZN 1908/09).

1. Po kovini in njeni barvi

belec, *belič*, *beli penez* — droben srebrni denar Weisspfennig Silberpfennig, nazvan po beli barvi srebra. Belič je pfenig, penez.

črni penez — Schwarzpfennig, tudi iz srebra, ki pa je dobilo po oksidaciji črno prevleko.

srebrnik, *srebrnjak*, *beli zlat* — krona iz srebra.

zlat, *zlatnik*, *zlatak* — dukat iz zlata. Zlatniki imajo imena tudi po barvi: *rumen*, *rumenec*, *rumenjaki*; *rumeni*, *rusi*, *rdeči*, *svetli*, *žuti zlat*; dalje *žoltak*, *žoltec*, *žoltica*. *Žoltkovec*, v narečju Slovenskih goric *žukovec*, pomeni groš.

2. Po številkah

dvojak, *dvojača* — novc za dva groša, krajcarja ali vinarja. Pomeni tudi desetico = dve petici, 10 krajcarjev; dvajsetico = dve desetici, 20 krajcarjev.

dvaforintnik — Zweiguldenstück, *dvekronšek* za 2 kroni, *dvovinarnik* za 2 vinarja ali 1 krajcar.

trojak, *trojača* — drajar, za tri groše ali krajcarje.

četrtak, *četverak*, *štirka*, *štirjak*, *štiršek*, *štirigrošnica*, *štirikrajčnik* — bakren novc za štiri groše ali krajcarje, repar, pocen, patakon.

petica, *petka*, *petaća* — novc za 5 grošev ali krajcarjev; *petič* in *petkec* v Prekmurju za 5 filirov. *Petak* za 5 goldinarjev. *Šmarna petica* je nosila podobo Matere božje.

šestica, *šestka*, *šestak* — srebrn novc za 6 starih krajcarjev, po 1857 pa za 10 novih krajcarjev oz. 20 vinarjev.

sedmica — za sedem enot (SNP III, 509 in Slomšek, o. m. 84).

osmak — beneški srebrni denar iz 17. stol., vreden 8 soldov. Poznata ga Sommaripa in Hren (ČZN 1939, 101: ossmakhl).

devetak — novc za 9 krajcarjev.

desetica, *desetka*, *deseterka* — novc za 10 krajcarjev ali grošev. *Desetak* je za 10 gold. iz kovine, *desetnik* in *desetnjak* pa iz papirja.

dvanajestica — za 12 krajcarjev ali goldinarjev.

petnajstica — za 15 krajcarjev, stara petica = petkrat 3 krajcarje.

šestnajstica, *šestnajstak* — za 16 grošev ali krajcarjev.

sedemnajstica — srebrn novc za 17 enot.

dvajsetica, dvajsetka, na Štajerskem *dvajščica* (dvajšica) — novček za 20 krajcarjev. *Dvajsetak* je kovanec za 20 goldinarjev.

petdesetak, petdesetača — kovanec za 50 goldinarjev.

stotak, stotka, stotnica, stotinjak, stotinjača — za 100 goldinarjev.

tisočak, tisočnik — za 1000 goldinarjev.

V rabi so bili tudi novčki za polovico enote: *polovičar* je pol krajcarja ali 1 vinar, znan v Avstriji že od 13. stol.; *polbelič, polkrajcar, polkrižavka* sami kažejo svojo vrednost; *polutek* je pol krajcarja, od poluta = polovica; *poltora* je v Prekmurju dva groša; *poltura* je pri Pohlinu in Gutsmanu pol groša, iz pol vtora = poldrugi (ČZN 1908, 64); *poltrak* pri Pohlinu, Gutsmanu, Vodniku in Murku je pol groša. Ime je iz poljskega poltorak = poldrugi, to iz pol vtora-ak (ČZN 1908, 64).

Četrti del novca poznamo pri križavki: *četrt križavka, četrtinka križavke* (Slomšek, o. m. 84).

Pripomniti je, da so nosili novčki ta imena ne glede na vrednost, pa naj bo že enota penz, sold, krajcar, vinar, groš, goldinar ali krona. Za ime je bila odločilna le številka na novcu.

3. Po podobah

bik — v Beli Krajini repar, četrtak (prim. zgoraj boks).

čuk — na Krasu goldinar, nazvan po tem, ker je imel na sebi podobo ptiča, ki ga je ljudstvo šteló za čuka. Istega izvora bo tudi ime *čukec* za neki ogrski denar, najbrž zlatnik kralja Matija Korvina, ki je imel v grbu vrana, a ga je ljudstvo zamenjalo za čuka (ČZN 1908, 93).

devičar — tolar, imenovan po podobi Matere božje; istega izvora je *devičarica* za četrt križavke, 33 krajcarjev.

kozli — posebna vrsta dunajskih pfenigov, ki jih je izdal vojvoda Albreht IV. leta 1399. Ime ima novček po kozlovi glavi na averzu, nem. Steinböcke (ČZN 1930, 171).

križak, križnik — krajcar, ki je nosil podobo križa; je to domača tvorba za nem. Kreuzer.

križak, križevača, križevač, križáč, križavka, križavec, križasta krona, križana krona, križata krona — srebrn tolar s podobo križa, Kreuzthaler.

nežica — novček s podobo sv. Neže, penz, breški pfenig. Po Gorenjskem so tako imenovali vinarje, po vojni pa njim podobne novčke po 50 par.

repar — pocen, za 4 krajcarje ali 6 soldov, nem. Rüblerbatzen, ki je imel na averzu v grbu solnograškega nadškofa Leonharda iz 16. veka podobo repe. SNP poje o starem reparju, pozna ga Apostel. O ljudski razlagi imena prim. V. Möderndorfer, Narodno blago koroških Slovencev, 1934, 36 in podlistek dr. Mišiča, Vrbsko jezero — nekdanj in sedaj, Jutro, 19. III. 1933 (ne 12. III.; opozoril J. Glaser).

tutika — božjak, vinar.

tutka — repar, Deut. Ime je iz poljskega dudka. Orla na drobnem denarju kralja Sigismunda iz 16. in 17. stol., vrednem 6 poljskih grošev, pozneje dva krajcarja, so šaljivo preimenovali Poljaki na dudka = vodeba

in tako tudi novec sami nazivali. V Beli Krajini pomeni tutka staro desetico, drugod dva krajcarja. (Prim. ČZN 1908, 97 in 1909, 118 ter Brückner, o. m. 103).

4. Po raznih posebnostih

božjak, božič — najmanjši droben denar, pol krajcarja ali vinar, dva božjaka za 1 nežico. Na Vipavskem so soldi, ki jih dobi merčun od vsakega vedra vina za svoj trud. *Božjak* in *božji denar* (v Velikih Laščah) imata naziv po tem, ker se je tak droben denar dajal v cerkvi Bogu, oziroma vbogajme.

brenkač — groš (Cigale I, 603), iz poljskega pobrzekacz = groš. Ime je onomatopoično od brenkati (Brückner, o. m. 44).

ceper — vinar. Beseda ima drugotni nosnik pred zapornikom, prvotno ceper = iver, drobec, prim. cepiti.

cvenk — denar, onomatopoično ima po glasu za kovan denar.

drobiž, drobnič, drob — droben denar na sploh, Kleingeld, Scheidemünze.

gotovec, gotovina, gotovščina, gotov denar — kovan denar (ne v blagu), ki je vsak čas na razpolago, bares Geld.

novac, novčec, novčič — pomeni prvotno nov denar, Neukreuzer, pozneje pa sploh denar, prim. shr. novac.

okrogli (penezi, novci), sem brez okroglega — pomeni na sploh denar; naziv je naslonjen na okroglo obliko kovancev v nasprotju z oglatimi.

pinkipenki, pinkec — splošen izraz za denar, onomatopoičnega izvora.

plenk — kovan denar z onomatopoičnim poimenovanjem po kovinskem glasu.

trdnjak — šaljivo ime za tolar, češ da ga težko zaslužiš (ali pa da je iz trde kovine, oz. da je trden = veliko vreden).

žvenk — poimenovanje denarja na sploh, onomatopoični izraz.

III. Imena iz povelje dobe

Po svetovni vojni se je v naših krajih zamenjala avstrijska krona vrednost z novo: na Primorskem z italijansko (lira, čentežim), na Koroškem z avstrijsko (šiling, groš) in v zadnjem času z nemško (marka, pfenig), v dravski banovini pa s predvojno srbsko (dinar, para). Za kovan in papirnat denar v Jugoslaviji (gradivo za Primorsko in Koroško mi ni pri roki) imamo množico imen: nekaj jih je podedovanih iz prejšnjih časov in prenesenih na nove novce (prim. nežica, tolar, rajnski, krona, bajok itd.), mnogo imen pa je novih, ki kar sproti nastajajo. Imena se javljajo v glavnem po že omenjenih starih vidičkih. Posamezni bankovci in kovanci imajo po naših krajih tale imena.

1. **Tisočdinarski** bankovec se imenuje na splošno *tisočak*, v Slovenskih goricah *jezero*, v Prekmurju *jezerka*, ob svrni meji *tavžentar*. Ker so imeli prvi jugoslovanski tisočaki na averzu naslikanega sv. Jurija, ga imenujejo na splošno: *jur, jurij, jurček*, v Zgornji Polskavi *jurek*, v Dravogradu *jurn*, na Gorenjskem tudi *jur kraljice Marije*, ker je na sedanjih izdajah na njem glava naše kraljice. V Ljubljani ga zovejo tudi *as* in *dulcer*, v Beli Krajini pa *marko*, okrog Maribora *micka*.

2. **Petstodinarski** še ni dobil posebnih imen; v Črni mu pravijo *petstodinaršek*.

3. **Stodinarski** bankovec se naziva splošno *stotak*, v Prekmurju *stotka*, ob severni meji *hundrtar*. Po ptici se imenuje *metulj*, *metuljček* na splošno, *čuk* v koroškem kotu. Po barvi so mu nadeli imena: *sivec* in *belec* na Štajerskem, *cikorja* in *cikorjevec* na Dolenjskem. Po moški figuri se imenuje: *mlinar* na Gorenjskem in Koroškem, *pek* v Dramljah, *tišlar* okrog Šoštanja, *rešetar* v Dravogradu, *kmet* okrog Maribora, *angela* pri Guštanju, *angel* v Prekmurju, *demokrat* v Bohinju in Črnomlju. V Loškem potoku mu pravijo *srb*, ker so bili prvi bankovci v Jugoslaviji še stare srbske izdaje. S krstnim imenom so označili figuro na bankovcu: *lizika* okoli Ljutomera, *šmen* (= Šimen) pri Kranju in Trziču, v Dobilču in Črnomlju pa *matilda* po neki ciganki Matildi, ki je bila baje zelo podobna ženski figuri na bankovcu. Nadalje mu pravijo še: *bobnar* ob zgornji Savinji, *bajs* v Zgornji Polskavi; okoli Novega mesta *dračar*, ker je snop na bankovcu podoben butari dračja; *vreščavec* (vrešavec) v Žireh po glasu, ki ga slišimo, kadar štejemo bankovce; v Dravski dolini *vaserdruk* iz nem. Wasserdruck, vodni tisk.

4. **Petdesetinarski** kovanec ima tale imena: *petdesetak* na splošno, *petać* v Ljubljani, *petdesetdinaršek* v Črni. Po napisu: Bog čuva Jugoslaviju, ga imenujejo: *bogec*, *bogek*, *božjak*, *Bog čuvaj*, *čuvaj*, *Jugoslavija* po raznih krajih na Gorenjskem in Štajerskem. V Gornji Radgoni ima ime *blatnik*, v koroškem kotu pa *tolar*.

5. **Dvajsetinarski** kovanec se imenuje: *dvajsetak*, *dvajsetdinaršek* v Črni, *dvajšćica* v Prekmurju, *cvancigar* in *cvancigarica* na Štajerskem, tu mu pravijo tudi *bor* in *bob*.

6. **Desetinarski** novc je navadno *desetak*, v Prekmurju *desetka*, v Črni *desetdinaršek*. Navadna oznaka je nadalje *kovač* in *orač*, ker so imeli svoječasni bankovci na eni strani podobo kovača, na drugi pa orača; po bankovcu se je ohranilo ime *banka*, v Črnomlju *zelenec* pa po barvi bankovca. Na Gorenjskem se sliši tudi ime *bognar*.

7. **Dvodinarski** novc ima vrsto nazivov: *brus* v Dravski dolini, *bik* v Beli Krajini in *bikec* (beček) pri Trziču, *bošč* (božič) v Škofji Loki. Pogosto se uporabljajo zanj stara imena: *bajok* v Žireh, *tolar* v Dravski dolini, *goldinar* v Ločah, *cekin* v Zgornji Polskavi, *bačkar* v Prekmurju, *pocen* v Guštanju, *cvajar* pri Mariboru. Takoj po prevratu smo imeli bankovec rdeče barve, ki so mu nadeli v Prekmurju ime *jančibanka*, v Ljubljani pa *bankrot*. To ime je naslonjeno na nem. rot = rdeč, obenem pa je šaljivo navezано na bankrot avstrijske veljave. Bankrot pomeni bančni polom, a ime izhaja iz ital. banco rotto = razbita menjalna miza.

8. **Enodinarski** novc se imenuje navadno *dinar*, ali skrajšano samo *din*, v Črni *dinarček*, knjižno *dinček* (LZ 1936, 58). V Mariboru mu pravijo *krajcar*, v Prevaljah pa *bogec*. Ime dinar je prišlo od Srbov in izhaja iz lat. denarius preko bizantinskega dinarion, arabskega dinar.

9. **Petdesetparski** novc se splošno imenuje: *nežica*, *nežika*, *nežka*, dalje *dve kroni*, *pol dinarja*, v Črni *petdesetparšek*. V Hočah je *cencek*, v Rušah *fičnek*, v Polskavi *rajniš*, v Prekmurju *rajniški*, v Guštanju pa *uš*.

10. **Petindvajsetparski** novc nazivamo: *krono* ali *kronico*, ker je ob zamenjavi denarja dobila 1 krona vrednost 25 par. V Črni je *petindvajset*

paršek, v Prekmurju *pol rajnška*, okoli Jarenine in Št. Ilja je šaljivo *jareninski šiling*, ker so bili novi kovanci 1922 podobni svetlim avstrijskim šilingom, Jareninci pa so znani kot Ribničanje. Okrog Maribora je *boljševik*, v Ljubljani med brezposelnimi *šklemfa* (Druž. tednik 1. aprila 1937), na Gorenjskem *valcajzen* iz nem. Walzeisen, valjano železo in rezano na ploščice. Spomina vredno je ime *pfajfar* za bankovec, ki ga je izdala mariborska mestna občina takoj po prevratu; ime ima po mestnem gerentu dr. Vl. Pfeiferju, katerega podpis je bil na bankovcu.

11. **Deset- in petparški** novci so bili v prometu samo nekaj let po prevratu, a so bili iz slabe kovine (železa) in so kmalu izginili, v Črni so jim rekali *petparšek* in *desetparšek*. Novca za eno paro sicer nimamo, a pojem je v rabi in zato tudi ime: *para, parica, prebita para*, pri Guštanju *pavr* (pet pavrov). Para je iz srbskega jezika in izposojenka iz turščine.

Splošnih izrazov za plačilno sredstvo pozna ljudstvo dolgo vrsto: *denar, denarji, denarci, novci, penezi, soldi, pare, cvenk, plenk, žvenk, okrogli* itd.

Slovstvo in viri

- Slomšek, Blaže ino Nežica, 1842, 84—85.
 Steska Viktor, Naši denarji, IMK 1900, 109—116.
 Kos Fran, Denar in njegova vrednost okoli Škofje Loke v minulih dveh stoletjih, LZ 1891, 361—363.
 Kos Fran, Zgodovinski pobirki iz loškega okraja, IMK 1892, 24—26.
 Štrekelj Karel, Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemecev, ČZN 1908 in 1909.
 Travner Vladimir in Baumgartner Egon, Naši srednjeveški novci, ČZN 1930, 146—181 (s podobami novcev).
 Kelemina Jakob, Pravne starine slovenske v filološki luči, GMS 1933, 57.
 Saria Balduin, Novac, Narodna enciklopedija SHS III, 145—153.
 Polec Janko, Denarstvo med svobodniki na Kranjskem, GMS 1936, 125—128.
 Ilešič Fran, Din itd. kod Slovenaca, Naš jezik 1934, 71.
 Bunc Stanko, Še nekoliko slovenskih imen za novce, Naš jezik 1934, 212—213.
 Uporabil sem gradivo iz tehle slovarjev: Sommaripa (po LMS 1891, 130), Apostel, Pohlín, Gutsman, Murko, Janežič, Cigale, Pleteršnik, Glonar, Broz-Ivekovič, Berneker, Brückner, Kluge, Walde, Meyer (Konversations Lexicon) in Du Cange (Glossarium). Izrecno navajam v tekstu le najpotrebnejše vire.
 Pregledana je bila večina leposlovnega dela: Vodnika, Prešerna, Kersnika, Detele, Mencingerja. Preglja, Cankarja in še nekaj drugih. Ekscerpirana je tudi Štrekljeva zbirka Slovenskih narodnih pesmi, knjiga I—IV (= SNP).
 Veliko imen iz raznih krajev Slovenije sem nabral po poizvedovanju med ljudstvom, nekoliko, zlasti iz štajerskih krajev, so prispevali moji letošnji sedmo- in osmošolci pri delu na seminarških vajah.
 Zgornje delo noče biti zaključna beseda o imenih za denar na Slovenskem, temveč predstavlja le prvi poskus zbrati čim več gradiva in ga podati v pregledni obliki. Zato bom za vsako dopolnitev ali nov prispevek slehernemu hvaležen (naslov avtorja: prof. S. B., na I. realni gimnaziji v Mariboru).

† Vida Vrtovčeva

O Megiserjevem slovarju¹

1. Razmerje Megiserja do drugih slovenskih protestantskih piscev. — Za svoj slovar (l. 1592.) je Megiser črpal gradivo predvsem iz Dalmatinovega Registra in iz Bohoričeve gramatike. Iz prvega vira je prepisal skoraj vse besede, jim dodal isto dialektično označbo, ki jo imajo pri Dalmatinu, in tudi sam je dostavil označbo Dalm. (F 6b) ter s tem pokazal na vir, iz katerega je zajemal. Preseneti pa nas, da ni uporabil dosledne Dalmatinove grafike; zelo samovoljno in v največjem nasprotju do Dalmatina je njegovo označevanje sičnikov. Za primer, ki naj nazorno pokaže, kako je Megiser uporabljal Dalmatinov Register, hočem navesti eno stran iz Registra, zraven pa ustrezne besede v Megiserjevem dikcionariju.

Dalmatin		Megiser		
Crajnški	Corófhki	Slovénki oli Besjázhki	Harvazhki, Dalmatinski	
A.	A.	A.	A.	
Ajd		pogán	poganin	aid, Cr: pogan, Dalm: poganin F 6b
Ajdoufki		poganfki		aidouski, poganski F 6b
Ajfrar		sauidliv		sauidliv, navidliv, ayfrar C 6a
Ajfrati		sauiditi		sauiditi, aifrati C 6a
Amma		Dojka		dojniza, amma, dojka A 2b
Ampak		Ale		
Ankora, ali shelesnamazhka		Sidro		ankora, shelefna mazhka, Cr: fidro A 2b
Antverhar		Mejhtèr		antverhar, Cr: meishter F 8a
Antverhárfkih		Mejfterskih		
Apnu		vapno	japno	apnu, Cr: vapno. Illyr: yapno G 8a
Apofitel, Iogèr	Iogèr, dvanáiftfla		vuzhenik	apofitel, joger, dvanáiftfla A 3b
Apofitoltvu	Iogèrtvu			
Arnosh		oklópi shelésni	oklope	arnosh, oklope, Cr: oklopi shelefni F 8b
Arzat		vrazh, Likar		arzat, likar, vrazh A 4a
Arznia		Likaria		arznia, likaria A 4a
Auba		kopka		auba, Cr: kopka G 1a

¹ A. Breznik je v svoji pregledni in tehtni razpravi „Slovenski slovarji“, natisnjeni v Razpravah Znanstvenega društva v Ljubljani, III (1926), str. 110 sl., podèrtal, da je naša rajna tovarišica Vida Vrtovčeva v svoji profesorski tezi „Jezik v Megiserjevem dikcionariju“ dokazala, da je Megiser uporabljal Dalmatinov Register in Bohoričovo gramatiko. Uredništvo Slovenskega jezika je bilo mnenja, da je dobro, če se ta dokaz nazorno objavi. Zato iz zapišne pokojne tovarišice objavlja primerjavo med Dalmatinom, Bohoričem in Megiserjem, obenem pa še primerjavo med prvo in drugo izdajo Megiserjevega slovarja, s čimer je točka 9. Breznikove študije n. m. 143 podrobneje osvetljena in utemeljena.

	Dalmatin		Megiser	
Crajnški	Corófhki	Slovénški ali Besjázhki	Harvazhki, Dalmatinski	
B.	B.	B.	B.	
Banderu Basni	nepridni marini	saftava		banderu, Cr: faftava D 5 a bañ, maryn D 4 b
Bati fe		Bojati fe ftrashite fe		fe bati, Cr: bojati, ftrashiti se D 8 b
Bèrliti		Dèrlyti, nahilje gledati		nahilje gledati, krishom gledati, berliti M 8 a
Berlóga Bèrsi Ili	jama tekózhji listarji poti popki			jama F 5 b sèll, lyftar, pot B 5 b
Bèrft Bèffeda Bèffede Betesh		Bolésan	Rizh Rizhi	bešeda, Cr: rizh V 6 b
Bizhovje paludje Blagúr Bobni bobnati Bojovati	lozhje dobru pauke paukati	fitje	fitovje	bolléfan, Cr: betesh H 5 a lozhje, paludje, bizhovje, fitovje, Cr: fitie B 3 b
Bolan Bolesan Boshji shlak		klati		bobèn, Carn: pauke A 7 a paukati, bobnati A 7 a boj dershati, klati, fe bo- jovati N 2 b
Boríht Bregéfhè Brinje Britku Britkóft Bron	fhmolje	Beteshan Betesh Boshji vdaraz		bollan, Cr: beteshan H 5 a bolléfan, Cr: betesh H 5 a boshji shlak, Cr: boshji udaraz N 2 b
Brumèn Buhernik		Losa Gazhe, fvitize		borsht, gaj, Cr: lofa E 1 a bregeshe F 1 a, gazhe K 7 a brinje, (karn:) shmolje T 5 b
Buhrati	Kuffer, Ruda	Teshko, slo	Tefhkózhja Brunaz	britkust, teshkózhja B 1 a brunaz, ruda, kuffer, Cr: bronz, méd H 6 b
Buhernik		Dobèr, pozhten oshurnik	dobar vshurnik	brumèn, dobar, pozhten E 2 b buhernik, vuhrar, Cr: oshurnik, ushurnik V 7 b buhrati, Cr: oshuro vfeti V 7 b
Bukoufki	Latinški	oshuro vseti		Latinski, Bukouski, Cr: Diazhki H 8 b
Buqve Butora		djzhki		buque, Cr: knige B 7 b butora, tovor, rabot, bre- me, terh, brime H 8 b
Buzha		Knyge Rabot, Breme Tèrh Tikva	Brime	buzha, tikva, plotniza H 6 b

Iz Bohoričeve gramatike so vzeti primeri v slovniškem dodatku; tako je prevzel sklanjo imen *oča* in *mati* s to razliko, da ne omenja dvojine, ki je tudi pri drugih zgledih ne navaja, in da v vokativu ne uporablja spolnika. Pridevniški zgled *dober* je prav tako prevzet, le da ima Bohorič v acc. pl. *te dobre* D 8 b, Megiser pa *Te dobri* Y 3 a, to se pravi, uporabil je kar nom. pl., kakor ga je tudi v acc. pl. *ti gospudie* Y 1 b. Zgledi za sklanjo *Iest, Ti, Taišti, on, kateri* so vsi iz Bohoriča (popravljal pa je Bohoričevo pomoto nom. sg. fem. *katere* F 2 b v *katera*

Y 6a). Z Bohoričevimi primeri je izpopolnjeval tudi besedni zaklad, za kar naj kot primer služi stran D 1a iz Bohoričeve gramatike.

Bohorič	Megiser	Bohorič	Megiser
Gerab	gerab E 7a	Hlapèz	hlapez C 3a
Gibezhin		Hlapzhizh	hlapzhizh H 3b
Glaß	glaß P 3a	Hraft	hrast A 1b
Glih	glih F 3a	Hrib	hrib G 3b
nikar enák		Iarmark	jarmark G 7a
Gnadliv	gnadliu F 3b	Sejmèn	sejmèn G 7a
milostiv	milostiv F 3b	Iesdez	jesdiz M 1b
goltanèz	goltanèz H 1a	fhitnik	shitnik M 1b
Goluf	goluf B 3a	Isvir	isvir L 8b
Gofpud	Gofpud G 2b	Kamèn	kammen P 1a
Grad	grad E 8b	Kamzhizh	kamzhizh P 1a
Grisézh	grisezh A 8b	Kafhèl	kashèl G 6b
Grosóvit	grosovit F 4b	Kèrhak	kèrhak E 5a
Gvant	guant F 1b	Pèrhak	pèrhak E 5a
Gumi		Kluzh	Kluzh N 4a
Gbelb	gbelb F 6a	Klafaft	klafast E 8a
Guft	guft E 4b	Kojn	kojn L 4a
Ofhtér	oshtér V 5b	Konèz	konèz C 7a
Hifhni malik	hishni malik G 1a	Korén	korén V 7b
Hittèr	hiter N 5a	Kovázh	kovázh N 4b

Ta dva primera kažeta, da je Megiser Dalmatinov Register in Bohoričevo gramatiko uporabil, kolikor se je dalo. Ali je druge besede našel pri drugih pisateljih ali pa jih je sam iz ustnih virov nabral, to je pač težko določiti. Ker nam je vir znan, je samo po sebi umevno, da prevladuje v Megiserjevem slovarju dolenjščina z vsemi svojimi značilnostmi, kakor so na primer *ei* za dolgi *é*, *u* za dolgi padajoče poudarjeni *o*, delno akanje, prehod izglasnega nepoudarjenega *-o > -u* itd. Tedanja dolenjščina, kolikor vemo, še ni poznala razvoja *t > u*, čeprav je bila akustična razlika tudi za Dolenjca že zelo majhna, kakor smemo sklepati po Dalmatinovem *Altman* za nem. *Hauptmann* (Megiser je prevzel *altman* D 6a); pri Megiserju pa beremo že nekajkrat *u*: *šukavnik* O 8a, *veuniza* T 7a, V 7b, *samouklu* G 3b, *mouzhe* P 3a, *šamovzhati* Q 8b, kar more biti po koroščini, vendar pa nobena teh besed nima označbe *Carn.*, kakor je Megiser označeval koroške besede, prevzete iz Dalmatinovega Registra.² Drugi koroški znak bi utegnil biti *i* za *é* v dolgem zlogu; vendar so nekatere izmed teh besedi ikavsko-čakavske, iz Registra prepisane (*Likar*, *Likaria*, *brime*, *rizh*, *sdrīb*), druge ima iz Bohoriča (*zvit* 54; *Svit* 53 in *švit dati* L 7a ima kratki *é*, kakor *did* A 3a, *diver* N 7b; *lišni zherv* G 5b ima tudi Bohorič in ta pisava more podajati govorno *lésni*; kratek *é* je tudi v *sril* X 1b; ostane le *zvit* B 4b po Bohoričevem *zvit* 54); skratka, sledu koroškega *i* za dolgi *é* pri Megiserju ne najdemo.

2. Primerjava prve izdaje Megiserjevega slovarja z drugo iz leta 1744. — Drugo izdajo slovarja imenuje že naslovna

² Gl. Ramovš, HG II, 23 sl.; *mouzhe* ima tudi Bohorič. Red. op.

stran „correctum et auctum“; njen obseg je še več ko dvakrat večji. Uvod ima posebna ortografska pravila, a uredniki se zanje niso brigali, marveč pisali popolnoma neurejeno, nedosledno in samovoljno. J. Glonar, Naš jezik 54, pravi, da je uvod in zadnjo četrt slovarja očitvidno spisal drug urednik kakor ostale dele; tudi ta urednik se pri zapisovanju besedi ni oziral na uvodna grafična določila. V teh določilih so štirje sestavljeni znaki: 1. *ʃh* za *š* (v slovarju pa je za ta glas običajno uporabljen znak *sh*); 2. *sh* za *ž* (tako je tudi rabljen in drugi znaki, kakor *s*, *ʃ* so redki); 3. *zh* za *č* (tudi enostavni *z* se rabi za *č*); 4. *ʃhzh* za *šč* (tudi *szh*, *shzh*). Pri črki *l* pravi urednik, da se za črko *l* včasih govori *u*, bodisi na koncu besede ali pa tudi v sredi: *ʃim biv* pro *ʃim bil*, *ʃim vidiv* pro *ʃim vidil*, *ʃim pléʃʃau* pro *pléʃʃal*, *kobiva* pro *kobila*, *masvu* pro *maslu*. V slovarju pa je skoro dosledno fonetična pisava: *Shiuo*, *oʃtau*, *ʃaush*, *piʃʃou*, *dougu* itd.

V jezikovnem pogledu je druga izdaja izrecno in izrazito koroško dialektična. Iz prve izdaje so prepisane besede ohranile svojo obliko, imajo pa zato večkrat označbo *Car.* ali *Carn.* Nekaj primerov: *Carn. napolniti* A6a in poleg je koroško *Napounilh*; *Carn. zhibele* C7b — *Wuzhele*; *Carn. Kasha*, *mozhnik* D5b — *Jeglizhi*; *Car. Nemaz* E6b — *Niemezh*; *Car. merknenje na luni* I3a — *merknenje na mesónzi*; *Car. beshàti* — *Bieshat*; *Car. Koffiti* K4a — *Brueshtikat*; *Carn. vèrt* K7b — *Lokoushe*, *gartl*; *Car. kaiha* L2b — *kiha* itd. V drugi izdaji so torej vse besede s *Carn.* dolenjske, dočim je v prvi izdaji prav narobe; na to izdajo se nanašajo Kopitarjeve besede: „Der Dialekt dieses Dictionarii sollte der Kärntnisch-Windische sein; manche Wörter ... sind als Carn. den Krainern zugetheilt.“ Vse znaue koroške glasovne pojave imamo v drugi izdaji v obilni meri izkazane, na primer 1. *e* za *ə* v dolgih zlogih: *Vefs* F1a, *den* G1b, *Lehki* C8b, *mesha* X7b, *pesji* Q3a; 2. oblike *z en* za nekdanji nosni *ɛ*: *Pajenk* Kk5b, *miefenz* Y4b, *mesonzi* I3a; 3. *ou* za poudarjeni *ɔ*: *Touʃti* A4a, *douh* D4a, *Shouna* Kk3b; *Souʃe*, *Doushit*, *Bouha* itd.; 4. *uo* za dolgi padajoče poudarjeni *o*: *Kueʃt* B6a; *bueshez* C6a, *Mueʃt* D7a, *drueb* E4b, *gued*, *Brued*, *Rueh*, *Mladueʃt*, *Nues* itd.; 5. za dolgi *é* berem *iə* in *i:*: *miesten* E1b, *Riezh* E8a, *vrieden* F5a, *v'bieshat*, *Odrieshit*, *Liep* in *s'vizho* E1b, *zhrive* E4b, *riuno* G1a, *Riva* F8a, *Suisde*, *Ziu*, *Odprit*, *livo* itd.; 6. znakov za moderno vokalno redukcijo je vse polno: *ʃromak* A8b, *ʃnanz* C2a, *Shrok* D4b, *Ma* za *ima* D7a, *sdej*, *Nehal*, *puʃtit*, *Obriffat*, *met* za *imet* N7b itd.; 7. za *u* iz *l* piše večinoma *u*: *Hkauz*, *peuzat*, *Shauba*, *Shounier*, *Sov*; *piʃʃou*, *pernesou*, *jedou*; prim. še kor. *la > ʃa*: *padua* B3b, *zevo* F2b in dalje *modlit* A5b, *modlitva* S4b; 8. koroško-gorenjska palatalizacija *k > č*, *g > j*, *h > š*: *jabuoʃzhe* A7b, *draje* T4b; 9. končnica *-o* za *-u* v dat. loc. sing. *h'pitjo* B1a, *Hpervimo* G7a, *potoko* I6b, *ʃerco* Zz3a; 10. seveda so značilne koroške besede tudi zastopane: *nedeu* I1a, *Nedju* H8a, *Pajenk*, *Vigred*, *vigrednu*, *terdeiʃti* K5b, *doro* H7a.

Druga izdaja je poleg tega razširjena še s posebnimi opisi in rečenicami. Za primerjavo hočem navesti stran N8b prve izdaje in ustrežno stran Hh4b druge izdaje, da bo tako razlika, o kateri je bil govor, bolj nazorno prikazana.

I. izdaja: N8b

mòlzhati
fvinia, prefiza
fuinski hlev
fuinina, fuinsku meðu
etica
etizhèn
fuinsky fpeish
fe refvaliti
put

II. izdaja: Hh4b

Mouzhat, tiho djat, obtihnit
Svinja, preffe, prefiza
Svinski röfar
Svinjak, svinski hliu
Pitounèk
Svinske meffu, svinina
Jetika, etika, na pluzheh boun
Shushiza
Kiri pluzhe vun metzhe, etizhen,
s'zeran, shushizen
Svinsky fpies, fpies h' svinskei jagi
Dou zerat, doujemat, fuh perhajät,
fe resvalit
Koku ta zhlovek doujemle, vel dou-
zera, vel fuh perhaja
Puet, Car. put, kri
Kervavi puet

itd.

Pohlin literarni zgodovinar

Med Pohlينovimi latinskimi zgodovinskimi deli, ki so ostala v rokopisu, je pač najvažnejša *Bibliotheca Carnioliae*, alfabetsko urejena literarna zgodovina, saj važno dopolnjuje domačo literarno zgodovino za dobo od Valvasorja pa do konca 18. stoletja.

Pohlin je pred smrtjo izročil rokopis B. C. prijatelju Herbcu, kustosu terezijanske akademije na Dunaju. Proti Herbčevi volji je knjižničar terezijanske akademije Jožef pl. Sartori rokopis l. 1803 objavil v katalogu te akademije. Na Kranjskem so za to objavo izvedeli razmeroma pozno; Kopitar je obvestil o tem Zoisa v pismu dne 5. decembra 1808, drugi pa so izvedeli iz njegove slovnice sredi marca istega leta. Iz Kopitarjeve korespondence Zoisu (Prijatelj, IMK, 1905) je razvidno naslednje: V omenjenem pismu Kopitar v 21 točkah našteva zanimivosti knjige in opozarja na Herbčevo idejo, naj bi kranjski znanstveniki B. C. na novo izdali, seveda s pogojem, da bi jo prej kritično prečistili in izpopolnili. Iz nadaljnega dopisovanja je razvideti, da se je za to zamisel ogrel tudi Zois; čudno pa je, da se Zois za Pohlinovo literarno zgodovino ni bolj potrudil. Ker Herbic Sartorijevega natisa ni hotel izročiti, se je Kopitar odločil za prepis. Ker so pa prepisovalci po Herbčevem mnenju zagrešili več napak, je Kopitar zahteval, naj Zupančič prepis po izvorniku popravi. Zupančič poprave ni dovršil in tudi ni pripisal Herbčevih dodatkov. Zaradi nesporazuma s Herbcem tudi Kopitar ni naredil tega in prepis je ostal neurejen. Zois ga je dobil šele naslednje leto, 25. avgusta 1810; kam je prešel po Herbčevi smrti izvornik, ni znano. Zois svoje obljube, da bo vnovič izdal B. C., ni izpolnil; iz njegove knjižnice je prišel prepis v licejko (sign. 171. II. C. a).

Prepis je izšel v tisku šele l. 1862 kot priloga k *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* v redakciji A. Dimiča. Dasi se v uvodu napoveduje, da teksta niso prav nič spremenili, se je vendar v tisk vrnilo več napak (Ilešič, ZMS 1904). V omenjeni razpravi je Ilešič skrbno proučil in primerjal oba tiska in prepis B. C., kritične analize in ocene pa ni podal.

Prva in edina ocena Pohlinove B. C. je izšla v aprilski številki lista *Neue Annalen des österreichischen Kaiserthums* 1807 (str. 173—176). Kritika je neugodna, češ da je delo nepopolno. Anonimni ocenjevalec išče vzrok vsega zla v preobširni zasnovi literarne zgodovine in v pisateljevi nekritičnosti.

Moj namen ni, da bi kritično pretresala obsežno latinsko in nemško produkcijo Pohlinovih kranjskih pisateljev. Važno mi je, koliko je Pohlin zajel v svojo B. C. tudi probleme slovenske literarne zgodovine. Prikazati hočem Pohlina kot bibliografa izrazito slovenistične produkcije od prvih početkov do konca 18. stoletja.

*

V obširnem naslovu napoveduje pater Marcus, da bo v svojem delu obravnaval pisatelje, ki so rojeni Kranjci ali so le na Kranjskem ali o Kranjski pisali. Naredil bo to v obliki knjižnice, razvrstil jih po abecedi in dodal različne zgodovinske, kritične in kronološke podatke. V dolgoveznem, nesistematično urejenem uvodu avtor pojasnjuje, kako in zakaj

je sestavil to zbirko. V bistvu gre le za zagovor pisatelja, ki se zaveda, da se delo ne strinja z naslovom. Glede obsega dela izjavlja, da bo kljub omejitvi v naslovu (*Bibliotheca Carnioliae*) upošteval tudi pisatelje iz Koroške, Štajerske, Goriške in Istre. Zaradi take obsežnosti pa seveda nihče ne sme pričakovati, da bi bila njegova literarna zgodovina popolna, zakaj to da presega moči enega človeka. Nepopolnosti svojega dela se Pohlin očitno zaveda, vendar dovršen del krivde zvrča na tiste, ki mu niso pomagali.

O tem, kako je delo nastajalo, pripoveduje naslednje: Kadar koli je dobil v roke, često popolnoma slučajno, delo kranjskega pisatelja ali pa je bral o njem, si je vse vestno zapisal in pričel zbirati notice. Tako je nabiral vztrajno več let. Pri tem sta mu pomagali največ ljubljanska in dunajska diskalceatska knjižnica, zlasti pa dunajski bibliotekar avguštinec o. Ivan Peter Sulzer. Sprva je hotel toliko časa počakati, da bi imel vse zbrano, toda prijatelji (*viventes extra Patria*) so ga silili, naj izdaje več ne zavlačuje; vsekakor so bili to dunajski Kranjci, med njimi gotovo Herbic.

Prvotno namero, da bi našteval pisatelje po vsebini njih spisov, pravi, da je opustil. Odločil se je za abecedno naštevanje pisateljev in njihovih del, izrečno pa izjavlja, da se bo strogo vzdržal vsake kritike iz bojazni, da ne bi bil objektivni. Odločil se je torej le za suho naštevanje biografskih in bibliografskih podatkov. Svoji obljubi o kritičnih zapiskih, ki jo je dal v naslovu, se je potemtakem izneveril.

Dejstvo, da je Pohlin napisal kranjsko literarno zgodovino, zlasti pa še, da je pritegnil v svoj seznam tudi slovenski tisk, izdaja njegovo izrazito prerodno miselnost. To potrjuje tudi njegova izjava o pomenu B. C.: 1. pobiti hoče očitke drugih narodov, češ da naša domovina sploh nima pisateljev ali pa jih ima zelo malo, bodisi da manjka talentov, pridnosti ali pa mecenov; 2. rešiti hoče pozabe redkejše knjige, izrečno pa poudarja dela avtorjev, ki so kultivirali naš jezik; 3. domovini in njenim pisateljem hoče pomagati do priznanja in slave; 4. z zgledi velikih prednikov bi rad navdušil potomce za enaka ali pa še slavnejša dela. Tiste pa, ki se aktivno ne morejo pridružiti, bi rad vzgojil, da bi dela domačih pisateljev spoštovali in cenili; 5. zbuditi hoče pri rojakih smisel za zbiranje in čuvanje redkejših knjig domačih pisateljev.

Ves ostali del obsežnega predgovora vsebuje le avtorjevo samohvalo, češ da je samo opravil delo, ki naj bi ga »perfectius«¹ izvršil kdo drugi, in da je občutno olajšal pot tistemu, ki bo delal za njim. V največjo zaslugo pa si šteje častihlepni diskalceat, »quod scriptores Carnioliae enumerasse primum«. Vendar ta prednost tudi v tem primeru ne velja docela patru Marku.

Probleme slovenske literarne zgodovine so že pred njim skušali osvetliti tudi domačini Hren, Valvasor in Thalnitscher. Hrenovo poročilo o slovenski reformaciji je ostalo v rokopisu, le deloma se je uporabilo v Rosolenčevem *Gegenberichtu* l. 1606, a posnetek Memoriala, ki ga je Hren zabeležil v svojem *Protocollum pontificalium*, je bil objavljen v Valvasorju VII. 704. Valvasor je naštel v poglavju o »učenih pisateljih, rojenih na Kranjskem«² vse pisatelje Kranjce, kolikor jih je poznal, po časovni vrsti, brez ozira na jezik. Thalnitscher je imel že v tiskani Epi-

tome cronologica iz l. 1714 poglavje o »slavnih pisateljih nemške Avstrije« z odstavkom o kranjskih pisateljih; v rokopisni Bibliotheca labacensis publica (1714—19) pa je obravnaval vse znane mu kranjske pisatelje do l. 1719. Za Hrenov poizkus Pohlin ni vedel (Rosolenčev Gegenbericht sicer navaja v B. C.), dobro znani pa so mu bili Valvasorjevi in Thalnitscherjevi odstavki, saj mimogrede omenja, da sta ga Valvasor in Thalnitscher nekoliko prehitela. Zasluga prvega domačega literarnega zgodovinarja mu gre le za dobo od l. 1719 dalje. Koliko se je oprl za dobo do 1719 na Valvasorjevo in Thalnitscherjevo gradivo, koliko ga je prinesel sam, to naj pokaže primerjava.

*

Doba pred reformacijo. To dobo je že Valvasor nekritično podal s svojimi presplošnimi poročili o glagolizmu na Kranjskem, a tudi Pohlin je ni jasneje začrtal. Edina članka, ki naj osvetljujejeta to obdobje, sta Pohlinovi poročili o *sv. Cirilu in Metodu* in o uglednem domačinu iz 16. stol. baronu *Žigi Herbersteinu*. Poročilo o svetih bratih je Pohlin v glavnem sestavil po Valvasorju: prav tako navaja napačno očetovo ime, ponavlja Valvasorjevo razlago Metodovega imena (metus = strahota) itd.; kar je pridal novega, je že vse objavil v svoji slovnici. Kakega novega ali zboljšanega poročila o misiji slovanskih bratov in obeh slovanskih pisavah ni. Zboljšal in izpopolnil pa je Valvasorjevo izvestje o *Ž. Herbersteinu*. Toda kakor Valvasorju je tudi njemu najvažnejše Herbersteinovo delo *Rerum Moscovitarum Commentarii* le mrtvo ime. Da dela ni poznal, priča dejstvo, da beleži odlomek iz te knjige *De bello Poloni et Moschi* iz Pistorjeve zgodovine kot samostojen spis. Pogrešamo pa seveda tudi pri Pohlinu vsako pripombo, kolike važnosti so ta poročila za Slovence. Popolnoma je prezrl izrazito posebnost, da je plemič znal celo slovenščino in da je v knjigi opozoril svet nanjo.

Reformacija. Pohlinov seznam kranjskih protestantov (*Bohorič, Budina, Frischlin, Juričič* odnosno *Dalmatin, Khisel Janž, Megiser, Spindler, Trubar Felicijan* in *Trubar Primož*) ne vsebuje imena, ki bi bilo prvič imenovano v domači literarni zgodovini, ako ne štejem sem tudi *Bonoma, Flacija* in *Vergerija*; ta imena je zapisal Pohlin na novo, ne da bi poznal njihov pomen za nas.

Za Hrenov rokopis Pohlin ni vedel, Dolničarja pa kot zgodovinarja reformacije ni mogel upoštevati, zakaj ta je sprejel v Epitome le Megiserja, v Bibliotheco labacensis publica pa edino Bohoriča. Opiranje na Valvasorja je zopet otipljivo jasno. Pohlin je sprejel v svojo biblioteko najprej vse tiste protestante, ki jih Valvasor izrečno našteva v poglavju o kranjskih pisateljih (Bohoriča, Budino, Dalmatina oz. Juričiča, Khisla, Spindlerja, Primoža Trubarja). Izven tega okvira pa je navedel še Frischlina, Megiserja in Felicijana Trubarja; tudi za te je mogel najti migljaje pri Valvasorju.

Vse biografske podatke je Pohlin enostavno prepisal iz Valvasorja. Izjem je le malo. Tako je n. pr. Pohlin prvi domači literarni zgodovinar, ki je zapisal Trubarjev rojstni dan in leto. Iz kakega Trubarjevega predgovora ni imel podatkov, saj nobenega tozadevnega tiska ni poznal. Moral je imeti v rokah nekrolog wittenberškega protestantskega teologa Jakoba

Andreaeja ali pa njegov posnetek v Adamovem ali Frecherjevem biografskem slovarju (1620, 1688). Oba zapiska se namreč sumljivo točno ujemata. Pohlin je prepisal tudi tiskovno pomoto v imenu rojstne vasi (končnico -litz), pridružila pa se ji je še nova napaka, tako da se je v B. C. Rastlitz prelevila v Posterlitz. Pohlinovo poročilo o Felicijanovem sinu, »ki se je vrnil v pristan katoliške cerkve in se nehal imenovati Truber«, je pač le kombinacija; kak Trubarjev vnuk še do danes ni dokumentarično izpričan.

Pohlin je za prevajalca biblije ponovno proglasil Juričiča, razlagajoč si rodbinsko ime kot pokrajinsko ime (po rodu iz Dalmacije); to je spričo izrazitega Valvasorjevega popravka pravi anahronizem. Nova pa je Pohlinova razlaga vulgarnega imena »Kobila«: Jurčič-Dalmatin da je dobil od grofa Auersperga, pri katerem je bil za domačega učitelja, kot nagrado za prevod Lutrovega sv. pisma — kobilo. S tem poročilom je začrtal Pohlin v slovenski literarni zgodovini zopet novo smer različnim verzijam o ideološkem postanku tega sramotilnega vzdevka. Pohlin je verjel vsebini stare narodne pesmi, na katero se sklicuje. Poznal jo je pač iz Zakotnikove zbirke.

Mnogo več pažnje je posvetil Pohlin bibliografskim podatkom. Jedro njegove protestantske bibliografije predstavlja zopet Valvasor. Vse Valvasorjeve beležke je Pohlin prepisal z vsemi njihovimi napakami in pomanjkljivostmi (n. pr. samostojna izdaja Trubarjevih Evangelijev in Lystov, Cerkovna ordninga je izšla na Dunaju itd.) ali pa jih je skušal v svoji ambicioznosti dopolnjevati in popravljati (n. pr. tisk iz l. 1595 je prevod Spangenbergove in ne Lutrove postile). To dokazuje, da nobenega dela ni videl niti ga ni popisal iz zanesljivega vira. Kako tesno je slonel na Valvasorju, priča dejstvo, da je celó Dalmatinovo Biblijo in Bohoričevo slovnico, ki ju je poznal iz avtopsije, v B. C. opisal po Valvasorjevem vzorcu. Zanimiva pa je Pohlinova spretnost, s katero se je znal izogniti vsake besede, ki bi šla v prid njegovemu predniku-slovniciarju. Vse Valvasorjeve opombe je prezrl in ni niti z besedico pojasnil, da je to slovnica. Ko pa našteva med Popovičevo rokopisno ostalino tudi kritiko Bohoričeve slovnice, jo izrečno omalovažuje. Popovičevo rokopisno kritiko imenuje »excerpta ex futili libello« (opazke iz neznatne knjižice, katero kupiš na Saškem za majhen denar, če se sploh še dobi). Prav tako je zasenčil Pohlin tudi vso Valvasorjevo osvetljavo Dalmatinove Biblije: to protestantsko veledelo je uvrstil v svoj seznam kranjskih knjig skromno in brez priznanja.

K Valvasorjevim beležkam (Trubarjev katekizem, Formula concordiae, Cerkovna ordninga, NT, psalter, postila 1595, Dalmatinova Biblija, Bohoričeva slovnica, nemški tiski Budine, Khisla in Spindlerja) je pripisal Pohlin še nove. Našel jih je deloma v Frischu (Historia dialecti Vened., 1727), v Dobrovskega razpravi Litterarische Nachrichten von einer Reise nach Schweden, 1796, deloma pa jih je pripisal iz avtopsije. Za avtopsijo govori le izvestje o Jezusu Sirahu in obeh izdajah Megiserjevega slovarja. Splošna beležka o Cerkvni pesmarici je iz Frischa, kakor priznava Pohlin sam, zapiska o Habermanovih molitvah in Pentatevhu pa iz omenjene razprave Dobrovskega.

Priznati pa moramo patru Marku novost v domači literarni zgodovini, da je prvi zapisal nekaj glagolskih in cirilskih tekstov, bodisi da jih je našel v razpravi Dobrovskega (1796) ali pa da jih je popisal na lastno oko. Iz avtopsije je popisal vsekakor primerke iz domačega diskalceatskega samostana na Dunaju: Brama avgustanske spovedi in Spovid inu spoznanje prave kristijanske vere, Tubinga 1564, prav tako I. in II. cirilski NT, 1563. Ostale beležke o hrvatskih protestantskih tiskih si je izpisal pač iz Dobrovskega. Nekritično je prepisal napačno poročilo češkega slavista (da je namreč izšel 1580 v Ljubljani glagolski katekizem s Salamonovimi pripuvistmi, pravilni zapisek o NT 1562 pa je spremenil po svoji glavi). Pravilno poročilo o srbskem katekizmu, Tubinga 1561, je seveda iz istega vira.

Pohlinov prinos k zgodovini slovenske reformacije je torej malenkosten. Dokazal je ne le, kako malo slovenskih protestantov pozna, temveč tudi, da mu je neznana obsežna literatura o predmetu. Valvasor in Frisch sta mu edina vira, pa še ta je uporabljal nekritično in svojevotjno. Iz sodobne literature je poznal morda edino omenjeno razpravo Dobrovskega, a je tudi to uporabljal nekritično in nepopolno. Verjetno pa je, da še teh ugotovitev iz Dobrovskega, ki jih navaja v B. C., ne pozna iz tiskanega vira, ampak da ima te vesti le od Duricha (Kidrič, Dobrovský, 134). Razprava bi mu morala dati sicer več migljajev. Pozitiven prinos k bibliografiji slovenskih protestantov so le maloštevilni zapiski, ki si jih je naredil iz avtopsije.

*

Prvo obdobje kranjske **protireformacije** (*Pachernecker, Alasia*) je neznano prvima literarnima zgodovinarjema, prav tako tudi Pohlinu. Prvi pisatelj iz te dobe, ki ga Pohlin popisuje — pač po Valvasorju —, je *Hren*. Valvasorjeva serija (*Hren, Mikec, Čandik, Schönleben, Kastelic*) je očita zopet v B. C. Skromne življenjepisne podatke je Pohlin dobresedno prepisal ali pa jih vsaj posnel po Valvasorju. Od tam je tudi jedro Pohlinovih bibliografskih beležk. Kar je Pohlin pridal ali skušal popraviti, je z malo izjemami (2 nova zapisa Kastelčevih tiskov, namreč Egerjevega ponatisa »Mesec božje ljubezni« 1763 in separatke »Nebu na zemlji po božji volji« 1786) le kombinacija, n. pr. druga izdaja novih Evangelijev inu Lystov 1625, Hrenova slovenska pridiga v proslavo Lojolove kanonizacije 1601; Čandikov katekizem 1618 itd. Čandikov prevod je poznal Pohlin le iz Valvasorja in mu sam izkonstruiral bibliografske podatke. Isto velja za dvojico *Vorenc-Hipolit*. Skopo Thalnitscherjevo poročilo je Pohlin izpopolnil v toliko, da je iz avtopsije popisal rokopisni slovar in Hipolitovega Kempensarja. Skušal pa je prikriti Hipolitov slovar, dasi ga je poznal. Omenja ga v nejasni opazki v zvezi s Kastelčevim slovarjem, ne da bi navedel avtorjevo ime. Hipolitovo slovnico pa je sploh zamolčal. Da je poročilo o Vorenčevi rokopisni bibliji zmotno in da gre za zamenjavo s Kastelčevo biblijo, je dokazal že prof. Kidrič (ČJKZ, IV).

Občutno vrzel v Valvasorjevi in Thalnitscherjevi seriji — molk o *Zizenčeliju* in *Janezu Svetokriškem* — je Pohlin sicer izpopolnil. Toda poročilo o posebni izdaji prve slovenske umetne posvetne verzifikacije pred Valvasorjevo objavo, netočno poročilo o pridigah Janeza Sveto-

kriškega, izvestje o njegovem članstvu pri Akademiji operosov, vse to zopet izpričuje bibliografovo površnost, netočnost in izrazito nagnjenje h kombiniranju.

*

Serijski kranjskih pisateljev od 1. 1719 dalje, ki jih je Pohlin prvi registriral, potrjuje isto nekritičnost in površnost. Jasno je čutiti, da je izgubil svojo dotakratno oporo; njegova poročila za to dobo zaostajajo po obsegu in točnosti za prejšnjimi, dasi bi mu morali biti pisatelji razmeroma bolj znani, saj so mu bili tudi časovno bliže.

Za to razdobje je Pohlin imenoma zapisal le *Rogerija, Basarja, Steržinarja, Klapšeta, Repeža* in *Pogačnika*. Članek o Steržinarju ne vsebuje niti enega točnega zgodovinskega podatka, ostale pa popisuje vsaj z eno točno bibliografsko notico, da ne omenjam skromnih življenjepisov. Iz naslova znanega tiska sklepa Pohlin še o novih izdajah in različnih podatkih o pisatelju (n. pr. pri Steržinarju). Poleg tega navaja Pohlin še nekaj anonimnih tiskov: Kraynska Prateka; Svete Lucije Andoht (točen opis priča za avtopsijo); Premishluvajne na vsaki dan tega tedna 1757; Hitra inu gladka pot pruti nebesam 1764; Zhuvaj te Dushe, kateri njo budi k enimo brunnimo shiuvlejno; Sveta in zlo nuzna vilha sveto Masho slishati 1762. Čudno je, da navaja anonimno tudi tri *Paglovčeva* dela: *To-biove bukve, Sveto vojsko* in *Kempensarja*.

Te Pohlinove beležke anonimnih tiskov so pač najverodostojnejše, saj po jasnosti in točnosti govore za avtopsijo. Pa še tu so nekritičnosti, n. pr. o Pratici, ki jo stavi v neposredno zvezo z njeno protestantsko predhodnico. Pohlin je zapisal pač tiste slovenske tiske iz tega razdobja, ki jih je imel v svoji knjižnici ali kolikor jih je dobil v ljubljanskem diskalceatskem samostanu. Zapisal je nekaj važnih literarnih ostalin, nekatere celo opremil z avtorjevim imenom, vendar je pokazal s svojim skromnim seznamom proti pričakovanju majhno razgledanost v slovenskem literarnem gibanju svoje bližnje preteklosti. Toda medtem ko je slovensko literarno delovanje na Kranjskem vsaj v glavnih obrisih nakazal, mu je ostalo delo v obmejnih okoliših docela neznano.

*

Sodobniki. Najzanimivejši je Pohlina odnos do slovenskega pre-
roda, saj je produkcijo tega obdobja od svojega nastopa 1765 do 1799
sploh prvi registriral. Značilno je, da je podal sodobno literarno življenje
razmeroma prav tako pomanjkljivo in netočno kot starejše dobe. Njegovi
članki o sodobnikih (*Bastjančič, Breznik, Breckerfeld, Conti, Curalt, De-
bevec, Deu, Edling, Fantom, Fidelis, Glavar, Gollmayer, Hacquet, Hasel,
Herberstein, Japelj, Jeunikar, Kaučič, Kumerdej, Lenax, Linhart, Lubi,
Makovec, Mihelič, Naglič, Paradiso, Pinhak, Pohlin Jožef, Pohlin Marko,
Popovič, Redeskin, Repež, Rupnik, Spendou, Sorčan, Stroj, Sullak, Zupan
Jurij, Zupan Gregor, Zupan Sebastijan*, oba *Tauffererja, Vodnik, Zakotnik*)
se v ničemer ne odlikujejo od njegovih poročil o prejšnjih slovenskih
kulturnih delavcih. Skromnim življenjepisnim podatkom sledi pomanjkljiv
seznam tiskov in rokopisov brez vsake pripombe ali ocene. Toliko bolj pa

preseneča Pohlinov jezikovni izpad proti *Gutsmannu, Haslu in Rupniku*, ko pokrajinski ekskluzivist vneto zagovarja svoje ozko pokrajinsko stališče. Hladnim beležkam o izrazito slovenski produkciji pa res ne bi nihče prisodil, da jih je pisal iniciator slovenskega preroda.

Biografijam Pohlin tudi tu ni posvečal kake posebne pozornosti. Netočnosti in pomanjkljivosti v bibliografiji sodobnikov pa izvirajo iz različnih vzrokov. Da Pohlin ni imel točnega pregleda o sodobni slovenski in slovenistični literarni delavnosti, ga pač opravičuje njegovo ponovno bivanje izven srede slovenskih pisateljev. Prav tako ga zagovarja tudi dejstvo, da je poročilo sestavljal sam. Toda obe opravičili mu težko obremenjujeta površnost in v več primerih tudi — molk. Pohlin je sedaj popisoval književno delo svojih sodobnikov, ti pa so bili njegovi pripadniki ali pa nasprotniki. Po tem jih je užaljeni diskalceat tudi orisal v svoji literarni zgodovini. Držeč se svoje obljube v predgovoru se Pohlin res ne spušča v ocenjevanje niti svojega dela in zaslug svojih somišljenikov niti svojih literarnih nasprotnikov. Značilno zanj pa je, da raje zamolči, kar ne spada v njegov program. Potemtakem seveda člani najizrazitejšega nasprotnega literarnega krožka (*Kumerdej, Japelj*, deloma *Linhart*, posebno pa *Vodnik* po l. 1795) niso mogli dobiti pravične in popolne oznake, za njihovega mentorja *Zoisa* pa v B. C. sploh ni mesta. V ostalem pa se točnost in popolnost zapiskov ravna po času Pohlinovega bivanja v Ljubljani in izven Kranjske.

Največ zapiskov velja Pohlinovim ljubljanskim letom (1763—1775 in 1781—1784), precej točno pa je popisano tudi vmesno razdobje (1775 do 1781), saj je bil Pohlin z nekaterimi svojimi rojaki še v pismeni zvezi. Po drugem odhodu iz Ljubljane, zlasti pa po l. 1794, so ga priklepale na domovino vedno rahlejšje vezi. To potrjujejo tudi njegovi zapiski o domačem tisku za zadnje desetletje (1789—1799).

Najtočneje je popisal Pohlin seveda sam sebe. Tudi svoj življenjepis je opravil na kratko. Na prvo mesto med svojimi tiski je postavil B. C., očitvidno jo je mislil čimprej izdati. Nadaljnje svoje izdaje do l. 1783 je točno posnel po svojem seznamu v drugi izdaji slovnice. Pristavil je le nekaj pripomb. Čudno pa je, da je pozabil na svoje sodelovanje pri Pisanicah, dasi to v slovnici navaja. Izmed tiskov, ki so izšli po l. 1783, navaja le 5 del. Za tem navaja 11 rokopisov, torej tudi ne vseh. Pater Marko niti svojega dela ni popisal izčrpno. Na vidnem mestu omenja svoj prevod Pentatevha in leto, ko je zanj dobil na Dunaju imprimator. Kako zelo je zameril Herbersteinu, da mu je prepovedal prevod natisniti, čutiš iz opazke, da je pač vse človeško delovanje izpostavljeno zavisti.

Za tem poroča Pohlin največ o slovenskem literarnem gibanju izza svojega prvega bivanja v Ljubljani. Od starejše nabožne literature omenja edino anonimni hagiografski spis »Življenje sv. Heme« in Repeževo Romarsku blagu II. (oboje brez letnice). Sicer pa našteva iz tega časa večinoma le svoja dela, saj so v resnici prevladovala na knjižnem trgu. Pri tem seveda ne pozabi na ugodne kritike o sebi. Čepove ne preveč prijazne ocene o slovnici v dunajskem Diariju sploh ne omenja, pač pa navaja iz rokopisne Popovičeve kritike nekaj značilnih hvalnic. Verno beleži seveda med drugim tudi ostalo Popovičevo slavistično rokopisno ostalino.

Največ beležk je iz zadnjih petih let prvega bivanja v Ljubljani (1770—1775). Pohlin našteva vse pisatelje: *Contija*, *Hasla*, *Redeskinija*, *Repeža*, oba *Tauffererja*, le *Ambrožiča* ne. Iz te dobe so tudi notice o edinih treh predstavnikih obmejnih okolišev, ki jih je Pohlin sprejel v B. C.: o Korošču *Gutsmannu* in Štajercih *Gorjupu* in *Rupniku*.

Repeža in oba *Tauffererja* predstavi le z enim tiskom, brez vsake pripombe, ostale pa opisuje že precej osebno. Izraziti pohlinovec *Redeskini* si je prislužil primerno oznako v B. C.; Pohlin ni pozabil niti ene njegove brošure, tudi ne iz dobe po l. 1775. Sicer ne preostra opazka »*ut-cumque bona orthographia*« priča, da se je vendarle zavedal *Redeskinijevega* slabega jezika. Točno poroča tudi o *Contiju*; pisatelj pač ni bil njegov nasprotnik. Zapisal pa je napačno krstno ime Anton namesto Andrej. V kako drugačnem razmerju sta bila Pohlin in jezuit *Hasl*, različno začutiš iz članka »*de Vindo e Comitatu Cileensic*«. Pohlin ga nejasno predstavlja kot slovenskega pridigarja v Ljubljani pri sv. Jakobu! Iz njegove nabožne literature omenja le prevod Hevenesija Sveti Post, 1770. Kako zelo je zameril prevajalcu, da se v jeziku in pravopisu ni ravnal po njem, priča ostra opazka: »Prevod že sam na sebi nikakor ne more nadomestiti izvirnika. Ta primer je pa še toliko slabši, ker je bolj štajerski kot kranjski tako glede pravopisa, slovničnih pravil in sploh načina prevajanja. Zaradi tega ljudem ne bo koristil.« Kako malo je bil Pohlin zadovoljen tudi z *Rupnikovim* prevodom, čutiš iz njegovega nasveta, »naj se vsakdo sam prepriča, ali je prevajalec delo izboljšal ali spačil«. Čudno pa je, da beleži *Gorjupovo* *Cerkounu* lejtju brez opazk.

Iz članka o *Gutsmannu* veje hladen odpor. Zapisal je le dve njegovi deli: Resnice kristjanskega življenja iz l. 1770 z opombami in slovnico 1777. To sta edina tiska nekranjskega pisatelja, da ju je Pohlin poznal, dasi sta izšla izven Kranjske. Knjigi obeh Štajercev sta mu bili znani pač zato, ker sta bili tiskani še v Ljubljani. Da je vedel za oba celovška tiska, je razumljivo, saj sta oba živo zadela njega samega. Obe *Gutsmannovi* deli Pohlin ostro odklanja. »*Anmerkungen*« obsoja zaradi plebejskega koroškoslovenskega jezika, slovnice pa tudi noče priznati, češ da skuša pisatelj s svojimi pravili jezik le skvariti. Ostalega *Gutsmannovega* dela kakor tudi vsega nadaljnega književnega udejstvovanja obmejnih okolišev ne omenja več, ker ga pač ne pozna. Primorec *Lavrin* mu je le mrtvo ime, prepisano iz M. *Austriae sacrae* zaradi pisateljeve latinske zgodovine goriškega arhiepiskopata. Vse nadaljnje beležke osvetljujejo izključno le književnost kranjskega kulturnega okoliša; v središče stavi vedno bolj samega sebe in svoje pripadnike, poročilo o literarnih nasprotnikih mu pa tem bolj izbledeva, čim bolj narašča spor med obema strujama.

Konec prvega desetletja slovenskega preroda navaja Pohlin še točno. V prvi polovici drugega desetletja, ko so se že izoblikovali separadni literarni krožki, postaja vedno bolj pristranski. V prvi vrsti velja njegov odpor *Zoisovemu* krožku, ker je odklanjal njegova filološka načela. Janzenistični repertorij prvih dveh let (ko je bival še v Ljubljani) je verno zapisal in je zato nadaljnje vrzeli pripisovati njegovi odsotnosti iz Ljubljane; okrnjeno poročilo o filoloških nasprotnikih (zlasti o *Kumerdeju*, deloma o *Japlju* in *Zoisu*) celo iz časa njegovega bivanja v Ljubljani pa

je gotovo premišljeno. Najtočneje poroča seveda o svojih pripadnikih, zlasti o svojih prvih treh učencih prvega literarnega krožka l. 1773—1775 (o *Miheliču*, *Vodniku*, *Zakotniku*), prav tako o poznejših Pisaničarjih in svoji ostali prerodni družbi od l. 1781 dalje. Poročilo o Miheliču meri v dobo njegovega župnikovanja v Radečah. O zbirki slovenskih pregovorov poudarja, da je rokopis zelo obsežen in da bi tisti, ki bi ga uredil in izdal, izkazal slovenski književnosti veliko dobroto. To je edina opomba, ki izdaja bibliografa-preroditelja, vredna še toliko več, ker je to zadnja vest o prvi večji zbirki slovenskih pregovorov. V poročilu o *Zakotniku* omenja prvo zbirko slovenskih narodnih pesmi. Preseneča pa Pohlinova beležka o Pisanicah: niti vseh sotrudnikov ni naštel. Najdaljši članek posveča svojemu stanovskemu tovarišu uredniku *Devu*, lektorju filozofije in teologije v Ljubljani.

Iz tiskanih treh letnikov *Pisanic* našteva imenoma le Deva, Miheliča in Vodnika, popolnoma pa je prezrl svoje in Edlingovo sodelovanje, pozabil pa je tudi na anonimnega sotrudnika B. E. in se ni potrudil, da bi ta psevdonim razrešil. Ob *Edlingu* našteva sicer vse njegove tiske: poleg njegove izdaje Splošne šolske naredbe 1775 tudi oba prispevka k slovenskemu šolskemu repertoarju. Zmotno mu pripisuje tudi Kappusov prevod Jedra metodne knjige. Pomešal pa je vse Edlingovo delo za slovenski šolski program brez poudarka z njegovimi ostalimi nemškimi spisi; te navaja včasih celo točneje kakor slovenske. Ob obeh nemških prigródnicah je mirno prezrl grofov nemški prevod v Pisanicah. Pri *Nagliču* — napačno ga proglašá za Škofjeločana — ni poleg drugega pozabil zapisati tudi beležko o njegovem pismu v L. Kundschaftsblattu 1776, s katerim je preprečil izdajo Hipolitovega slovarja. P. P. Glavarja ni vpisal zaradi njegovega slovenskega rokopisa o čebelnih rojih, ampak zaradi neke nemške razprave v Kundschaftsblattu 1775.

Ostale Pohlinove beležke o meniški struji posegajo edino še v dobo njegovega poslednjega bivanja v Ljubljani. Poleg *Fantomovih* Bukvic od živinskih bolezní 1782 ni pozabil dobesedno zapisati njegovega latinskega pozdrava Pohlinovi slovnici. Zakaj je to naredil, izdaja v naslednjih vrstah sam, ko obračunava s cenzorjem Scheelom, ki je preprečil objavo tega pozdrava v slovnici. Čudno pa je, da med številnimi nemškimi spisi brata *Jožefa Pohlina* ni opozoril na njegove latinske distihe, v katerih brat proslavlja njegovo imenovanje za akademika. Točno je popisal tudi ostalo meniško produkcijo teh let (Contijeve tiske, prevod patra E. Sullaka, rokopis Jakoba Zupana). Ostalih idejnih naslednikov svoje struje po odhodu iz Ljubljane ne omenja več.

Od ljubljanskih janzenistov je sprejel Pohlin v svojo biblioteko očitno le tiste, ki so imeli svoj krožek že v času, ko je bival še v Ljubljani: *Herbersteina*, *Japlja*, *Kumerdeja*, vseh 6 revizorjev biblije (*Jurija* in *Sebastijana Zupana*, *Paradisa*, *Sorčana*, frančiškana *Jeunikarja* in *Ziererja*) in ostale janzenistične pisatelje 1783 leta (*Bastjančiča*, *Debevca*, *Gollmayerja* in *Stroja*). Vsi biografski in večinoma tudi bibliografski podatki o teh ljudeh segajo le do l. 1784. Po svojem odhodu iz Ljubljane jih ni imel več v evidenci. Značilno je, da v vseh Pohlinovih zapiskih o slovenskem janzenističnem repertoriju prvih dveh let njegovega obstanka ni niti sledu kake pripombe, ki bi izdajala bibliografa nasprotne verske

struje. Osebni ton, a še tega samo posredno, čutiš nekoliko samo iz zapiska o Herbersteinu, saj mu je bil gorak zaradi svojega Pentatevha. Pohlinov odpor proti škofovemu janzenističnemu naziranju pa se kaže v obširnem in točnem zapisu dveh nemških tiskov, ki sta nasprotna Herbersteinovemu pastirskemu listu (1782). Kdo je bil anonimni pisec obeh knjižic, Pohlin ali ni vedel ali pa ni hotel izdati. Svoje srečanje s škofom kot predsednikom cenzurne komisije je omenil pikro že v članku o sebi. Herbersteinu na kljub poudarja v posebni beležki graško izdajo molitvenika Hitra inu gladka pot 1783, ki je ljubljanska cenzura ni dovolila ponatisniti.

Popis *Japljeve* življenjske poti se prične s pisateljevim tajništvom in ustavi na Ježici, seveda brez vsake letnice. Na koncu se spomni še študijskih let pri ljubljanskih jezuitih. Za tem našteva le katekizem (1779), Zbrane molitve (1768), prevod obeh delov NZ (1784—86) in prvo izdajo SZ (1791). Pohlin poudarja, da so mu pri prevodu pomagali Kumerdej »et ceteri adiutores«. Vsakemu revizorju biblije posveča zato še poseben članek. Vzdržal se je vsake ocene in se tudi ne meni za nadaljnje izdajanje tega najvažnejšega dela slovenskih janzenistov. Japlja-pevca janzenističnih cerkvenih pesmi, njegovo filološko in ostalo slovstveno delo v Zoisovem krožku je Pohlin previdno zamolčal.

Mnogo očitnejši je Pohlinov odpor proti Zoisovemu krogu. Največ milosti v njegovih očeh je, čudno, dobil najizrazitejši svobodomislec *Linhart*. Članek o njem je sicer zelo neurejen: brez kronološkega reda našteva sedaj življenjepisne, sedaj bibliografske podatke, kolikor jih pač ve. Beležka o Linhartovi nemški odi na čast Herbersteinu in pripomba, da je Linhart iz vneme za znanost vstopil v jezuitski red, pričata, da je moral p. Marko že 1773—1775 poznati med ljubljanskimi višjimi študenti tudi Linharta. Nadaljnje Linhartove poti (Stična, Dunaj) ne omenja več. Netočna notica, da je bil »exinde« tajnik, spada zopet v drugo Pohlinovo bivanje v Ljubljani. Iz tega časa tudi ima največ spominov o Linhartu (članstvo pri Akademiji, nemški tisk Blumen aus Krain, separatna izdaja nemške ode 1781 Jožefu ob smrti Marije Terezije, Miss Jeny Love). Linhartovim prevodom slovenskih narodnih pesmi v nemškem almanahu ne prisoja nobene važnosti. Linhart je edini Zoisov pristaš, čigar dela je Pohlin zapisal tudi po svojem odhodu na Dunaj. Točno poroča o obeh delih njegove zgodovine (1788, 1791), o ostalem njegovem delovanju v Zoisovem krogu (arije, prinos k slovenskemu gledališču, sodelovanje pri Pratici) pa ne ve nič. Pohlin omenja celó Linhartovo smrt s priznanjem njegove stanovitnosti, a obenem z rahlo obtožbo, da ga prijatelji le niso prisilili, da bi se spreobrnil.

Mnogo bolj okrnjeno je Pohlinovo poročilo o *Blažu Kumerdeju*. To izhaja izključno iz mržnje do najizrazitejšega filološkega nasprotnika. Pohlin je šel brez besede preko vsega jezikoslovnega dela svojega nevarnega tekmeca. Da je pomagal Japlju prevajati sv. pismo, sicer priznava, a slovensko čitanko Vadenje nekako hudomušno označuje kot slovnico. Zoisa sploh ne omenja, Breckerfelda pa le v zvezi z Linhartovo zgodovino, o njegovih filološki pomoči za Zoisov slovar ne ve nič.

Poročilo o ostalih dveh članih Zoisovega krožka, o *Kuraltu* in *Makovcu*, velja zopet le dobi 1781—1784. Omenja le novo izdajo Makovčevih

Prašanj in Kuraltovo pridigo iz l. 1782. Po l. 1784 ne navaja razen obeh delov Linhartove zgodovine in Breznikove Velike pratike (1789) nobene slovenskega tiska več. Vez z domovino je postajala vedno rahlejša. Da pa kljub temu vendarle ni bil nikoli docela odtrgan od slovenskega literarnega življenja v domovini, o tem priča njegov zapisek o Linhartovi smrti. Prav ta notica tehtno izpodbija vsak dvom, da Pohlin ne bi poznal najizrazitejšega slovenskega pisatelja v 2. polovici 90-tih let — *Vodnika*. Pohlinov molk o Vodnikovem delovanju 1794—1799 gotovo ni slučajen, temveč ima svoj vzrok v zameri, ker se mu je nekdanji učenec izneveril in prešel v krog literarnih nasprotnikov.

Pohlinovo poročilo o sodobnikih je končano. Slovensko prerodno produkcijo (1765—1799) je registriral sicer prvi, a jo je popisal brez prerodnega navdušenja in jo povrh še okrnil zaradi svojih osebnih odnosov do nekaterih preporoditeljev in do obmejnih okolišev. Nekaj pomanjkljivosti in vrzeli pa je seveda treba tudi pripisovati njegovemu bivanju izven domovine.

*

Pohlin je s svojo B. C. izpopolnil svoj prerodni program. Z njo je poklonil ob koncu svojega življenja po izredno plodovitem, res vsestranskem literarnem udejstvovanju še eno delo nove književne zvrsti. V nasprotju s svojim programom, ki poudarja rabo materinščine v obravnavi novih literarnih vrst, je napisal B. C. v tradicionalni znanstveni latinščini. Hotel je tujcem pokazati kulturno moč svoje domovine, zato se je izneveril svojemu načelu in segel po latinščini, da bi pridobil kar najširši krog čitateljev.

Metoda, za katero se je odločil, nam izdaja pripadnika najprimitivnejše literarnozgodovinske struje. Zamislil si je B. C. kot zbirko kranjskih pisateljev, njih tiskov in rokopisov, a si jih iz strahu pred objektivnostjo kritike ni upal povezati niti po njih vsebinski skupnosti, temveč se je odločil za abecedni red, da ne bi nikomur »slave niti pridal niti odvzel«. Ustvaril je torej nekaj biografski in bibliografski leksikon kranjskih pisateljev. Le malokdaj se je dvignil nad suho naštevanje skromnih življenjepisnih podatkov in nad pomanjkljiv seznam tiskov in rokopisov. Še najbolj kritičen je o svojih sodobnikih.

Izredno široki program B. C., usmerjen bolj v širino kot v globino, ki se ga je oprijel en sam človek, a še to tako rekoč mimogrede, nam jasno priča, da je razkol med širokopotezno napovedjo in njeno izvedbo neizogiben. Nepopolnost in fragmentarnost sta najosnovnejši potezi B. C. Vendar ima Pohlinovo delce zlasti za slovensko književno zgodovino svoj pomen in ceno. Pohlin je prvi Slovenec, ki je javno izpovedal svoj izraziti smisel za čuvanje domače književne produkcije, prvi, ki je sestavil seznam tudi slovenskih pisateljev in njihovih del, da bi jih v slavo in čast svoje domovine pokazal tujcem.

Alfonz Gspan

Linhartova Županova Micka in Richterjeva Die Feldmühle

(Prispevek k stopetdesetletnici rojstva slovenske dramatike in gledališča.)

Za pravilno vrednotenje Linhartovega pomena v zgodovini slovenskega slovstva in njegovih zaslug za slovensko dramatiko in gledališče je natančno poznanje razmerja med besedilom Županove Micke in Veselega dne ter njunima predlogama zelo važen kriterij. Šele podrobna analiza obeh veseloiger, izvedena na osnovi nemškega oziroma francoskega izvirnika, more dati veljaven odgovor na vprašanja: kaj je na naših enačicah tujega, zgolj prevedenega, in kaj izvirnega, Linhartovega; koliko smemo šteti deli med slovensko duhovno imovino; iz česa izvirajo razlike med slovenskima verzijama in tujima predlogama; zakaj je čutil naš dramatik potrebo po dramaturgičnih preureditvah; koliko so mu le-te uspele; slednjič pa še: kako se mora glasiti sodba o Linhartovih prevajalskih in dramaturgičnih sposobnostih? Ta vprašanja sem za Linhartovega Matička reševal l. 1936. v neobjavljeni študiji A. T. Linhartova veseloigra Veseli dan ali Matiček se ženi in njena francoska predloga.¹ Jubilej profesorja dr. Franceta Kidriča, ki je dne 28. decembra 1939 pri slavnostni uprizoritvi Županove Micke v našem Narodnem gledališču prepričljivo prikazal prvo slovensko gledališko predstavo pred 150 leti kot véliko revolucionarno dejanje, mi daje priložnost, da pretresem še odnos med to veseloigro in njeno nemško predlogo.

Da je naloga tako dolgo čakala rešitve, je kriva razmeroma težka dosegljivost nemškega izvirnika. Zaman iščeš dvodejanko Die Feldmühle v Zbranih spisih dunajskega književnika Josefa Richterja iz l. 1813. Pač pa najdeš v Bibliothek der Stadt Wien, ki je sploh najbolj založena s tiski, nanašajočimi se na zgodovino dunajskih gledališč, pod signaturo 12.266 A posebno brošurico z naslovom: Die Feldmühle. Ein Lustspiel in zwei Aufzügen von J. Richter. Aufgeführt im k. k. Nationaltheater. Zu finden beim Logenmeister. Wien, gedruckt bei Josef Edlen v. Kurzböck, k. k. Hofbuchdruckern u. Buchhändlern. 1777. Z gmotno pomočjo Dramatičnega društva, pri čemer je prijazno posređoval g. višji magistratni svetnik v p. Fran Govekar, sem jeseni l. 1936. dobil od dunajskega znanstvenika dr. Juliusa Halperna natančen prepis te veseloigre in ga rabil za primerjanje s prvo izdajo Županove Micke iz l. 1798.

*

---

¹ Sintetični povzetek iz te razprave najdeš v Kidričevi Zg. slov. slovstva, 1938, str. 713, 714, in v mojem uvodu h knjigi Anton Tomaž Linhart, Izbrano delo, Cvetje iz domačih in tujih govor, zv. 14, Celje 1938.

O okolnostih, ki je v njih nastala komedija *Die Feldmühle*, sporoča zgodovinar dunajskega Burgtheatra Karl Glossy² naslednje: Za Jožefa II. sta ovirala v Avstriji razvoj nemške dramatike dva momenta: cenzura in sramotno nizek avtorski honorar. Čeprav se zdijo cenzurni predpisi v primeri z dobo Metternichovega absolutizma še dosti širokosrčni, je bila vendarle že dokaj časa pred francosko revolucijo razlika med črko in prakso precejšnja. Ljudje, ki so vršili cenzorske posle, so bili preveč boječi in odvisni državnih uradnikov, da bi se upali za časa strogega policijskega režima jemati nase kako osebno odgovornost. Kar je bilo koli sumljivega, dvoumnega, vsako kretnjo ali besedo, ki bi utegnila zbuditi v dostojni, omikani plemiški družbi spotiko, je cenzura zatrla. Da ni šlo zgolj za surovosti in lascivnosti, živo kažejo konkretni primeri. Laže je bilo prenesti na odru lahkokrile rokokojske dvoumnosti in namigavanja ko n. pr. jasno, revolucionarno besedo kakega Figaroja zoper fevdalni red. Kolikor gledališče ne služi le oddihu in zabavi, naj podpira kot šola dobrih šeg in navad prizadevanja tedanjih razsvetljencev, to je bilo vodilo tedanjega cenzurnega oblastva. Da je takšen uradni posežek na področje umetnosti zares oviral dramatiko, nazorno kaže pomanjkanje repertoarnih komadov, torej suša, ki se je v tej dobi borila zoper njo uprava dunajskega dvornega gledališča, četudi je štel takrat Dunaj kot središče nemške kulture v Avstriji precejšno število dramatikov vsaj srednje kakovosti.

Glede skoposti avtorskega honorarja so bile pritožbe domačih piscev gledaliških iger tembolj upravičene, ker so n. pr. laški pesniki in komponisti živeli lagodno življenje za cesarsko mizo. Igralci dvornega gledališča so na 1. sestanku 1776 podčrtavali to anomalijo in se zgledovali nad razmerami v Hamburgu, na torišču tedanjega največjega nemškega dramatika Gottholda Ephraima Lessinga, kjer so prejeli pisatelji po 100 mark za vsako uprizorjeno delo, uprava dunajskega dvornega gledališča pa je v vsej tisti seziji izdala 384 goldinarjev za izvorna dela in prevode skupaj. Da bi dunajski nemški dramatiki povečali svojo literarno delavnost, je v februarju 1777 cesar razglasil, da prejme avtor za dramo običajnega obsega kosmati dohodek od tretje uprizoritve, za krajša dela pa polovico tega dohodka. Spodbuda je tako učinkovala, da je prejela uprava 84 iger, njih umetniška vrednost pa je bila večinoma pod povprečjem. Skromen uspeh so imele Stephanija ml. komedija *Der Unterschied bei Dienstbewerbungen* in igra *Die Wildschützen*, Richterjeva igra *Die Gläubiger* in veseloigra *Die Feldmühle*, pravljica Hermanide ter delo Lessingovega brata *Der Bankrottierer*. V takšni zvezi je tedaj nastala tudi predloga za našo Županovo Micko.

Die Feldmühle sodi v vrsto mnogih izvornih, predelanih ali prevedenih kratkih veseloiger, ki so jih imela dunajska gledališča več na repertoarju, da so jih po tedanji šegi uprizarjala kot nameček tragedijam. Po uprizoritvi kakega resnega dela so navadno igrali še veselo eno- ali dvodejanko, da bi bil učinek na publiko po krvavih prizorih nekako blagodejno izravnal. Za takšen repertoar so skrbeli poleg Richterja še

---

² Das Burgtheater unter seinem Gründer Kaiser Joseph II. Von Karl Glossy. Mit einem Geleitwort von Franz Herterich. A. Hartlebens Verlag, Wien und Leipzig. Str. 43 i. d. in 53.

drugi dunajski dramatik, kakor Gebler, Ayrenhoff, Weidmann, Rautenstrauch in Ferdinand Eberl. Richterjeva veseloigrice je doživela krstno predstavo v dvornem gledališču dne 13. sept. 1777, reprizi pa sta bili odigrani 19. maja 1779 in 23. jan. 1780, v josefstadtskem gledališču pa so jo igrali 19. jun., 30. avg. in 22. nov. 1779. Vseh pet zadnjih uprizoritev pade torej v dobo med 23. nov. 1778 in koncem julija 1780, ko je bival Anton Linhart na Dunaju in poslušal Sonnenfelsova predavanja iz komercialnih, finančnih in političnih ved. V njegovi korespondenci z Martinom Kuraltom so ohranjeni podatki, da se je v tem času živo zanimal za gledališče in se močno navduševal za Shakespeara (pismi z dne 1. jan. in 24. febr. 1780³), zlasti za Kralja Leara in Macbetha. Ob Shakespearu in tedanjih modernih meščanskih žaloigrah se je v dunajskih letih porodila tudi njegova prva drama, nemška Miss Jenny Love. Čeprav nimamo direktnega dokaza, smemo z vso verjetnostjo sklepati, da je Linhart sam prisostvoval eni izmed omenjenih petih uprizoritev Die Feldmühle in da si je pri tej priliki tudi kupil tekstno knjižico, ki je bila na prodaj pri »Logenmeistru«. Šele 10 let kasneje mu je služila ta knjižica za predlogo pri prevajanju veseloigre v slovenščino. Kdor pozna počasno napredovanje slovenskega preroda v prvih 20-ih letih in vse napore slovenskih preroditeljev, da bi nadomestili privilegirano nemščino v šoli, knjigi in sploh v javnem življenju z govorico neomikanega, kulturno zaostalega našega ljudstva, kdor ve, da pada v to obdobje šele proces Linhartove jezikovno kulturne preusmeritve, da so se njegovi poskusi o uporabnosti slovenščine na odru začeli ob Zoisovem sodelovanju s prevajanjem in prirejanjem slovenskih kupletov za italijanske operiste, dalje da je bilo treba začetniku naše dramatike v osnovi reševati vprašanje slovenskega odrskega jezika in ga šele ustvariti, tisti se ne bo čudil, da je potekel med prvim Linhartovim srečanjem z Richterjevo veseloigro na Dunaju in nastankom njene slovenske sestre Županove Micke cel decenij!

O razmerju med Die Feldmühle in Županovo Micko je do nedavnega veljalo naziranje, ki ga je izrazil Matija Čop⁴, namreč da »obe Linhartovi igri nista le prevoda, marveč prosti predelavi s ponaroditvijo zgodbe in natančnim opazovanjem ljudskih običajev, živi podobi kranjskega življenja ...« Kakor je razvidno iz navedenega stavka, je Matija Čop natanko razločeval vsebino izrazov »prevod« in »prosta predelava«, vendar pa se mu je zapisalo, da sta oba teksta v enakem odnosu do izvirnikov, ker ni mogel primerjati slovenskega besedila s predlogami. K takšni formulaciji ga je zapeljala vsaj navidezna velika podobnost Veselega dne z Županovo Micko, saj se dejanje obeh komedij vrši v istem gorenjskem okolju. V resnici pa gre, in to hočemo v naslednjem dokazati, pri Micki kljub številnim razlikam med njo in predlogo za prevod in je zato treba šteti delo med slovensko prevodno slovstvo, pri Matičku pa za prosto predelavo Beaumarchaisove La folle journée ou le Mariage de Figaro, kjer se je Linhartov dramatični talent tako svobodno razmahnil, da nam je ustvaril nov, prav na slovenske razmere vezan umetniški orga-

³ ZMS XVI. Remeš: Abbé Martin Kuralt.

⁴ Šafařík, Geschichte der südslavischen Literaturen, 1864, str. 85. Prevod citiran po dr. Avgustu Pirjevcu: Matija Čop, Izbrano delo, Cvetje iz domačih in tujih logov, zv. 6, Celje 1935, str. 92.

nizem. Zato nam je najprej dognati načelno razliko med pojmom prevod in prosta predelava po zdajšnji, pa tudi po tedanji rabi literarnih teoretikov.

Mednarodna izmenjava posameznih idej, motivov, snovi, pesniških oblik, pa tudi celotnih del predstavlja na eni strani nujnost spricho tesnega sožitja raznih kulturnih narodov, na drugi strani pa pomeni veliko medsebojno oplajanje narodnih kultur. Pri posnemanju in prirejanju je avtor popolnoma prost, saj uporablja tujo duhovno lastnino le kot gradivo ali ogrodje za stvaritev novega umetniškega organizma, medtem ko prevajalec le jezikovno prenaša tuje delo iz območja ene narodne kulture v drugo in je strogo vezan na vsebinsko, snovno, idejno in oblikovno individualnost predloge. Kaj je bistvo prevoda in kakšne so prevajalčeve naloge, je danes določeno takole: Prevod je literarno delo, preneseno iz izvirnika v drug jezik, ne da bi prevajalec bistveno spreminjal snovno in duhovno vsebino ter notranjo strukturo predloge.⁵ Prevajalec naj v celoti podomači tujo predlogo tako, da jo vsebinsko, oblikovno in stilno prelije v novo jezikovno posodo. — Prosta predelava je nov izvirnik; spremembe segajo tako globoko v jedro dela, da nastane iz predloge nova literarna tvorba. Razlike, kolikor zadevajo več ko samo jezik, pa se dadó opravičiti le z omejenostjo izraznih sredstev, ki so prevajalcu za reprodukcijo predloge na razpolago, ali pa z ozirom na recepcijsko zmožnost publike, ki ji je prevod namenjen. Ker je bilo pojmovanje, kaj je bistvo prevoda, v različnih dobah različno, je včasih zelo težko potegniti strogo mejo med predelavo in prevodom. Zanesljiv kriterij ni v večji ali manjši skladnosti besedil, pač pa v prirediteljevem osebnem odnosu do svojega dela, v njegovi volji, da uporabi izvirnik tako, kakor mu je to za tisto dobo narekovala splošna raba. Kaj je prireditelj nameraval, kaj si je zastavil za namen pri delu, je za pravilno presojanje rezultata prav tako važno kakor stopnja večje ali manjše skladnosti prireditve ali prevoda z izvirnikom. Upoštevati pa je treba pri tem še, da stopnja skladnosti ni odvisna le od časovnega okusa in prirediteljeve volje, temveč tudi od prožnosti jezika, od prirediteljevih izraznih sposobnosti. Zato je, historično vzeto, pojem o aдекватnosti prevoda relativen. Z zgodovinskega stališča je delo torej prevod tudi takrat, če se ne krije popolnoma z izvirnikom, pa ustreza splošnim prevajalskim tendencam svoje dobe in izërpa do kar največje možnosti tedanja izrazna sredstva za reprodukcijo predloge.

Če hočemo ob teh merilih primerjati Županovo Micko z Die Feldmühle, nam je treba odgovoriti: 1. kakšen cilj si je Linhart sam zastavil pri svojem delu; 2. kaj so si v njegovih časih sploh predstavljali, kakšno bodi razmerje med prevodom in originalom, in 3. kakšen rezultat je ob tedanjem stanju slovenščine moglo dati prevajalčevo delo.

Ad 1. Da si je prireditelj zastavil drugačen cilj, ko je presajal Županovo Micko, in drugačnega, ko je presajal Veseli dan, opozarja Linhart sam z uporabo različnih izrazov na naslovnih straneh obeh prvih izdaj iz l. 1789. Tako beremo: »Šhupanova Mizka ... P r e n a r j e n a po tej nẽmshki ...« in »Ta vesseli dan ali Matizhek se shẽni ... O b -

⁵ Izërпно o tem prim. Leppalov članek Übersetzungslitteratur v Merker-Stammlerjevem Reallexikonu der deutschen Litteraturgeschichte. Berlin 1928/29, III. zv., str. 394 i. d.

dela na po ti franzofski...« Raba dveh izrazov ‚prenarejena‘ in ‚obdelana‘ je gotovo namerna in dobro pretehtana, ne pa slučajna in hoče pazljivega bralca opozoriti, da je hotel pisatelj različno obravnavati obe predlogi, ko ju je presajal v slovenščino. Če se je pri analizi Veselega dne pokazalo, da so razlike med slovenskim tekstom in predlogo v vsebinskem, snovnem in oblikovnem oziru tolikšne, da ne moremo nikakor govoriti zgolj o prevodu, pač pa o prosti predelavi, sledi že iz uporabe različnih terminov, da je hotel Linhart Županovo Micko le prevesti. Razlike, ki bi nas utegnile motiti, so zasnovane v tem, kar sledi pod točko 2. in 3.

Ad 2. Lep dokument, kako so v Linhartovih časih pojmovali bistvo prevoda in prevajalčeve naloge, je v Sonnenfelsovih Zbranih delih. Josef v. Sonnenfels, tedanji najuglednejši dunajski gledališki kritik, imenovan tudi avstrijski Lessing, razvija v »Briefe über die wienerische Schaubühne von einem Franzosen«⁶ tele misli: Corneille in Molière, genialna francoska dramatika, sta predelala igre Lopeza de Vege tako, da smemo njuna dela imenovati izvirne umetnine. Prevodi, ki se mora k njim zatekati nemško gledališče, ker mu primanjkuje izvirnih del, so večinoma ponesrečeni, ker učinkujejo kakor n. pr. kmetje v svojih starinskih narodnih nošah sredi Pariza, da vse kaže s prsti nanje kot tujce. Pametni popotniki se prilagodijo, kadar popotujejo v tuje kraje, tamošnjim šegam in si prizadevajo, da ne bi s svojim vedenjem in zunanostjo zbujali pozornosti. Tako naj tudi prevajalci prilagajajo tuja dela domačemu okolju. Dalje imajo prevajalci pravico, da opuščajo nepotrebne nabreklne izvirnika in izvirnik popravljajo, če se pokaže potreba. Nato kaže Sonnenfels na konkretnem primeru, na nemškem prevodu Goldonijeve Vojске, kakšne svoboščine si je dovoljeval prevajalec in s tem rešil delo razne navlake. »Če naj se delo kaže na odru, potem puščam prevajalcu proste roke, kako naj z njim gospodari. Zahtevam učinek in mi bo vseeno, ali dolgujem zabavo pisatelju ali komu drugemu...« Da je Linhart te napotke gotovo poznal, nimamo vzroka dvomiti, saj je bil vendar Sonnenfelsov učenec in so bili učiteljevi Zbrani spisi na Kranjskem močno razširjeni in lahko dostopni. Povsem naravno je, da je poznal prizadevni učenec, sam dramatik, vsaj tiste učiteljeve spise, ki so se bavili z dramatiko in gledališčem. Pa še več: silo vabljava je misel, da je Linhart sam storil kaj za razširjenje Sonnenfelsovih spisov po Kranjskem, ker izkazuje seznam naročnikov nanje razmeroma zelo veliko število Kranjcev, med njimi istih graščinskih oskrbnikov, ki so bili obenem naročeni na Linhartov Versuch einer Geschichte.

Po tedanjih pojmih je smel torej prevajalec vse bolj svobodno uporabljati izvirnik, kakor pa ga sme prevajalec v naših časih. Lokalizirati dejanje po svoje, spreminjati osebna in krajevna imena, krčiti in dramaturgično prenarejati predlogo, izmišljati si nove dramatične efekte, vse to je še zmerom spadalo v območje prevoda in v tistem času ni bilo prevajalcu kakega dramatičnega dela le dovoljeno, marveč je bila — po Sonnenfelsovih pojmih — naravnost njegova dolžnost, če je hotel pripomoči delu do kar največjega uspeha. Prevajalec je moral torej opraviti tudi delo, ki ga vrše v naših časih po gledališčih posebni strokovnjaki —

⁶ Sonnenfels, Gesammelte Schriften, V. zv., str. 353—365.

dramaturgi. Zato pa je primerjanje tako prirejenega teksta z izvirnikom dragocen preskusni kamen za ugotovitev prevajalčevih dramaturgičnih sposobnosti.

Ad 3. Glede uporabe izraznih sredstev, ki jih je imel Linhart pri prevajanju na razpolago, je treba naglasiti, da je stal pred težkim problemom slovenskega odrskega jezika, ki ga tedaj ni pri nas še nihče resno načel, kaj šele vsaj približno zadovoljivo rešil. Devov Belin iz Pisanic in Japljev prevod Metastazijeve melodrame Artakserkes tu ne štejeta, ker noben izmed obeh avtorjev ni mislil na odrsko uprizoritev, razen tega pa je prvi tekst kot operni libreto čakal muzikalne obdelave, drugi pa je obležal kot rokopis v prevajalčevi miznici. Problem je rešil Linhart tako, da je posnel govorico našega kmečkega ljudstva na Gorenjskem. Ta mu je zvenela v ušesih izza rane mladosti in ji je natanko prisluškoval, kadar se mu je nudila priložnost na uradnih popotovanjih ali pa morda tudi pri občevanju s posli. Kakopak mu je bila tudi slovenska knjiga dobrodošel pripomoček za študij slovenščine. S prenosom dejanja na Kranjsko je rešil hkrati tudi ta problem. Skromna izrazna sredstva neomikane jezika je uporabljal z veliko spretnostjo, četudi je pogosto čutili hud napor, da bi dal tuji frazi slovenski zven. Na ta račun gredo mnoge trdote in germanizmi, ki se jim ni znal in mogel izogniti. Celo tako mu je spodletelo, da prevedeni stavek danes sploh ni razumljiv brez izvirnika. Na drugi strani pa je spet našel živo rečenico ali metaforo, da je z občudovanja vredno lahkoto presekal gordijski voz. Kakor je bilo živo dolensko narečje po Trubarjevi zaslugi izza 1551 jezik prvih slovenskih nabožnih knjig, tako je postala gorenjščina po Linhartovem zrelem preudarku 1789 naš prvi odrski jezik.

Snov za Die Feldmühle je vzeta iz vaškega življenja in ne kaže nobenih lokalnih posebnosti, da bi jih bilo treba spreminjati glede na recepcijske zmožnosti slovenskega občinstva. Vsebinsko je izvirnik tak, da bi tudi v popolnoma adekvatnem prevodu uprizoritev delala na gledalca vtis, da se dejanje godi v kateri si bodi slovenski vasi, le če bi dal prevajalec kmečkim osebam domača imena. Gosposki pustolovec, ki si je bil zagotovil roko plemenite, bogate vdove le zaradi njenega premoženja, bi se rad poigral s čednim kmečkim dekletom, mlinarjevo hčerjo. Naivno dekletce je sicer čisto iz sebe, ko se ji obeta gosposko ime in življenje v mestu, zato odklanja robatega kmečkega snubca, vendar pa je toliko previdno, da varuje svojo dekliško čast in zahteva, naj gospod sklene z njo ženitno pogodbo in jo vzame. Po golem naključju izve dekle od vdove, gospe Sternfeldove, da ima opravka s sleparjem (ekspozicija). Obe skleneta, da se bosta maščevali nad njim (osnutni moment). Gospod Tulpenheim je iztaknil koruptnega zakotnega pisarja, da bi tisti večer ob dogovorjeni uri sestavili ženitno pismo, ki pa bi bilo dekletu le pesek v oči. Četudi ima Tulpenheim na tihem slabo vest, vendar ne računa z odkritjem grde nakane in si je bolj in bolj svest zmage. Hči razodene očetu gospodovo podlost in pridobi tudi njega za boj. Pridruži se jim tudi dekletov snubec (zaplet). Ob dogovorjeni uri res pripelje dekle gospoda, njegovega prijatelja in pisarja pred očeta, da bodo podpisali pismo (vrh). Ko pa sestavljajo pismo, se Tulpenheimu in njegovima sotrudnikoma odpro oči, da se sklepa pogodba med mlinarjevo hčerjo in

njenim kmečkim ženinom (preobratni moment). Pisar se brž znajde v novem položaju, gospôda pa bi se rada izmotala iz zadrege, zlasti še, ker zahteva nevestin oče od njiyu, da podpišeta pismo kot prič. Medtem ko se le-ta brani, se pojavi vdova, ju prisili k podpisu in še, da obdarujeta nevesto in ženina (razplet). Ko je to opravljeno, razkrinka vdova svojega plemenitega zaročenca kot sleparja in razdere z njim zaroko. V kratkem bo poroka med mlinarjevo hčerjo in njenim ženinom (razsnova). — Zgradba te sintetične dvodejanke je na moč preprosta in še kar dosti spretna. Razplet poteka počasi, večkrat ga prekinjajo epizode, ki služijo karakteristiki oseb (Weinglas), ali pa so nositeljice položajske komike (Weinglasova lasulja in suknja, Hans v gosposki obleki). Ko pa doseže dejanje vrh, se prevali in razveže z veliko naglico v zadnjih dveh prizorih. O kakšni psihološki poglobitvi ni niti govora; srečno naključje odločilno vpliva na potek dejanja. Kakega posebnega vsebinskega poudarka, kakih satiričnih prvin v burki ni najti, pač pa ima delce skromno ambicijo, da gledalca pozabava in da mu pokaže tisto idealno zakonitost, ki jo je v realnem življenju tako težko najti, da dobro zmaguje, zlo pa podlega. Miselní poudarek torej ni na zmagi ene socialne plasti nad drugo kakor v Veselem dnevu, četudi švigne včasih kaka puščica okrog Tulpenheimovih ušes in četudi so gospod, njegov prijatelj in pisar izpostavljeni zasmehu. Jedro veseloigre je boj med perfidnostjo izprijenega plemiča in zdravo kmečko pametjo. Primerjava predloge z Linhartovim delom pokaže, da se prevajalec ni dotikal niti zgradbe niti snovi niti ideje; kolikor pa je vsebinskih razlik, sodijo še vse v okvir prevoda, kakor smo ga začrtali zgoraj.

Razmerje v obeh besedilih se kaže pri osebnih imenih takole:

v. Tulpenheim, ein Edelmann	Tulpenheim, en shlahtni Gofpod
Frau v. Sternfeld, eine junge reiche Witwe	Shternfeldovka, ena mlada bogáta Vdova
v. Mohnkopf, Tulpenheims vertrauter Freund	Monkof, Tulpenheimov perjatelj
Jacob, ein Müller	Jaka, Šhupan
Röschchen, seine Tochter	Mizka, njegova hzhę
Hans, Röschens Liebhaber	Anshe, Mizken shęnen
Weinglas, ein Notarius	Glashek, en Shribar

Linhart je spreminjal le kmečka imena in notarjevo ime, gospôda pa je obdržala svoja, kakor je ustrezalo tedanjim razmeram na Kranjskem. Nemškega plemiškega vzdevka »von« ni ponašil, ker izraz »plemeniti« takrat še ni bil v rabi. Na naslovni strani Veselega dne piše sicer pri tiskarjevem imenu po nemškem »Stiskana ... per Ignazi od Kleinmayerja«, a tu mu je zadostoval izraz »žlahtni«. Mohnkopf je dobil svoj slovenski akustični ekvivalent v Monkofu, ki zveni povsem tuje, nekako po prusko. Za Röschchen bi bila takrat kaka Rozka ali Rožica ali celo Ružica kar nemogoč prevod, medtem ko je ime Micka splošno slovensko. Imenitno se je posrečil prevod imena Weinglas v pomanjševalko Glažek, saj se ne more bolje prilegati nosilcu vloge.

Kraj dejanja je v izvorniku najprej »Ein Platz vor des Müllers Wohnung«, v prevodu pa »Dvoríthe pred Šhupanovo hiho«. Tudi pri osebah je tam ein Müller, tu pa Šhupan. Dejanje izvornika se godi okrog

mлина in v njem, večkrat je govora o mlinščici (Mühlbach), kjer bo Hans gospôdo okopal, če se bo še kaj dolgo smolila okrog njegovega dekleta. Pri Linhartu je mlin nadomestila županova hiša, tudi mlinščica se nikjer naravnost ne omenja, pač pa mora teči v neposredni bližini potok, saj se večkrat omenja prelaz — brv (I/8, I/9, II/2, II/4), pa tudi namigavanje na neprostoovoljno kopel (I/11, II/1, II/6) nam ga daje slutiti. Linhart se je odločil za župana, ker je morda hotel dati tej osebi več poudarka, ko ga je napravil za najveljavnejšo osebnost vaške hierarhije, morda zaradi zveze s 6. prizorom II. dejanja, kjer se govori o nepismenosti, ali pa tudi zaradi poenostavitve odrske oprave (mlin — navadna kmečka hiša). Od tod razlike v 3. in 10. prizoru I. dejanja in v 1. prizoru II. dejanja.

1. prizor I. dejanja je docela skladen s predlogo, tako da bi prevodu v vsebinskem oziru tudi z današnjega stališča ne mogli prav ničesar očitati. Prilagoditev gorenjski pokrajini se kaže le v tem, da v izvirniku ne hvali oče hčeri samo ženinovih njiv, hiše in živine, ampak tudi vinograde: Linhart vinogradov ne omenja, ker jih na Gorenjskem ni. (Zveza s II/6.)

2. prizor se loči od izvirnika v tem, da ogleduje Micka prstan, ki ga je dobila v dar od Tulpenheima, Röschen pa se opaja nad ljubčkovim portretom, kakšnim medaljončkom z njegovo podobo. V naslednjem prizoru sicer Šternfeldovka po portretu laglje spozna zaročenca in njegove podlosti, vendar je Linhart rajši vzel za rekvizit prstan, ker je le-ta običajnejše darilo med zaročenci, pa tudi izraz si je s tem poenostavil. Röschen lahko občuduje na podobi ljubčkovo lepo pričesko in belo napudrane kodre, Micka pa le vzklikne: »O lubesnivi Schönheim!« Linhartov vrinek so besede: »Pak li tudi druge forte fantizh — lep — bogat inu lhe sraven en shlahten Gofpod — inu jef bom tudi shlahtna Gofpa!« Prevajalec je torej dodal misel, ki jo v izvirniku srečamo šele v 3. prizoru; tako doseza hitrejšo ekspozičijo.

V 3. prizoru je več sprememb, ki so po večini v zvezi s spremembami v prejšnjem prizoru. Ko pobere Šternfeldovka prstan, ki je padel Micki iz rok, spozna, da je bila isti prstan podarila Tulpenheimu. Da je zmota izključena, pokaže na svoje ime, ki je vrezano v zlato. Zakaj Micka sama ni tega razbrala, pojasni Linhart čisto po svoje šele v 6. prizoru II. dejanja. V izvirniku gre ves čas za portret. Linhartova je omemba Ljubljane: Micka se bo možila v mesto in bo nosila obleko »koker Gofpoda doli v' Lublani«. V izvirniku pa ni ne tu ne nikjer drugje kraj natanko označen, Richter ima le izraz »die Stadt«. Manjših razlik je še več, večinoma gre za strnitve ali krajšave. Črtal je Linhart najčeste tiste misli, ki se v izvirniku ponavljajo.

4. nastop je prevod. Posebnost je raba imena Ljubljana in pridevnika ljubljanski. Občutna je tudi čudna trdota v prevodu stavka »... ich will sehen wie ich das Zeug auswendig behalte«. Ustrezni stavek: »... bom vidil, koku le bom svunej navadil« brez izvirnika sploh ni razumljiv.⁷ Sicer pa je na srečo to edini takšen neroden germanizem v vsem sloven-

⁷ Dr. J. Šlebinger, ki je v novi izdaji iz l. 1923 (Tiskovna zadruga, Oder, 6. zv.) jezik obeh veseloiger moderniziral, se tega mesta ni dotaknil in pustil stavek nespremenjen, tako da je danes nerazumljiv. Str. 11.: »Naj pa bo — bom videl, kako se na zuuaj navadim.«

skem tekstu, ki je čisto papirnat in je nastal zaradi pretesne naslonitve na predlogo.

V 5. prizoru se spet omenja Ljubljana. Glažkovo temno preteklost je Linhart bolj drastično osvetlil, češ da je nekoč po graščinah dohtaril, zdaj pa da podpihuje kmete in da je bil zaradi mazaštva že zaprt. Mestoma je besedilo poenostavil z dobrimi ljudskimi rečenicami.

Naslednji trije prizori (6., 7. in 8.) ne vsebujejo globljih razlik. Značilna je Glažkova ugotovitev, da »vejšt inu Doktoritvu fe nizeh kaj naglihata«. Weinglas béli včasih svoj omikani govor z latinskimi besedami, kakor »in praxi«, »instruirati«, »pro forma«. V izvorniku se konča Tulpenheimov sestanek pod dekletovim oknom s poljubom, ki ga je Linhart najbrž janzenistom na ljubo črtal!

Kakšne spremembe si je dovoljeval prevajalec, nazorno kaže naslednja primerjava 9. prizora. Čeprav je smisel obeh besedil isti, je vendarle v izrazu veliko razlik.

9. Auftritt.

Mohnkopf kommt zurück.

M o h n k.: Bruder, wenns deine Dulcinea noch lang macht, so steig ich auf meinen Gaul und jag auf und davon.

T u l p.: Sei doch klug, du könntest mir das ganze Konzept verrücken. Ich hab Röschen gesprochen, in einer Stund sollen wir uns beim Mühlbach finden.

M o h n k.: Mein Körper verträgt sich nicht wohl mit der Nachtluft, das geringste kühle Lüftchen tut meinen Knochen weh. Es bläst so kalt von den Bergen her; husch — husch —

T u l p.: Du tust wie ein Mann von 80 Jahren. Wenn man auf Abenteuer ausgeht, muss mans nicht achten, wenns tobt und stürmt und die Worte im Mund zu Eis werden. Je kälter es von aussen, desto wärmer ists hier im Herzen.

M o h n k.: Trefflich gesagt, doch lass mich auf den Katheder steigen, sei du ich, ich will du sein und Röschen gehöre für mich.

T u l p.: Dann würde dich weniger frieren?

M o h n k.: Das nicht — — aber —

Deveti nastop.

Monkof nasaj pride.

M o n k.: Bratez, zhe tvojga sdihvanja ne bo ikorej konz, ti bom damu sdiralj! —

T u l p.: Ne bodi norz — ti bi meni pravo berfo napravil — — Jeftim s' dekletam govoril; v' eni uri fe imava tam na prełasi snajti —

M o n k.: Mene sebe, da fe vefš trefem — nifim navajen po nozhi okoli krivoritit, — Hulh, hulh! kaj sa en vefter od Kamenka doli pifhe!

T u l p.: Sram te bodi! Ti fe sadershih, koker de bi 80 lejt ftar bil. Kadèr fe valvat gre, fe nefmej gledat, kaj je sa enu vrème, de bi sraven bešeda v uftih smersnila. Zhe je mrafš od sunej, je pak od snotrej gorkejšhi.

M o n k.: Prov imafh — ampak bodi ti jeft inu jeft bom ti —

T u l p.: Menifh? — obrifhi fe, Bratez —

Tudi v 10. in 11. nastopu je smisel predloge v glavnem izčrpan, vendar precej po svoje. Nekaj črt in nekaj samostojnih vrinkov karakterizira ta dva prizora. V slovenskem besedilu se stopnjuje komika s tem, da Glažek natanko poroča, zakaj njegova suknja nima zadnjih delov: podedoval jo je po rajnkem oném, ki so ga na kant dejali, škrice je odrezal in napravil iz njih hlače, kajti treba je varčevati, ko cena pijači raste in ko učenost v zadnjih časih tako malo nese. Zabavljica na časovne

razmere ne pride v izvorniku nič do izraza, ko notar le suho ugotavlja: »Ich hab es von meinem Grossvatter geerbt, der noch etwas schlanker war als ich.« Ljubljanski rogovileži in fantalini so Linhartovo nadomestilo za »Die Kerle« in za »Stadtmäuse«.

Prvi prizor II. dejanja je do malega dobeseden prevod. Gre le za nekaj nepomembnih črt. Ne glede na to, da je dejanje preneseno iz mlina k županu, se spet govori, da bi bilo treba Tulpenheima, Monkofa in pisarja skópati v mlinščici. Oba teksta pa se natanko krijeta v tem, da ni nikjer navedena sprememba pozorišča: drugo dejanje se namreč ne godi več pred hišo na dvorišču, marveč v izbi. Da je res tako, je mogoče povzeti šele iz sceničnih opomb v naslednjih prizorih, ko veleva župan, naj prestavijo veliko mizo in uredé sedeže, kamor bodo sedli pri sklepanju ženitnega pisma. Saj si ni mogoče misliti, da bi se zvečer ob tako hudem mrazu kar na prostem podpisovalo pismo.

Situacijsko komiko, ki dosega vrh v 2. prizoru tega dejanja, je Linhart malo po svoje povečal s tem, da je Anže oblečen na pol gosposko, na pol kmečko, medtem ko je Hans ves »in Gala«. Röschen hvali Hansovo nošo, Micko pa je Šternfeldovka tako streznila, da ježno odklanja Anžetovo »fukno na shlishzhneke« in »klobuk na tri deshele«. V vsej polovici tega prizora se v izvorniku ponavlja kot refren, da je Hans ves ,po novi modi', v prevodu pa Anže že z nemogočo obleko zbuja jezo dekletu in očetu, poleg tega pa ju še dvakrat, trikrat krepko uščene, češ da je ta noša in to vedenje gosposko. S tem je bolj poudarjena Mickina nečimrnost, ko se je bila vnela za pustolovca prav zaradi njegovega gosposkega gizdalinstva. Ta poudarek je preračunan, ne pa morda izhod iz zadrege pri iskanju primernega izraza, saj je Linhart že koj v začetku igre rabil izraz »nova šega« in bi mu tu, če bi mu šlo za natančno reprodukcijo izvornika, lahko čisto dobro služil.

Tretji nastop je popolnoma v skladu s predlogo. V četrtem je nekaj malega razlik v izrazu in nekaj črt. Nov je stavek, da Mickin ženin »doli per prelasi v' rinke hodi, koker de bi ferlhene v' febi imel ...«, medtem ko beremo v izvorniku le »(dein Bräutigam) lauft bei der Gartentür auf und nieder« ...

Večja razlika je v petem prizoru, kjer se govori, kako se vede mestna gospoda nasproti kmetu. Linhart je tu konkretnejši, bolj drašičen.

Richter:

Jac.: ... aber wenn wir Bauern mit Stadtherrn reden, so will die Zunge doch nicht recht so gehen, als wenn wir mit Bauern reden. Die vornehmen Herrn können unsereinen das Wort vom Mund wegschauen. Sie sehen uns so an, als ob wir keine Menschen wären und das bringt uns aus der Fassung.

Hans.: Da habt ihr Recht, lieber Jacob, ich hab's oft erfahren. Ein gnädiger Herr in der Stadt ist mir schul-

Linhart:

Jak.: ... nesná vlaki s' Golpodo, inu s' timi Shribarji v' zakèr hodit — kader bo dober s' tabo, al kader mo bofh kaj pernèfil, poftavim enu téle, al kaj takiga, bo toku perluden, inu ponishen, tjiftikrat bo tudi tebi jesik tekel, koker de bi ga bil namasal. Kadèr bofh pak kakl'no prepirengo, al sdrashbo imel, bo vfe drugazhi — on te bo fukal, on te bo svijal, de ti bo befèda v' ultih oterpnela. —

Ans h.: To je pazh refs — Ny davnu t'ga, ke me je Shribar v' grafhini savolo primfhine v' ftrahu imel

dig. Ich hab mir schon so oft vorgekommen, recht grob zu sein, wenn er mich nicht bezahlt. Aber so oft ich zu ihm komme, steh ich wie ein Stock da und trau mich mein Geld nicht zu begehren. Denn er macht gleich bei der Tür ein Gesicht auf mich als wenn ich ihm schuldig wär.

— jeft fim mo povēdal, kar fim vēdil, potter fim pak molzhal, inu fim mo figo v' arshati molil —

Razlike med gornjim besedilom se mi zde zelo značilne. Kadar se je Linhart najbolj oddaljil od izvirnika pri Micki, zavzemajo razlike tolikšen obseg. Dlje se pri tem prevodu še ni spuščal. V jezikovnem oziru opazimo čistejšo ljudsko govornico, manj pomešano z germanizmi, kadar je čim manj zvest predlogi. Da je imel Anže spor s pisarjem, da mu je povedal, kar mu gre, potem pa, ko mu je vzelo besedo, le še figo v žepu molil, je za občevanje našega kmeta z gospodo prav značilno, medtem ko bi si težko predstavljali, da si je žlahtna gospoda iz mesta pri nas izposojala od kmetov denar spričo socialne pregrade med mestom in deželo. Tudi zalaganje gospode z živili je bilo pri nas od nekdaj v navadi. Spor, ki ga je imel Anže, ni bil med njim in kakim plemičem, pač s šri-barjem, torej s škricem in škric pa kmet sta se pri nas tudi od nekdaj po strani gledala. Ko bi bil hotel Linhart položiti v to komedijo kako revolucionarno idejo glede socialnega odnosa med kmetom in fevdalno gospodo, bi bil prav na tem mestu lahko povedal svoje, a ni — ker kaj takega to pot še ni imel v mislih.

V šestem nastopu se je prevajalec večkrat oddaljil od predloge. Župan Jaka je pri Linhartu mož, da mu ga v Kranjski deželi ni para; Micko imenuje prevajalec cvet, rožico, kraljico ženskega spola (v izvorniku je kar kratko Venera); vino, ki župan počasti z njim svoje goste, je pripeljal naravnost »is Ipave«, medtem ko ima mlinar lasten vinograd in mu je pijača zrasla doma; Glažek je malce zgovornejši, ko hoče preložiti pisanje ženitne pogodbe na prihodnji dan; Mickina dota je sicer za stotak manjša v gotovini, zato ji pa primaknejo še vola, kravici in prašiče; nemški imeni Jacob Redlich in Hans Faustrecht pa sta lepo podomačeni v Jakob Zanetovec in Anže Hudoba. Ko je treba podpisati ženitno pismo, se pokaže, da so vsi trije kmetje nepismeni: Micka in Anže se niti sama podkrižati ne znata, župan Jaka je le toliko na boljšem, da zna narediti vsaj križ namesto podpisa. Takega namigovanja na zaostalost nemškega kmeta v predlogi ni, zato je to realistično prikazovanje tedanjih kulturnih razmer na Slovenskem pomembna Linhartova novost, ki spominja na podobne vrinke v Veselem dnevu. Razsvetljeni okrožnošolski komisar spretno uporablja tudi to priložnost, da opozarja odgovorne činitelje, da je treba posvetiti večjo skrb izobrazbi podeželskega ljudstva.

Sklepni prizor se sicer kot celota ne loči bistveno od originala, vendar vsebuje nekaj dramaturgičnih sprememb, ki so zelo značilne. Šternfeldovka se najprej duhovito poigra s Tulpenheimovim lažnim imenom, ko ga prvič imenuje pravilno, takoj nato pa Schönheim (v izvorniku imamo namesto tega obakrat le »mein Herr«). Njeno darilo nevesti ni portret (zveza z 1/2. in 3.), marveč spet isti prstan, ki ga je bila nekoč dala svojemu zaročencu, a ga je le-ta potem podaril Micki. Tudi Tulpenheim

mora dati Anžetu prstan, ki ga je bil dobil od Šternfeldovke. Tulpenheimu se sicer zdaj posveti, da je zaroka z bogato vdovo razdrta, a zadnji udarec še ni padel. V izvirniku se plemenita gospa poslovi od kmetov in povabi Tulpenheima s seboj, naj gre z njo k stricu, da bodo tam do konca obračunali. Pred slovesom in obljubo, da bo prišla na Mickino svatbo, izrazi gospodom še željo, naj jo drugič, če se bodo vozili na sprehod, vzamejo s seboj. S tem se v izvirniku dejanje precej medlo in nedramatično zaključi, le sklepni akord, ko pobaše Weinglas steklenico z vinom, poživi konec dejanja. Linhart je zaključek izpeljal vse bolj efektno. Ko se Šternfeldovka poslavlja, pravi Glažku, ki je ves prepaden, ker ga je gospa spoznala, naj se oglasi naslednji dan pri njej, da bodo podpisali ženitno pismo s »Schönheimom«. Tulpenheim vzame te besede resno in misli, da mu je vdova odpustila, zato poklekne, da bi se ji zahvalil za velikodušnost. Tako je torej Linhart usodni udarec, namenjen gosposkemu pustolovcu, za trenutek zadržal in samostojno uvel poslednji zavorni moment le zato, da je stopnjeval učinek vdovinega knock-outa: »Naj se pobero — midva sva narazen!« — Sklepni akord se nato spet ujema s predlogo. Prav ta sijajno izpeljani zaključek je prepričljiv zgled, kako je Linhart smotrno izkoriščal prevajalsko prostost za to, da je izvirk v resnici popravil!

Kakor nas povsem zadovoljuje vsebinska plat prevoda, se da prevajalec marsikaj oponesti z jezikovnega stališča. Gotovo motijo številne izposojenke in germanizmi, pa tudi razne slovnične napake. Ne dá se pa navzlic temu trditi, da bi bil prevod jezikovno trd in okoren. Jezikovni purist Linhart ni bil, ni pa tudi vnašal tujih elementov zaradi pomanjkljivega čuta za jezikovno čistost. Ta njegov jezik je zvesta podoba tedanje jezikovne zbroje in zanemarjenosti, kakor je celotno delce realistično podan odsev zaostalosti našega podeželskega življa pod konec XVIII. stol. Pri tem je treba upoštevati, da se Linhart ni mogel učiti slovenskega književnega jezika nikjer drugje ko n. pr. ob Pohlinovih, Kumerdejevih, Japljevih spisih, da poleg tega ni bil niti kmečki sin, ki bi mogel v celoti zajeti ljudski govor. Da pa je natanko prisluškoval ljudstvu, kaže smotrna uporaba znanih mu ljudskih rekel in metafor, ki zelo poživljajo njegov prevod. Med besedilom so raztreseni n. pr. takile domači jezikovni ukrasi: sila kola lomi, duša se mi je privezala, ti bi mi pravo berso napravil, na kant dejati, za nos voditi, sršene v sebi imeti, jezik bo tekel kakor namazan, beseda bo v ustih otrpnila, križ si na glavo natepsti, v caker hoditi, v strahu koga imeti, vino od zida, noč ima svojo moč itd. V oči zbodeta skovanki, ki sta pač čisto njegovi: prepirenga (prepir z nemško končnico -ung) in goričuvati (za govoričiti). Odkloni od predloge, ki smo jih zgoraj ugotavljali, gredo pogostoma na račun zavestnega in poštenega prizadevanja, da bi bil izraz kolikor močji živ, domač, slikovit, ne pa papirnat.

Kot kurioznost obeh izdaj naj navedem še eno najdbo, ki mi je dokaz, da je Linhart uporabljal pri prevajanju prav Kurzböckovo izdajo iz l. 1777. Izvirk ima v drugem dejanju napako pri štetju prizorov. Ker je Richter petico preskočil, ima 5. prizor številko šesto, 6. številko sedmo, 7. pa številko osmo. Linhart je to napako opazil in popravil le pri 5. in 6. prizoru. Ker pa je 6. prizor dolg, je pozabil popraviti pomoto še pri

zadnjem prizoru in je predlogo tu enostavno prevel v »osmi nastop« (str. 33), tako da manjka v prevodu naslov »sedmi nastop«, v izvirniku pa »fünfter Auftritt«. Prav podobna napaka v slovenski izdaji je na str. 35, kjer beremo dvakrat *Monkopf*, čeprav piše sicer Linhart dosledno *Monkof* (str. 12, 14, 15, 16). Obe napaki, ki sta se vtepli že v rokopis, mi poleg številnih tiskovnih pomot pričata, da je prevajalec hitel tako s prevajanjem kakor s tiskom. Ta naglica je gotovo tudi v zvezi s skrbjo za uprizoritev. Prevajalec in režiser je bil v veliki stiski s časom, saj je bilo treba komedijo zaradi ozira na gostujočo italijansko gledališko družino Giuseppeja Bartolinija postaviti določeni dan na oder, treba pa je bilo prej še veliko vaj, da je diletantski ansambel naštudiral delce v slovenščini; pa tudi natisu knjige, ki je morala na knjižni trg še pred krstno predstavo, je bilo treba žrtvovati nekaj dragocenega časa, a Linhart je bil z njim že dolgo v zadregi.

Iz gornjih izvajanj posnemamo torej te-le ugotovitve: kljub lokalizaciji dejanja na Kranjskem in uporabi krajevnih imen kakor Ljubljana, Kamnik, Vipava, kljub prenosu dejanja iz mlina v županovo hišo, kljub uporabi drugačnega rekvizita (prstan), kljub nekaterim dramaturgičnim spremembam in krajšavam je Županova Micka vendarle prevod nemške predloge *Die Feldmühle*. Vse razlike se ne dotikajo bistveno snovi, vsebine in oblike. Čisto drugače je namreč Linhart obravnaval predlogo Figarojeva svatba. V Veselem dnevu je mimo vseh razlik, kakor smo jih ugotovili pri Županovi Micki, prireditelj združeval po več vlog v eno ali pa jih popolnoma črtal, število prizorov je skrčil skoraj za petino (od 90 na 74), prenašal dejanje iz popolnoma drugačnega okolja (s Španskega) na Kranjsko, spreminjal vsebino in vpletal nove ideje in satirične domisleke, ki napadajo fevdalizem in kličejo po upoštevanju slovensčine v javnem življenju. V marsičem je pri predelavi Matička odločal ozir na cenzuro, medtem ko je pri prevajanju Micke ta ozir popolnoma odpadel. Od skupnega števila prizorov pri Županovi Micki (17), jih je 9 takih, torej nad polovico, ki jih smemo danes mirno šteti za prevedene, 8 pa takih, ki so doživeli večje spremembe. V Veselem dnevu pa je razmerje v tem pogledu čisto drugačno: komaj petina prizorov je prevedenih (15), četrtnina kaže manjše razlike (20), tretjina (22) jih je močno predelanih, a dobra petina (17) sploh neodvisnih od izvirnika. Slednje dognanje je dovolj močna opora za trditev, da je torej Linhartova Županova Micka v bistvu prevod Richterjeve *Die Feldmühle*, da pa prevajalec pri svojem delu ni opustil nobene priložnosti, da delo realistično lokalizira na Gorenjskem in ga po svojem preudarku popravi, kakor mu je narekoval njegov sijajni umetniški čut. Le-ta pa se jasno razodeva v smotrni uporabi sredstev, v dramatični zgoščenosti in doslednosti, zlasti pa še v samostojnem odkrivanju novih dramatičnih efektov.

Tako je Linhart iz nemškega delca povprečne kakovosti napravil dobro slovensko veseloigrico, ki zasluži, da stoji kot prvi mejnik ob razvojni poti naše dramatike in gledališke umetnosti. Županova Micka je bila prvemu slovenskemu dramatikcu le priprava za večje delo, ki je vanje položil še več ko svojo darovitost, namreč del samega sebe: izpoved

svojih najglobljih misli o pravičnejši ureditvi sveta. Da mu je bilo odmerjenih več let življenja, bi bil po teh uspelih začetkih gotovo obogatil našo Talijo z izvirnim delom, zraslim popolnoma iz njega, in ujeli bi bili tudi v dramatiki že takrat tiste narodiče z nesrečno usodo, ki jih je prerod kakor nas zbudil iz mrtvila in so kmalu potem zadihali z vsemi pljuči, medtem ko je Slovence prav Linhartova prezgodnja smrt spet občutno omrtvičila.

Primčeva predavanja na graškem liceju

Raziskovanje Primčevega slovarskega in slovniškega dela ima pomen le kot gradivo za osvetljava njegove osebe. Med njegovimi 4 tiskanimi knjigami ni ne slovarja ne slovnice, a tudi rokopisni odlomki v zapuščini so le poskusi, ki ne bi mogli uspešno služiti poznejšemu leksikografu ali slovničarju. Predavanja o slovenskem jeziku na graškem liceju niso samostojno znanstveno delo, močno pa se v njih uveljavljajo prerodna gesla in so dragocen vir za spoznavanje P.-evega dela in za določanje njegove filološke izobrazbe in nadarjenosti. Zato naj poskusim razbrati to P.-evo delo.

Dela za predavanja na graškem liceju se P. najbrž ni lotil dosti pred imenovanjem za profesorja (19. febr. 1812). Važnosti svoje naloge se je zavedal, čutil pa je tudi, da temu delu ni popolnoma dorasel. V uvodnem govoru 30. aprila 1812 pravi: »Upravičeni ste, gospodje, da pričakujete od mene kar najvestnejšega izpolnjevanja stanovskih dolžnosti. Toda preslabega se čutim, da bi mogel zadostiti vašim pravičnim zahtevam, kakor jih iskreno želim izpolniti v najvišji meri. Zakaj ne le da sem še začetnik in neskušen novinec v tej stroki, primanjkuje mi tudi najpotrebnejših sredstev, da bi mogel natančno izpolniti svoje najslajše dolžnosti. Jezik, ki naj vas ga naučim, je bil namreč doslej tako malo kultiviran...«

Deloma iz predavanj, deloma iz pisem, beležk in ekscerptov se dá približno določiti, kakšna je bila P.-eva usposobljenost za učitelja slovenščine. V enem izmed osnutkov za oglas predavanj navaja sicer med drugimi pomožnimi knjigami tudi celo vrsto slovnice in slovarjev raznih jezikov, a vprašanje je, če je vsa ta dela tudi res poznal. Od slovenskih tiskanih slovnice je poznal Pohlinovo (najbrž obe izdaji iz 1768 in 1783) pač še iz Ljubljane. Kopitarjevo gramatiko je imel vsaj že maja 1810, ko piše (13. maja) Vodniku, da jo bo preštudiral s člani »slovenskega društva«. Vodnikovo »Pismenost« je dobil gotovo kmalu po izidu 1811 in je o velikih počitnicah že agitiral zanjo med štajersko duhovščino. Septembra istega leta si je izposodil od Kopitarja Franulovo delo, zaradi katerega je moral od nestrpnega lastnika požreti toliko bridkih očitanj in obdolžitev. Šmigočevo vzhodnoštajersko gramatiko (izšla marca 1812) je poznal v rokopisu že pod konec 1811, ker jo 29. nov. 1811 v pismu Vodniku označuje kot »ein Embryo von einer windischen Grammatik« in je avtorju tudi pomagal pri korekturah (P.—Vod. 26. marca 1812). V času, ko so nastajala skripta za predavanja (v začetku 1812), je poznal že tudi Gutsmannovo slovnico. Ali in kdaj je dobil v roke Zelenkovo gramatiko, ki mu jo priporoča avtor Zagajšek v pismu 10. okt. 1812, ne da bi priznal svoje avtorstvo, ni mogoče reči.

Razen teh tiskanih del je P. poznal še nekaj rokopisov iz področja slovenske gramatike. Ko se je jeseni 1810 vračal s svojim gojencem Karlom Aicheraoum s počitniškega potovanja, se je ustavljal na Dunaju in pri Kopitarju prebral rokopisno Japljevo gramatiko (P.—Vod. 13. nov. 1810) in si iz njenega uvoda (Ms. 181 fo, str. 5—11) prepisal odstavek, ki mu je dal naslov »Vorzüge unserer Slovenischen Sprache. — Die Slov. Sprache ist eine Haupt- und Originalsprache« (Ms. 361, AA, f). Po veliki noči 1811 je dobil P., najbrž po Cvetku (prim. P.—Zup. 18. febr. 1811), rokopis Naratove slovnice, ki je bila do tedaj z drugo ostalino Naratovega društva iz 1803—6 spravljen pri Jaklinu v Ljutomeru. O nadaljnji usodi Naratove slovnice ne vemo ničesar. P. si je iz nje prepisal (ekscerpil?) del besedotvorja na 9 polah 4°. Pola s paginacijo 10, ki jo je pisala druga, po mnenju prof. Kidriča Cvetkova roka, ima P.-eve popravke in na koncu datum 21. dec. 1811 (prim. Ms. 361 T). Avtorja svoje predloge P. ne imenuje s celim imenom, marveč ga označuje z »N«. Domnevo, da gre tu za Narata, potrjuje nekaj P.-evih opomb. Tako pristavlja pri zlogih »a, aj, naj,« (str. 1a) v oklepaju »NB. N. schrieb ai, nai«, pri besedah »in der Slovenischen...« (1b) dodaja »Nach N. Wendischen Sprache« in na str. 2c pri izrazu »Shavzhan« pripominja »N. schreibt zhavchan«. Te opombe se ujemajo z Modrinjakovim poročilom (Modr.-Cvetku 3. jan. 1812, Ist. II, 301...), da je Narat uporabljal za slovenščino izraz »Wendisch« in da je pisal v kajkavskem pravopisu. — Leta 1812. je dobil P. od Jarnika rokopis z naslovom »Bildung des Zeitwortes. Ein Versuch nach H. Dobrovsky-s Methode«; ta je nastal istega leta (prim. Scheinigg, Iz Jarnikove zapuščine, Kres 1883, 321 sl.). Razen teh rokopisov je imel P. še svoj prepis Cvetkovih opomb h Kopitarjevi gramatiki (Ms. 361 B, f; 20 str. 4°), in sicer k vsemu drugemu delu, t. j. k etimologiji.

Izmed drugih slovanskih slovničnih del je nedvomno poznal Kornigovo hrvaško, Lanosovichevo in najbrž Relkovichevo slavonsko ter Babichevo dalmatinsko slovnico, dalje Dobrovskega razpravi »Ueber den Ursprung und die Bildung der slawischen und insbesondere der böhmischen Sprache« (izšla 1791 kot uvod k Tomsovem slovarju) in »Ueber die Bildsamkeit der slawischen Sprache« (izdal Dobrovský 1802 hkrati s slovarjem). L. 1810. mu je Kopitar poslal Dobrovskega »Slavina« in »Lehrgebäude der böhm. Sprache«; poleg tega je imel Nejedlega »Böhmische Grammatik«, 2. izd. iz 1809. Ko je sestavljal predavanja, je že poznal Bandtkejevo poljsko gramatiko; Lindejevo delo »Grundzüge der Wortforschung angewandt auf die Polnische Sprache« pa si je ekscerpil šele o počitnicah 1812 v Ljubljani (datum: Laybach, 20. Okt. 1812 — Ms 351, T). Od ruskih gramatik je poznal vsaj Smotrickega, mogoče tudi Vatra. Izmed nemških mu je bila pač najbolj znana Adelungova (Umständliches Lehrgebäude der deutschen Sprache), bral je tudi istega avtorja delo: Mithridates oder allgemeine Sprachkunde mit Vater Unser als Sprachprobe in beynahe fünfhundert Sprachen und Mundarten (1806—1812). Poznal je dalje celo vrsto del, ki se bavijo s Slovani in njihovo zgodovino, tako Schlözerjevo »Nordische Geschichte« in njegovega »Nestorja«, ki ga sicer mnogo citira, a ga pri sestavljanju uvoda najbrž še ni imel (prim. koncept pisma med 25. mar. in 17. avg. 1812, v katerem P. prosi Zoisa,

naj mu pošlje »Nestorja«) in si je pomagal z odlomki, ponatisnjenimi v Slavinu in v Kopitarjevi gramatiki. Tudi za citate iz Herderjevih »Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit« je mogel uporabljati ista vira. Podrobneje se je s Herderjem bavil najbrž šele 1813, ko je pripravljajl članek o njem za graški list »Der Aufmerksame« (št. 38, 41). Na predavanja so vplivala tale dela: Anton: Erste Linien eines Versuches über der alten Slaven Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse. 1783, 1789; — Linhart: Versuch einer Geschichte von Krain ... 1788, 1791; — Hacquet: Abbildung und Beschreibung der südwestlichen und östlichen Slaven. 1801. — Sporadični citati dokazujejo, da mu niso bili neznani sledeči spisi: Popowitsch: Untersuchungen vom Meere. 1750; — Durich: Bibliotheca Slavica. 1795; — Rohrer: Versuch über die slavischen Bewohner der Oesterreichischen Monarchie. 1804; — Appendini: De vetustate et praestantia linguae Illyricae. 1806. — Poznal pa je brez dvoma še nekaj drugih del te vrste. Poleg tega je iz prepisov (Ms. 361, B), beležk (Lit. dnevnik) in reminiscenc v predavanjih razvidno, da je bral v listih »Annalen...« in »Vaterländische Blätter« večino Kopitarjevih člankov in ocen, ki se bavijo z različnimi slavističnimi vprašanji.

Če vrh vsega tega upoštevamo, da je razen večine slovanskih jezikov vsaj teoretično znal grščino, latinščino, francoščino, italijanščino in angleščino, da se je teoretično in praktično bavil s pedagogiko, moramo priznati, da za svoj poklic ni bil nepripravljen.

P. je oglasil predavanja v listu »Der Aufmerksame« 25. aprila 1812 in dodal povabilo za zbiranje slovarskega gradiva. Glavne misli tega oglasa je ponovil 30. aprila istega leta v nastopnem predavanju (AA, a), o katerem pravi sam v pismu Vodniku 10. junija 1813, da je tudi med visoko graško gospodo zbudilo zanimanje za Slovane in za njihov jezik.

Predavanje pričinja z zahvalo vladi in stanovom, da so ustanovili stolico slovenskega jezika. Poudarja, da je pri tolikem številu Slovanov v monarhiji znanje tega jezika ne le koristno, marveč tudi potrebno vsakomur, ki se hoče posvetiti službi cerkve ali države. Kultura jezika bo pripomogla k duševnemu dvigu preprostega slovenskega ljudstva. Preden pa prične s predavanji iz slovenske gramatike, se mu zdi potrebno, seznaniti svoje slušatelje z zgodovino Slovanov. Nato razvija po Kopitarjevi gramatiki Schlözerjeve misli o razširjenosti Slovanov in o njihovem nastopu v zgodovini. Skoraj dobesedno po Kopitarjevi slovnici našteva in označuje 9 glavnih slovanskih narodov. Pri Čehih dodaja še ustrezní odstavek iz članka »Patriotische Phantasien« (VB 5. jun. 1810). Za tem navaja znani Herderjev opis Slovanov in navaja Hacquetovo misel, da je morebitne zlobnosti in zahrbtnosti v značaju Slovanov krivo slabo ravnanje tujcev. Iz »Fantazij« prepisuje mnenje, da je pradomovina Slovanov Panonija. Po istem viru ugotavlja, da so južni Slovani danes med vsemi najbolj zanemarjeni, dasi so prav ti prvi dobili krščanstvo in z njim kulturo. Nato govori o pokristjanjenju, o Cirilu in Metodu ter pove o njunem delu vse, kar je mogel dobiti v Kopitarjevi gramatiki in v »Patriotische Phantasien«. Iz »Fantazij« ima tudi besede o lepoti slovanskih jezikov, razdelitev v šest glavnih vej in omenitev starocerkvenoslovenskega jezika. H koncu ponovno poudarja, kako potrebno je znanje slovenskega jezika, in vabi slušatelje, naj se pogumno lotijo dela.

V prihodnjem predavanju 2. maja prehaja od Slovanov k zgodovini Slovencev, navaja po Linhartu posamezne dobe v zgodovini Slovanov in jih pojasnjuje iz sorodnosti slovanščine z drugimi jeziki. Pri tem navaja besedne primere iz Antona: Erste Linien ... II. Nato ponavlja delitev slovanskih jezikov po Kopitarju. Pri stesl. omenja, da jo ima Dobrovský za staro srbščino ali staro sloveno-srbščino, pozneje pomešano z rusizmi. O tem govori Dobrovský v »Lehrgebäude«, str. VI. Sledeče poglavje »Slovenični značaj slovanskega jezika (po Dobrovském)« podaja pregled glavnih gramatikalnih značilnosti slovanskih jezikov; prevzel ga je — s točno navedbo vira — iz Adelungovega »Mithridata« (II., 615—617).

Predavanje, ki ga je imel 5. maja, ima naslov »O jeziku sploh« in se bavi z vprašanjem, kaj je jezik in kaj govor, ter s pomenom jezika za razvoj intelekta. Obširno govori o izvoru jezika in njega razvoju v današnje jezike in dialekte. Od tod prehaja na vprašanje, kaj je slovnica, katere sile usmerjajo razvoj jezika (analogija, jezikovna raba — Sprachgebrauch), opredeljuje, kaj je genius jezika, pravilnost in nepravilnost in h koncu dodaja nekaj splošnih misli o slovnici in jo deli na ortologijo (Rechtsprechung) in ortografijo; prvo pa spet na tri oddelke: 1. o izvoru in tvorbi besed (etimologija); 2. o besedah kot delih govora in njih fleksiji; 3. o vezanju besed v stavek (sintaksa). Vir za to poglavje mu je bila Adelungova slovnica (I., zač. — 118); to je uporabljal deloma dobesedno, po večini pa prosto in močno skrajšano.

Predavanje 9. maja ima naslov »Slovenska gramatika« in podnaslov »O slovenskih črkah«. Uvod govori o razvoju pisave od prvotnih hieroglifov do črkopisa in dalje pri evropskih narodih; prepisal ga je iz Adelunga II. Pri obravnavanju zgodovine slovanske pisave se drži v glavnem Kopitarjevega uvoda v gramatiko, z njim omenja Dobrovskega, hvali njegovega »Slavina« in »Lehrgebäude«; te deli da bi moral poznati vsak slavist in izraža upanje, da bo Dobrovský izdal stesl. gramatiko v latinici in sestavil latinsko-slavenski alfabet v duhu cirilice, ki bo Slovanom omogočil enoten napredek k višji kulturi. Šledi kratek pregled slovenske književnosti, v katerem omenja Trubarja, Dalmatina, Bohoriča, protireformacijo, Japlja, Kumerdeja, Gutschmanna, Küzmiča.

Na str. 80 prične s prvim poglavjem gramatike v ožjem pomenu, z »elementarno ortografijo«. Alfabete in opombe je vzel večinoma dobesedno iz Kopitarja. V Kopitarjevi gramatiki sledé temu podrobna pojasnila o izgovoru črk. To poglavje je P. obdelal v »Bukvarju«, v zapuščini sta ohranjena tudi dva nem. koncepta, v predavanjih pa ga je izpustil. Za naslednje poglavje »O spremembah črk« mu je bila vir Nejedlega gramatika, ki obravnava na str. 21 »spremembe nekaterih čeških črk«. Nejedly navaja tu, zlasti pri vokalih, historične, večinoma samo češke pojave. Tega pa P. ni opazil in ga je naslov zavedel, da je začel v slovenščini iskati podobnih glasovnih sprememb. To poglavje kaže, da se Kopitar ni motil, ko je v zvezi s P.-evo boleznijo 13. jun. 1814 pisal Zupanu, da mu je sicer žal P.-a kot človeka, manj pa kot slavista, ker ni nikdar kaj prida pričakoval od njega »pro re nostra«. — Nejedly pričinja s prehodom *a > e* za sičniki, šumevci itd. (n. pr. »nadege« za »nadega«, »dusse« za »duffa« idr.). Takih primerov slovenščina seveda nima in pri P.-u najdemo kot prvo točko nezaključen stavek »a überwandert in ...« Za pre-

hod češ. $\acute{e} > i$, n. pr. *wes* — *wýftka* najde v slov. primer *poberem* — *po-biram*. Pri prehodu $o > a$, kjer ima Nejedly primere kot *bádám* od *bodu*, ima tudi P. podobne zglede, n. pr. *ponovím* — *ponávlam*, razen tega pa tudi *dolg* — *dalši*, ki ne spada sem, in *položim* — *pokladam*, ki nista od istega korena. Za češki prehod $o > \acute{u}$ v dolgih zlogih (*potůček* od *potok*) navaja v slovensčini *Bog* — *Bug*.

Primeri za konzonante so boljši, dasi se mu tudi tu zgodi, da n. pr. pri spremembah glasu *g* postavlja poleg palatalizacije $g > \acute{z}$: *lagati* — *lažem* čisto dialektični prehod $g > h$: *boh*, *sneh*.

Za poglavje »Eigenthümliche Buchstabenverbindungen der Slov. Sprache« mu je moglo služiti za zgled poglavje »Ursprüngliche Silbenbau« v Dobrovskega slovnici.

16. maja (7. lekcija) je pričel z drugim delom gramatike, z etimologijo. V uvodu govori o zlogu in besedi ter o etimologiji sploh, deloma dobesedno, deloma prosto po Adelungu. Slovensko besedotvorje deli v tri poglavja: 1. Von der Bildung der Wörter durch die Ableitung (derivatio); 2. ... durch die Biegung; 3. ... durch die Zusammensetzung. Isto razdelitev najdemo v P.-evem prepisu Naratove slovnice, saj se skripta z njim ponekod dobesedno ujema. Poglavje o zloženkah uvaja po Nejedlem; pri obravnavanju posameznih vrst kompozit se po večini drži Narata, zlasti pri sestavljenkah substantiva s prepozicijo pa je viden tudi vpliv Dobrovskega.

Uvod v poglavje »Von den Wörtern als Redetheilen und ihrer Biegung« je sestavljen večinoma dobesedno, deloma tudi prosto po Adelungu. V prvem odstavku našteva govorne dele. Povsod pristavlja poleg latinskih in nemških tudi slovenske termine, prevzete po Vodnikovi Pismenosti. Opombe so iz Adelunga. V odstavku o substantivu in njega vrstah ima definicijo substantiva in delitev v konkretna in abstraktna, v lastna imena, apelativa in kolektiva — najbrž po Adelungu. Isti vir je uporabil za uvod k razpravljanju o spolu pri substantivu. Poglavje o določanju spola po pomenu ima dobesedno po Nejedlem; če pa se mu je zdelo, da ta ni povedal vsega, je vstavil še kak doslovno preveden stavek iz Vodnika. Naslednjima poglavjema: »Spol po končnicah« in »Izjeme« je vir Vodnik. Pri definiciji števila pričanja zopet z Nejedlim in nadaljuje po Kopitarju in Vodniku. Izmed opomb je važna zlasti druga, ki govori o dualu. Proti Vatrovemu (Russische Grammatik 1808) mnenju (prepisal ga je iz Kopitarjeve ocene Slavina, gl. Kl. Schr., 19), da je dual v Cirilovem prevodu biblije vsiljen in proti duhu jezika, in proti Schläzerjevemu (Nestor I., § 18; citira najbrž po Slavinu), da se ima staroslovensčina za velik del svoje prožnosti zahvaliti grščini, navaja tu besede Dobrovskega v Slavinu, str. 375 (tokrat citira z navedbo avtorja in mesta), da je dual v slovanščini prvoten in celo bolje ohranjen ko v grščini. V potrdilo citira P. še odstavke o dualu iz Nejedlega Böhm. Gram. (1809), 39, § 66; iz Bandtkeja Poln. Gram. (1808), 94, § 84 in 120, § 103; Appendinija De vetustate ... (1806), 25 in citate iz hrvaških »Evangelioimi Zagrebeeske, Szlovenzke Czirkve« (Grätz 1651).

Naslednje poglavje govori najprej splošno o sklonih, in sicer dobesedno po Dobrovskega uvodu k Tomsovemu slovarju (str. 20, § 9. Nothwendigkeit der Flexion), nato posebej o slovenskih. Slovenska imena

sklonov so Vodnikova. V opombi o instrumentalu citira (z navedbo) Smotrickega Russisch-Slav. Grammatik, Cap. 16. Splošno o deklinaciji razpravlja po Nejedlem (dobesedno), nato posebej o slovenski po Kopitarju.

Substantiv deli na masc., neutra, fem. na *-a* in fem. na konzontan, torej ista razdelitev kot pri Kopitarju in Vodniku, ki sta mu vira za to poglavje. Paradigme so vseskozi iste kot pri Kopitarju, izjeme in opombe ima sedaj iz Kopitarja, sedaj iz Vodnika. Temeljitejši je od omenjenih dveh slovníc, ker eno izpopolnjuje z drugo. Tu pa tam pristavlja kako pripombo, zlasti o štajerskih in o koroških dialektičnih posebnostih. Štajerske ima po večini iz Cvetkovih opomb h Kopitarjevi gramatiki, predvsem iz okolice Ptuja in Ljutomera. Taka opozorila na dialektične posebnosti se ponavljajo skoraj pri vsakem poglavju.

Pretresanja o substantivu zaključuje s povzetkom, v katerem pride do sledečih rezultatov: 1. po fleksijskih končnicah je naša deklinacija podobna grški in latinski; 2. razne odnose označuje natančneje kakor deklinacija katerega koli evropskih jezikov; 3. zaradi obrazil na vokal je slovenščina izredno prikladna za petje, prehajanje akcenta s korenkega zloga na obrazilo pa je velike važnosti za pesništvo. Po Kopitarju (Gram. 256) izraža željo, da bi kdo preiskal akcentska pravila v slovenščini; 4. ne smemo se čuditi, da deklinacijska obrazila pri nas tako variirajo. Vzrok tiči v tem, da se do danes ni skoraj nič storilo za kulturo jezika. Enako so omahovali drugi narodi, ker le, če je potreba po pisanju splošna in stalna, izbere narod kmalu in odločno to ali ono obliko.

Uvod k poglavju »Von dem Beyworte (od perlóga)« se pričinja s splošno definicijo adjektiva, nato govori dobesedno po Kopitarju o slovanskem adjektivu in zopet dobesedno po Nejedlem opozarja na pregibanje in komparacijo. Deklinacijo pridevnika obdeluje večinoma po Kopitarju, nekoliko po Vodniku, pri komparaciji pa se, kolikor govori splošno, drži skoraj popolnoma Nejedlega. Pri komparativih na *-iji*, *-eji* se sklicuje za sloveno-hrvaščino na Korniga, za slavonsščino na Lanossovicha in Relkovicha, za dalmatinščino na Babicha in Voltiggija. Opombe o slovenskem komparativu in superlativu je prepisal iz Kopitarja, odnosno prevedel iz Vodnika; kjer pa govori splošneje ali kjer je aplikacija mogoča, se drži spet Nejedlega. Pri komparativu se ustavi ob dejstvu, da se komparativna oblika dialektično ponekod pregiblje, drugod ne. Dočim Kopitar tega sploh ne omenja, Vodnik pa le mimogrede, prehaja P. v zvezi s tem vprašanjem k splošnemu razglabljanju, kaj je gramatika in kakšne sile usmerjajo razvoj jezika (usus, analogija, etimologija, blagoglasnost) in poudarja, da slovničar ne sme samovoljno odločati, marveč mora le zbirati podatke in predstavljati jezik tak, kakršen v resnici je (in ore populi). Veliko večino teh razglabljanj je prepisal iz Adelunga. Da gre tu za mehanično prevzemanje tujih misli in ne za njegovo lastno, doživljeno prepričanje, vidimo iz pisma, ki ga je nekaj mesecev pozneje pisal Vodniku (17. avg. 1812). V njem pravi, da bi bil sedaj čas, uvesti kake dobre staroslovenske oblike, tako impf. na *-ch*, transgresiv itd. Proti navedenemu Adelungovemu mnenju, naj slovničar le registrira, si prisvaja pravico diktirati, katere oblike naj narod rabi, katerih ne.

V poglavju o številkah ima splošne definicije iz Adelunga in iz Nejedlega, pri razbiranju posameznih vrst števnikov pa se, zlasti pri

glavnih, tesno drži Dobrovskega, drugod dela po Kopitarju in Vodniku, za splošne števniko pa mu je zopet vir Adelung. Splošno o štetju govori deloma po Linhartu. Pri besedi »sedmina« napravi daljši ekskurz o običajih ob smrti in pogrebih, deloma najbrž po lastnih opazovanjih, deloma po Linhartu. Iz istega vira je zvedel tudi o Antonu in Dobrovskega raziskavanjih o pokopavanju mrličev pri starih Slovanih.

Pri zaimku je izredno mnogo rabil Adelunga, razen tega najdemo mesta iz Nejedlega, Dobrovskega in Kopitarja.

Obravnavanje glagola začinja z Adelungom, v poglavju »Besondere Eintheilung der Slovenischen Verborum« je prvi stavek iz Nejedlega, nadaljevanje pa iz Kopitarja. V odstavku »Bildung des Zeitwortes« je rabil omenjeni Jarnikov rokopis z naslovom »Bildung des Zeitwortes. Ein Versuch nach H. Dobrovsky's Methode«. Dobesedno po Jarniku govori o dosedanji delitvi glagola po prezentu, nato pa kot Jarnik, a gostobesedneje, hvali Dobrovskega razdelitev, da je dosti prikladnejša. Jarnikov je tudi odstavek, ki govori o tem, da se v tvorbi prezenta slovanski jeziki razhajajo, v infinitivu pa se zopet združujejo. V slovenščini najdemo istih 6 infinitivnih oblik kakor v češčini, in manjše različnosti v prezentu so le jezikovne modifikacije, nastale zaradi tega, ker so Slovani po selitvi prišli v različne življenjske razmere. Od Jarnika si je izposodil tudi primero, da je slovanski glagol podoben poslopju, po katerega načrtu je sezidanih več poslopij v različnih podnebjih. Ta poslopja so prav zaradi te različnosti podnebja in lege preobličila svoj prvotni značaj, čeprav so obdržala stari slog.

Pri pregledu glagolskih vrst je tekst dobesedno, primere pa deloma prevzel iz Dobrovskega. Pri istem viru ošane pri podrobnem razbiranju posameznih vrst, in sicer prevzema tekst navadno dobesedno, izmed primerov pa izbira tiste, ki so v slovenščini in v češčini enaki. Razen Dobrovskega so mu v tem poglavju v malenkostih služili še Nejedlý, Adelung in Kopitar. O konjugaciji splošno je prepisal odstavek iz Adelunga, o glagolskih distinkcijah pa razpravlja deloma doslovno, deloma prosto in skrajšano po Nejedlem. Poglavje o tvorbi konjugacije kaže vpliv Kopitarjeve gramatike. Pomožni glagol »sem« obravnava dobesedno po Nejedlem in po Kopitarju, splošno o pomožnem glagolu pa govori nekoliko po Adelungu. Od tu dalje opažamo vpliv Kopitarja in Vodnika, pri pasivu pa se vrne k Dobrovskemu. Ko navaja obliki *pobratim*, *posestrima* kot ostanke pas. part. prez., omenja po Linhartu (II. 282) Fortisov popis sklepanja pobratimskih zvez pri Morlakih.

»Reciproka« in »Verbalia« so iz Dobrovskega, o nepravilnih glagolih začinja z Adelungom in nadaljuje dobesedno po Dobrovskem. Na koncu pripominja, da hoče kot dotedanji gramatiki tudi on podati razdelitev nepravilnih glagolov po prezentnem obrazilu, pokazal pa bo povsod pravilnost njihovih glavnih sestavnih delov. Nato našteva po Kopitarjevi gramatiki nepravilne in analogične glagolske oblike in pogosto v oklepaju pristavlja, v katero vrsto spadajo.

Za adverbe sprejema definicijo Nejedlega, ostalo pa po večini prepisuje iz Dobrovskega. Tudi pri prepozicijah sta mu za zgled Nejedlý in Dobrovský in le malo Kopitar. O konjunkcijah govori dobesedno ali

pa prosto po Adelungu, le v malenkostih je rabil Dobrovskega. Iz istih dveh virov je poglavje o interjekcijah.

Sintakso je dobesedno, včasih le nekoliko skrajšano prevzel iz Dobrovskega ter samo včasih vstavil kaj iz Nejedlega, Adelunga in Vodnika.

Pregled P.-evih skript za predavanja nam je pokazal, da je graški profesor slovenščine od svojih glavnih virov uporabljal Adelunga zlasti za splošne definicije in za razpravljanja, ki niso vezana na kak posamezen jezik. Največ je črpal iz čeških slovníc Nejedlega in Dobrovskega in šele tedaj, če je bila tu aplikacija na slovenščino pretežka, je segel po Kopitarjevi in po Vodnikovi gramatiki, ki sta za uporabo pri predavanjih najmanj prikladni. Predavanja sicer v ničemer niso izvirna, so pa dobra kompilacija iz — po večini — zanesljivih virov. Sestava priča o spretnem pedagogu, ki je skrbel, da je bila snov podana kar se da pregledno in je s krajšimi ekskurzi znal doseči, da predavanje ni utrujalo. Napredek učencev je moral biti zadovoljiv, saj piše P. Vodniku proti koncu prvega semestra (17. avg. 1812): »Moji slovenski učenci se precej dobro obnašajo, bi ne bil verjel, da se naša beseda dá tako zapopadljivo terdim Nemcam dotrobiti.«

Že od 1810 dalje, torej odkar se je začel pobliže baviti s slovenskim jezikom, poudarja P. v svojih pismih, da so štajerski in koroški dialekti v marsičem pravilnejši od kranjskega. V pismu 11. avg. 1810 našteva Vodniku štajerske dialektične posebnosti in želi, da bi jih v svoji slovnici upošteval. Želja po medsebojnem zblízanju slovenskih dialektov se ponavlja v večini pisem. 15. marca 1812 vprašuje Vodnika, ali naj se v svojih predavanjih ozira na spodnještajersčino ali naj se bolj drži kranjščine. Toda že istega dne pravi v pismu Zupanu: »Spočetka se bom pač moral držati bolj tukajšnega dialekta...« Vendar v predavanjih ni uvedel niti tistih točk, ki jih je sam priporočal Vodniku, n. pr. *rakom(a)* namesto *-ama*, *gospodari* namesto *-ji*, *riboj* idr. V najboljšem primeru navaja štajersko obliko v oklepaju poleg kranjske ali pa samo v opombah ugotavlja razliko. Mnogokrat pa štajerske oblike sploh ne omeni. Dasi se je zavedal koristí, ki bi jih Slovencem prinesel enoten knjižni jezik, in je v glavnem tudi čutil, v katerih točkah bi bil potreben kompromis, ga je — Kranjca po rojstvu — od uveljavljenja teh načel v praksi pač zadrževala tradicija.

Ob koncu tega pregleda se nam vsiljuje vprašanje, kaj bi bili upravičeni pričakovati od Primca, če bi mu bila duševna bolezen prizanesla. Odgovor je podal pregled sam. — Slovarja, ki bi v primeri s Pohlínovim oz. Gutschmannovim pomenil napredek, P. ne bi bil sestavil, ker mu je nedostajalo vztrajnosti in natančnosti. Pomagal pa bi bil lahko sodobnemu leksikografu z zbiranjem štajerskega slovarskega blaga. P.-eva slovenska slovnica zaradi njegove skromne filološke nadarjenosti najbrž po kvaliteti ne bi dosti prekašala Šmigočeve, po izvirnosti pa bi skoraj gotovo zaostajala za njo. Še mnogo pa bi bil P. koristil, ko bi bil mogel nadaljevati s svojim delom kot učitelj slovenščine. Vzgojil bi bil rod duhovnikov, ki bi v pismu in govoru slovnično obvladali slovenski jezik, in, če bi vsakemu izmed njih vlil le nekaj svojega navdušenja in svoje ljubezni do materinščine, bi bilo že to za slovenski prerod velike vrednosti.

Matija Čop kot byronist

Kakor некоč reformacija in renesansa je sanjal tudi romantizem o prihodu novega človeka, boljšega in zlasti lepšega, ki si ga je prizadeval izoblikovati predvsem v umetnosti. V literarnem oziru pa je bil najpomembnejši za njegovo stremenje britanski pesnik lord Georg Gordon Byron (1788—1824), brez dvoma največji lirik v prvi polovici XIX. stoletja.

Njegov pojav v angleški in kmalu tudi v svetovnih literaturah je povsem revolucionarnega pomena. S svojim subjektivizmom in egotizmom, s svojo obupano elegičnostjo in nežno melanholijo kot posledicami razočaranja med iluzijo in vsakdanjo realnostjo, s svojim žgočim protestom proti vsakemu diktatu, tiraniji in konvencionalnosti, s svojimi postulati občečloveške, osebne sreče in ljubezni je vžigal kri zlasti mladini in ji postal »Napoleon književnosti«. Prav tako ji je tudi ugajal s svojimi pompoznimi pesniškimi sredstvi in oblikami, s svojim tankim pesniškim okusom in z nobelo svoje kultivirane osebnosti. Nadvse pa si je pridobil njene simpatije s svojim vzvišenim pojmovanjem poezije in pesnikovega poslanstva, ker ji je prav po njegovem zgledu pesnik pomenil Titana, sotrudnika Boga in obenem Satana.

Da je Byron govoril mladi romantični generaciji prav iz srca in v srce, dokazuje dejstvo, da se je že za njegovega življenja uveljavil njegov vpliv in kult v vseh svetovnih literaturah, tudi v slovanskih, ki pa sta se okoli leta njegove smrti stopila v izrazito literarno smer — byronizem. Ta byronizem, ki ga stavimo predvsem v prvo polovico XIX. stol., se je v posameznih evropskih literaturah izoblikoval v več ali manj svojstvenih prilagoditvah, posebno pa so ga po svoje doumele slovanske književnosti, med njimi precej zgodaj poljska in ruska. Tudi v zapoznelih slovanskih literaturah, kakršne so ob tem času bile češka, slovaška in vse južnoslovanske, je pomenil gonilno silo ne le v pesniškem, temveč zlasti v svobodomiselnem in nacionalnem stremljenju. Čeprav so bila v zgoraj omenjenih slovanskih literaturah povsem drugačna kulturna in literarna tla kot na primer pri Rusih in Poljaki in manj ugodna, da bi v njih mogla vzkliti tudi moderna posvetna poezija po Byronovem vzoru, se dajo vzlic temu tudi tu že v 20. letih ugotoviti prvi sledovi Byronovega vpliva in kulta. Zlasti v južnoslovanskih literaturah je bilo treba šele pripraviti ugodne pogoje za vznik omenjene posvetne poezije in to pot do evropeizacije ji je med drugim tudi krčil vsaj sporadičen odmev byronizma, ki je prihajal vanje iz sosednih literatur, spčetka predvsem iz italijanske.

Italija je namreč postala v domovini proskribiranemu Byronu v zadnjih šestih letih njegovega življenja druga domovina in tudi Italijani so se čutili globoko hvaležni za njegovo soudeležbo v nacionalnem gibanju in za njegovo populariziranje njih domovine. To je imelo za posledico, da

so Byrona v Italiji prav zgodaj začeli brati in prevajati in da se je posebno od l. 1817. vsestransko kazal njegov vpliv in kult ne le v literarni, temveč sploh v umetnosti in tudi v družbi.

Pri tesnem sožitju Italijanov in južnih Slovanov v Dalmaciji, v Primorju in v Beneški pokrajini je pa povsem umljivo, da se je zanimanje za Byrona in njegovo delo precej zgodaj začelo širiti prav z italijanske strani tudi k južnim Slovanom. Tako se je na primer v italijanskem osredju navdušil za Byrona mladi slovenski buditelj Matija Čop, ko je v jeseni l. 1820. kot 23 letni profesor prišel na Reko; prav tako si je tudi v Italiji l. 1823. kupil Byronove knjige Čopov ljubljanski tovariš Andrej Smolè; skoraj ob istem času je mogel tam o Byronu tudi že nekaj slišati srbski potujoči literat Pavao Solarić, ko se je od l. 1818. dalje časa mudil v Italiji kot osebni tajnik angleškega lorda Frid. North. Guilforda, ki se je osebno poznal z Byronom; iz italijanskih virov se je gotovo seznanil z Byronovim delom tudi dubrovniški literarni zgodovinar F. M. Appendini, saj je kot častilec Byronove ideje svobode prav v tem pravcu z njim primerjal Gundulića; iz italijanskih časnikov in revij, ki so dosledno poročali o vsakem Byronovem literarnem delu in tudi o njegovem privatnem življenju, je pa mogla tudi širša južnoslovanska javnost zanj zvedeti in se zanj navdušiti zlasti zaradi njegove udeležbe in smrti v grški vstaji proti Turkom.

Nad vse jasno imamo izpričan vpliv italijanskega byronizma na že omenjenega mladega Slovenca Čopa, in to prav v dobi njegovega bivanja na Reki 1820.—1822. Ker se je že v Ljubljani 1818./19. privatno naučil angleščine, si je lahko kmalu po svojem prihodu na Reko pridobil dostop v tamošnjo angleško kolonijo. Tako je tam na primer poučeval francoščino v hiši angleškega lesnega trgovca Tomaža Mossingtona in, ko se je ta družina po letu dni preselila v Benetke, jo je tam l. 1822. obiskal med potjo v Padovo, da zopet vidi »ljubljeno Mossingtonovo hčer Mary«. Poleg omenjene družine se je še seznanil z drugimi člani angleške kolonije v severni Italiji. Ti so bili n. pr.: konzul John Leard, njegov nečak Hill, Ed. Smalwood itd.¹ V tisti angleški družbi ali še bolj iz neposrednega stika z italijansko literaturo je tam tudi že zvedel za Byrona, čigar nekatera dela je tam obenem že prebral. Spričuje nam to njegovo pismo italijanskemu tovarišu Fr. Saviu z dne 13. oktobra 1822., v katerem nu piše, da se je prav na Reki razen stare klasične literature z interesom pečal ne le z Goethejem, Tieckom, Houwaldom itd., temveč posebno še s Scottom in z Byronom in s francoskim byronistom Lamartinom, saj se je v njegove *Méditations* kar zaljubil.²

Prav navedeno Čopovo pismo vsebuje sploh prvo slovensko in tudi južnoslovansko vest o zanimanju za Byrona. Iz njega sicer ne izvemo, kaj in v katerem jeziku je Čop takrat bral Byrona in o Byronu. Toda iz njegovega znanja angleščine, francoščine in italijanščine smemo sklepati, da ga je mogel brati vsaj deloma v angleškem originalu, če ga je le mogel

¹ Slovenski biografski leksikon (Ljubljana 1925), str. 97—102. — Ivan Prijatelj, Duševni profili slovenskih preporoditeljev (Ljubljana 1935), 2. izd., str. 94, 96.

² F. X. Zimmermann, Nova Zhopova pisma, Veda IV. (Gorica 1914), str. 104. — Iv. Prijatelj, c. o., str. 99 sl.

imeti pri svojih angleških ali italijanskih znancih na razpolago, večinoma pa da ga je bral v tedanjih italijanskih prevodih in deloma tudi že v omenjeni francoski prilagoditvi. Italijanski viri so mu bili tam pač najbolj dostopni.

Dasi prvi italijanski prevod iz Byrona datira že iz 1810., se je vendar uveljavil Byronov kult v Italiji šele po njegovem prihodu v Italijo. Tako je l. 1817. prevedel Pellegrino Rossi njegovega Giaoura in istega leta je glavni sotrudnik časopisa *Conciliatore*, namreč Silvio Pellico, ki je bil tudi v osebnih stikih z Byronom, prestavil v prozi njegovega Manfreda. Prihodnjega leta in še l. 1819. pa je isti avtor ocenil v že omenjenem časopisu tudi njegovega Childe Harolda. L. 1820. pa je v Milanu že izšel anonimni prevod njegovega Corsaira. Razen tega je tudi več italijanskih pesnikov in umetnikov že povsem podleglo vplivu njegove poezije ter čaru njegove osebnosti.³

To vse je gotovo imel v evidenci tudi Čop na Reki, čeprav se je v njegovi biblioteki pred l. 1823. izmed Byronovih del ohranil le italijanski prevod že omenjenega Corsaira.⁴ Če pa še nadalje upoštevamo dejstvo, da se je Čop prav takrat prvič resno zaljubil v komaj petnajstletno Angležinjo Mossingtonovo Mary,⁵ lahko po tem sklepamo, da je tedaj nanj Byron vplival predvsem s svojim kultom tihe, a vroče in požrtvovalne ljubezni, kakršni je dal izraza v svojih mladostnih delih, na primer v prvih spevih Harolda in posebno v Giaouru in Corsairu, ki jih je Čop prav gotovo poznal iz italijanskih prevodov in ocen. Ker pa se je v Mary zaljubil tajno, ne da bi ona za to vedela (tudi to je bila značilna byronska poteza!), je bilo iz njegove ljubezni izključeno vse zemeljsko in materialno in v tistem psihičnem smislu se je v njem še dopolnjeval Byronov vpliv s francosko byronsko prilagoditvijo v že navedenih Lamartinovih *Méditations poétiques*. Zato mu je torej bil v zvezi z Byronom tudi Lamartine tako drag⁶ in prav tako mu je v tem oziru bila pri srcu tudi svetožaljna poezija italijanskega pesnika Uga Foscola, s katero se je seznanil tudi že na Reki,⁷ saj je v njej nahajal precej sorodnosti tako z Byronom, zlasti pa z Lamartinom, o čemer pričča njegovo poznejše pismo iz Lvova dne 19. okt. 1824. že omenjenemu tovarišu Saviu.⁸

V takšnem byronskem razpoloženju, ki ga je povzročala literatura in stopnjevala ljubezen, je sredi l. 1822. zapustil Reko, da bi jeseni odšel na svoje novo službeno mesto v Lvov v Galiciji. Medtem pa je doma o počitniških sestankih v Ljubljani najbrž zainteresiral za Byrona tudi že omenjenega Smoleta, ki si je že v februarju 1823. v Benetkah res preskrbel nekatera Byronova dela⁹ in se je malo pozneje v svoji življenjski praksi pokazal odgojenca ali celo sorodnika nekaterih Byronovih moških tipov.

³ Prim. Ilija M. Petrović, *Lord Byron kod Jugoslovena I.* (Požarevac 1931), str. 106 sl.

⁴ SBL I., str. 103.

⁵ *Iv. Prijatelj*, c. o., str. 95.

⁶ *Ibid.*, str. 99.

⁷ SBL I., str. 103.

⁸ F. X. Zimmermann, c. o., *Veda IV.*, str. 106.

⁹ *Iv. Prijatelj*, c. o., str. 97.

V Lvovu se je Čopovo zanimanje za Byrona vzlie novim spremenjenim razmeram in potrebam še poglobilo in razširilo. Ker je že konec l. 1822. navedel med svojimi bodočimi predavanji na Lvovski akademiji tudi Byrona,¹⁰ se je gotovo moral še temeljiteje poglobiti v študij njegovega dela in tozadevne literature o njem. Zlasti od konca l. 1824. mu je Byron iznova intenzivno govoril iz srca. Tisto leto Byronove smrti je tudi zanj pomenilo konec življenjske aktivnosti, konec ljubezenskih sanj in upov, ker je prav v novembru tega leta za vedno zgubil vero v njih uresničenje, ko mu je namreč brat njegove izvoljenke takrat sporočil njeno odklonilno odločitev.¹¹ Ta njegov »ljubezenski brodolom« ga je napravil še do vzetnejšega za življenjsko brodolomstvo in ogromno moč trpljenja ponosnega in razočaranega Byrona ter njegovega literarnega dvojnika Harolda. Čeprav je bil spočetka tudi on častilec byronske čiste in vse obetajoče ljubezni, ki je odlikovala mladega Harolda in zlasti krasila Leilo v Giaouru in Medoro v Corsairu, je v Lvovski dobi iz svoje lastne skušnje in usode doživel in spoznal prav njeno nasprotje in to ga je povsem naravno disponiralo za iskreno doživljanje življenjskih problemov zrelejšega Harolda in dozorelih Byronovih junakov Juana, Caina in Manfreda. Ker pa mu je ljubezenska katastrofa ohromila skromno življenjsko aktivnost in je postal še bolj neproduktiven duh, sta mu bila literatura in tudi Byron sam zlasti v tem razdobju le vir receptivnega umetniškega doživljanja in privatnega kritičnega razmotrivanja. Zategadelj se je od l. 1824. še tem bolj posvetil študiju Byronovega dela in literarnih virov o njem. Tisto njegovo kritično vnemo pa je prav ob tem času gotovo še stopnjeval spor za oba Byronova problematična junaka Juana in Caina, ki se je istega leta, 1824., močno razvil v nemški literaturi in ki se ga je udeležil tudi sam Goethe. Da je za ta spor vedel, imamo sicer izpričano šele iz poznejše dobe, namreč iz njegovega ljubljanskega pisma Saviu z dne 21. marca 1828.,¹² toda iz doslej navedenega smemo sklepati, da je zasledoval tisti boj za Byrona v nemški literaturi že v času njegove aktualnosti, namreč že v Lvovu. Smemo na to sklepati tem bolj, ker je sam poročal Saviu v pismu z dne 19. septembra 1824. iz Lvova, da se je prav takrat pridno pečal tudi z novodobno nemško literaturo.¹³ V tem sporu je sodeloval razen Goetheja tudi filozofski estet Friedrich Schlegel, ki je zavračal Byronovega Caina zaradi antireligioznosti, Juana in Beppa zaradi amorarnosti in mu ni hotel pripoznati mogočnosti velikega pesnika. Goethe pa, ki je marljivo zasledoval vse Byronovo pesniško delo in njegovo človeško usodo že od 1818., je v svojem časopisu Kunst und Alterthum možato zagovarjal Byrona ne le kot pesnika, temveč tudi kot človeka.¹⁴ Ker je Čop imel v svoji zbirki nekaj snopičev omenjenega Goethejevega časopisa z njegovimi prispevki o Byronu, izmed katerih je enega pozneje poslal s svojim zgoraj že citiranim pismom z dne 21. marca 1828 Saviu, in ker se je v tem pismu povsem strinjal z Goethejevo sodbo o

¹⁰ SBL I., str. 98, 103.

¹¹ Glej op. 5.

¹² F. X. Zimmermann, c. o., Veda IV., str. 257. — Iv. Prijatelj, c. o., str. 100.

¹³ Veda IV., str. 107.

¹⁴ Prim. Petrović, c. o., str. 82 sl., kjer je navedena tozadevna literatura.

Byronu,¹⁵ je iz tega razvidno, da je nanj prav v lvovski dobi začel odločilno vplivati tudi še nemški byronizem, ki mu je nudil tudi s svojimi prevodi dovolj pomagal za že omenjena predavanja o Byronu na lvovski akademiji. Toda najbolj bogate vire do temeljitega spoznavanja Byronove poezije in njegove osebnosti sta mu še zmerom nudili angleška in francoska literatura, ki sta s tega vidika daleč prekašali prvotne italijanske spodbude.

Čopov byronski kult na poljskih tleh so torej v neposredni zvezi še zmerom povzročali subjektivni momenti, močno pa so ga tudi še stopnjevali omenjeni literarni vplivi ter aktualni oziri na poljski byronizem, ki se je prav ob tem času lepo razvijal tudi v poljski literaturi, s čimer so bila gotovo v skladu tudi njegova že zgoraj omenjena predavanja o Byronu. Zato je tudi večina byronian, ki so se ohranila v njegovi biblioteki po zapuščinskem seznamu iz l. 1835., ki ga je priobčil Avg. Žigon na žalost le v odlomkih,¹⁶ gotovo izvirala že iz njegove lvovske dobe. Med njimi je to predvsem bila pariška izdaja celokupnega Byronovega pesniškega dela v 12 zvezkih v angleškem originalu z letnico 1823./24.,¹⁷ potem pa norimberško izdanje brez letnice Childe Harolda tudi v angleščini,¹⁸ končno pa je med njimi še bilo nekaj tipične literature o Byronu, kakor Medwinovi Pogovori z Byronom v angleščini in v nemškem prevodu v stuttgartski izdaji iz l. 1824./5.¹⁹ in Gambovo Pripovedovanje o Byronovem potovanju v Grčijo v angleščini in z letnico 1825.²⁰ K njim pa še smemo povsem zanesljivo prišteti že navedeni italijanski prevod Corsaira, ki ga je hranila njegova biblioteka že pred 1823.,²¹ potem tudi že omenjeni snopič Goethejevega časopisa Kunst und Alterthum z doneskom o Byronovem Cainu,²² nadalje gotovo tudi še nekatera pomembna francoska in še druga angleška in nemška byroniana, katerih eksistenco v njegovi lvovski biblioteki nam spričuje, ko nas namreč pomanjkljivi Žigonov donesek na tem mestu povsem zapušča, vsaj njegova korespondenca z večkrat že omenjenim Saviem iz l. 1828. Med tistimi je navesti Byronovo biografijo v francoščini v 2 delih od Mme Louise Swanton Belloc v pariški izdaji 1824., potem Salvojevo knjigo o Byronu v Italiji in Grčiji tudi v francoščini z letnico 1825. in Byronova Pisma Murrayu v angleščini,²³ nadalje še Beylova (Stendhalova) Pisma Byronu v francoščini²⁴ in končno tudi še Jacobsenova Pisma o najnovejših angleških pesnikih v nemškem originalu iz l. 1820.²⁵ Ker pa njegov ohranjeni rokopisni snopič Staëliana, ki tudi izvira iz lvovske dobe, vsebuje citat Nodierove beležke o Byronu,²⁶

¹⁵ Glej op. 12.

¹⁶ Avg. Žigon, Čopova biblioteka. Slovan XIV. (Ljubljana 1916), str. 31 sl. in Slovan XV. (Ljubljana 1917), str. 88 sl.

¹⁷ Slovan XV., str. 142, št. 708.

¹⁸ Ibid., str. 88, št. 682.

¹⁹ Ibid., str. 142, št. 709. — F. X. Zimmermann, c. o., Veda IV., str. 116. — v Licejski (Univerz.) bibl. je ohranjena le nemška izdaja.

²⁰ Slovan XV., str. 88, št. 707. — V Lic. je.

²¹ Glej op. 4. — V Lic. je.

²² Glej op. 14—15 in 45.

²³ Veda IV., str. 257. — V Lic. sta le L. Sw. Belloc in Marq. de Salvo.

²⁴ Ibid., str. 254 in 258. — V Lic. ni.

²⁵ Ibid., str. 265 sl. — V Lic. ni.

²⁶ SBL, str. 103. — V Lic. v Čopovi rok. ost. je ohranjen snopič Staëliana.

je iz tega razvidno, da je v Lvovu tudi še poznal in imel v rokah Nodierov predgovor k Pichotovemu prevodu Byronovih del v francoščino iz iste dobe. In ker iz njegovega poročila Saviu z dne 1. maja 1828. nadalje še vemo, da je imel v nekaterih lvovskih knjigarnah, zlasti pa pri Milikowskem možnost čitati skoraj vse nove francoske in nemške stvari,²⁷ lahko iz tega sklepamo, da je med njimi bil omenjeni že francoski Pichotov prevod z Nodierovim predgovorom in po vsej verjetnosti tudi še nemški prevod Byronovih del od Wilhelma Rheinholda in Chr. K. Meissnera, ki je v 5 zvezkih izšel l. 1821. v Zwickau v Nemčiji. Vzlic temu pa vendar ni izključeno, da jih je utegnil imeti tudi sam v svoji biblioteki, ker jih je mogel trajno rabiti kot filološka pomagala za razlago Byrona v svojih predavanjih na Lvovski akademiji, kar seveda še ni mogoče definitivno rešiti, dokler ne bo Žigonov donesek kompletno izdan. Prav podobno temu bo tudi s slovanskimi byronjani, namreč s poljskimi in ruskimi, ki jih je gotovo tudi že v Lvovu vsaj v omenjenih knjigarnah pridno zasledoval, in če se je ohranilo v njegovi biblioteki med 17 ruskimi knjigami kar 5 Puškinovih del,²⁸ so lahko nekatera že izvirala tudi iz lvovske dobe.

Potemtakem je poznal Čop že v Lvovu vse Byronovo pesniško delo ne le v originalu, temveč tudi v že omenjenih svetovnih prevodih in je tudi imel v evidenci skoro vso pomembno svetovno literaturo o njem. Mikali pa so ga še nadalje poedini prevodi in posebno byronski pojavi v drugih literaturah, izmed slovanskih zlasti poljski in po vsej verjetnosti tudi ruski. Čeprav je v isti dobi tudi že združeval svoj študij Byrona z »dantologijo«²⁹ — in kar je še zanimivejše: prav kakor v ruski književnosti Puškin tako tudi on v zvezi s Shakespearom — je vendar še zmerom nahajal v Byronu najustreznejši in najprivlačnejši vir literarno-estetskega uživanja in subjektivnega doživljanja. V splošnem razočaranju po ljubezenski katastrofi je namreč v sebi prav z byronskim življenjskim trozvokom osamelosti, melanholije in svetožalja, na splošno izpeljanim iz Byronovega dela in tudi iz njegovega zasebnega življenja, še nadalje dovrševal svoj bridki proces poglobitve lastnega jaza, toda že povsem kvietistično, to se pravi brez ogorčene byronske upornosti. Tako se je njegov byronizem na poljskih tleh v zadnjih letih njegovega bivanja v Lvovu izkristaliziral v svojevrstno podobo krotke, čeprav z bridkim pesimizmom prepojene resignacije, ki jo je še povečalo nezadovoljstvo v službi in splošna telesna pobitost.

Izraza je dal Čop temu kmalu potem, ko se je jeseni l. 1827. iz Lvova vrnil v domovino kot humanitetni profesor na gimnaziji v Ljubljani, kjer se je v svoji osamelosti še bolj pogreznil vase. Tako je v tem smislu poročal o sebi Saviu v pismu z dne 31. januarja 1828.: »Ich glaube, meine Kraft ist gebrochen, es wird abwärts gehen — ich bin in vielen Hinsichten unglücklich. Hegen Sie also ja keine Erwartungen von mir.«³⁰ Vzlic tisti splošni resignaciji, s katero je sicer odklanjal kakršno koli misel na literarno-publicistično aktivnost, vendar ni zgubljal niti v preobilici drugega dela zanimanja za Byrona, toda to pot že s tem razločkom, da ga je

²⁷ Veda IV., str. 260 sl. — SBL I., str. 103.

²⁸ SBL I., str. 103.

²⁹ Iv. Prijatelj, c. o., str. 101.— SBL I., str. 103.

³⁰ Veda IV., str. 108 sl.

večinoma že doživljal in gledal objektivno, namreč kot njegov kritik. In v znamenju te objektivizacije se je tudi vršil ves njegov nadaljnji byronski kult v zadnji, ljubljanski dobi. Spričuje to zopet njegova korespondenca s Saviem iz l. 1828. Čeprav je v nji najbrž iz ozirov na Savievo zanimanje večinoma obravnaval zopet Danteja in sploh italijansko literaturo, starejšo in tudi sodobno, in dasi se je ob tem času tudi rad poglobljal v poljsko literaturo, ki jo je pripeljal s seboj,³¹ je v nji vendar posvečal tudi Byronu in byronizmu kar cele odstavke in je tako tudi v tem oziru postal Saviu skrben mentor. Iz tega pa sledi, da je tudi v tej dobi imel Byrona za najaktualnejšega modernega, t. j. romantičnega pesnika, ki je prav zaradi tega še zmerom vzbujal največ zanimanja in odmevov in v vseh svetovnih literaturah. Takrat je prav gotovo tudi že doumel pomen njegovega romantizma kot progresivno družbene funkcije. V svojih poročilih pa se je na žalost omejil le na posamezne, več ali manj zaokrožene ekskurze o njem, kakor mu je to pač dopuščala njegova boleсна avtokritika in v kolikor je to moglo po njegovem mnenju tudi ustrezati Savievi literarni radovednosti.

Na to kaže že začetek njegovih tozadevnih poročil. Tako je na primer že v pismu z dne 31. jan. 1828 razlagal Saviu, sicer striktno, a z razvidno načitanostjo, izgovarjavo imena Byron nekako kot Bair'n ali Bir'n, poudarjajoč obenem, da je zadnji način sprejel tudi sam pesnik.³²

V nadaljnjem pismu z dne 17. febr. istega leta pa je že podvrgl strogi, a povsem utemeljeni kritiki nemške prevajalce iz Byrona in jim je očital v skladu z nemško lahkomiselnostjo pri študiju tujih jezikov njih strašno ravnanje z njegovo poezijo. Napisal je namreč o tem sledeče: »Aber so sind jetzt die Deutschen, in gewissen Dingen leichtsinniger, als es je die Franzosen waren, nahmentlich bey dem Studium fremder Sprachen, sie glauben gleich fertig zu seyn, und übersetzen drauf los, dass man nicht weiss, ob man darüber lachen oder weinen soll. Dieses Missgeschick hat besonders den Lord Byron getroffen: seine deutschen Ubersetzer misshandeln ihn schrecklich.«³³ Ta kritika nemških prevodov Byrona je slonela na filološko-estetskih principih in je bila gotovo sad dolgoletnega primerjanja Byronove poezije v originalu in v tujih, tudi v nemških prevodih, tako da je do njenih rezultatov dospel že v prejšnjih letih, namreč že v Lvovu. V ljubljanski dobi pa je dodal tej svoji sodbi, namenjeni literarno razgledanemu tovarišu, končno, tako rekoč že publicistično obliko. V nji sicer govori o nemških prevodih v splošnem, ne omenja konkretno niti enega izmed prizadetih nemških prevajalcev, toda lahko sklepamo, da je tu imel v mislih predvsem izdajo celokupnega Byronovega dela v nemškem prevodu, ki je izšlo 1821.—1828. v 31 zvezkih pri Schuhmannu v Zwickau in ki ga je oskrbelo kar 13 prevajalcev. Ker se je tisto delo hitro razširilo ne le v Nemčiji in Avstriji, temveč tudi v Rusiji, Italiji, Belgiji itd.,³⁴ je lahko iz njega imel na razpolago vsaj pri Milikowskem v Lvovu večino prvih že omenjenih zvezkov izza l. 1821.³⁵

³¹ Veda IV., str. 113, 383.

³² Veda IV., str. 112.

³³ Ibid., str. 114 sl.

³⁴ Prim. I. M. Petrovič, c. o., str. 81.

³⁵ Glej op. 27. in nanjo se nanašajoči nadaljnji tekst.

Da je omenjena njegova kritika najbrž tudi veljala o avstro-nemških prevodih, ki so izšli na Dunaju, tako: Giaour 1820., Lara, Nevesta iz Abydosa 1825., ni izključeno, ker jih je mogel poznati povsem dobro prav tako pri Milikowskem v Lvovu ali pa s svojih študijskih obiskov Dunaja (1823. in 1825.), če jih namreč sam ni imel v knjižnici. Da pa se je prav gotovo nanašala tudi na nemški prevod angleških citatov iz Byrona v nemški izdaji Medwinovih Pogovorov (1824), spričuje sam v pismu Saviu z dne 21. marca 1828., kjer mu je o tem sporočil: »Auch die Uibersetzung des Medwin'schen Buches entstellt hin und wieder den Text, besonders sind die Verse schlecht gegeben.«³⁶

Iz vsega torej sledi, da je Čop očital nemškim prevajalcem Byrona površnost in netočnost ne le po vsebinski strani zaradi nezadostnega znanja angleščine, temveč jih je grajal tudi, da so zanemarili formo njegovih verzov, posebno da so nasiljevali njegove tercine in oktave.³⁷ Kot večč klasični filolog in romantično prefinjeni estet je gotovo imel precejšnje zahteve do prevajalcev; toda ni jih pretiraval, zlasti pri Byronu ne, ker se je sam dobro zavedal težav, ki jih prevajalcu nudi vsako njegovo delo, posebno pa njegov Juan, o katerem je v tem smislu napisal Saviu v pismu z dne 21. marca 1828., da »verliert übrigens in jeder Uibersetzung unendlich,«³⁸ s čimer je nedvomno mislil tudi italijanski nepopolni prevod, ki ga je v tem pismu in v tej zvezi prav omenjal. O prevodih, posebno iz Byrona, je po vsej verjetnosti imel visoko mnenje, ker se je z vztrajnim študijem byronizma v evropskih literaturah prepričal, da se prav z njimi več kot z originalom na široko odpirajo nova pota v idejnem in tudi v formalnem pravcu in da se prav na njih in z njimi najbolj spontano inspirira nova romantična poezija vseh evropskih narodov. Potemtakem ni bila njegova zgoraj navedena kritika nemških prevodov nikakor pretirana, bila je povsem upravičena, kar nam nadalje dokazuje še dejstvo, da se je tudi v nemškem literarnem svetu nekako ob tem času že čutila njih pomanjkljivost, ko se je namreč Dr. Adrian kmalu po njih izdaji odločil, da preskrbi nov nemški prevod vsega Byrona, ki ga je tudi izdal v Frankfurtu že 1830./1.

Kritika tistih nemških prevodov pa je v Čopu obenem razvnela novo zanimanje tudi za italijanske prevode iz Byrona, ki jih pač po svojem odhodu z Reke 1822. ni mogel več tako neposredno in sistematično zasledovati. Hotel je najbrž dognati, ali so morda italijanski prevodi boljši od nemških. Spričuje to zopet njegovo pismo Saviu z dne 17. febr. 1828., v katerem mu je v zvezi s tem tudi lepo karakteriziral Byrona kot velikega proslavitelja Benetk in sploh Italije,³⁹ saj je ta tudi njemu že od časa njegovega bivanja na Reki pomenila »klasična tla evropskega raja«, kakor je to sam priznal Saviu v pismu z dne 13. oktobra 1822.⁴⁰ Saviu je po vsej verjetnosti ustregel njegovi želji in mu poslal tozadevne informacije, med njimi gotovo tudi poročilo o že omenjenem prevodu Juana, zato je Čop v pismu z dne 7. marca 1828. želel še dobiti na ogled Leonijev prevod

³⁶ Veda IV., str. 257.

³⁷ Ibid., str. 115. — Iv. Prijatelj, c. o., str. 100.

³⁸ Veda IV., str. 257.

³⁹ Veda IV., str. 115.

⁴⁰ Ibid., str. 103 sl. — Iv. Prijatelj, c. o., str. 97 sl.

IV. speva Childe Harolda, v katerem je ta italijanski prevajalec nadomestil spencerovsko stanco originala s tako imenovanimi »versi sciolti«,⁴¹ t. j. s svobodnim verzom brez rim. Iz tega še sledi, da se je Čop hotel sam prepričati, v koliko je tisti italijanski prevod zaradi omenjene spremembe zaslužil Byronovo grajo v predgovoru k njegovemu Dantejevemu preroštvu. Na podlagi tega pa je najbrž tudi še prihajal do zaključka, da še niso bili niti italijanski prevodi iz Byrona povsem dobri in točni in da je imela tudi italijanska literatura ne le v tem oziru še marsikaj od drugod posnemati, kakor je temu dal izraza v pismu Saviu z dne 21. marca 1828.⁴²

Iz doslej obravnanega je razvidno, da je vprašanje prevodov iz Byrona nudilo Čopu tudi v Ljubljani še precej opravka in duševnega užitka in da je še bolj prihajal do prepričanja, da bo treba Byrona še znova in bolje prevajati in ga tako v čim bolj dovršeni podobi kar vsem narodom predočiti.

Med omenjenimi ekskurzi o prevodih iz Byrona je Čop v nekaterih pismih Saviu še nadalje poročal o najpomembnejših literarnih virih o njem, ki jih je sam hranil v svoji biblioteki in mu jih tudi ponujal za temeljitejši študij. Tako mu je v pismu z dne 18. febr. 1828. ponudil Medwinove Pogovore z Byronom tudi v nemškem prevodu,⁴³ ki jih je imel za zelo zanimiv in koristen vir zlasti za tistega, ki že pozna Byronova dela, njegove življenjske in pisateljske razmere. Iz citiranega pisma je nadalje še jasno, da je iz navedene Medwinove knjige tudi sam mnogo črpal in da se je z njo povsem strinjal posebno v obsodbi Byronove teorije o poeziji in njegovih estetskih nazorov in da je čutil potrebo, da Savia opozori na to obsodbo. Svoja poročila o Byronu pa je v tistem pismu še zaključil, navajajoč tozadevne spise, s posebnim poudarkom, da je tudi Fr. Schlegel vendarle popravil svojo prvotno odklonilno sodbo o Byronu in končno pripoznal mogočnost njegove poezije.⁴⁴ S tem opozorilom na že omenjeni spor za Byrona v nemški literaturi je najbrž hotel Savia še bolj prepričati o stalni aktualnosti in pomembnosti Byronovega pesniškega dela.

Po takšni informaciji se je Savio najbrž začel še bolj zanimati za zgoraj omenjene byronske probleme in je gotovo naprosil Čopa, da bi mu poleg Medwinovih Pogovorov poslal še druge vire in poročila, ki bi bili v zvezi zlasti s Schleglovo in Goethejevo kritiko Byrona. Tako si je namreč obrazložiti Čopovo pismo Saviu z dne 21. marca 1828., v katerem se Čop sklicuje na njegovo pismo z dne 11. marca istega leta in mu na podlagi njega naznanja, da mu je poslal Medwinovo knjigo in 1. snopič V. zvezka Goethejevega časopisa Kunst und Alterthum z doneskom o Byronovem Cainu, da bi si namreč s primerjanjem Goethejeve kritike v navedenem časopisu s Schleglovimi ocenami v II. zvezku Geschichte der Literatur in zlasti v pripisu k recenziji Lamartina mogel sam napraviti lastno sodbo. V citiranem pismu pa ga je o tem še nadalje informiral in mu še postregel z bogatimi detaili. Tako ga je posebno opozarjal, kako

⁴¹ Ibid., str. 253.

⁴² Veda IV, str. 259. — Prim. tudi Prijatelj, c. o., str. 101, op. 236.

⁴³ Glej op. 19.

⁴⁴ Veda IV., str. 116 sl. — Iv. Prijatelj, c. o., str. 103.

se je Goethe v svojem časopisu *Kunst und Alterthum* pogosto pečal z Byronom, kako je v njem ocenil razen Caina tudi njegovega Manfreda in kako je v njem zlasti Dona Juana proglasil za »gränzenlos-geniales Werk, menschenfeindlich bis zur herbsten Grausamkeit, menschenfreundlich in die Tiefen süssester Neigung sich versenkend«. S tem citatom iz Goetheja je gotovo hotel Saviu dokumentirati tudi svoje soglasno mnenje o genialnosti Byronovega Juana, ki je prav zaradi tega zahteval tudi od prevajalca sorazmerne kongenialnosti. Prav tako ga je z revokacijo na Goetheja nadalje še enkrat opozarjal na pomembnost Medwinovih Pogovorov, ki prav na Byronu in njegovih življenjskih konfliktnih nudijo dovolj dokazov in primerov, kako velik talent je to bil, ker je utegnil spoznati samega sebe. Pri tem pa mu je še vnovič pripomnil napačnost Byronovih nazorov glede poezije, Shakespeara itd. Končno mu je še ponudil na posodo dve francoski knjigi o Byronu: avtor prve je Mme L. Sw. Belloc, druge pa markiz de Salvo.⁴⁵ Obe sta mu pomenili zelo koristne vire za spoznanje Byrona in njegove poezije, čeprav je zlasti v Salvojevi knjigi nahajal precej plitkih mest.⁴⁶

V navedenih dveh pismih (18. II.; 21. III.) je torej Čop na kratko, a vendar izčrpno informiral Savia o najvažnejši literaturi o Byronu in mu vsaj v glavnem, posebno na Don Juanu obrazložil Goethejevo sodbo o tem velikem pesniškem geniju, s katero se je tudi on sam v skladu z Medwinovimi podatki povsem strinjal.

Zategadelj pa ga je v enem izmed naslednjih pisem hotel še natančneje seznaniti tudi s svojim nazorom o Schleglovem pojmovanju Byrona in njegovega Caina. In tako mu je v pismu z dne 1. junija 1828. po svoje karakteriziral Byrona kot neprizanesljivega svobodomiselnega bojevnika zoper čudno priderijo in hinavščino višjih angleških krogov, ki jih je doživel prav on (kakor tudi Shelley) pogosto na sebi in jih je tudi v svojih delih brezobzirno razkrinkal, kar mu je štel tudi s svojega zrelišča za veliko zaslugov. V zvezi s tem pa mu je še dostavil, da sicer noče pri Byronu zagovarjati vsega, kar je ta rekel ali v delih zapisal, da pa se vzlic temu ne strinja z mnenjem Fr. Schlegla o satanizmu v Byronovem Cainu, ker v njem ne vidi vseh tistih sataničnih stvari, ki jih nahaja v njem Schlegel, razen v tem, kar govori in dela Satan sam, kar je pač tudi po njegovem mnenju povsem naravno.⁴⁷ In prav v tem obstaja zanesljivejši dokaz, kako je v skladu z Goethejem pojmoval Byrona naravneje ko pa tisti romantiki s Schleglom na čelu, ki so v Juanu, Manfredu in zlasti v Cainu iskali vse skrivnosti demonizma in satanizma.

Končno pa je Čop Savia še informiral o Byronovih tercinah in oktavah. Že v svojih poročilih o nemških prevodih je Saviu z ogorčenjem omenil, da nemški prevajalci pogosto nasiljujejo Byrona, in mu je v tej zvezi neposredno še poročal o njegovih tercinah in oktavah.⁴⁸ Iz tega je razvidno, da je pri Byronu tiste pesniške oblike zelo čislal.⁴⁹ Zakaj jih je prav za prav pri njem toliko spoštoval, je Saviu naznačil v že citira-

⁴⁵ Glej op. 23.

⁴⁶ Veda IV., str. 256—258.

⁴⁷ Veda IV., str. 265. — Iv. Prijatelj, c. o., str. 101 in 104.

⁴⁸ Glej op. 33 in 37.

⁴⁹ Prim. Iv. Prijatelj, c. o., str. 100.

nem pismu z dne 17. febr. 1828.; v tem ga obvešča, da je Byron z največjim uspehom uporabil formo tercine v svoji skladbi Dantejevo pre-roštvo in da je bil prvi, ki je vpeljal tercine in oktave v angleško poezijo;⁵⁰ s tem je dal slutiti, da jih je Byron sprejel iz italijanske književnosti in gotovo po Dantejevem zgledu. Ta ugotovitev je bila nesporno sad njegove dantologije in njegovega byronizma in je toliko pomembnejša, da se je v tej dobi še ni zavedal nobeden izmed tedanjih Byronovih kritikov ali biografov.

Znano je, da se je Čop jeseni l. 1827. vrnil iz Lvova v Ljubljano z že »izklesano fiziognomijo«.⁵¹ Iz obravnavanega pa je še povsem jasno, da se je v nji ob tem času najznačilneje zrcalila prav byronska poteza, ki se je v ljubljanski dobi še močno učvrstila, kakor to za leto 1828. spričujejo prav obrazložena njegova poročila Saviu in kar nam pojasnjuje še nekaj momentov iz njegove korespondence s poljskimi prijatelji v istem letu 1828.

S poljsko literaturo, posebno z njeno sodobno poezijo, se je Čop precej ukvarjal že od časa svojega bivanja v Lvovu, rad pa se je vanjo poglajljal tudi po svojem povratku v Ljubljano.⁵² V tem ljubljanskem razdobju so ga o poljskih literarnih novicah informirali nekateri izmed njegovih lvovskih prijateljev, na primer Waclaw Zaleski, January Skarzyński, Ł. Cięglewicz, Mich. Scaleo itd., mnogo pa mu je v tem oziru tudi še nudil časopis *Rozmaitości*, ki ga je dobival v Ljubljano vse do l. 1834.⁵³ V poljski sodobni poeziji ga je najbolj zanimal pesnik Adam Mickiewicz, ki ga je Saviu v pismu z dne 7. marca 1828. karakteriziral, da se z njim v poljski poeziji začenja nova doba,⁵⁴ in kar je še zanimiveje, zopet ga je v tej zvezi primerjal z Byronom. Zato si je tudi najbolj želel od svojih lvovskih dopisnikov poročil o njem, vsaj v kolikor se to tiče leta 1828.

Tako ga je zgoraj omenjeni W. Zaleski informiral že v pismu z dne 5. marca 1828., da je Mickiewicz v Petrogradu izdal svojega Wallenroda, in kmalu ga je o tem tudi obveščal v pismu z dne 12. maja 1828. January Skarzyński.⁵⁵ Ko pa je še dobil od Ł. Cięglewicza in od Mich. Scalca prepise posameznih karakterističnih odlomkov iz Wallenroda, je v njem na podlagi tega takoj odkril velik Byronov vpliv ne le po zunanji obliki pesniške pripovedke, temveč tudi po koncepciji značajev, po celih odstavkih in posebno po zaključku te pesnitve, saj ga je kar dobesedno spominjal na Byronovo Parisino. Razvidno je to namreč iz njegovega pisma Skarzyńskemu z dne 1. julija 1828., kjer mu je vse to še podrobneje in z dokazi obrazložil.⁵⁶ Ker pa se je v njem še skliceval na Ujejskega poljsko izdajo Parisine in na Kułakowskega poljski prevod, ki ga je imel le za povprečnega, je iz tega razvidno, da ju je moral v

⁵⁰ Veda IV, str. 115.

⁵¹ SBL I., str. 104.

⁵² Glej op. 31.

⁵³ Stanisław Rospond, *Ślowieniec Matija Čop o Adamie Mickiewiczu. Prace Polskiego Towarzystwa dla badań Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu. Separat IV.* (Kraków 1933/34), str. 283.

⁵⁴ Veda IV., str. 254.

⁵⁵ Njuno korespondenco hrani v Čopovi liter. zapuščini Licejska (Univ.) biblioteka v Ljubljani.

⁵⁶ Tisto Čopovo pismo je v odlomku priobčil St. Rospond, c. o., str. 921 sl.

Ljubljanski dobi imeti v svoji biblioteki in da je ob tem času smotrno razširjal in poglabljal svoj byronski kult še zmerom tudi z ozirom na poljski byronizem, kar je gotovo bilo v popolnem skladu z njegovim že omenjenim študijem prevodov iz Byrona ter byronskih pojavov v posameznih svetovnih literaturah. Iz navedenega nadalje še sledi, da mu niti poljski prevodi Byrona niso veljali za povsem posrečene, čeprav jim ni očital takšnih pomanjkljivosti kakor na primer nemškim. V omenjenem pismu je podvrigel kritiki tudi Mickiewiczove heksametre v Wallenrodu, ki jih je imel do neke mere za 13 zložne aleksandrince, in se je čudil, zakaj je Mickiewicz to storil, ko je poljski jezik po njegovem mnenju sploh »antiheksametrische Sprache unter allen slavischen Sprachen« in ko bi namesto njih mogel povsem dobro uporabiti sonete.⁵⁷ In tako je Mickiewiczovega Wallenroda ocenjeval predvsem po Byronovem merilu, ker ga je proglasil za izrazito »byroniada«, kakor je to razvidno iz pisma Zaleskega njemu z dne 8. septembra 1828., v katerem se Zaleski povsem strinja s to njegovo označbo.⁵⁸

Prav tako je v skladu z njegovo oceno pojmoval Wallenroda tudi Skarzyński, ki ga mu je v svojem pismu z dne 8. novembra 1828. prav v tej zvezi označil za byronsko delo zlasti zaradi njegove »ciemności«,⁵⁹ t. j. mrkosti.

Iz vsega tega je razvidno, da je Čop s tisto svojo kritiko Mickiewicza in njegovega Wallenroda pomagal mladi poljski generaciji, da ga pravilno doume kot izrazitega novodobnega, t. j. romantičnega pesnika Byronovega tipa in Byronove veličine, kar je tem pomembnejše, ker ga je starejška poljska psevdoklasična generacija prav zaradi tega hudo napadala in obsojala.

Nov predmet svojega literarnega mentorstva, tudi v byronskem oziru, je našel Čop proti koncu l. 1828. v osebi svojega mlajšega rojaka in tovariša Fr. Prešerna, ki se je 1. septembra istega leta kot 28 letni doktor prava vrnil za stalno v Ljubljano. Takrat je Prešeren stopal v življenje še z vročim, nerazočaranim idealizmom, s prebujenim in razcvetajočim se velikim pesniškim talentom.⁶⁰ Vzlic temu pa je nesporno, da je bil že takrat byronsko orientiran, čeprav temu še ni dal izraza v svoji dotedanji pesniški praksi, v kolikor se nam je ohranila. Ko je namreč od l. 1821. študiral na Dunaju, je najbrž že tam marsikaj zvedel o Byronu, zlasti pa je bil nanj gotovo opozorjen 1824., ker je tisto leto Byronove smrti povzročilo tudi v literarnem svetu na Dunaju še večje zanimanje zanj kot velikega človeka in prav takega pesnika. To smemo sklepati toliko zanesljiveje, ker je bil prav istega leta v tesnih osebnih stikih z mladim An. Grünom, ki je takrat rad zahajal v družbo dunajskih byronistov. Nadalje pa ni le golo naključje, da se je prav takrat začel učiti tudi angleščine zaradi literarnih vrednot angleške literature in da je od tega leta izmed romantičnih pesnikov pridno bral tudi Moora in Byrona.⁶¹ S tem v skladu bo držala tudi domneva, da se je pri branju

⁵⁷ Ibid., str. 292.

⁵⁸ Ibid., str. 288.

⁵⁹ Ibid., str. 287.

⁶⁰ Iv. Prijatelj, c. o., str. 120.

⁶¹ Fr. Kidrič, Prešeren II. (Ljubljana 1938), str. LXXV. in LXXV.

Byrona v originalu posluževal že omenjenih nemških ali vsaj avstro-nemških prevodov izza l. 1821. Izključeno pa tudi ni, da je takrat tudi mogel zasledovati že omenjeni Goethejev in Schleglov spor za Byrona iz istega leta. Končno pa bi tu kazalo še opozoriti na njegovo psihološko razpoloženje, ki ga je v njem ob tem času povzročal njegov novi neuspeh v ljubezni do Zalike Dolenčeve⁶² in ki mu je najbolj ustrezalo branje Byronove poezije. Zategadelj ni nemogoče, da je že lahko bila byronska marsikatera pesmica izmed takratnih njegovih prvencev, ki se ni ohranila.⁶³ Za njegovo nadaljnje zanimanje za Byrona pa nam nudi dokaz še dejstvo, da je že v dobi svojega bivanja na Dunaju imel v svoji knjižnici londonsko izdajo Byronovega Juana iz l. 1826., ki se je tudi ohranil v njegovi zapuščini.⁶⁴ Iz tega sledi, da je tudi on prav kakor Čop in povsem v skladu z Goethejem že takrat cenil to Byronovo delo za njegov največji pesniški produkt. Poleg problema moralnosti in amoralnosti ga je v njem najbrž še najbolj zanimala Byronova satira kot pesniško sredstvo revolte. V Ljubljani pa je dobil prav v stiku s Čopom nov impulz tudi v tej smeri.

Čop ga je gotovo seznanil z že omenjenimi rezultati svoje byronologije (če namreč hočemo ta njegov teoretski byronski kult po Prijateljevem zgledu »dantologije« prav s filološkega stališča tako označiti) in mu dal na razpolago tudi že omenjena byroniana v svoji knjižnici. Nesporno ga je obenem informiral o nezadostnosti dotedanjih prevodov Byrona in v zvezi s tem še o svojem dognanju, da bo treba Byrona vnovič in bolje prevajati, in sicer tudi že v zapoznele slovanske literature, med njimi torej tudi v slovensko, ker se je to gotovo že ujemalo z njegovo slovensko prerodno ideologijo, da bi se namreč na ta način tudi slovenski jezik estetsko izobrazil za moderno posvetno poezijo.⁶⁵ Spričo tega ni izključeno, da ga je takrat tudi že inspiriral za slovenski prevod nekaterih manjših Byronovih pesniških pripovedk, kakršna je n. pr. bila Parisina, ki se je je prav pred kratkim časom spomnil pri oceni Mickiewiczzevega Wallenroda, ali pa nekaterih drobnih lirskih pesmic, kakršnih je dovolj nudila na izbiro n. pr. Byronova zbirka Hebrejskih melodij. Smemo na to sklepati še tem bolj, ker se je med njima ob tem času že porajala zamisel na slovenski almanah Čbelico⁶⁶ in ker sta se oba ta načrta kmalu ali malo pozneje v družbi ljubljanskih byronistov več ali manj tudi uresničila. Za vse to pa je bilo treba Prešerna šele pripraviti, kar se je Čopovemu mentorstvu posrečilo šele čez nekaj let. Predvsem ga je bilo treba napotiti, da bi se še temeljiteje poglobil v angleščino in se seznanil tudi z Byronovim pesniškim jezikom, kar je bilo po Čopovem očitku nemškim prevajalcem brezpogojno nujno,⁶⁷ potem ga je bilo treba pridobiti za romanske pesniške oblike, tercine, oktave in sonete ter za lirsko-epski značaj pesniške pripovedke, ki jih je prav Byron povzel iz italijanske

⁶² Ibid., str. LXXII.

⁶³ Ibid., str. LXXX.

⁶⁴ Avg. Žigon. Zapuščinski akt Prešernov. Ponat. iz poroč. gimn. v Kranju za šol. l. 1903/4 (Kranj 1904), str. 33.

⁶⁵ Fr. Kidrič, c. o., str. CXXII, CLXIII.

⁶⁶ Iv. Prijatelj, c. o., str. 120.

⁶⁷ Glej op. 33 in 37.

književnosti in jih z največjim umetniškim uspehom tudi uporabil.⁶⁸ Vse to je bilo v območju Čopovega vpliva na Prešerna, toda moralo je še priti neposredno netivo, notranji impulz, ki bi ga intimno združil z Byronom, in to je povzročila njegova vroča ljubezen do Julije v začetku 1833., ko se je namreč resno lotil prevoda že zgoraj s poudarkom omenjene Byronove Parisine, ki že bolj na epski način obravnava problem vroče in požrtvovalne ženske ljubezni, njene zvestobe in zakonske tragedije, s čimer pa mu je nudila povsem blizko snov, sorodno z njegovimi subjektivnimi doživetji.

Medtem pa je Čop skoraj istočasno kakor na Prešerna vplival s svojim kultom Byrona tudi na nemško-slovenski krog ljubljanskega časopisa *Illyrisches Blatt*. Ta list je od januarja 1827. urejeval »zaveden Čeh iz Olomuca« F. Ks. Heinrich⁶⁹ in prav za njegove redakcije se je v njem istega leta v št. 31., str. 121 sl., pojavil prvi donesek o Byronu pod naslovom *Lord Byrons letzte Liebe*. Prihodnjega leta 1828. pa je v njem v št. 21., str. 81 sl., Jos. Hein. Altrist v svojem članku o vampirizmu zopet omenil Byrona v tej zvezi. Kakor se vidi, je redakcija tega lista netila zanimanje za Byrona predvsem z anekdotami iz njegovega življenja, kar spričuje tudi še Donesek *Die seltsame Meeresfahrt* v letniku 1829., št. 46., str. 182 sl. Šele istega leta 1829. je *Illyr. Blatt* začel seznanjati tudi z njegovo poezijo v nemških prevodih. Iz navedenega torej sledi, da se je val svetovnega byronskega kulta pojavil tudi v omenjenem ljubljanskem nemško-slovenskem krogu skoraj istočasno s Čopovim povratkom iz Lvova v domovino, in ni dvoma, da se je vanj širil iz nemške literature, kar vse seveda ni moglo uiti Čopovi pozornosti. V neposredni stik z omenjeno družbo *Illyr. Blatta* Čop takrat še ni stopil. To se je po vsej verjetnosti zgodilo šele po Prešernovem prihodu v Ljubljano, torej proti koncu leta 1828. ali pa v začetku leta 1829. Ker je bil že omenjeni redaktor *Illyr. Blatta* F. Ks. Heinrich nekdanji Prešernov profesor na ljubljanski gimnaziji⁷⁰ in ker je v njegovem listu l. 1827. Prešeren tudi priobčil svojo pesmico *Dekelcam*, je bil z njim Prešeren v prijateljskih stikih prav gotovo tudi po svojem povratku v Ljubljano po 1. septembru 1828. In prav po Prešernovem posredovanju je tudi Čop najbrž šele prišel v stik s krogom *Illyr. Blatta* ali vsaj z njegovim novim pesniškim sotrudnikom Jos. Em. Hilscherjem, ki je prav tako pod Byronovim vplivom takrat že dozoreval v pomembnega nemškega pesnika.⁷¹

Vse kaže, da se je pehotni podčastnik Hilscher začel za Byrona zanimati že 1827., ko je bil namreč nanj opozorjen z že navedenim doneskom v *Illyr. Blatt*u, in to tem bolj, ker se je že v prejšnjih letih pod vodstvom svojega zagonetnega poklicnega tovariša Fried. Dahla seznanil z angleščino in tudi z angleško literaturo. V stiku s Čopom na prelomu l. 1828. in 1829. ali pa tudi indirektno, n. pr. po Prešerenovem že omenjenem znancu prof. Heinrichu, ki je bil kot Moravan njegov ožji rojak (Hilscher je bil iz Litoměřic), je gotovo tudi zvedel za Čopovo sodbo o nemških prevodih Byrona ter za njegovo prepričanje o potrebi novih, boljših pre-

⁶⁸ Glej op. 50.

⁶⁹ Fr. Kidrič, c. o., str. XXXII.

⁷⁰ *Ibid.*, str. XXXII.

⁷¹ *Ibid.*, str. CXIX, CL in CLII.

vodov. In tako se je prav v skladu s Čopovimi intencijami in v interesu Illyr. Blatta lotil l. 1829. prevajanja drobne Byronove lirike, ki jo je istega leta priobčeval v omenjenem listu. Njegovi prevodi so bili večinoma le bolj ali manj posrečene parafraze in niti v izbiri niso kazali srečne roke, tako da še niso mogli zadovoljiti Čopa. Tako si je namreč obrazložiti daljšo Hilscherjevo pavzo in njegov molk v letnikih Illyr. Blata 1830. do 1831. Čop ga je najbrž skušal prav tako kakor ob tem času Prešerna napotiti, da bi se iz istih razlogov še temeljiteje poglobil v angleščino in v Byronov pesniški jezik in da bi upošteval že pri Prešernu omenjene romanske oblike. Iz ozirov na težkoče z lokalno cenzurno prakso pa mu je najbrž tudi priporočil v tej zvezi že navedene Byronove Hebrejske melodije. Medtem pa je 1830.—31. v Frankfurtu izšel že na svojem mestu tudi ocenjeni Adrianov nemški prevod vsega Byrona, ki ga od tega časa hrani ljubljanska Licejska (Univ.) knjižnica in ki ga je Čop — takrat že njen bibliotekar — gotovo tudi priporočil kot koristno pomagalo ne le njemu, temveč tudi Prešernu.

Hilscherja je l. 1828. zadela prav podobna ljubezenska katastrofa kakor pred leti Čopa in malo pozneje Prešerna in njegova srčna rana neuslišane ljubezni ga je prav tako intimno združila z Byronom. Poprijel se je torej strastno Byrona, to pot njegovih Hebrejskih melodij in je njih prevod izdal pod naslovom Byron's Hebräische Gesänge na svoje stroške⁷² pri Blazniku v Ljubljani 1833., ko ga je sproti še opremil z angleškim tekstom. S tem mu je dodal neke vrste filološko obeležje, kar je mogoče pripisati prav Čopovemu teoretskemu kultu Byrona, da bi namreč Hilscherjeva knjižica prevodov iz njega obenem tudi služila kot pomagalo ali priročnik tistim, ki se hočejo poglobiti v Byronovo izvirno poezijo. Ta njegov prevod je od tega časa hranila tudi že omenjena Čopova privatna biblioteka.⁷³ Skoraj istočasno s Prešernom pa se je lotil tudi Hilscher prevajanja Byronove Parisine, kar si je gotovo tudi obrazložiti iz Čop-Prešernove literarne in duševne atmosfere.

Čeprav Byronove Parisine danes v umetniškem oziru nimamo za njegovo najbolj uspelo pesniško pripovedko, se vendar s pesniškega gledišča še zmerom lahko strinjamo s sodbo, ki jo je o nji spregovorila Mme L. Sw. Belloc v že navedeni knjigi o Byronu, katero je tudi Čop imel v svoji biblioteki, da je namreč napisana s krvjo in v okviru prekrasnih slik in da je zlasti njen začetek poln melodije in dražesti; da je v nji nadalje izražena silna moč trpljenja iz ljubezni in da vpliva kot nekaka melodrama iz Shakespearovih tragedij.⁷⁴ Ni torej spora, da je Parisina povsem govorila iz srca in v srce ne le obema ljubezenskima brodolomcema, Hilscherju in tudi še Čopu, ki jo je razen tega zelo čislal še zaradi omenjenih aluzij na Shakespeara in zaradi njenega bolj epskega stila, ki je tudi godil njegovemu bolj antičnemu pojmovanju epa, temveč da je njen prevod spomladi l. 1833. pomenil tudi Prešernu neke vrste ljubezensko izpoved.

⁷² Lud. Aug. Frankl, Joseph Emanuel Hilscher's Dichtungen (Pesth 1840), str. 15.

⁷³ Slovan XV., str. 88., št. 704. — V Lic. je.

⁷⁴ L. Sw. Belloc, Lord Byron (Paris 1824), kap. VIII., str. 165.

Kdaj je Prešeren začel Parisino prevajati, točno ne vemo, toda resno se je lotil njenega prevoda prav pod elementarnim izbruhom vroče, a vendar malo obetajoče ljubezni do Julije Primčeve, torej spomladi 1833., kakor to jasno spričuje tudi njegovo pismo Čehu Fr. Lad. Čelakovskemu z dne 29. aprila istega leta.⁷⁵ Ker pa ob tem času Prešeren še ni imel razen Juana nobenega drugega Byronovega dela v svoji knjižnici, mu je gotovo dal na razpolago angleški tekst Parisine sam Čop, saj je že od lvovske dobe hranil v svoji biblioteki že omenjeno pariško izdajo zbranega Byronovega dela v angleščini z letnico 1823.—24.⁷⁶ in imel v nji od l. 1828. tudi še poljsko Ujejskega izdajo Parisine v angleščini ter njen poljski prevod Kulakowskega.⁷⁷ Ob tej priliki pa mu je nedvomno tudi priporočil kot filološko pomagalo v ljubljanski Licejki se takrat že nahajajočo Adrianovo frankfurtsko izdajo nemških prevodov iz Byrona 1830.—31., v kateri je Parisino prevel grof Paul Haugwitz (IV., 97 sl.). Iz zgoraj citiranega pisma Čelakovskemu se nadalje še vidi, da se Prešernu s prevodom Parisine prav nič ni mudilo, ker je dobro slutil, da mu bo cenzura zaradi njene vsebine delala pri tisku ovire. Sicer pa mu je prevod sam s svojo vsebino gotovo nudil dovolj notranjega užitka v njegovi ljubezni do večne neveste Julije. Zato ni izključeno, da se je z njim ukvarjal dalj časa, po vsej verjetnosti tudi še 1834., ko je medtem Čop najbrž zaradi njega dopolnil svojo privatno biblioteko z novo, namreč s frankfurtsko izdajo vsega Byrona v angleščini z letnico 1832.—34.,⁷⁸ ki se je tudi ohranila v njegovi biblioteki.⁷⁹ Prešeren pa vzlic temu svojega prevoda ni končal, prenehavši s 13. kitico, s katero se v Parizini prav za prav konča lepa doba ljubezenske sreče obeh zaljubljenih bitij. Ta njegov fragment je ostal v rokopisu vse do najnovejše dobe, ko ga je namreč prvič priobčil Koledar 1852.

Istočasno ali malo pozneje je v Ljubljani začel prevajati Parisino v nemščino tudi Hilscher, ki pa je svoj prevod povsem končal. Toda tudi njegov prevod se ni pojavil v tisku v Ljubljani, temveč je tudi ta ostal dalj časa v rokopisu v njegovi literarni zupuščini, s katero ga je izdal šele Lud. Aug. Frankl v Pešti 1840.⁸⁰ Da je pozneje, tudi še v Italiji prevajal italijanskega byronista Foscola in francoskega Lamartina, je gotovo posledica Čopovega mentorstva iz ljubljanske dobe, ker sta oba navedena pesnika bila Čopu draga prav v zvezi z Byronom, kakor je to bilo že na svojem mestu obrazloženo.

Analiza obeh navedenih prevodov Parisine, slovenskega Prešernovega in nemškega Hilscherjevega, ki nam obenem nudita lep dokaz o sožitju slovensko-nemškega byronizma v Ljubljani pred sto leti, nam jasno kaže, da sta se oba njena prevajalca v glavnem ravnala prav po že omenjenih Čopovih intencijah in navodilih, dasi v umetniškem oziru Prešernov prevod daleč prekaša Hilscherjevega. Ni dvoma, da se je vpliv Čopovega mentorstva v praksi najbolj uveljavil prav v tistem prevodu

⁷⁵ Fr. Kidrič, Prešeren I. (Ljubljana 1936), str. 297 in 380.

⁷⁶ Glej op. 17.

⁷⁷ Glej op. 56 in nadaljnji tekst, ki se na njo nanaša.

⁷⁸ Fr. Kidrič, Prešeren II., str. CCXCVIII.

⁷⁹ Slovan XV., str. 88., št. 703. — V Lic. je.

⁸⁰ Lud. Aug. Frankl, Joseph Em. Hilscher's Dichtungen (Pesth 1840), str. 287 sl.

Parisine, ki jo je Prešeren v njegovem duhu kar poslovenil v tonu in dikciji. V tem načinu prilagoditve ga je mogoče izmed slovanskih byronistov primerjati le z ruskim Puškinom ali s češkim tovarišem Mácho.

Prav spomladi istega leta 1833. je Čop obogatil svojo privatno biblioteko z nadaljnjimi deli Puškina in Žukovskega.⁸¹ Za kakšna dela tu gre, se ne da do sedaj dognati, dokler namreč ne bo že večkrat omenjeni Zigonov donesek o Čopovi biblioteki v celoti izdan. Ker pa si je Čop preskrbel Puškina in Žukovskega, ki oba spadata med časovno prve ruske byroniste, prav v dobi, ko se je Prešeren ukvarjal s prevodom Byronove Parisine, lahko po tem sklepamo, da je vse to moralo biti v nekakšni zvezi. In na podlagi tega ne bo odveč domneva, da je bil to namreč nasledek njihovih medsebojnih pogovorov o Byronu in o byronskih pojavih ali prilagoditvah v svetovnih in zlasti v slovanskih literaturah. Posebno Puškina aplikacija Byrona je Čopa gotovo mikala, kakor ga je malo prej v tem oziru že zanimal Poljak Mickiewicz, in to tem bolj, ker se je ob tem času tudi že v srbski književnosti, n. pr. v Serbskih letopisih 1828. in 1830., Puškin prav v zvezi z Byronom že omenjal.⁸² Pri Žukovskem pa ga je mogel zanimati njegov rusificirani prevod Byronovega Chillonskega jetnika. Iz tega nadalje sledi, da je Čop pri svojem mentorstvu s Prešernom in ob njegovem prevodu Parisine dospel do obravnave tudi ruskega byronyzma, ki ga je začel zasledovati najbrž že v Lvovu, in da se je v zadnjih letih tudi že dokopal od svetovnega byronizma do njegovih pojavov v glavnih slovanskih literaturah. Tako je ostal zvest vse do svoje prezgodnje smrti 1835. svojemu ljubljenu Byronu in njegovemu kultu, ki ga je tudi z vso vnemo in na vse mu dostopne strani sistematično širil.

Čop ni bil ne po duševnem ne po telesnem ustroju byronski tip. Bil je častilec, teoretik in kritik njegove Muze. Vživljal se je vanj, doživljal ga je in ga tudi objektivno presojal. Povsem v soglasju z evropskim kontinentalnim mnenjem ga je tudi on uvrstil v center splošne pozornosti, ker mu je za razvoj moderne, t. j. romantične poezije pomenil isto, kar za prozo Scott. Z marljivim in vztrajnim študijem njegovega pesniškega dela in njegovega zasebnega življenja je v njem povsem v skladu z Goethejem, Medwinom in Mme Belloc takoj spoznal velikega pesnika, predvsem pa lirika, in obenem prav tako velikega, čeprav nesrečnega človeka. Njegov stik z Byronovo poezijo je bil direkten, to se pravi v originalu; svoja doživetja iz njega pa si je še s prevodi in z bogato literaturo o njem overoval in po svoje korigiral. Na koncu svojega življenja je imel v evidenci skoro vse, kar se je dalo dognati o njegovi poeziji, o njegovi osebnosti, o njegovem vplivu in kultu v vseh evropskih literaturah. Precej zgodaj so Čopa mikali prevodi iz njega ter vplivi, kult, sorodnosti, odnosi, analogije, prilagoditve itd., skratka vse, kar označujemo s terminom byronizem, in to ne le v svetovnih, temveč tudi v slovanskih literaturah. Velik pomen je pripisoval njegovi poeziji ne le v originalu, temveč tudi v dobrih prevodih zlasti v zapoznelih slovanskih literaturah, predvsem pa v domači slovenski, ker se je že povsem zavedal, da se z njo v njih krčijo pota in ustvarjajo pogoji za vznik in

⁸¹ Fr. Kidrič, Prešeren II., str. CCCV.

⁸² I. M. Petrović, c. o., str. 132 sl.

razcvet nove, t. j. posvetne poezije ne le v idejnem in formalnem, temveč tudi v jezikovnem oziru, kar mu je še nadalje pomenilo njih evropeizacijo v najboljšem pomenu te besede. S teh vidikov mu je torej pomenil Byron najaktualnejšega pesnika svoje dobe, posebno pa za slovanske literature, ki bi jim postal kažipot tako v pesniškem kakor zlasti v svobodomiselnem, reformno družabnem in v nacionalnem stremljenju in prizadevanju. Prav v tem pravcu pa se mu je tudi zdel predvsem njegov Don Juan njegovo najbolj aktualno pesniško delo, ki mu je potemtakem pomenilo genialno izpoved otroka svoje dobe. V njegovi satiri pa je videl najuspešnejše sredstvo revolte. Za veliko zaslugo mu je štel upor zoper družabno konvencionalnost in vsakovrstno hinavščino, tudi v vsakem pogledu. V zvezi z njegovim uporom je tudi doumel pomen njegovega svobodoljubja za nacionalni razvoj zlasti kulturno in politično nesvobodnih malih slovanskih narodov. Vse to je Čopa upravičevalo, da je videl v njem največjega sodobnega pesniškega glasnika progresivne romantike in obenem tudi revolucionarnega prvoboritelja, torej modernega Titana, v boju za boljšega in lepšega človeka, za boljše življenje, za osebno in občečloveško srečo ter ljubezen. Posebno je pri Byronu še čislal helenofilstvo, kar je povsem ustrezalo njegovemu antičnemu nagnjenju in staroklasični erudiciji, prav tako je pri njem čislal oboževanje Italije, ki je tudi njemu pomenila klasična tla ter evropski raj.

Ker je Čop Byrona subjektivno močno doživljal zlasti v reški in Lvovski dobi, so se v njem skoro vsi problemi Byronove poezije spremenjali v resnična doživetja, ki jih je pač takoj ali pozneje še s svojimi lastnimi življenjskimi skušnjami in s splošnim spoznanjem resničnega sveta po svoje popravil in transponiral večinoma v nižje lege plebejca. To se opaža ne le v njegovi ljubezni, temveč zlasti v njegovi duševni emigraciji (v nasprotju z Byronovim begom v tujino je emigriral v svojo notranjost), v njegovi krotki, a vendar pesimistični resignaciji, v njegovem prav tako krotkem družabnem in svobodomiselnem uporu, v njegovem bolj filološko pojmovanem titanizmu in končno tudi v njegovem bolj turističnem in literarnem hrepenenju po Italiji in sploh po tujem svetu.

Tako je povsem naravno dospel do objektivnega, t. j. kritičnega obravnavanja Byronove poezije in presojanja njegove umetniške in človeške osebnosti. Bistro je namreč v njem tudi razpoznal razdvojenost v njegovem življenjskem temperamentu, povzročeno po mešani krvi; iz teh vzrokov si je tudi znal pravilneje, t. j. bolj psihološko, obrazložiti vsaj nekatere ekstremnosti in konflikte med njegovimi razumskimi in čustvenimi nazori in skloni, in to ne le v življenju, temveč tudi v njegovi poeziji. Dobro je tudi iz literarnih virov o njem vedel, da je prav s tistimi svojimi razumskimi in čustvenimi kontrasti in ekstremi v zasebnem življenju, ki so včasih napravili vtis poze ali puhle fraze, pogosto sam zakrivil, da se je o njem v svetu širilo mnogo sodb, ki so motile pravilno pojmovanje tudi njegove poezije. Zato se je trudil, da bi jih pravilno ločil ali izključil pri ocenjevanju. Zategadelj je tudi informiral n. pr. Savia, da se v vsem ne strinja z Byronom, kar je on sam privatno rekel ali v poeziji izrazil. Iz tega sledi, da ga je presojal bolj naravno, bolj človeško, čeprav ne povsem byronsko ali romantično. V tem se je strinjal z Goethejem, ki je sicer Byrona psihološko zagovarjal kot nesrečnega človeka, ušlo pa mu

je, da niti Goethe s tem ni hotel pri njem nikakor zanikati njegovih, povsem mu lastnih in nad vse romantičnih konfliktov, kontrastov, ekstremov, paradoksov, nesoglasij itd., ker ga je imel za tipičnega romantika tudi v zasebnem življenju, po katerega modelu si je tudi oblikoval svojo poezijo, junake in junakinje z vsemi zunanji in notranji atributi. Zato povsem točno ni razumel niti Fr. Schlegla, ki je sicer obsojal Byronova junaka Juana in Beppa zaradi amoralnosti in Caina zaradi antireligioznosti, ki pa mu je končno vendar pripoznal mogočnost njegove poezije, in to zopet zaradi že omenjenih, tipično byronskih, ekstremno romantičnih atributov, ki so se mu v svojem byronskem bistvu povsem logično razodevali kot titanski, demonični, satanični. Pomanjkanje smisla za tiste byronske lastnosti je pri Čopu izviralo predvsem iz njegovih duševnih in telesnih dispozicij, deloma pa tudi iz njegove preveč na antiki temelječe erudicije. Iz istih razlogov si je tudi obrazložiti Čopovo odklanjanje Byronove ekstremno romantične teorije o poeziji, o njenem titanskem poslanstvu ter njegovih estetskih nazorov, kar je Čop karakteriziral Saviu v že citiranem pismu z dne 18. febr. 1828. prav z Medwinovimi besedami »wie herzlich wenig oder vielmehr gar nichts Lord Byron von der Poesie verstanden hat«. ⁸³ Tudi v tem oziru se je pokazal prav tako kakor Medwin in tudi Goethe bolj klasika kot pa romantika.

Čop je v Byronovem pesniškem delu nahajal največ revolucionarnosti, t. j. originalnosti prav v njegovi idejni vsebini, medtem ko je v njem v formalnem oziru odkril polno staroitalijanskih odvisnosti in tradicij (pesniška, t. j. lirsko-epska pripovedka, sonet, tercina, oktava itd.), ki jih je le po svoje izoblikoval, jim s svojo neposredno umetnostjo in z mogočno pesniško besedo pripomogel do splošne veljave. V tem faktu, da je po tej strani določil meje Byronove originalnosti, je prekosil svoje vrstnike in je še danes avtoriteta.

Svoja doživetja, razmotrivanja, dognanja in sodbe o Byronu in tudi o byronizmu, tujem in svojem, je obravnaval privatno, intimno, tako rekoč in margine svoje nepopisane knjige, brez ambicije za objavljanje, ker ni bil prežet s tvorno silo, da bi jih sistematično uvrstil in esejistično ali znanstveno obdelal. Zato jih je treba tudi tako ocenjevati. Na vsak način pa nam še danes nudijo dokaz, da se je v svoji byronologiji pokazal svetovnega, zahodnoevropskega strokovnjaka, ki je svoje vrstnike v tej stroki še prekašal s svojim razgledom po byronizmu v mladih slovanskih literaturah. Največja njegova zasluga pa tiči v tem, da je bil prvi med južnimi Slovani, ki je z nenavadno vneto širil tudi na domačih tleh kult Byrona ter z razlago njegove poezije skupno s Prešernom krčil pot novi posvetni poeziji tudi v zapozneli slovenski literaturi. Čitati Byrona, razlagati ga in širiti zanj zanimanje, dasi privatno, je pomenilo v Čopovi dobi že revolucionarno početje, tega so se zavedali ob tem času tudi že nepesniki, in prav v tem znamenju se krije pomen njegovega naprednega, čeprav nenapisanega dela. Zato moramo povsem v soglasju s Prijateljem le obžalovati, da Čop ni imel več toliko tvorne moči, da bi bil v tisku za javnost obdelal svoje bogato znanje o tem največjem liriku in uporniku svoje mrke dobe.

⁸³ Glej op. 44.

Dr. Nikolaj Preobraženski

Slovenski Zbogar pri Puškinu in Lermontovu

I

Roman Ch. Nodiera »Jean Sbogar« zavzema častno mesto med literarnimi spomini na nekdanjo francosko Ilirijo. Njegova zasnova se nanaša na zatiranje rokovnjaške nadloge, ki je bila v zvezi s takratnimi številnimi vojnimi ubežniki in ljudsko obubožanostjo. Prvemu generalnemu guvernerju, priljubljenemu maršalu Marmontu, se je kmalu posrečilo pomiriti kmete, ki so bežali v gozdove pred »jakobinskimi brezbožniki«; brž ko je zavladal red, so pričeli zapuščati razbojnike in so se lotili obdelovanja zemlje. A istočasno so slej ko prej nastopali orožniški kazenski oddelki. L. 1810. so obesili v treh tednih 70 morilcev in vlomilcev. Ti zločinci so dolge mesece viseli na vešalih v strah preostalim tolпам in njih potuhnjenim pomagačem.¹

Ljubljanski »Télégraphe officiel«, čigar urednik je bil Nodier, je razglasil dne 20. januarja 1813. obsodbo petorice razbojnikov, od katerih sta se dva pisala Zbogar. Od tod najbrž junakov priimek.² Članski imeniki v koledarjih Družbe sv. Cirila in Metoda, ki mi jih je ljubeznivo preskrbel univ. asistent Z. Bizjak, kažejo Zbogarje samo na Goriškem. Vsekakor nima to deblo ničesar skupnega s Pleteršnikovim zastarelim glagolom: z bogati — versöhnen, oz. z bogati se s kom — sporazumeti se, spraviti se. Kakor sta mi prijazno pojasnila gg. univ. prof. R. Nahtigal in F. Ramovš, bo najbrž furlanskega izvora. Med nekdanjimi ilirskimi rokovnjači je moralo biti dosti Primorcev in celo Italijanov iz krajev pod francosko oblastjo.³ Izmed obeh dokaj nepopolnih slovenskih prevodov romana je ohranil starejši J. Kržišnika (Ivan Sbogar, Ljubljana 1886.) v naslovu oblike francoskega izvirnika, medtem ko se imenuje drugi, novejši »Janez Zbogar« (Zgodovinski roman. Poslovenil Fr. Robar. Gorica, »Sigma« 1932). Le-ta pravopis ustreza sedanji rabi. Ko sem marca leta 1937. predaval v Novem mestu, sem srečal dva goriška begunca Zbogarja iz Kanala in Banjščice, a nista bila sorodnika.

Dokaj fantastična, po označbi prof. I. Prijatelja,⁴ vsebina romana po takratni navadi malo upošteva zgodovinsko resnico. Slovenski Zbogar pač ni mogel biti tako zveden v filozofiji ali politiki kakor Nodier, ki zatrjuje, da je natančno (avec une scrupuleuse littéralité) zapisal junakove krivoverske (fort hétérodoxes) nazore. Jedro romana tvori žalostna zgodba nesrečne Francozinje Antonije Montlyon, ki se zaljubi v sijajnega Lotharia,

¹ Romans de Charles Nodier. Jean Sbogar. Paris, Charpentier 1910. Préliminaires in Dr. Josip Mal, Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba.

² Jean Sbogar, Préliminaires, 85.

³ Dr. J. Mal, o. c. 102.

⁴ Jevgenij Onjegin, 194.

oboževanega dobrotnika beneških revežev. Antonija naposled zblazni na Devinskem gradu in umre, ker se po naključju prepriča, da je njen Lothario v resnici pošastni Zbogar, »strah Trsta in Istre«. Le-ta v Splitu rojeni skrivnostni Zbogar je potomec albanskih princev. Ker se je bil udeležil srbske vstaje in izgubil premoženje, je nekaj časa zaman poskušal pobegniti pred evropsko lažikulturo in samotaril v balkanskih divjih planinah (aux montagnes Clémentines, XII. poglavje). Nato je prišel v turško ujetništvo, od tod pobegnil in zavrnil ponudeni mu prestol valaškega Gospodarja (IV. pogl.), da bi se maščeval nad trinogi kot glavar »Bratovščine obče blaginje« (Chef des Frères du bien commun. III. pogl.). Skriva se zdaj pod masko armenskega popotnega meniha, zdaj zopet beneškega patricija in praznoverna govorica zatrjuje, da obvlada skrivnost neminljive mladosti (VI. pogl.). Kot sovražnik nasilnega javnega reda in sebičnega mestnega življenja pomeni močno idealizirani Zbogar samo izraz pisateljevega svobodoljubnega protesta. V nasprotju z drugimi manj idejnimi romantičnimi razbojniki je Zbogar najbližji Karlu Mooru. M. Francis Wey ugotavlja v življenjepisu »La vie de Charles Nodier« (1844): »Madame de Staël popularisa moins que Nodier le goût de Bürger et de Schiller.«⁵ Kot legitimist in krščanski romantik je bil Nodier Napoleonov nasprotnik in je sovražil racionalizem. Postavil je na čelo svojega romana motto iz »Hoje za Kristusom« in zaključil Zbogarjev dnevnik v XIII. poglavju z molitvijo: »Vsemogočni Bog, usmili se me!« Med posameznimi izreki, ki tvorijo vsebino Zbogarjeve »v rusko usnje vezane beležnice«, je vredno omeniti le-te: »L'égalité... ne se trouve réellement que dans deux états de l'homme, l'esclavage et la mort (188). — La liberté... est dans la main de tous les forts et dans la bourse de tous les riches (192). — Si j'avois le pacte social à ma disposition, je n'y changerois rien; je le déchirerois (189).⁶ — L'homme naturel n'est pas plus malfaisant qu'une autre brute. L'homme civilisé fait horreur ou pitié (188). — (Les) droits de l'homme ne soient que des mots mystiques interprétés par des avocats. Pourquoi ne parle-t-on jamais à l'homme du premier des droits de l'homme, de son droit à une part de terre déterminée dans la proportion de l'individu au territoire? (186).«

Spričo teh izvajanj smo vsekakor upravičeni poudarjati pomen Nodierove »historične povesti« med tistimi »romani in inozemskimi časopisi, ki jih je hlastno požiral mladi Puškin.«⁷ Četudi nismo posebno poučeni, kako in kaj je čital Puškin, je nedvomno, da si je zapomnil slovenskega junaka. Prvi dokaz nudi v »Onjeginu« (III. pogl., XII. kitica) navedeni seznam po Tatjani prebranih knjig. Prof. I. Prijatelj je ohranil v svojem prevodu Puškinov stik in njemu na ljubo francosko obliko junakovega imena: »Vnema ji srce Korsar — in pa skrivnostni Jean Sbogar«. Prof. P. Bicilli domneva, da »je navedel Puškin ‚Sbogarja‘ slučajno in prav zavoljo stika. Iz tega razloga ugovarja P. B. Struvu, ki meni, da je postalo Nodierovo

⁵ Jean Sbogar, 93.

⁶ Nodier je spoštoval Rousseaujevo osebnost, a je odklanjal njegovo filozofijo. (Prof. I. Prijatelj, Duševni profili slovenskih preporoditeljev, 65.)

⁷ Prim. Mickiewiczovo »Biografsko in literarno poročilo o Puškinu« v pariškem Le Globe od 25. maja 1837. pri Veresajevu, Puškin v žizni, II, 138. (Mokva, Nedra 1920.)

delo predloga za prvi Puškinov historični roman „Dubrovskij“:⁸ »Gozdovi takratnega leposlovja so gomazeli od prikupnih razbojnikov. Ali naj pomeni to, da ni čital Puškin drugih spisov te vrste?«⁹

Dodati je treba, da je mimogrede omenjen Zbogar še v Belkinovi povesti »Baryšnja-krestjanka«,¹⁰ kjer tako kličejo Aleksejevega lovskega psa. (Prim. prvo srečanje Alekseja z Lizo: »Liza se je prestrašila in zakričala. V istem trenutku je zadonel glas: Tout, beau, Sbogar, ici... in mlad lovec se je prikazal izza grmovja« — in njun drugi sestanek prihodnji dan: »Ne da bi zapravljaj čas z nabijanjem puške, je odkorakal na prosto z zvestim Sbogarjem vred«). Torej naletimo na Nodiera pri Puškiniu leta 1824. (Onjegin III. pogl.), leta 1830. (Baryšnja-krestjanka) in naposled leta 1835. (v predgovoru k »Pesmim Zahodnih Slovanov«, kjer je omenjen v uvodnem pismu Prospera Méricéja). Zato smemo sklepati, da se je najbrž spominjal Puškin »Zbogarja« tudi, ko je pisal »Dubrovskega«. (Roman je bil zaključen 1832, a je ostal neopiljen in izšel 1841. v X. zvezku njegovih posmrtnih Zbranih spisov.) Če bi slednjič upoštevali tudi morebitno slučajnost navedenih odmevov, ostane izven sumnje povezanost literarnega uspeha Nodierovega romana z Napoleonovim kultom, ki je toliko vplival na Puškina. »Jean Sbogar« je prvič izšel brez označbe avtorja v Parizu leta 1818. Francoski bralci bi se manj zanimali za knjigo o izgubljeni in oddaljeni Iliriji, če ne bi vedeli, da jo je čital in pohvalno omenil jetnik na Sv. Heleni.¹¹ Varšavski historik Aszkenazi je pred leti objavil med »Napoleonovimi rokopisi na Poljskem« tudi njegovo na pol avtobiografsko ljubezensko povest Clisson et Eugénie iz leta 1795. Zdaj vemo, da je kot 25 letni mladenič Napoleon sam gojil »Zbogarjevi« blizko burno romantiko.¹²

II

Lermontov je zaključil francosko pismo Marji Aleksandrovni Lopuhini z dne 15. februarja 1838. z besedami: »Pour la conclusion de ma lettre je vous envoie une pièce de vers, que j'ai trouvée par hasard — dans mes paperasses de voyage et qui m'a plu assez, vu que j'ai oublié, — mais cela ne prouve rien du tout.« Sledi rusko besedilo »Molitvy stranika« (Ja, Materj Božija, nyne s molitvoju itd.)¹³ Za pesnikovo zapeto

⁸ »Dubravskega« je »svobodno prevel« še Jurčič v »Slov. narodu« 1870.

⁹ P. Bicilli, Iz zametok k Puškiniu. (»Zveno«, Paris 1928., št. 1.)

¹⁰ V slovenščino je bila ta povest trikrat prevedena: F. Štiftar, Gospica — kmetica v »Slov. narodu« 1875., J. Pintar, Bojarska hči kot kmetsko dekle v »Slovenskem narodu« 1883. (gl. Prof. I. Prijatelj, Puškin v slovenskih prevodih. ZMS III, 1901., na str. 72.) in Akulina. Ruski spisal A. S. Puškin. Prevel R. R. (Slovenski kmečki koledar. Narodna založba v Celju. Krško 1910. Gl. oddelek Za zabavo na str. 86—104.) Tudi ta zadnji prevod ni boljši od obeh prejšnjih, ki ju je ocenil prof. I. Prijatelj. Ponavlja njune napake in jim dodaja še nove. Prim. čudna izraza: »naroden kurtuk« in »suknjen spirtuk« za obleko Berestova-očeta.

¹¹ Jean Sbogar, Préliminaires, 81.

¹² Emile Dard, Napoleon — romancier. (Revue de deux Mondes od 15. novembra 1939.)

¹³ Gl. str. 232. Polnago sobranija sočinenij M. J. Lermontova. Tom. IV. Pod redakcijem prof. D. I. Abramoviča. (Akademičeskaja biblioteka russkih pisatelej. Izdaniye Akademiji nauk, Petrograd 1911.) in Petruškov prevod »Molitve« v Ruski antologiji I. Vesela-A. Aškerca, 168.

duševnost značilna, nalašč nemarna pripomba skriva globoko tragiko, iz katere je nastal ta njegov najlepši lirični biser. Lermontov se je že kot mladenič zagledal v daljno sorodnico Varvaro Aleksandrovno (Varenjko) Lopuhino (prvič jo je srečal menda 1829. kot petnajstletni gojenec moskovske univerze). Ostala je njegova edina dosmrtna, globoka ljubezen in zdi se, da je bil uslišan. Očividno je tudi oblikovala nesojena sreča pesnikovo osebno usodo. Ker je bila Lermontovu M. A. Lopuhina kot Varenjkinina sestra stalna zvesta zaupnica (samo preko nje je lahko pošiljal pozdrave mademoiselli Barbe), je postalo njuno živahno dopisovanje najzanesljivejši, zaradi izredne iskrenosti dragocen vir za raziskovalce. Nezadostni pripomočki, s katerimi razpolagam, mi ne dopuščajo točne ugotovitve, kdaj je nastala »Molitva strannika«. Omenjeno pismo je bilo poslano »na večer pred odhodom v Novgorod«;¹⁴ tja je odrinil Lermontov h gardnemu grodenskemu huzarskemu polku po povratku iz prvega poganstva. Iz pisma je razvidno, da je bila »med popotnimi beleškami slučajno najdena pesem«, spisana vsekakor že poprej. Pesnikov sorodnik in prijatelj A. P. Šan-Girej pripoveduje, da se je to zgodilo kmalu po Puškinovi smrti (30. januarja 1837.), kakor hitro se je pričela uradna preiskava o »predrznih verzih« (»Pal je poet kot suženj časti« v prevodu prof. I. Prijatelja), za katere je moral Lermontov na Kavkaz. Najprej je prišel v petrograjski vojaški zapor. Šan-Girej piše: »V zapor ni smel k Mišelju nihče razen njegovega sluge, ki je prinašal obed. Mišelj mu je velel zavijati kruh v navaden grob papir. Na teh cunjicah je z vinom, sajami iz peči in vžigalicami spisal več pesmi, in sicer: Kogda volnujetsja želtejuščaja niva«, »Ja, Materj Božija, nyne s molitvoju« idr.¹⁵ Vendar ni izključena možnost, da je bila prvotna oblika »Molitve strannika« starejša. Dan poprej je v pričakovanju zapora iskal Lermontov zaščite pri A. N. Muravjovu. Ker ga ni dobil doma, mu je pustil pismeno obvestilo in dodal na drugi strani pesem »Vetka Palestiny«. Navdušile so ga palmove veje iz sv. dežele, ki jih je videl v molilnici pri Muravjovu. Toda pesem se naslanja na starejše predloge. Zdi se, da ima slično zgodbo tudi »Molitva strannika«. V zbranih spisih stoji navadno pod letom 1836.¹⁶ Medtem je V. A. Lopuhina, menda na zahtevo staršev, vzela za moža N. F. Bahmetjeva že leta 1835. in po Šan-Gireju je zadela Lermontova ta vest »kakor strela«. Vsekakor je ugotovljeno, da velja »Molitva strannika« samo sreči tiste, ki jo je pesnik tako požrtvovalno ljubil.¹⁷ Ceniti moramo njegovo izpoved tem bolj, ker redkokdaj razodeva Lermontov tako neprikrito svojo nacionalno, v božjo voljo vdano pravoslavno duševnost: nima ničesar skupnega s tistim protestnim izzivalnim byronizmom, ki so mu ga pomotoma

¹⁴ Abramovič, 330.

¹⁵ P. E. Ščegolev, Knjiga o Lermontovu. Moskva, Priboj 1929.

¹⁶ Prim. Polnoje sobranije sočinenij M. J. Lermontova pod redakcijej A. I. Vvedenskago. Tom I, str. 10. (Petrograd, Marks 1891.)

¹⁷ Lermontov je V. A. Lopuhini posvetil tudi pesnitvi Angel smrti in Demon (zadnje osnutke), pesem »Tvoj portret« (Petruškov prevod v Ruski antologiji, 172) idr. Prim. K. I. Arabažin, M. J. Lermontov, na str. 36. (Istorija ruskoj literatury XIX. veka pod redakcijej D. N. Ovsjaniko-Kulikovskago. Tom II. Moskva, Mir 1923.)

dolgo podtikali sodobniki in za njimi njegovi raziskovalci.¹⁸ Nesebična molitev, ki prikipi iz razbitega srca ob slovesu od izgubljene sreče, je posebno ganljiva. Sicer so bili Lermontovu lastni drugačni maščevalni zagrenjeni občutki: »Uvy, ja rad, čto on ne mozet tebja ljubitj, kak ja ljublju.« V »Mrličevi ljubezni«, ki se naslanja na »Le mort amoureux« Alphonsa Karra, je nadomestil francosko nežno otožnost z besno ljubosumnostjo izza groba: »O, drugega ne boš ljubila — ne, ti ne smeš, — mrliču si se zaročila — to dobro veš.«¹⁹

Poleg naslova »Molitev« (v zbranih spisih) ima pesem »Jaz, Mati božja« ponekod še drugega »Popotnikova molitev« (Molitva strannika), kakor v omenjenem pismu z dnem 15. februarja 1838. in v rokopisu Lermontovljega muzeja iz leta 1836.²⁰ Le-ta naslov spoimnja na motto v prozi k V. poglavju Nodierovega Zbogarja »Prière d'un voyageur«, ki se glasi:

»O mon Dieu! vous ne confondrez pas dans les rigueurs de votre justice l'innocent avec le coupable! Frappez, frappez cette tête depuis longtemps condamnée! elle se dévoue à vos jugements; mais épargnez cette femme et cet enfant que voilà seuls au milieu des voies difficiles et périlleuses du monde! N'est-il point parmi ces pures intelligences, premier ouvrage de vos mains, quelque ange bien-vieillant, favorable à l'innocence et à la faiblesse, qui daigne s'attacher à leur pas, sous la forme du pèlerin, pour les préserver des tempêtes de la mer, et détourner de leur coeur le fer acéré des brigands.« (Jean Sbogar, 117.)

Podčrtal sem francoske izraze, ki jih srečujemo pri Lermontovu: »Ne za svojo molju dušo pustynnuju« (»ne molim za dušo svojo zapuščeno« pri Petruški); »no ja vručitj hoču devu nevinnuju« (Petr.: prosim za devo nedolžno); »daj jej sopotnikov, polnyh vnimanija« (Petr.: daj ji sopotnikov, polnih pozornosti); »ty vosprijatj pošli lučšago angela« (Petr.: pošlji ... lepšega angela).

Poleg sličnosti velja poudariti tudi razliko, ker ni tu nobenega govora o dobesednem prevajanju. Nodierova Molitev je ožjega pomena. Nanaša se na določeno nevarno potovanje »nedolžne žene in otroka«, ki jima pretijo morski valovi in razbojniški noži. Lermontov pa prosi, da bi naklonila Mati božja »nedolžni devi« svetlo mladost, mirno starost do same zadnje ure. Nodierov angel je potnikoma varuh, spremljevalec, medtem ko se prikaže pri Lermontovu šele ob smrtni postelji (lože pečaljnoje), da bi prevzel »prekrasno dušo«. Pesnikova samostojna, izredno zgodaj oblikovana miselnost je načelno kljubovala tujim vplivom in je ušla tudi byronizmu. (Lermontov ne pozna nobenega byronističnega obdobja, kakor ga ugotavljamo n. pr. v Puškinovih južnih pesmih.) Kot

¹⁸ Prim. do sedaj najboljše razpravo: V. O. Ključevskij, Grustj. K 50-letiju so dnja smerti Lermontova. (»Russkaja myslj«, Moskva, 1891., knjiga VII.)

¹⁹ Prevod I. Vesela v Ruski ant., 147. Prim. antologijo L. M. Subotina Ljubovj v ruskoj lirike, Belgrad 1929. in S. Steina razpravo Ljubovj mertveca v »Izvestjih otd. rusk. jaz. i slovesnosti akademiji nauk«, XXI. Petrograd 1917.

²⁰ Vvedenskij, 359. Drugo ime je tudi primernejše, ker prepreči zamenjavo z ostalima istoimenskima pesmima. Prim. Molitev: Ko za življenja trudnega, Rus. ant. 135., in Molitev: Ne obdolžuj me, Vsemogočni, istotam, 163.

prevajalec se je vedno obnašal »po diktatorsko«. ²¹ Vendar pa najdemo v obeh primerih isti protistavek med »brezdomskim, osamljenim« (pri Nodieru podrobneje označenim »zdravnaj izgubljenim, zločinskim«) popotnikom in tisto nedolžnostjo, ki jo priporoča božjemu (pri Lermontovu Marijinemu) varstvu. Osebni značaj lirične izpovedi je zajamčen z življenjepisnimi okoliščinami, v katerih je nastala »Molitev« v končni obliki. Pomladi leta 1837. je odrinil Lermontov na jug kot politični preganjanec. Njegova izjava preiskovalnemu sodniku v zadevi ogorčene pesmi »Na smrt Puškina« dobro kaže, kako osamljenega se je počutil med »ljudmi, ki so se le s pokroviteljstvom sorodnikov ali kot stremuhi povzpeli med najvišje kroge«. Od tedaj je postal Kavkaz, objubljena dežela ruske romanlike, neločljivo povezan z njegovim hrepenenjem po samoti in vsaj kratki dosegljivi osebni neodvisnosti, to je z »demonizmom«, kakor imenujemo to razpoloženje po Lermontovlji pesmi. ²² Kot romantičen samotni popotnik se je moral počutiti tudi v začetku 1838., ko je poiskal v »popotnih beležkah« izvirnik »Molitve«, da bi ga prepisal za M. A. Lopuhino. Ni rad zapustil Kavkaza, ko mu je s pomočjo vplivnih znancev oskrbela pomilostitev njegova babica in vzgojiteljica E. A. Arsenjeva. Nestalno in nevarno južno življenje z vojnimi spopadi je najbolj prijalo njegovi tvornosti. S Kavkaza je takrat prinesel mogočno »Pesem o Kalašnikovu«; zaradi nje ga je pozdravljaj Belinski kot novega ruskega Homerja. ²³ V tem razpoloženju je pač lahko s posebno dovtetnostjo čital »Zbogarja«, takrat priljubljeni roman, ki je doživel več zaporednih izdaj. (Po začetni anonimni iz leta 1818. je bil ponatisnjen še leta 1820., 1832. in 1840. Zadnja izdaja časovno ne prihaja v poštev, a leta 1820. je izšel tudi angleški prevod Percivala Gordona in Lermontov je obvladal angleščino prav kakor francoščino. ²⁴)

Ruska in celo svetovna književnost šteje vzvišeno liriko »Popotnikove molitve« med vzore dovršene lepote. Le-ta sloni na poetičnih pripomočkih, ki pa ne služijo zgolj zunanji učinkovitosti, temveč tvorijo z vsebino vred smiselno celoto. Požrtvovalni brezmejni ljubezni, ki jo razodeva besedilo pesmi, ustreza njena čustvena rahla zvočnost z nebnimi *j* in različnimi *l* pred samoglasniki. Petruška je to upošteval v svojem prevodu (*Jaz, Mati božja, klečim z molitvijo* itd. — Rus. ant., 168) kakor ponekod tudi bežni razgibani ritem s tistimi komaj slišnimi zadržki v začetnih stopicah, ki spominjajo prof. P. Bicillija »na angelske molitvene vzdihljaje in trepetanje njih kril« (»Ne o spa/séniji« v izvirniku in »ne za zve/ličanje« pri Petr.). V stihu: »Okruži/ sčástijem/ sčástja dos/tójniju« že uhaja Lermontov od tonične enakomernosti k svobodnejšemu silabičnemu stihu z nevezanim naglasom in trčenjem udarcev, kakor so ga pričeli gojiti novi ruski pesniki: A. Blok, A. Ahmatova in dr. ²⁵ Premalo pa je pazil Petruška na Lermontovlje značilne daktilske končnice: razbija jih oz. veže z vedno

²¹ Tako pravi dr. M. Orthaber, *Uticaj Hajnea na Ljermontova*. Užice 1936., na str. 36.

²² »Demon« v prevodu I. Vesela v Rus. ant., 74.

²³ »Pesem o Kalašnikovu« v *Aškerčevem prevodu* v Rus. ant., 117.

²⁴ J. Sbogar, *Préliminaires*, 90. in 93.

²⁵ Prof. P. Bicilli, *Mesto Lermontova v istorii ruskoj poezii*, na str. 271. v knjigi Etjudy o ruskoj poezii. Praga, Plamja 1926.

istimi enoličnimi zaimki ali celo daktil krči v nenaglašen pirihijski. (Prim. začetek pesmi: »Ja, Materj Božja, nyne s molitvoju« v izvorniku in »Jaz, Mati božja, klečim z molitvijo« pri Petruški. Stiki: »pustynnuju — nevinuju« v izv. in »zapuščeno to — le eno to« pri Petr., »dostojnuju — pokojnuju« in »obdari jo — vari jo«, »bezglasnuju — prekrasnjuju« in »brezglasno to — prekrasno to«.) Stiki sicer ne ustvarjajo, temveč samo podčrtavajo ritem, a z ozirom na idealno blizkost slovenske in ruske metrike bi zahtevali več pažnje. Šele po ritmu, brez katerega ne more biti poezije, prihajajo v poštev vsebinski pogrški (»dobrikanje« pred sv. podobo namesto »hvaležnosti« — blagodarnostj, »neznani potnik« namesto »samoten« — bezrodnyj, »iskan mir« namesto »hladen svet« v čudoviti antitezi »Tjoploj zastupnice mira holodnago«, »srce pokornosti« namesto »blago srce« (serdce nezlobnoje) in po nepotrebnem zamolčane podrobnosti (lože pečaljnoje — žalosten, t. j. mrtvaški oder v stihu: »Pošlji na svet, ki težav poln in križa je«).

Ob 125letnici rojstva Lermontova naj bo ta beležka skromen prispevek k še nespisani zgodovini rusko-slovenske literarne vzajemnosti.

Tine Debeljak

Puškinova pravljica o ribiču in ribici

Njena problematika in njen pomen za Puškina-folklorista.

Puškinova pravljica o ribiču in ribici je med Slovenci močno razširjena in popularizirana, saj že devetdeset let predstavlja pristno rusko narodno pripovedko v najbolj klasični obliki po naših šolskih čitankah, odkar je izšla prvič v Miklošičevem Slovenskem berilu za peti gimnazijalni razred 1853, str. 59. Tako se je po Ledinskega prevodu M. Delurjuja Vdova siroti (Novice, maja 1846), po Koseskega prevodu Deržavinove Ode Bogu (Novice, novembra 1846 in ponatis v Macunovem Cvetju jugoslavjanskem I, 45) ter po Ledinskega Rozenovem Prokletju (Novice 1852) uvrstila kot četrti prevod iz ruske poezije sploh, pa prvi iz Puškina. Kakor sodi dr. Ilešič¹, ki je ta prevod odkril 1901 po izidu Aškerčeve Ruske antologije, je prevajalec Miklošič sam, češ da ga izdajajo štajerske oblike in njegova praksa v drugih berilih; prof. Prijatelj² pa dvomi o tem zaradi enotnega in enakomernega ritma v prevodu, češ slavistu Miklošičevega kova bi moral biti znan prosti ritem ruskih narodnih pesmi, v kakršnem je zložena Puškinova pesem. Sicer pa je po sodbi dr. Ilešiča kakor tudi Preobraženskega³ prevod »dovolj točen, dasi nekoliko raztegnjen in sentimentalen«. Za zgled tega prevoda podajam samo začetek:

Nekdaj živel je s svojo staro ženo
Ribar pri kraju morja sivega;
Živela sta v ubogi svoji bajti
Ze polnih trideset in leta tri.
Lovil je v morju ribe sivi starček,
In žena predla v bajti noč in dan.

Vsekakor pa je prevod mnogo boljši kakor drugi prevod iz l. 1870. v zbirki »Razne dela pesniške in igrokazne« Jovana Vesela-Koseskega⁴, ki se začinja:

Sivór nekđaj z babelo svojo staro
Pomorskih vod na bregu živel je,
Ribarstvu vđan za toplo leto jaro

¹ K hronologiji slovenskih prevodov iz ruščine. LZ, XXI (1901), str. 722.

² Puškin v slovenskih prevodih, Zbornik SM, III. zv. (1901), kjer je napačno citiran letnik LZ, v katerem je Ilešičev članek.

³ Puškini u slovencev, Belgrad 1937, s. 50. (separat).

⁴ Razne dela .. J. V. Koseskega, Matica Slovenska 1870, s. 125 Rusko-Puškinovih Petero. Ribič in zlata ribica.

Napleta mrež, ko zima lov ovrè,
Kar je imel, orodja šibko šaro,
Kočure v kot je shranil lahko vse,
Starúha je pri pragu predla vidno,
In seer, se ve, de godernjala pridno.

O njegovem prevodu je sodil prof. Prijatelj tako, kakor bi — morda manj milo — zapisal vsak današnji bralec: »Bodi Bogu potoženo! Človeku je žal lepih ruskih pripovedk, ko vidi kako se krčijo in raztezajo, zvijajo in razblinjajo pod peresom mrkega zaprtnjaka, ki ne ume, kaj govori na bregu sinjega morja ‚gospa ribka‘ sivim ribičem...«⁵

Tretji prevod pa je potekel izpod peresa epika Antona Aškerca, ki ga je priobčil v Slovenskih Večernicah 1889, str. 66 in potem ponatisnil v Ruski antologiji (str. 64—71):

Živel je starček s staroj ženoj svojoj
na bregu kraj sinjega morja.
Živela sama v stari sta bajti
baš tri in trideset že let.
Na ribji lov je starec hodil z mrežoj,
a starka je prela prejo svojo.

O tem prevodu je zapisal prof. Prijatelj nad vse pohvalno oceno: »Aškerčev prevod... je krasen. Prevodu se pozna, da ga je oskrbel pesnik, in sicer pesnik, ki je doma v slovenski narodni pesmi. Aškerc je umel ohraniti pravljlični slog Puškinove pripovedke in tudi nežni ton, ki je lasten narodni pesmi. Vrhu tega je Aškerc spreten mojster onega značilnega prostega ritma, v katerem je pisana Puškinova bajka. To je ritem ruskih narodnih pesmi. Aškerčev prevod se odlikuje zlasti v tem, da je presajen v domačo gredo; specijelno ruski značaj bajke se je spojil z odgovarjajočim slovenskim v tako harmonično in umetno celoto, da te nehote objame čar, domača zaupnost. Aškerc je vedel, kaj hoče s svojim prevodom, on je tudi znal, komu gre dati v roko tako bajko, in poslal jo je Družbi sv. Mohorja.«⁶ Kot tako ocenjen prevod je Puškinova pravljica znova našla pot tja, kjer je že bila, pa je bila po petnajstih letih pozabljena⁷, v šolske Čitanke (tiskana je bila vsaj v petih Čitankah)⁸. Po Slovenskih Večernicah je prišla v najširše kroge slovenskega naroda, po šolskih čitankah pa v vzgojo slovenske mladine za dolga desetletja ter danes predstavlja pri nas gotovo splošno poznano pravljlično snov, izrazi-teje: klasično rusko pravljico.

To pričajo tudi najnovejši prevodi te pravljlične snovi v prozi iz Afanasjeve zbirke Ruskih pravljic⁹, kakor jih je letos izdala

⁵ Prijatelj, l. c. 67—68.

⁶ Prijatelj, l. c. 81.

⁷ Merhar B. Beleške k zgodovini slov. šolstva LZ, 1934, 42.

⁸ Marja Boršnikova, Aškerčeva bibliografija nr. 36—40.

⁹ Ruske pravljice, priredil J. Grčar, ilustriral K. P. Gr. Barski, Mohorjeva knjižnica 112, Celje, 1939, str. 102: Zlata ribica.

v prevodu J. Grčarja in z ilustracijami K. P. Gr. Barskega zopet Mohorjeva družba.¹⁰

Tako je Puškinova pravljica o ribiču in ribici gotovo najbolj razširjena izmed drugih Puškinovih pravljic, ki so Slovencem tudi skoraj v celoti znane. Saj imamo pravljico o carju Saltanu tudi prevedeno že trikrat (Koseski¹¹, T. Debeljak¹², Župančič¹³), po dvakrat pravljico o carični in sedmih junakih (Koseski¹⁴ in T. Debeljak¹⁵), enkrat v prozi pa pravljico o zlatem petelinčku (Fomič¹⁶). O teh pravljicah je napisal prof. Prijatelj 1901: »To so oni mični umotvori, katere je pesniku narekovala povečini dobra starka Arina Rodionovna, ko je bival daleč od ljudske zlobe v tihem selu Mihajlovskem. Pristni ruski biseri so to, nad katerimi so se igrali žarki ruske narodne fantazije v njeni naivnosti in ljubkosti, prepreženi z nitkami romantike Byrona, kateri je bil takrat pesnika, kakor Puškin sam piše, spravil iz uma.«¹⁷

Vse to je brez dvoma naslovil profesor Prijatelj tudi na pravljico o ribiču in ribici in morda predvsem nanjo kot najznačilnejšo, ki je odslej zaradi dobrega Aškerčevga prevoda postala do Župančičevega Saltana predstavljiva teh svojevrstnih Puškinovih pravljic, na katere je mislil tudi Aškerc, ko je stal pred Puškinovim spomenikom v Carskem selu in ga nagovarjal:

»Al gledaš slike in prikaze pestre
iz ruskih bajk in narodnih pravljic?«¹⁸

Ker so te pravljice že dolgo bile in dolgo še bodo tudi berilo v naših šolah, se mi ne zdi odveč, če se za sedaj vsaj ob Pravljici o ribiču in ribici dotaknemo njene literarno zgodovinske problematike ter obenem tudi Puškinovega gledanja na folkloristično snov. Ob najnovejšem razvoju puškinologije in še posebej ob odkritjih literarnih metod, ki jih je uporabljal Puškin pri pisanju svojih pravljic, se je namreč pokazal prav za Pravljico o ribiču in ribici — in ta velja splošno za mojstrsko delo te vrste — rezultat docela različen od gornjega gledanja profesorja dr. Prijatelja, ki pa je predstavljalo splošno mnenje puškinologov ob koncu stoletja.

*

Pravljica o ribiču in ribici je bila tiskana 1835 v časopisu »Biblioteka dlja čtenija«. Nastala pa je veliko prej. Rokopis nosi datum

¹⁰ Spominjam se, da je zadnja leta izšla tudi nekje v prozi, a tega sedaj ne morem ugotoviti.

¹¹ Razne dela, str. 188—222.

¹² Mladika 1924, str. 206, 226, 289.

¹³ Pravljica o carju Saltanu. Akademska založba, 1937.

¹⁴ Razna dela, str. 152, Mertva carevna in sedmero vitezov.

¹⁵ Mladika 1937, str. 210.

¹⁶ Pravljica o zlatem petelinu, F. Fomič, Jugoslovan 15. III. 1931. Skrajšano za otroke in v prozi. Glej Preobraženski, l. c. 75.

¹⁷ Prijatelj, l. c. 67.

¹⁸ Spomenik mladega Puškina, LZ, 1901, 815.

14. oktobra 1833 in je bila napisana na posestvu v Boldinu, v eni izmed plodnih boldinskih jeseni. V rokopisu nosi ta bajka podnaslov »18 srbska pesem«¹⁹. A. O. Smirnova piše v svojih Zapiskih²⁰: »Puškin mi je bral pravljice v prozi, ki mu jih je pravo njanja Arina in jih je prestavil v čudovite stihe, čisto narodne. Zlasti pravljica o Zlati ribici je neoporečna.« Od drugod pa zopet vemo, da je Puškin napisano pravljico poslal etnografu in zbiratelju narodnega blaga V. I. Dalju, ki je tedaj (1833) izdal pod imenom Kozak Luganski zbirko Pravljič (Skazki), s podpisom: »Tvoja od tvojih. Pravljničarju Luganskemu pravljničar Aleksander Puškin.«²¹

Tako se samo po sebi postavlja vprašanje o vzniku pravljicne snovi o ribiču in ribici nekako takole: 1. Ali je snov vzeta iz pripovedovanja njegove njanje Arine? 2. Ali je srbskega porekla, odmev takratnega kulta srbske narodne pesmi? 3. Ali je ruska narodna snov? 4. Kako je prišel Puškin do motiva?

V mejah teh vprašanj bomo v kratkem skušali priti na podlagi starejših in najnovejših ruskih razprav do jasnosti.²²

1. Vloga »njanje« Arine v Puškinovi pesniški tvorbi.

Puškin je bil že od svoje mladosti zelo navezan na svojo pestunjo Arino Rodionovno, saj je ta poleg babice Marije Aleksejevne in veroučitelja Bjelikova predstavljala rusko okolico v njegovi sicer zgolj francoski do-

¹⁹ A. Puškin, Sočinenija, redakcija, biografičeskij očerk i primečanija B. Tomaševskega. Gosudarstvenoe izdatelstvo »Hudožestvennaja literatura«. Leningrad, 1936, str. 845. To izdajo Puškina rabim pri citiranju pesmi in jo navajam kratko: Puškin.

²⁰ A. O. Smirnova-Rosset, Zapiski, Severnyj vestnik 1893, nr. 9, str. 257.

²¹ P. I. Meljnikovj, Vospominannija o V. I. Dale, Russkij vestnik, 1873, nr. 3, str. 14.

²² Izmed starejših del sem predvsem uporabljal tale temeljna dela o Puškinovih pravljicah: A. S. Puškinj, materialy dlja ego biografii i ocenji proizvedenij P. V. Annenkova, SPB, izdaja iz l. 1873. (Prvič izšla 1855). — Valerijan Majkov: Skazka o rybaku i rybke Puškina i eja istočniki SPB 1892. (separat [16. str.] iz Žurnala Min. Narod. Prosvješčenja 1892. maj) citiram: Majkov. — Ju. A. Javorskij: Kj istoriji Puškinovih skazokj. Ljvovj 1899 (separat iz časopisa Živoe slovo 1899). — Prof. V. Miller: Puškinj kakj poetj-etnografj. Moskva, 1899. — Prof. Sumcov: A. S. Puškinj. Harkov, 1900.

Izmed najnovejših povojnih del naj imenujem temeljna dela: A. S. Puškin: Polnoe sobranie sočinenij v šesti tomah pod redakciji Demjana Bednogo, A. V. Lunačarskog, P. E. Ščegoljeva, P. P. Sakulina, V. K. Solovjeva. Gosudarstvennoe izdatelstvo hudožestnoj literaturi. Leningrad-Moskva, 1931. T. VI. Putevoditelj po Puškinu in T. II., str. 282 (Bondi). — V. Veresaev: Puškin v žizni. Moskva, 1927. — Vremennik Puškinskoj komissii, Akademija nauk SSSR, 1. zv., 1936 (razprava Azadovskij, Istočniki skazok Puškina itd.), 3. zv. slavnostni zvezek ob stoletnici 1937 (Azadovskij: Puškin i folklor itd.). — N. Azadovskij: Literatura i folklor, očerki i etjudi Goslitizdat. Hudožestvennaja literatura, Leningrad, 1938, ki je gotovo najvažnejše delo v tem vprašanju. — A. Puškin: Skazki, redakcija teksta i statja M. K. Azadovskogo. Leningrad, 1936. — A. Želanskij: Skazki Puškina v narodnom stile, Goslitizdat, 1936. — A. S. Puškin: Skazki, redakcija teksta, statja i primečanija A. Slonimskogo. Leningrad, 1935. — A. S. Puškin: Povidki veršem a prozou. Ohlasy lidové poesie. Melantrich v Praze 1938.

mači vzgoji, »ruski glas med inozemskimi knjigami.«²³ Že iz licejske dobe imamo pesem — po sestavu popolnoma klasicistično — Sen, v kateri pa je kitica, ki nam da slutiti vpliv »njanje« in njenega pravljичnega ruskega sveta že na Puškina — otroka. Tam poje Puškin:

Kako so dragi mi otroških let spomini!
Kaj morem »mamke« pozabiti mar?
Prečuden bil noči je tistih čar,
ko v čepici je, v stari krinolini
najprej z molitvijo duhove odpodila,
potem z rokó mi križec naredila
ter mi začela praviti s šepetom
o mrtvecih, o Bovi, polnem slave,
da mi vse ude je prevzemal strah
in stiskajoč se pod odejo — ah!
več čutil nisem svojih nog ne glave.
Le pod ikono leščerba brleča
svetila je pojemajoč v temo,
na opremo staro, mamke čepico
in v usta njena na zoba štrleča...
Tedaj mi dušo vso je strah navdal,
da stokajoč sem tiho zdihoval,
dokler se moje mučno trepetanje
ni spremenilo v čudovite sanje:
tedaj se iz neba višin spustile
so k moji postelji krilate vile,
in sami čarodeji, čarovnice
obkrožali so mi smejoče lice.²⁴

Puškinova prva pravljīčna pesnitev Ruslan in Ljudmila iz njegovih licejskih oz. petrograjskih let (1820) je nastala sicer pod vplivom klasicističnih vzorov (Wieland, Ariosto) in ni bila naravnost navdihnjena po romantičnem pojmovanju narodne pesmi, dasi je prinesla v rusko književnost borbo za romantiko in klasicizem in je bila po svojem pomenu literarni dogodek in revolucionarno dejanje s posebnim pogledom na jezikovno izražanje.²⁵ S pravim narodnim blagom se je Puškin seznanil šele na jugu, v Besarabiji (Kišenjevu), ko je prišel v stik s srbskimi begunci, Grki in cigani, zapisoval njihove pesmice, o čemer bom govoril pozneje. Ob poznanju Shakespeara je težil k spoznavanju narodnosti v književnosti ter se je vedno bolj približeval historizmu in podeželju. Tako je ta pot vodila iz byronizma v shakespeareizem in folkloro hkrati, oboje pa je dobilo izraza v Puškinovem bivanju v selu Mihajlovskoe, kamor je prišel iz Odese pod nadzor svojega očeta; z njim pa se je kmalu razšel in je ostal v izgnanstvu sam »z družico

²³ Majkov, l. c. str. 1.

²⁴ Puškin, str. 306 (iz l. 1816). Moj prevod.

²⁵ Primerjaj članek A. L. Slonimski: Pervaja poema Puškina, Vremennik, zv. 3, str. 183—203.

svojih najtežjih dni« — njanjo.²⁶ Po nekaj mesecih je zasnoval v shakespearemskem duhu Borisa Godunova in se ves predal iskanju narodnega blaga po bližnji okolici, zlasti na proščenjih in pri bližnjem svjatogorskem samostanu, kjer sedaj počiva njegovo telo že stoletje.

Kakor poročajo priče tistih let — tako L. I. Sofijski, trgovec I. I. Lapin, igumen samostana Ioani, hlapec Peter, Puškinov prijatelj Al. I. Vulf, kmet Afanazij, Puškinov policijski nadzornik A. K. Bošnjak²⁷ —, se je Puškin zelo rad oblačil v rusko kmečko obleko in se mešal med berače, slepce in pevce ob vratih svjatogorskega samostana v času proščenj in semnje in zapisoval njihove pesmi, legende, duhovne pesmi, svatbene itd.; zato je postal njegov agent pozoren in je celo napisal ovadbo. Zanimale so ga predvsem pesmi o ruskem Janošiku, razbojniku Stenjki Razinu, pa tudi svatbene pesmi in legende o svetnikih (Alekseju); za nje se je obračal tudi na svoje prijatelje. Tako je tu v Mihajlovskem zapisal precej tega blaga in ga pozneje izročil Kireevskemu za njegovo zbirko narodnega blaga z zanimivo pripombo: »Kadar ne boste imeli časa delati, premišlujte, katere je spesnil narod-pesnik, a katere sem zmojstril jaz sam.« Kireevskij je moral priznati: »Kolikor sem se tudi trudil, da bi razrešil to uganko, je nisem mogel razložiti.«²⁸

Vse to naj priča, s kakšno strastjo se je vrgel Puškin na zbiranje narodnih motivov, narodnih pesmi in pravljič in zakaj se je v tej samoti še toliko bolj približal svoji stari njanji, pravi ljudski umetnici v pripovedovanju. Iz njegovih pisem in njegovih pesmi čutimo, da je iz nje napravil predstavnico in nositeljico tega pesniškega blaga in jo obdal z nekim sijajem, ki meji na kult. Svojemu bratu Levu je pisal konec oktobra 1824. leta²⁹: »Veš li, s čim se sedaj ukvarjam? Do obeda pišem zapiske, kosim pozno; po kosilu jaham, zvečer pa poslušam pripovedke — ter s tem nadomeščam pomanjkljivosti svoje prekleto vzgoje! Kakšne čudovitosti so te pravljice! Vsaka je pesnitev!« Pod to »prekledo vzgojo« si pač moramo misliti »francosko vzgojo«, ki jo je imel doma in na liceju. In nekemu drugemu prijatelju (verjetno Knjazeviču) je začetek decembra istega leta napisal skoraj z istimi besedami: »Ves dan na konju, zvečer pa poslušam pravljice svoje njanje, originala Tatjanine njanje; ta je sedaj — edina moja družica in samo z njo mi ni dolgčas.«²⁹ In to Tatjano je opisal v Jevgeniju Onjeginu z besedami:

»Ne morem spati, vroče, njanja,
odpri in pridi k meni sest!«
»Kaj ti nocoj je, draga Tanja?«
»Dolgčas. Povej kako povest!«
»O čem pa? Nekdaj res hranila
v spominu svojem starem sila
sem starih bajk izmišljenih

²⁶ Puškin, 462 (1827?).

²⁷ Njihove izjave o tem druženju s kmeti glej v knjigi V. Veresaev, Puškin v žizni, str. 19, dalje.

²⁸ Kireevskij Novaja serija, vyp. I, str. XLVI. — Želanskij, l. c. str. 67.

²⁹ Veresaev, l. c. str. 9.

o devah in duhovih zlih —,
a zdaj mi, Tanja, vse temno je,
kar znal je, več ne ve spomin —
to hud je zame opomin,
i starost...« — »Daj, povej, kako je
živelo v tistih dneh se kaj...
Si, njanja, ti ljubila kdaj?«³⁰

In drugod zopet:

A jaz je nimam, ki plod sanj ji
bi bral ter svojih harmonij,
jaz berem pesmi stari njanji,
družici mojih mladih dni.³¹

Na to njanjo se nanaša tudi samogovor pijanca v pesmi Sv. Ivan, kjer pravi:

Pravljice začnemo pripovedovati —
mojstrica je to bilà —
poslušati duši ni bilo nevšečno:
ne pil bi in ne jedel,
samo poslušal bi jo in gledal...³²

In še in še se je spominja v pesmi Zimski večer, kako pijoč preganja z njo samotni večer (znano je, da je bila Arina »nenavadno poštena, polna v lice, vsa siva starka, strastno ljubeča svojega varovanca, ki pa je imela samo eno napako: da je rada pila«³³). Njeno pismo, polno nežne materinske ljubezni do Puškina — kljub temu da je imela sama dva sina in dve hčeri³⁴ — je Puškin pozneje uporabil kot pismo njanje Orine Egorovne Buzirove v Dubrovskem. Tam v Zimskem večeru poje:

Pijva, dobra ti družica
mojih bednih, mladih dni,
prepodiva žalost z lica,
naj srce se nasmeji!
Poj mi pesem o sinici,
ki za morjem je bilà,
poj mi pesem o devici,
ki je na potoček šla!³⁵

Tudi Puškinov prijatelj Puščin, ki je pesnika obiskal v Mihajlovskem, se je s pesniškimi poslanicami spomnil Puškinove njanje (Puškinovi njanji ter Na smrt Puškinove njanje), kjer se spominja, da ju »je

³⁰ Prijatelj, Jevgenij Onjegin, str. 56 (III. spev, XVII).

³¹ I. c. str. 84. (IV. spev, XXXV).

³² Puškin, str. 460.

³³ Sobranie sočinnenij prof. A. I. Kezelenova, SPB 1903, t. I., str. 217.

³⁴ Sumcov, I. c., str. 107.

³⁵ Prevod Mileta Klopčiča: A. S. Puškin, Pesmi, 1937, str. 62. To pesem je že prej prevel I. Vesel, Rusta antologija, str. 39.

zanimala, dobra in vesela — z nad vse zanimivimi pripovedovanji o starodavnih gospodarjih in midva sva se čudila...³⁶ Ko je že davno umrla († 1827), se je je še spominjal Puškin v pesmi Zopet sem obiskal (1835): »in starke ni... za steno ne slišim več njenih drsajočih korakov in ne njenega skrbnega nadzora...«³⁷ Tako je Puškin iz Arine Rodionovne napravil nekako svojo — Muzo, kakor jo je sam ovekovečil s pripodobo:

Otroško mojo zibel si zibála,
moj sluh z napevi svojimi polnila
in med plenice si piščal mi dala,
ki si mi sama jo z rokó ovila.³⁸

*

Annenkov³⁹, prvi in eden najboljših biografov Puškinovih, je odkril v Puškinovi zapuščini nekaj zapiskov pravljic, ki izvirajo iz tega časa, in jih je krstil: Pravljiice Arine Rodionovne v Puškinovem zapisu, prvič v Puškinovih Spisih (1855) in nato v dodatku njegovega Gradiva... l. 1855. Priobčil pa je samo tri zapiske, in sicer 1. o carju Sultanu Sultanoviču, ki ga je porabil pesnik za pravljico o carju Saltanu, 2. o carju Berendeju, ki ga je Puškin prepustil Žukovskemu v obdelavo in 3. o kupcu Ostolopi, ki ga je uporabil Puškin za pravljico o popu in Baldetu. Druge zapiske je pozneje priobčil in tudi prejšnje po rokopisu popravil V. E. Jakuškin⁴⁰. Tako je sedaj znanih 7 teh zapiskov, ki so v celoti priobčeni v Puškinovih Zbranih spisih, pa tudi v Azadovskega izdaji Puškinovih Pravljiic, kjer se je trgovec Ostolopa, kakor so ga iz cenzurnih predpisov prekrstili in pisali do l. 1882.⁴¹, spremenil v — popa. Sedma je podala snov Puškinovi pravljici o Mrtvi carični in sedmih junakih. Zapisi so delani v naglici, samo »pункtirani«, toda so dragoceno gradivo vsem, ki raziskujejo vznik Puškinovih pravljličnih motivov, kakor jih je obdelal šele v tridesetih letih.

Starejši puškinologi so vse te pravljice pripisovali njanji Arini, ki jo navaja Puškin sam v pesmih kot vir svojega pravljličnega blaga. Ker spada v cikel gornjih pravljic, napisanih v tridesetih letih na podlagi zapisov iz Mihajlovskega, tudi pravljica o ribiču in ribici, se niso obotavljali tudi ta motiv pripisovati njanji. Tako meni Javorskij⁴², da je Arina dala Puškinu motiv za Ruslana in Ljudmilo in za vseh pet pravljic. Tudi Miller⁴³ je mnenja, da je slišal Puškin snov ribiča in ribice nesumljivo iz narodnih ust, in pri tem misli na njanjo. Tako je konec stoletja najresnejše znanstveno mnenje pripisovalo pravljico

³⁶ Pesmi glej pri Versaevu, l. c. str. 43—44.

³⁷ Puškin, str. 438.

³⁸ Citat Puškinove pesmi pri Javorskem, l. c. str. 4. Moj prevod.

³⁹ Annenkov, Sočinenija Puškina, SPB 1855. I, str. 437—442. Pozneje še v Materijalah biografiji, l. 1873, dodatek, str. 429—433, ki mi je služila za vir.

⁴⁰ E. V. Jakuškin, Russkaja starina, 1884, str. 545—547 kakor poroča Azadovskij, Lit. i folk., str. 274.

⁴¹ Puškin, l. c. 845.

⁴² Javorskij, l. c. str. 4.

⁴³ Miller, l. c. str. 26.

o ribiču in ribici njanji, zlasti še ko skrbno iskanje podobnega motiva pri drugih ruskih pravljicarjih in zbirateljih ni prineslo nobenega pravega izsledka in so še vedno verovali zapiskom Smirnovne, o katerih je Veresaev drugačnega mnenja (falzifikati!).⁴⁴

Še 1938 je zapisal Azadovskij stavek, da »Puškinovi zapisi pravljic, ki so znane v literaturi kot pravljice Arine Rodionovne, niso še prav nič raziskani.«⁴⁵ Tako je on sam temu razboru posvetil posebno razpravo v zbirki svojih literarno-folklorističnih razprav pod naslovom *Pravljice Arine Rodionovne*.⁴⁵ In v njej je prišel po natančnem razboru sloga do rezultatov, da pripada večina teh zapisov resnično ženski pripovedovalki, torej Arini, da pa je sedma (o mrtvi carični!) zapis čtiva in se torej mora črtati iz njanjinih pravljic. Sicer pa je določil njanjino vlogo v Puškinovi tvorbi tako, da ni ona podnet vsej njegovi folkloristici, temveč mu je služila samo za boljšo pripovedovalko iz naroda, mojstrico besede, pri kateri se je Puškin učil jezika, medtem ko bi tudi brez nje našel pot v narod. Tako ji kljub Puškinovemu kultu ostane veljava v okviru narodnih pripovednikov, enaka drugim, s katerimi je Puškin občeval; toda priznava ji veliko umetniško silo izražanja.

Zanimivo je tudi, da najnovejši ruski pisatelji Puškinovega življenja, kakor I. Novikov v svojem romanu Puškin v Mihajlovskem⁴⁶ ali Veresaev v Življenju Puškina⁴⁶ njanjo omenjajo samo mimogrede in ima pri njih v splošnem zelo majhno vlogo, v razmerju s prejšnjim romantičnim kultom naravnost nepomembno.

Motiva pravljice o ribiču in ribici pa ni med njenimi pravljicami in jo je literarna zgodovina pripisovala njej največ zaradi Puškinove izjave Smirnovi, a ta ima v sebi neko čudno osebno težnjo, povečati njanjin vpliv, obenem pa zbrisati resnični izvor. Vendar pa bi bila še dana možnost, da je Puškin slišal ta motiv v Mihajlovskem pri njanji, če se vsaj dokaže, da je motiv vzet iz narodnega zaklada — ruskega naroda. Toda pravljica ima v rokopisu podnaslov: »18 srbska pesem«?!?

2. Puškinovo zanimanje za srbsko narodno pesem.

Puškinu bi se moglo zanimanje za Srbijo vzbuditi že v licejskih letih ali pa na domu, kajti dva srbska obiska sta tedaj zbudila velik odmev v Petrogradu: 1816 je prišel v carsko mesto sam voditelj srbske vstaje Črni Jurij — Karađorđe in se predstavil carju Aleksandru I. O njem in njegovem junaškem bojevanju s Turki so tedaj krožila v prestolnici navdušena poročila. 1819 pa je prišel tja tudi že svetovno znani zbiratelj srbskega narodnega blaga Vuk Karadžić; to bi tudi moglo zbuditi zanimanje mladega pesnika, ki je že pred leti končal

⁴⁴ Veresaev, l. c. 127. Opomba.

⁴⁵ M. Azadovskij, *Lit. i folk.*, 1938, str. 273, v začetku studije *Skazki Ariny Rodionovny* (str. 273—292). Kakor pravi opomba, je tu — sicer v zbirki njegovih starejših razprav — ta studija tiskana prvič (str. 294).

⁴⁶ I. Novikov, *Puškin v Mihajlovskom*. Goslitizdat. 1937, Moskva, str. 70—71.

⁴⁷ V. Veresaev: *Ziznj Puškina*, Goslitizdat. 1936, Moskva, str. 70.

licej.⁴⁸ Da pa je prišel v neposredni stik s srbstvom in srbsko narodno pesmijo, imamo dokaze iz njegovega bivanja v Besarabskem Kišenjevu; tam so se tedaj zbirali — po ponesrečeni vstaji Karađorđevi — srbski vojvodi; ti so bili v zvezi z generalom Inzovom, pri njem pa je bil gost tudi Puškin, saj je bil general njegov predstojnik. V to družbo je sodil tudi I. P. Liprandij, ki je pripovedoval pozneje: »Puškin se je pri meni mnogokrat srečal s srbskimi vojvodi, ki so bivali v Kišenjevu, tako z Vučićem, Nenadovičem, Živkovičem, z dvema bratoma Makedoncema in drugimi; vsi so mu nosili gradivo. Ne spominjam se, toda zdi se mi, da si je Puškin zapisal tudi nekaj mojega... Pri imenovanih vojvodih je zbiral pesmi in jih zaradi prevoda večkrat vpričo mene spraševal, kaj pomenijo posamezne besede. Kratek čas je bival tu tudi Stojković, profesor harkovske univerze, Srb po rodu. S Puškinom sem ga videl nekajkrat, pa mu ni bil všeč.« Od njih je gotovo slišal tudi o Karađorđevi hčerki, ki je pa osebno ni poznal, pa vendar napravil nanjo pesem.^{48a} Znana je njegova ljubezen z gospo Rizničevo v Odesi, z ženo dalmatinskega trgovca, navdihnila je pesniku marsikakšno pesem.⁴⁹ Ko so urejevali njegovo knjižnico,⁵⁰ so dobili v njej več rabljenih srbskih knjig in spisov o Srbih. Tako je imel znani Fortisov opis poti po Dalmaciji iz l. 1778 (Viaggio...), dalje opis poti po Srbiji Otta von Pircha iz 1830, kjer govori o narodnih pesnikih, potem dve knjigi o Karađorđu in Milošu Obrenoviću, predvsem pa štiri knjige, ki so ga vodile naravnost v srbsko narodno pesem: Vuka Karadžića Narodne srpske pjesme 1822—1824, I.—III. del, nemški prevod Terese Robinson Talvij: Volkslieder der Serben (Halle 1825 do 1826), P. v. Goetza »Serbische Volkslieder« (SPB — Leipzig 1827) in Mériméjevo mistifikacijo »La Guzla« iz l. 1827.

Prav ta je postala za Puškina odločilna v stvareh srbske narodne pesmi in mu navdihnila ciklus Pesmi zahodnih Slovanov,⁵¹ tiskanih — marca 1835 v istem časopisu kot maja potem pravljica o ribiču in ribici (Biblioteka dl'a Čtenija); bile pa so napisane približno v istem času. Mériméjeva potvorba srbskih narodnih pesmi je znana knjižna mistifikacija, pa je vendar razglasila sloves srbskohrvatskih narodnih pesmi po svetu. Tako je tudi Puškinu zbudila toliko zanimanja, da je 11 pesmi prevel naravnost iz nje, dve (Brat i sestra, Solovej) iz Vukovih zbirk, kakor je dokazal dr. Berkopec⁵¹, in sicer iz druge izdaje l. 1824 (Bog

⁴⁸ O tem pišejo Kulakovskij (Slavjanske motivy v tvorčestve Puškina. Russkij filologičeskij vjestnik, 1899, nr. 3—4, str. 2) — citat imam iz Azadovskega, Lit. i folk., str. 41. Iste podatke omenja tudi S. V. Štejn v časopisnem članku v beograjskem Vremenu 23. maja 1937 »Puškin i srpstvo«.

^{48a} Puškin, l. c. 340, 868.

⁴⁹ O tem govori isti S. Štejn v članku »Puškin, Mérimée i Pesme zapadnih Slovena« (Russkij Arhiv, Beograd, 1932, XVI—XVII, str. 98).

⁵⁰ B. L. Modzalevskij, Biblioteka A. S. Puškina, SPB 1910. — Knjige, ki se tičejo Srbov — in vseh Slovanov, dasi je pozabil na Slovence; vemo namreč že iz Prijatelja (Veda 1911, str. 94) in Preobraženskega, l. c. 48, 66, da je Puškin rabil tudi Murkov slovar — je za Srbe izčrpal S. Štejn v članku »Puškinove slovenske studije«, Russkij Arhiv, Beograd, XIV—XV, str. 94—104.

⁵¹ Puškin, str. 444 z Mériméjevim uvodom in Puškinovimi opombami, in str. 897 z razlago in odlomki Čto beletsja na gore zelenoj? in Oserdijsja Georgij Petrovič. O vplivu Mériméja in primerjavo Asanaginice s prevodom Vostokovim je pisal že Annenkov v biografiji (1873), str. 366—370, a to je danes že precej

nikom dužan ne ostaje in Tri največe tuge), tri pa so njegove lastne, dasi obravnavajo srbske motive (Voevoda Miloš, Pesnja o Georgie Černom) in češke (Janyš Korolevič). In te pesmi — čeprav so imitacija Mériméjevih — so po mnenju novejših ruskih kritikov »prave mojstrovine med Puškinovimi pesmimi«.52 Tako je — kar se tiče srbskosti — Puškin sicer nasedel Mériméjevi potegavščini, zlasti še ko mu je kot uvod v svoje priredbe napisal Mérimé še posebej izmišljeno genezo svoje »Guzle«. Kot 17. pesem v tej zbirki pa je namenil prevod slavne Žalne pesmi o Asan Aginici naravnost iz Fortisa53, toda prevel je samo prvih 26 verzov in se z njimi spustil v tekmo s prejšnjim prevodom Vostokova v Delvigovih Sjevernih dvetih, ki so posvečale veliko prostora Vostokovljevim prevodom iz srbske narodne poezije. K tej skupini morda spada še odlomek začete izvirne pesmi Oserdilsja Georgij Petrovič, katere je ohranjenih samo 11 verzov. Zanimivo pa je, da je kot 18. srbsko pesem namenil Puškin Pravljico o ribiču in ribici, kakor je napisal pod naslov. Toda v vseh teh knjigah, iz katerih je črpal Puškin znanje srbske narodne pesmi, ni nobenega podobnega motiva, kakor tudi sicer ne v srbskih zbornikih do 1830, kakor so pokazali poznejši raziskovalci migracije tega motiva. Zato je dovoljen sklep, da je Puškin to pravljico hotel uvrstiti med srbske, ker je v njej prvokrat v pravljici uporabil prosti ritem srbskih narodnih pesmi, kakor ga je rabil tudi v drugih pesmih cikla Pesmi zapadnih Slovanov. O tem srbskem zbornem ritmu pravljice o ribiču in ribici govorijo ruski literarni zgodovinarji (Majkov54, Sumcov55), dasi nekateri novejši monografi pravljic (Želanskij56) skušajo — včasih tudi zelo nasilno — uvrstiti ritem te pravljice v pevni ritem ruskih narodnih bylin.

Tako lahko prevzamemo, da je pravljica o ribiču in ribici »srbska pesem« samo zaradi prostega ritma in je bila zato57 namenjena v ciklus pesmi, ki so večinoma napisane v mislih na srbsko-hrvatsko narodno pesem, kakor so jo tedaj oznanjali v svetu Fortis, Vuk in Mérimé; Puškin je Mériméjevi mistifikaciji verjel in jo — prav s to pravljico tudi — posnel! Kako?

3. Vprašanje ruskosti motiva.

Ruski izvor motiva pravljice o ribiču in ribici je Puškin dvakrat poudaril: v razgovoru s Smirnovu, kjer je pravljico pripisal njanji, in v rokopisu končane pesmi, ko jo je poslal zbiratelju narodnih pesmi V. I. Dalju. O tem poroča prvi raziskovalec tega motiva, P. I. Melj-

popravljeno. Vso literaturo o Pesmih zapadnih Slovanov navaja dr. Berkopec v svoji ruski razpravi Puškinskie perevody serbohrvatskih narodnyh pesen. Slavia, 1937, R. XIV. sešit. 3., str. 416—440. Problema postanka teh pesmi se dotika tudi Azadovskij, Lit. i folk., str. 41.

52 Štejn, Russkij arhiv, 1931, XIV—XV, str. 103.

53 Dokazal dr. Berkopec, l. c. str. 432.

54 Majkov, l. c. str. 7.

55 Sumcov, l. c. 265.

56 Želanskij, l. c. v poglavju Sozvučje v proizvedenijah narodnogo sklada. str. 118. (Razliv assonantizma v skazke o rybake...)

57 Puškin, str. 845.

nikov, »da so prvi sešitek Daljevih pravljic iz 1833 sprejeli z navdušenjem najboljši pisatelji tega časa; posebno Puškin je bil med njimi. Pod vplivom tega prvega sešitka pravljice kazaka Luganskega (psevdonim Daljev!) je napisal Puškin svojo najboljšo pravljico o ribiču in ribici in jo podaril Dalju v rokopisu s posvetilom ‚Tvoja od tvojih. Pravljničarju kazaku Luganskemu pravljničar Puškin‘.⁵⁸ Drugi monograf tega problema V. Majkov⁵⁹ je že dvomil o tem vplivu, zlasti ker ni med Daljevimi pravljicami nobene s tem motivom, in je postavil tezo, da je Puškin ni slišal od Dalja, temveč jo je slišal že prej sam iz narodovih ust in jo je ustno v Orenburgu, kjer se je mudil isto jesen 1833 zaradi zbiranja gradiva o Pugačevski vstaji, povedal Dalju. To sklepa tudi iz tega, ker Dalj sicer beleži drugo pravljico, ki mu jo je povedal Puškin, in bi gotovo s ponosom omenil motiv, katerega bi dal Puškinu za snov umetnine. Zanimal se je tudi za druge zapise te pripovedke pri ruskih etnografih ter našel dve pri Afanasjevu (št. 39 in št. 40⁶⁰) — to sta Zlata ribica, prevedena tudi v Ruskih pravljicah (Celje 1940) in Pohlepna starka. Zadnja obravnava tale motiv: delavec hoče posekati drevo, to pa ga prosi, naj ga pusti, zato pa mu izpolni vsako željo; pohlepna žena zahteva vedno več in hoče biti nazadnje celo Bog; drevo zato oba spremeni v medveda in medvedko. Samo te dve imata podoben motiv. Št. 40. se ne krije dosti s Puškinovo pravljico, št. 39. pa je tako podobna, da jo ima Majkov rajši za nasprotni rezultat — da je v Afanasjevo zbirko prišla kot ljudsko pripovedovanje po Puškinovi pravljici, kar je mogoče, ker je bila narodna pravljica zapisana šele v 60-ih letih. (Azadovskij, Lit. i folk., 67.) Tako imamo tukaj nasproten primer, kako je umetna pravljica prešla v narodno. Močno pa je podčrtal, da je Puškin dobil prvo idejo za to pravljico »v narodu, pesniška tvornost pesnikova pa je razvila skoraj nezaznavne črte svojih virov v nove podobe in se niti malo ni odmaknila od splošnega umetnostnega kolorita narodne pripovedke«. Ta ugotovitev je ostala skoraj dogma, kljub temu da je že 1893 — kot odgovor na Majkovljevo razpravo — Svjašč. P. R - o j iz Stockholma opozoril na zelo podoben motiv v švedski pravljici, ta pa je zelo podobna Grimmovi; to švedsko pravljico je tudi dobesedno prestavil, vendar v prepričanju, da je Puškin mogel ta motiv slišati tudi med ruskim narodom in mu je verjetno dal Dalj ne samo motiv, temveč mu povedal vso pravljico v obliki, kakor je priobčena pri Afanasjevu. Ni nujno, da iščemo izvornik v inozemskih virih.⁶¹ Tako je ta dopisnik iz Stockholma pokazal na mednarodno razširjenost tega motiva; s primerjalnega stališča ga je raziskoval Francoz Bédier in našel 22 tipov te pravljice v svetovni pravljlični literaturi; raziskoval ga je tudi Čeh Jiří

⁵⁸ P. I. Mjelnikov: Vospominannija o. B. I. Dalě, Russkij vestnikj, 1873, nr. 8, str. 14.

⁵⁹ Majkov, Skazka o rybaku i rybkě... 1892.

⁶⁰ A. N. Afanasjev: Narodnija russkija skazki i legendy, Berlin 1922, I. del, št. 39, Zolotaja rybka, št. 40. Zadnaja staruha (str. 80—83).

⁶¹ Svjašč(enik?) P. R-oj: Obj istočnikahj skazki »O rybakě i rybkě« Puškina. Živaja starina, 1893, str. 91—95.

Polivka (1897)⁶² in še po vojski v Pripombah k pravljicam bratov Grimmov⁶³ — in to pomeni končno obdelavo tega motiva — razbral vso mednarodno snov ter za rusko takoj po Afanasjevih zapisih (nr. 39 in 40) imenoval Puškina in njegove odmeve v narodnem pripovedovanju.

Tako so bili tudi v ruski etnografiji opozorjeni na mednarodno razširjenost tega motiva in ga je Javorskij⁶⁴ raziskal 1899 za Podkarpatsko Rusijo in našel, da ta motiv »ni zabeležen za Podkarpatsko Rusijo«. Sumcov⁶⁵ pa je 1900 ugotovil, da je to sicer motiv azijsko-zapadnih pravljic, a je tudi nekaj podobnih ruskih motivov, toda brez zlate ribice; dalje, da se je Puškin sicer držal blizu narodne osnove, da pa je drugo vzel morda iz nemške pravljice, kajti ta motiv je treba iskati — »za predeli slovanstva«. Kot dokaz daje v natančnem ruskem prevodu (napravil ga je iz pomorjanskega narečja lektor nemškega jezika Irmer) Grimmovo pravljico iz I. zv. 1812, št. 19, kot najbližjo Puškinovi, čeprav ta ne pozna Grimmovega stopnjevanja želja, da postane rimski papež in nazadnje sam Bog!

V splošnem pa je bilo ob koncu stoletja — kljub tem že zelo otipljivim prijemom, da ta motiv spada k zahodnim pravljичnim motivom in ne ruski tradiciji — mnenje o tej pravljici tako, kot ga je opisal Miller⁶⁶: »Posebno važen dokaz o Puškinovem poznanju narodne pravljice kaže do sedaj najbolj pravljica o ribici in ribici. Njo beró in se je učé po vseh šolah Rusije. Izmed tujih jezikov v Rusiji je prevedena v armenski, hebrejski, tatarsko-karaimski, latinski, tatarsko-adzerbeidžanski, mongolsko-burjatski in končno kalmitski jezik. Taka široka popularnost pravljice je popolnoma razumljiva: Puškin je vse potegnil za seboj z jasnostjo in nravno čistostjo te narodne pripovedke ter je s svojo mojstrsko umetnostjo vrnil narodu ta diamant v obliki briljanta iz še čistejše vode. Jaz sem prepričan, da bo izmed vseh stvaritev našega narodnega pesnika imenoma prav ta pravljica najprej uresničila upanje, ki ga je pesnik sam izrazil v svoji pesmi „Moj spomènik!“«. Misli je na verze:

o meni glas bo šel po Rusiji ogromni,
v njej narod vsak me bo v jeziku svojem bral...

— — — — —
in slaven bom vse dni, dokler v vesoljnem svetu
poslednji bo še pesnik živ.⁶⁷

4. Od kod motiv?

V povojni Rusiji se je ves ta problem na mah rešil, ko je S. M. Bondi šel gledat v Puškinove rokopise v sedanji »Publičnoj biblioteki SSSR imena V. I. Lenina« v Moskvi; našel je Puškinov koncept in ga

⁶² Citat iz Sumcova, str. 289. Polivkova razprava je izšla v Narodopisnem sborniku 1897, 49—63, Bediera pa v knjigi Les Fables, str. 212.

⁶³ Anmerkungen zu Brüder Grimms Kinder und Hausmärchen, I. 138—148.

⁶⁴ Ju. A. Javorskij, l. c. str. 17.

⁶⁵ Sumcov, l. c. str. 287—303.

⁶⁶ Miller, l. c. zaključek.

⁶⁷ Exegi monumentum, moj prevod, DS 1937, str. 69.

objavil v šest zvezkov obsežni izdaji Puškinovih Zbranih spisov pod uredništvom Damjana Bednogo, A. V. Lunačarskogo itd. 1931. Tam (VI. zv.) je še enkrat v *Putevoditelju*⁶⁸ popisana v nekaj besedah zgodovina pravljice, v opombi v II. zvezku str. 282 pa je natisnjena Puškinova zasnova konca pravljice; podajam jo v prevodu:

prešel je že drugi teden
razjezila se starca je zopet:
poiskati je starca velela.
Pred carico sedaj priženo ga.
In starca začne govoriti:

»Nočem več biti svobodna carica,
hočem zdaj biti rimski papež!«

Starček si ni upal ugovarjati,
ni si drznil besede reči proti
in je šel k sinjemu morju,
vidi: razburjeno črno je morje:
srditi valovi vanj butajo,
z zloveščim šumom zavijajo.
In klicati ribico zlato prične.

»Dobro, naj bo zdaj rimski papež!«

Vrnil se starček je k starki.
Pred njim samostan je latinski,
ob zidovih latinski menihi,
pojejo latinsko ji mašo.
Pred njim stoji stolp babilonski.
Na desno na samem vrhu
sedi njegova stara starca,
na glavi s saracensko kapo,
na kapi latinska krona,
na kroni tenka konica,
na konici pa Strofilus ptica.

Poklonil se starček je starki,
zakričal z glasom je gromkim:
Pozdravljena, stara ti baba!
Si dušica, zdaj zadovoljna?
Odgovori pa neumna mu starca:
»Lažeš, neumnost blebečeš,
ni moji še duši zadosti:
nočem biti več rimski papež,

⁶⁸ Puškin, *Polnoe sobranje sočinenij*, Tom. VI. pod *Skazki...*, str. 332. Ta tekst je priobčen tudi v Puškinu, str. 845, in pri Azadovskem v *Vremenniku*, I., 140, v *Lit. i folk.* 71 in *Skazkah* 126, ni pa povsod enak, ker je tekst ponekod nečitljiv in se ga da samo rekonstruirati. *Strofilus-ptica* = noj.

hočem biti Morska kraljica,
ki živel a bi v morju — oceanu,
ki bi služila ji ribica zlata
in bila mi vedno na službo...«

Prvotno pa je bil ta konec drugačen in se je glasil

Nočem več biti rimski papež,
biti hočem kraljica sonca...

Tako je bilo takoj jasno, da je imel Puškin ob pisanju svoje pravljice pri sebi tekst Grimmove pravljice, kajti v vseh stopnjevanjih se pesnik drži predloge: Grimmova žena hoče imeti hišo, potem grad, hoče biti vladar in rimski papež, na koncu pa hoče biti Bog, da bi vladala soncu in luni! Isti red je obdržal tudi Puškin. Prav tako je tudi spreminjanje barve morja, kakor ga ima Grimm, seveda samo osnovni ton, medtem ko je v izražanju neprimerno krajši. Loči pa se od njega samo v nekaterih malenkostih: Puškinov je motiv korita in on je ribo spremenil v zlato ribico; Grimmov pokorni mož uživa ženine pridobitve, Puškinov starec pa je celo proti ženinim željam in ima specialno ruske poteze. (Podrobni razbor in primerjava pri Azadovskem⁶⁹.)

Toda kako je prišel Puškin do Grimmovih pravljic, ko jih ni imel v svoji knjižnici in jih tudi ne bi dobro umel, saj nemščini ni bil prav večšč, pravljica pa je izšla 1812 v pomorjanskem narečju?

To uganko pa je rešil M. Azadovskij sam,⁷⁰ ko je pogledal natančneje v knjige, ki so bile v Puškinovi biblioteki, in je njih seznam izdal Modzalevski l. 1910. Tam je našel tudi anonimno francosko knjigo »Vies contes pour l'amusement de grands et petits enfants«, ki ne navaja avtorja, vsebuje pa Grimmove pravljice v francoskem prevodu, med njimi pravljico o ribiču in njegovi ženi pod št. 3. Tako je izvor Puškinove pravljice jasno in nedvomno izpričan.

Puškinova Pravlji ca o ribiču in ribici je nastala torej ob tesni naslonjenosti na Grimmovo pravljico v francoskem prevodu, na tisto pravljico Der Fischer und sine Frau,⁶⁹ ki jo je zapisal slikar Philipp Otto Runge (1810) v pomorjanskem narečju in jo 1806 poslal heidelberškem založniku J. G. Zimmerju, ki je izdajal znani zbornik narodnih pripovedk »Des Knaben Wunderhorn« v redakciji Arnima in Brentana. Brata Grimm sta dobila 1809 to pravljico od Achima von Arnima, njemu jo je sporočil F. H. von Hagen. L. 1812 je izšla prvič — in sicer dvakrat — v tisku: v Büschingovih Volkssagen, Märchen und Legenden (str. 258, nr. 58) po Hagenovem prepisu in v Grimmovi zbirki, I. zv. 1812, št. 12, z nekaterimi popravki berlinskega založnika Georga Reimerja. Od tod pa je šla v svet in prišla v francoskem prevodu k Puškinu, od njega pa v rusko narodno blago v Afanasjev zbornik kot direktni zapis (nr. 39) in kot varianta (nr. 40).

⁶⁹ Azadovskij, Lit. i folk., str. 71—75.

⁷⁰ Istočniki skazek Puškina, Vremennik, I. zv., 1936, str. 153.

Tako je dokazan vznik Puškinove Pravljljice o ribiču in ribici in je vse drugačen, kakor pa je mislila puškinologija ob začetku novega stoletja. Povedala je ni Puškinu ne babica Arina Rodionovna, ni posneta ne po srbski narodni pesmi, ne vzeta iz ruskega folklornega blaga, temveč je zavestno in natančno narejena po francoskem prevodu nemške pravljice — torej zavestno folkloristična predelava motiva z mistifikacijsko težnjo; to ni v nobeni zvezi z eruptivnim byronizmom, temveč z Mériméjevim romantičnim realizmom. Zaradi Puškinovih izjav o vzniku pravljice, ki so znanstvenike vodile po tako krivih potih k viru, pa moramo imeti to početje za zavestno mistifikacijo; posrečila se je Puškinu tako kakor Mériméju tista, ki ji je sam nekoč nasedel.

Toda kljub vsemu temu moramo v Puškinovi Pravljljici o ribiču in ribici videti mojstrovino njegovih pravljic, najlepšo izmed njih in resnično rusko narodno pravljico, saj jo je kot tako sprejel in ji dal potrdilo — ves ruski narod, ko jo je prevzel za svojo. Vse to pa je zasluga Puškinove — umetnosti in njenega ruskega duha, ki ga je ta pravljica polna kljub vsemu internacionalizmu snovi. In tu je pomen te pravljice za Puškinovo pojmovanje folklorne in narodnosti v umetnosti.

5. Pomen pravljice v Puškinovem umetniškem razvoju.

Podobno kakor s Pravljljico o ribiču in ribici je ravnal Puškin tudi pri drugih svojih pesniških predelavah pravljličnih motivov v tridesetih letih, ki danes slove pod skupnim naslovom Pravljljice. Tako je izmed petih dokončanih pravljic izključno na ruskem narodnem motivu zgrajena samo Pravljljica o popu in delavcu Baldetu, Pravljljica o speči carični in sedmih vitezih ter Pravljljica o ribiču in ribici pa sta vzeti iz Grimma, Pravljljica o zlatem petelinčku pa iz Irvingove legende o arabskem zvezdoslovcu, kakor je pred leti ugotovila in odkrila pesnica Ahmatova. Pravljljica o carju Saltanu pa je montažno delo iz zapadnih srednjeveških avanturističnih pravljic ter domačih ruskih pravljličnih motivov, kakor mu jih je povedala njanja.⁷¹ Vse to nam kaže pogled v Puškinovo novo metodo, ki jo je tedaj začel zavestno uporabljati in je ni poznal pri svojem prvem zanimanju za folklorne motive, kakor jih je kazal v svojem izgnanstvu na jugu ali ob prihodu v Mihajlovsko.

V tridesetih letih je namreč Puškin postal zavesten folklorist in se je skoraj z znanstveno akribijo vrgel na proučevanje folklornega gradiva, in to v času, ko je ta znanost bila v Rusiji še skoraj neznana. Zato

⁷¹ Temeljna razprava o teh virih je Azadovskega v Vremenniku, zv. 1. Pri tej priliki omenjam, da sem na ta odkritja slovensko javnost mimogrede opozoril že v studiji o Puškinu DS, 1937, št. 55, v poročilu o Župančičevem prevodu Carja Saltana (»Slovenec«, 15. 4. 1937) in v poročilu o prevodu Afanasjevih Ruskih pravljic (»Slovenec«, 1940, 23. I.).

Puškin po pravici velja za pionirja te znanstvene panoge pri Rusih,⁷² kajti Dalj je nastopal istočasno z njim, a Kireevskij celó z njegovim sodelovanjem, njegovo delo pa je izšlo šele davno po Puškinovi smrti. V svoji knjižnici ni imel samo vseh ruskih zbornikov narodnega blaga, temveč je on sam razširil zanimanje na vse panoge folkloristike ter zbiral poleg razbojniških in svatbenih pesmi tudi duhovne ter pregovore in reke in se zanimal tudi za inozemsko pravljíčno literaturo.⁷³ Iz tega znanstvenega raziskavanja folklornih snovi se je Puškinu tudi odprlo novo spoznanje narodnosti v književnem ustvarjanju, ki je peljalo v osrednjo debato konec dvajsetih let, prav tedaj, ko je Puškin sam nameraval izdajati narodne pesmi in jim napisati znanstven uvod.⁷⁴ Tedaj že (l. 1826) je napisal nekaj misli o narodnosti, a so bile priobčene šele po njegovi smrti. Iz njih je vidno, kako je pojmoval narodnost v literaturi, ter so bistveno pomagalo za razumevanje metode, ki jo je uporabljal pri Pravlji o ribíču in ribici. Tam piše: »Že nekaj časa je pri nas v navadi, govoriti o narodnosti, terjati povsod narodnost, tožiti o pomanjkanju narodnosti v literarnih delih, toda nihče še ni skušal opredeliti, kaj si misli pod narodnostjo. Eden od naših kritikov — kakor se zdi — vidi narodnost v izbiri snovi iz domače zgodovine, drugi vidi narodnost v besedah, to je — je vesel, če pri ruskem govoru uporablja ruske izraze. — Težko je odrekati vrednoto velike narodnosti Shakespearu v Othelu, Hamletu ali Meri za mero itd. Vega in Calderon se vsak hip prenašata v vse dele sveta in jemljeta snov svojim tragedijam iz italijanske zgodovine, iz francoske itd.; Ariosto opeva Karlomana, francoske viteze in kitajsko carično; Racinove tragedije so vzete iz stare zgodovine. Težko je vsem tem pisateljem odrekati velike narodnostne vrednote. Nasprotno temu pa — kaj je narodnega v »Rusijadi« in »Vladimirju« in kakor je pravilno spoznal (Deržavin), kaj je narodnega v »Kseniji« Ozerova, prepirajoči se s šesterostopnimi jambi za roditeljsko oblast s snubci sredi Dimitrijevega tabora? — Narodnost pri pisateljih je vrednota, ki jo morejo v polnosti oceniti samo njegovi sonarodnjaki, za druge pa — ali sploh ne eksistira, ali pa se more zdeti celo napaka: učeni Nemec se bo jezil na vljudnost Racinovega junaka in Francoz se bo smejal, ko bo v Calderonu videl Koriolana, pozivajočega na dvoboj svojega protivnika. Vse to pa nosi pečat narodnosti. Je način misli in čustvovanja, je polno običajev, vraž in navad, ki pripadajo izključno samo enemu narodu. Klima, način vladanja in vera dajejo vsakemu narodu posebno fiziognomijo, ki se več ali manj kaže v zrcalu poezije.«⁷⁵

⁷² Tega mnenja je n. pr. Miller v svoji razpravi: »v svojem času je bil resnično eden izmed najboljših poznavalcev ruske narodne pesmi« (str. 32). »Če premislimo, v kakšnem stanju je Puškin našel rusko folklorno znanost, se prepričamo, da je Puškin šel samostojno pot, nabral si svoje prepričanje — ne iz znanstvene literature, temveč iz prve roke, iz svojih poti po Rusiji ter je kot etnograf prekosil mnoge učenjake.«

⁷³ Etnografsko literaturo, ki jo je imel Puškin v svoji knjižnici, je lahko pregledati v Modzalevskega pregledu knjižnice iz l. 1910. Tudi jo navaja Žalanskij, l. c. 144—145.

⁷⁴ Azadovskij, Lit. i folk., str. 27.

⁷⁵ Puškin, str. 701. O narodnosti v literature.

Tu je izraženo bistvo Puškinovega pogleda na narodnost, ki mu ni v psevdonarodnostni izbiri patriotskih snovi, temveč v duši in notranji podobi, v kateri delo živi, ter v formi, umetniški obdelavi predmeta. In zopet: ali mora narodni pisatelj oblikovati samo ozko-patriotične domače snovi ali pa lahko poseže s svojo roko tudi v svetovno književnost in si tuje snovi prilasti za svojo književnost v duhu svojega naroda?

Pred temi problemi je stal v letih tik pred zasnovo svojih pravljic, ki so prva realizacija njegovega mednarodnega pogleda v svet in narodnega prisvajanja doma. V tem je pri pravljicah delal po isti metodi kakor v drugih književnih panogah, na pr. predvsem v drami, v enodejankah, ki so nastale v istem času.⁷⁶

V pravljичni snovi⁷⁷ vidimo, da je Puškin povsem z znanstveno metodo še pred Veselovskega teorijo migracije spoznal mednarodno vlogo folklorističnega blaga, obenem pa je s svojim študiranjem pravljичnega sloga, izraza, besede in svojstvenih črt ruske folklore, ki so se mu kazale v veselosti, fantastiki, izrazitosti, zlasti pa v preprostosti besede, polagoma prehajal v svet preprostega mužika, tako da je svojo veliko umetnost popolnoma — prilagodil gledanju pristnega ruskega pravljičarja. Njegove pravljice vsebujejo glede kompozicije (trodelna stavba), izraza in preprostosti sloga ter ruskega pojmovanja sveta in življenja gotovo višek polnosti ruske narodnosti — kljub neruskim motivom. Tudi tu se je Puškin pokazal snovnega eklektika, ki jemlje od vsepovsod navdihe in snov, pa jo po tehniki montaže (nekaj iz srbske pesmi, nekaj nemških snovi, nekaj domačih izrazov) napravi za odlično novo rusko umetnino največje notranje harmonije, veličine, največje jasnosti in preprostosti. S tem načinom obdelovanja pravljičnih motivov je z vsem bistvom stal trdno na domačih tleh, kot Antej srkal umetnostno moč iz domačega duha, z glavo pa je gledal v svet in grabil za zvezdami svetovne konstelacije ter je tako »inozemsk« knjižne motive uglašal na ruski glas. S tem je dvigal gladino domače književnosti in jo oplajal, na drugi strani pa jo približeval evropskemu svetu. Tako je Puškin postal prvi zapadnjak v ruski književnosti, pa tudi prvi »počvenik« in prav Pravljičica o ribiču in ribici je te njegove dvojne pomembnosti najlepši in najbolj klasični zgled.

In zato so te pravljice izredno važne v njegovem razvoju; to se vidi najbolj nazorno iz koncepta njegovega načrta o smislu ruske literature, kjer govori o revščini sodobne ruske književnosti in njenem odtujevanju Evropi, v pravljicah pa vidi dokaze zblizanja z Evropo! Toda čim bolj je rasel v mednarodno snov, bolj se je usidraval v svojo zemljo in postajal naravnejši in preprostejši. In prav pravljice — in med njimi je bila prva

⁷⁶ Primerjaj članek prof. A. Bema: Puškin kot dramatik, DS 1937, str. 71.

⁷⁷ Glavni rezultat tega odstavka je povzet po razpravi Azadovskega, Puškin i folklor, ki je prvič izšla v Vremenniku, zv. 3, ter stoji na čelu zbirke študij Literatura i folklor (str. 5—63). Načrt njegovega članka o smislu ruske literature je na str. 55. Iste misli ponavlja tudi v uvodu k svoji izdaji celotnih Pravljič iz l. 1936.

o ribiču in ribici — so prehod iz njegovega dosedanjega umetnega ritma v ritem narodnih izročil in so bile zadnja postaja pred njegovo prozo, pred prehodom v realizem, v folklorni roman Kapitanova hči.

Pravljica o ribiču in ribici pa bo še vedno ostala eden najlepših biserov njegove do dna prežete ruske duše in bo obenem tudi spomenik Puškinovega svetovljanstva, sinteza njegovega pojmovanja narodopisja, čeprav bo naše gledanje nanjo drugačno — po zaslugi najnovejšega razvoja puškinologije — kakor pa je bilo pred štiridesetimi leti — ne po krivdi prof. Prijatelja.

Nekaj misli o Korševem prevodu Prešernovih „Poezij“

O stališču, ki ga zavzema v slovenski literaturi Koršev prevod Prešernovih »Poezij«, je slovenska kritika in slovenska literarna veda pač da zelo izčrpno in dovolj pisala. Moramo reči, da je ime Fedor Evgenjevič Korš prav tako ozko zvezano s slovensko literarno zgodovino kakor na prim. ime Matija Murka s srbskohrvatsko narodno pesmijo. Korš in Prešeren se pogostokrat v eni sapi imenujeta in je že kos tradicije v tem, da ima Koršev prevod laskava, celo pretirano odlična epiteta. V tem članku se ne nameravam še enkrat baviti s tem prevodom, da bi odmeril njegovo vrednost v slovenski literarni zgodovini. Tu me zanima drugo vprašanje: kaj je Koršev Prešeren v ruski in za rusko literaturo? Mislim namreč, da je to vprašanje za presojo pesniške vrednosti Korševih prevodov zelo važno, tem bolj ker ruska strokovna kritika, razen nekaterih nebistvenih izjem, še ni zavzela stališča do Korša in tako seveda tudi ne do Prešerna.

Najprej je treba tole povedati: Korševa izdaja Prešernovih Poezij je in bo v okviru lepe ruske literature kuriozum. Debela in vendar trezno skromna knjižica, katere prva tretjina (99 strani) obsega uvod in razlago, v drugih dveh tretjinah pa so pesmi z opombo pod črto, kjer se kar na gosto vrste tuje zveneča osebna, krajevna in rečna imena, takšna je knjižica »Stihotvorenija Franca Preširna so slovênskago i nêmeckago podlînnikov prevel F. Korš«, ki se je l. 1901. prikazala na ruskem knjižnem trgu. Ne po svoji zunanji obliki niti po načinu navajanja znanstvenih pripomočkov ta knjižica ne ustreza temu, kar je smel ruski bralec v tisti dobi pričakovati in zahtevati od knjige lirskih pesmi. Koršev namen je bil, da seznanj rusko publiko ne le z delom Prešerna, marveč tudi s človekom in Slovanom Prešernom. To je skušal opraviti prav na filološko natančen način, ne da bi bil pri tem pomislil, da more genij pesnika dati neposredno mnogo več, kot še tako temeljiti in popolni komentarji. Po koncepciji in načrtu so mnogo boljše in pravilnejše ljudske izdaje v »Malenjkaja antologija«, kjer je izšel tudi zbornik »Slovinskije poety« (1904). Te prevode so priredili N. Novič, V. Umanov-Kaplunovskij, M. Petrovskij, N. Berg, H. Gerbelj in drugi, pa tudi najboljši Korševi prevodi so bili sprejeti v ta izbor. Takšna poljudna izdaja — o njeni literarni vrednosti tukaj ne govorim — je imela že od vsega začetka utrto pot v širše kroge. Korševa okorna in nespretna izdaja pa je ostala omejena na ozek krog strokovnjakov, predvsem slavistov. Končno seveda vrednost pesniškega dela ni odvisna od popularnosti. Vendar pa je moral za izobraženega Rusa ob začetku tega stoletja biti Prešeren — naj se to še tako čudno sliši — eksotičen kot Omar Khayâm ali Konfutse in še bolj eksotičen kot kak

severnoameriški indijanski epos.¹ Ob tem času ni v ruski literaturi nikakršnega sledu romantičnega slovanofilstva. Pojmi kakor »hoždenije v narod«, »rodna gruda« ipd. so že zdavnaj zastareli; lirika se je spenjala k svobodnim simbolističnim oblikam, duhovi so iskali mistične tajne in onstransko lepoto. V takem splošnem literarnem »podnebj« se je moral zdeti pesnik, čigar tvornost je tam na začetku 19. stoletja, pesnik, ki zajema motive iz pokrajinske in prirodne preprostosti mladega naroda in iz njegovih pripovedk in legend, nesodoben. Ni Korš kriv, da je Prešeren otrok svoje dobe in svojega naroda, vendar pa se more Koršu očitati, da ni čutil, da je njegova izdaja, kakršna je, nesodobna. Dvajset let prej, ko so balkanske vojne pri srcu zgrabile Rusijo in ji srčno približale usodo južnih Slovanov, ali pa petnajst let pozneje, ko je svetovna vojna družila slovanski svet, bi se bili Prešernovi akordi vse drugače zlili v splošno tonaliteto ruske literature (ali vsaj neke določne njene smeri). Za F. E. Korša pa je odločevala stoletnica Prešernovega rojstva. Kakšen je bil literarni okus ob tem času? Dobro je, da se tega točno zavedamo. L. 1895. izda Brjusov svoje glavno delo »Ruski simbolisti«, Balmont »V brezmerosti«, Vladimir Solovjev »Pesmi«; l. 1900. izidejo Solovjevli mistični »Trije pogovori«, l. 1903. izda Brjusov »Urbi et orbi«, Vjačeslav Ivanov »Zvezde vodnice«, Balmont »Bodimo ko sonce« itd. Intimna pesnikova usoda, kakršna je Prešernova, v takem napetem in dekadentnem miljeju ne more nikogar zgrabiti. Poleg tega še to: Korš ni izbral le najboljših in večnih sadov slovenskega genija, marveč vse njegovo delo z malenkostnimi izjemami. Prevedel je Prešernove nemške pesmi, njegove epigrame in zdravice, pesmi, ki jih brez izdatnega komentarja tudi Slovenec današnjih dni ne more več razumeti. Korš rusificira vsako vrstico, ki jo je kdaj Prešeren napisal. S slovenskega vidika zasluži to pohvalo, z vidika ruskega bralca pa je to početje samo pomilovanja vredno, kajti na bralca, ki ničesar ne slutí, posredni humor ne učinkuje, kar je pa samo naznačeno, to postane okorno ali celo mučno. Prešeren nič več ne žari in ne vžiga, od verza do verza se poti, njegova pesem je v prevodu zgubila glas. Kdor je »Stihotvorenija« prebral, je moral reči, da je njihov pesnik nič več kot povprečen. S tem pa je storjena velikanska krivica Prešernu samemu in obenem seveda tudi slovenski literaturi! Pravi umetnik bi upošteval literarni okus dobe, bi izbral, kar bi našel primernege, izločil bi vse, kar bi moglo na bralca učinkovati kot tuje, nesodobno, eksotično; vsaka zbirka liričnih pesmi to zahteva vedno in povsod.

Andrej Belyj, véliki teoretik simbolizma in predhodnik moderne formalistične šole v literarni vedi, je nekoč dejal, da naj se z znanstveno raziskavo poezije, s poetiko, bavijo le kreativni pesniki. Samo pesnik da zadostno pozna »gradivo in sredstva«, s čimer more delovne metode in vso umetelnost drugega pesnika stvarno in pravično presoditi. Njegova teza ni kar tako. Pri F. E. Koršu je vse prav diametralno nasprotno: znanstvenik, orientalist, klasicist, romanist, slavist, jezikoslovec, predvsem pa poznavalec metrike skuša po analitični poti dognano umetelnost praktično podati; znano je, da se je največ bavil z metričnimi študijami;

¹ Henry Longfellow, Hiawatha je bilo literarnim krogom znano; kmalu je sledil prevod I. A. Bunina »Pesnj o Gajavate«.

njegova magistrska teza »De versu saturnio« je še do danes ohranila klasično vrednost, njegovo »Vvedenje v slavjanskoje stihosloženije« je še zdaj edino, čeprav že zastarelo delo te vrste; metrično je obdelal tudi starorusko »Slovo o polku Igorove« itd. Orientalista, ki je prevedel gazele iz perzijskega jezika, romanista, ki se je s staro provensalsko in špansko poezijo ukvarjal, klasika, ki se je praktično tako v ruščini kot grščini in latinščini poskušal skoro ob vsakem grškem in latinskem metrumu, tega moža je mikal in vabil oblikovni umetnik Prešeren, pesnik, ki je v svojem delu združil prav za prav vse pesniške forme evropskega zapada, virtuoz v formah, genij »eksotičnega« naroda. Korš, po očetu nemškega rodu, sin nemške matere (dekljiško ime ji je bilo Reissig) je v sebi odkril Slovana.² Tu pa se mu zgodi majhna nezgoda: »eksotični« jezik, ki Prešeren v njem piše, je pač slovanski jezik in ruskemu zelo blizu. V Korševem prevodu postane Micka (Micika) v »Ženski zvestobi« ruska M á š e n j k a, dialog »Od železne ceste« govori A n d r j u š a in V a r j a, ki bi mogla živeti v kakem ruskem podeželskem mestu, in več kot čudno je, da hočeta ta dva mlada »Rusa« potovati zdaj na Dunaj, zdaj v »T r e s t«, zdaj v »B j e r n o«; zadnjih dveh imen ne pozna nobena ruska karta in noben Rus ju ne bi mogel istovetiti z imenom, ki sta bili takrat v Rusiji znani, namreč s »T r i j e s t« in »B r j u n« (v uvodu utemeljuje ta svobodni način prevajanja). V »Povodnjem možu« nastopi zagonetna U r s j a; ime U r š u l a je namreč ruščini popolnoma neznano, pristni ruski deminutivni sufiks - j a pa more pristopiti samo k pristnim ruskim hipokoristikom. Skratka moremo reči: zaradi jezikovne podobnosti vsiljeni poskus, iz Kranjskega narediti rusko gubernijo, se sprevrže v mučne disonance; lokalni kolorit izvirnika se zgubi, ti »Rusi« pa so po vsem svojem dejanju in nehanju neruski. Takih disonanc je v vsaki pesmi dovolj; motijo estetski okus in se očitno izkažejo kot napačne. Slovenski pesnik pač ne bo prišel na misel, da bi francosko Claire prevedel v J a s n o!

Korš se je trudil, kakor sam izjavlja, da bi čim točneje podal pesniško obliko. Tukaj se ne bom mudil ob metričnih vprašanjih njegovih prevodov. Če poda kapriciozni ritem »Nezakonske matere« ali »Ribiča« s pravnimi četverostopnimi daktili oziroma amfibrahi, se je seveda zelo oddaljil od metruma v originalu. Ritem »Nezakonske matere« je bil v ruščini povsem domač že, odkar ga je uporabil Lermontov v svojih prevodih Heinejevih pesmi.³ Tudi ne bom našteval, da Korš dosti figur izvirnika sploh ni podal, tako na prim. vokalnega zapovrstja A E I O U v pesmi »Pevcu«. Prav formalna plat, tehnika rim, ki je večkrat v popolnem sozvočju z originalom, dalje vrstični red, število vrstic in stopic, ki se ujema z originalom, je res občudovanja vredna. Kar moti ruskega bralca, so disonance, ki so nastale zato, ker je bil Korš izboren teoretik verza, ni pa bil pesnik.

² Med ruskimi slavisti jih je bilo več nemškega porekla, tako Šreder, sodobnik Lomonosova; Grot, avtor klasične ruske gramatike, Dalj (Dahl), ruski leksikograf in R. Brandt, moskovski slavist. Vsi so bili do neke stopnje ruski puristi in slovanofili.

³ M. M. Orthaber »Uticaj pesnika Heine-a na pesnika Ljermontova«, Ljubljana 1936, posebno str. 93.

Je nekaj, kar bi mogli imenovati splošni posluš v poeziji. Med sto možnimi besedami izbere umetnik s tankim poslušom samo eno, ker edino potrebno in nujno besedo. Pravi umetnik se ne zmoti ne v tonovnem načinu ne v registru. V jeziku, kakršen je ruski, ko ima vsaka beseda v njem svojo specifično barvenost, je klaviatura pesniškega besednega zaklada zelo občutljiva. Znano je, da je ruski knjižni jezik vsaj na pol iz pristno ruskih domačih elementov, druga polovica pa obsega cerkvenoslovanske, t. j. južnoslovanske besede. Čim bolj je besedilo stvarno in vsakdanje, tem več je v njem pristnih ruskih besed in oblik; čim bolj je vzvišeno, slovesno, splošno, neresnično, tem več je v njem cerkvenoslovanskih elementov. Prav tako se tudi v poeziji ravna splošna ruska oziroma cerkvenoslovanska tonalnost jezika po predmetu. V odi prevladuje cerkvena slovanščina, v narodni zdravici pa seveda ruščina. Vsak izobražen Rus, kadar piše prozo, obvlada to na prvi pogled komplicirano stilno prehajanje in izpreminjevanje. Pesnik zna ta stilna sredstva uporabiti za inštrumentacijo svoje pesmi. Pri Koršu pa se stil iztiri zelo pogosto, ko se neorganski in nemotivirani poetično-cerkvenoslovanski elementi čredijo z banalnimi vsakdanjimi ruskimi. Ne bom navajal vseh napak, le nekaj primerov naj to nazorno pové. »Krst pri Savici« je prevedel na splošno v vzvišenem epskem slogu. V »Uvodu« pa beremo za slovensko »ne polasti se njih, ki so v trdnjavi« ruski prevod: »No déržítsja uprjámyj g a r n i z ó n«; beseda »g a r n i z ó n« se ne sklada z legendarnim slovenskim bojnim poročilom iz VIII. stoletja. V »Krstu« imamo: »Tam Staroslav svjatilišča bjul dvéri — Pri pómošči svojéj preléstnoj dščéri«; beseda »dščéri«, že sama po sebi pravi glasovni monstrum, je zelo redek arhaizem ruskega jezika. V isto arhaično slogovno plast spada eksl. svjatilišče (za rus. svjatyňa), bjul (za rus. sterjóg ali storožíl), pri pomošči pa je obrabljena fraza, ki ne pomeni »s pomočjó«, marveč »s, po« (nem. vermittels); ali bi kdo v slovenščini napisal: »vsled« srage, ki je stopila iz oči — rus. pri pomošči v zgornjem primeru je namreč take vrste skaza. V pesmi »Povodnji mož« plešejo »okrug razvé-sistoj lípki«; lipka je še tako izrazit deminutiv (lípica), da se epitet »razvesistaja«, ki pomeni »bujno košato« upira kar najbolj. Za slovensko »Ko, de biló bi v prsih še zdrávo in živó« (Neiztrohnjeno srce) beremo v prevodu: Kak jésli b nahodílosj v grudí onó živój«; glagol nahoditjsja je za ruski čut nekako toliko vreden kot slovenski nahajati se t. j. brezbarven pomožni glagol, floskula vsakdanjega jezikovnega sloga. V patetično romantični pesmi učinkuje pa tako kakor pisk tovarniške sirene med simfoničnim koncertom. Takih in podobnih nasprotij in neskladnosti je vse polno.

Kar sem povedal, tega ni treba tolmačiti tako, da umetnino analiziram pedantično in suhoparno. Kdor bere Koršev prevod brez predsodkov, mora občutiti, da takšne disonance in neskladnosti uduše vsako poetično navdihnjenost, vsak polet. To niso pesniške svoboščine, marveč pesniške pomanjkljivosti.

Korš je verzifikator. Spreten teoretik, vesten učenjak, samo pesnik ne. Kjer ga metrum prisili, se posluži razvpite besedice »už«, ki prav za prav nič ne pomeni, nič ne pove in je le ceneno mašilo za začetnike in priložnostne pesnike. Isti razlogi ga silijo k dvomljivim oblikam

veseliju (Strunam) za veselju, otvsjúdu (Sila spomina) za otovsjúdu, vkrug (Povodnji mož) za vokrug, ljuboviju za ljubovju. Tudi takšne naglasne napake, ki kaže smisel, so se mu pripetile; pentameter »Ty pokazál emu pútj, prjámó v obitelj duhóv« (V spomin Matija Čopa) ima besedo duhóv, ki je genitiv kolektiva duhí »parfum« in ne gen. pl. k dúhi »duhovi«, kajti ta gen. se glasi dúhov. Večkrat je tudi preveč svoboden v besednem redu, tako na prim. v prevodu »Dnevnik ležál iz vas pred káždoj svoj« za slovensko »pred váma je bilá dní préjšnjih prátká«; smisel ruskega prevoda pogodiš šele po težavni stavčni analizi. Pravi pesnik je mojster oblike, naj bo ta še tako težka; pomožne besede, nepotrebna mašila, navadne napake in podobne zmote pa spremljajo Koršev prevod; še tale primer iz pesmi »Judovsko dekle«: slovenskemu »jez dôbro vém, ti dôbro véš — da v zákon vzéti me ne sméš« odgovarja rusko: »No znájem óba my ravno — čto v žený vzjatj zapreščeno«, kjer manjka najmanj objekt v akuzativu in zato ni jasno, koga kdo v zakon vzeti ne sme; dalje je napačna perfektivna oblika vzjatj, ker gre za prepoved. V isti pesmi se glasi prva vrstica »Lescý — slabódka ne bedná«; slabódka je pravilno za slovensko trg; malo nižje stoji za slov. divnjek rus. »zverinec gorodskoj«, kar znači »mestno menežarijo«, ki je v trgu ne more biti. O prevodnih napakah, ki jih ni dosti, to je res, tu ne bom govoril, ker sem hotel pokazati le napake zoper rusko pesniško tradicijo in zoper estetski okus. Seveda Korš sebe ni imel za pesnika; hotel je biti le posrednik. Da se mu pa tudi to ni v popolni meri posrečilo, tega je krivo to, da je hotel porusiti tako samobitnega in svojskega pesnika, kot je Prešeren; pri tem je višino originala znižal. Kljub vsemu spoštovanju, ki ga Korševo znanstveno delo zasluži, moramo reči, da slovenskega genija ni približal ruskim literarnim krogom. To je tem bolj obžalovanja vredno, ker morejo Slovenci najlepše Puškinove pesnitve uživati v kongenialnem prevodu Otona Župančiča in v pesniško sočnih prevodih M. Klopčiča.

Ritem pri Prešernu

Uvod

Pojem ritma spada k estetski problematiki vsakega verza. Filozofsko-pojmovna, psihološko-analitična in estetsko-kritična vprašanja, povezana z ritmom, so zelo obsežna. Pri nas se z ritmom v pesmi niso bogve kaj bavili. Vurnikov Uvod je usmerjen v drug svet, razprave o metriki pa so ostajale večji del pri abstrakcijah; v vsem prešernoslovju najdemo mnogo tehtnih razprav o obliki Prešernovih pesmi, nekatere govoré o arhitektoniki, ki je — rekel bi — nekaka ritmična »nadstavba«, druge zopet o meri; potrebne so bile, ker so opozorile na skrajno oblikovno dognanost in neovrgljivo zakonitost Prešernove pesmi, niso pa včasih ušle apriornosti. Lansko leto je izdal dr. Isačenko Slovenski verz; ta se je lotil Prešernovega verza z izkustvenim prijemom. Znanstveni boj, ki se je svoj čas bil za Prešernove nazore o obliki, je sem ter tja stopil v tako inovrstne faze, da je danes ta stvar pri marsikom, posebno pri tistih, ki jim je Prešern osebni ljubljeneec, že kar na slabem glasu. Marsikomu se zdi, da Prešernovo pesem z oblikovnim proučevanjem skorajda oskrunjamo, da pesniku nekaj dodajamo, česar nikoli ni mislil. Morda je nekaj resnice na tem. Že davno so pomrli vsi tisti osebni pesnikovi prijatelji in znanci, ki so od pesnika samega čuli akustično podobo njegovih pesmi. Kljub temu le nismo obsojeni zgolj na rekonstrukcijo te podobe, saj vsaka beseda in umetnina učinkuje sama po sebi, s svojo imanentno silo, kakor učinkuje tudi skulptura, arhitektura ali kompozicija.

Umevno je, da z razvojem poezije tudi poetika dobiva zmeraj novo podobo: o ritmu stare metrične šole ne vedo nič, filološki metriki ostajajo skrite skoraj vse estetske vrednote deklamirane pesmi. Deskriptivna ritmika mora od vrste do vrste analizirati verz glede na plastiko, tempo, razčlenitev in odbirati verze po zvrsteh. Ritmična stilistika pa proučuje ritem kot izrazno sredstvo, to se pravi, sledi razmerju med vsebino in ritmom. Edini objektivni kriterij takega preiskovanja je pravilno razumevanje in pravilno prednašanje pesmi, saj je spočetno občutje poeta tisti magnet, ki priteguje besede in besedne skupine v zvočno prijetnem zaporedju; te harmonirajo s spočetnim občutjem ne samo po pomenu in stilnem značaju, marveč tudi po naglasnih lastnostih. Vsega seveda ne dá besedna snov sama na sebi; treba je dodati še za pesem značilni ton (n. pr.: jezni staccato, ginjeni vibrato). Objektivnost pesmi je skica, iz katere moremo, če pesem razumemo, s subjektivno primesjo ustvariti barvno podobo (n. pr.: težke besede z nizko zvočno lego in temnim vokalizmom: Preš. Kam), a subjektivno interpretacijo strogo omejuje pesem sama.¹ Kdor razume slovenski jezik, bo drugače bral stance v »Slovesu od

¹ Sieversovi poskusi.

mladosti« in spet drugače stance v »Krstu«: *Odločeni so roži kratki dnovi, ali Ljubezni prave ne pozna*. Do neke mere torej vsak verz ukazuje način interpretacije, interpretu se skorajda vsiljuje in zgrabi poslušalca s sugestivno močjo.

Od znanstvenih poskusov v tej smeri omenjam: Jan Mukařovský, *Príspevek k estetice českeho verše*, 1925, in Máchův Maj, *estetická studie*, Praha 1928; Franz Saran, *der Rhythmus des französischen Verses*, Halle 1904, *Deutsche Verslehre*, München 1907; Gerhard Bünte, *Zur Verskunst der deutschen Stanze*, Halle 1928. Ker se naslanjam nanje, zlasti na poslednja dva, podajam tu njih metodo zaradi lažjega razumevanja naslednjih izvajanj.

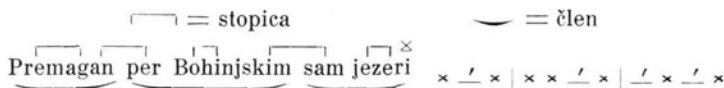
Češki avtor proučuje v primerjalni študiji med Vrhlickim, Čechom in Nerudo individualni značaj slušne oblike njihove pesmi po Sievers-Saranovih vidikih; omejuje se predvsem na večjo ali manjšo povezanost in strnjenoost med zlogi, t. j. kako ta ustreza vsebini; nato na razmerje premorov in nazadnje poveže te ugotovitve z načinom pesnikovega ustvarjanja. V študiji o Maju ga mikajo predvsem slogovna sredstva, ki ritem podpirajo in usovršujejo, tako kvaliteto glasov, njih strukturo in sorodnost v izgovornem pogledu, njih simetrično organizacijo v verzu, nadalje cezuro in retorične elemente, epiteton, tematiko, motiviko.

Saran-Bünteva metoda določa najprej pri ritmu število in razmerje poudarjenih mest. Niso vsa metrično krepka mesta enako močno naglašena. Afektivno ali logično močno poudarjeni zlogi so pre naglašeni, glavne besede v verzu s svojimi redno naglašeni zlogi ušesu vsiljujejo vsebino, medtem ko lahka mesta bolj ali manj stopajo v ozadje. Nepoudarjena mesta se s svojo indiferentnostjo jasno ločijo od poudarjenih. Vsakokratna stopnja poudarjenosti se dá določiti le v primeri z drugimi v isti pesmi. Stopnje niso absolutne: v povprečno zelo »težki« pesmi je normalna stopnja poudarjenosti mnogo večja nego v povprečno »lahki«. Seveda te stopnje niso ostro oddeljene, marveč se prelivajo druga v drugo. Za čisti akcent ločimo mesta v naslednjih osem stopenj:

1. pre naglašena a) $\overset{\curvearrowright}{\text{a}}$	3. močno naglašena $\overset{\curvearrowright}{\text{b}}$	6. srednje lahka $\overset{\curvearrowright}{\text{c}}$
2. pre naglašena b) $\overset{\curvearrowleft}{\text{b}}$	4. srednje naglašena $\overset{\curvearrowleft}{\text{c}}$	7. lahka $\overset{\curvearrowleft}{\text{d}}$
	5. šibko naglašena $\overset{\sim}{\text{d}}$	8. pre lahka $\overset{\times}{\text{d}}$

Akcent je duša besede in stavka, on razčlenjuje zvočno gmoto nevezane in vezane besede. V verzu je treba ohraniti skladnost med metričnim in gramatičnim poudarkom. Če tega ni, se ritem razdere, pesem uide iz takta, melodija trpi. Te tako imenovane metrične napake je filološka metrika skoroda vselej vrednotila napak. Taka mesta pri besednih mojstrih opozarjajo na nek poseben etos; če tega ni, pravimo, da je pesnik meri podlegel. Primera med mero in gramatikalnim akcentom je diagnostično sredstvo.

Z razvojem govornih mer so nastale oblike, ki so daleč odrasle preprosti, orkestični, gladko tekoči meri. Važno je načelo, da živi verz ne sestoji iz stopic; te so le del metrične sheme, obstojé le v skanziji, verz pa sestoji iz členov, n. pr.:

Shema kake mere se utegne v pesmi rušiti glede na poudarke, trajanje in glede na druženje v enote. To se pravi: poudarno lahek zlog utegne priti na metrično naglašeno mesto, kratek zlog na mesto dolgega, poudarno močna zarezá namesto metrično šibke in narobe. Dobri pesniki se tega sicer izogibljejo, če se pa ne, gre le za navidezno nasprotje, utemeljeno v vsebini. Glede na časovno razčlenitev verza zahteva naglasni princip, da se določene dobe merijo od težišča enega poudarka do težišča naslednjega poudarjenega zloga. Vtisa metrične časovne razgibanosti ne dojemamo iz razmerja naglašanih in nenaglašanih zlogov, ta marveč sloni na dobah od težišča do težišča. Pesem je torej lahko bolj ali manj enakomerna, ima hitrejši ali počasnejši tempo. Važno je razmerje dob ob premorih: v živem verzu niso vse cezure enake. Razločujemo dalje retorične premore, če hočejo retorično učinkovati, in mrtve premore, če ritem le razčlenjajo.

Tudi v druženju v enote, v grupaciji se pesniki metrične sheme ne držé. Že enjambement krši shemo; zarez na koncu verza se v tem primeru ne zabriše, marveč ohrani. Zaradi njega so tudi premori daljši. Tu so možne še druge razlike: jasnost in lega premorov, način vezanja zlogov in členov.

Verz ima tudi svojo melodijo, ki pride sama po sebi, če stopnje poudarjenosti ugotovimo pravilno. Melodija temelji na ritmu, je torej z njim nerazdružljiva, ker estetski učinek potencira. Posebni stilistični znaki dura so po Rutzu zapletenost, raztegllost, verzi v molu pa imajo proste stavke, brez period in močnih antitez. Nadalje določajo nekateri vsaki pesmi tudi barvo zvena, in sicer po instrumentih.

Vsaka pesem ima svojo povprečno naglašenost, ki je absolutno velika, svoj crescendo in decrescendo, svojo povprečno časovno mero z accelerando in ritardando, svojo povprečno zvočnost. Značilno za pesem je nadalje vezanje zlogov, ki je lahko legało (končni glas se zlije z naslednjim), staccato (zlogi so ostro ločeni), portato (vsak zlog stoji sam zase s posebno silo). K preiskovanju zvočne podobe katere koli pesmi spada še ugotovitev volumna, napetost fonetskih enot, razmerje med vokalizmom in konzonzantizmom. Končno spada k študiju ritma jezikovni okras po principu podobnosti in enakosti, rima in vse vrste onomatopije.

Nas je zanimala predvsem deskriptivna in stilistična stran Prešernove forme. Njegove poezije bi se morda dale razdeliti po ciklih, določenih po občutju, iz katerega je pesem nastala. A kdor bi mislil, da se za vsako idejo, občutje ali afekt rodi samosvoja oblika, da je zveza med vsebino in obliko, med pomenom in zvočno projekcijo tako močna, ta bi zahteval preveč; posebno za Prešernove čase se ne more reči, da bi oblika skočila pesniku iz glave, pesniku romantiku je v glavnem že dana, saj ima svoj objektivni historični izvor.

Stance pri Prešernu

Stanca sestoji iz osmih deloma skrajšanih, deloma nepopolnih jamb-skih trimetrov. Prvih šest ima, če gre za nemško stanco, izmenoma žensko in moško rimo, zadnja dva pa zaporedno žensko. Prešeren rabi povsod italijansko, ki ima v vseh vrsticah le žensko rimo. Stare poetike so zahtevale od stance posebno strogo delitev na štiri dele, po dve in dve vrstici. Dele ločijo pavze, v vrsticah samih naj stoji zarez za drugim poudarjenim zlogom. Kako je zdaj v teh tradicionalnih pregradah zaživel ritem? Naj to razčlenitev pojasni primer prve stance *Slovo od mladosti*, ki jo bom analiziral.

1 a $\tilde{\text{D}}\tilde{\text{n}}\tilde{\text{i}} \quad \tilde{\text{m}}\tilde{\text{o}}\tilde{\text{j}}\tilde{\text{i}}\tilde{\text{h}} \quad | \quad \tilde{\text{l}}\tilde{\text{e}}\tilde{\text{p}}\tilde{\text{s}}\tilde{i} \quad \tilde{\text{p}}\tilde{\text{o}}\tilde{\text{l}}\tilde{\text{o}}\tilde{\text{v}}\tilde{i}}\tilde{\text{c}}\tilde{\text{a}} \quad | \quad \tilde{\text{k}}\tilde{\text{m}}\tilde{\text{á}}\tilde{\text{l}}\tilde{o}}\tilde{\text{.}} \quad |$
 b $\tilde{\text{m}}\tilde{\text{l}}\tilde{\text{á}}\tilde{\text{d}}\tilde{\text{o}}\tilde{\text{s}}\tilde{\text{t}}\tilde{i}} \quad \tilde{\text{l}}\tilde{\text{e}}\tilde{\text{t}}\tilde{\text{a}} \quad | \quad \tilde{\text{k}}\tilde{\text{m}}\tilde{\text{á}}\tilde{\text{l}}\tilde{o}} \quad | \quad \tilde{\text{s}}\tilde{\text{t}}\tilde{\text{e}} \quad \tilde{\text{m}}\tilde{\text{i}}\tilde{\text{n}}\tilde{\text{ú}}\tilde{\text{l}}\tilde{e}}\tilde{\text{.}} \quad ||$

2 a $\tilde{\text{r}}\tilde{\text{o}}\tilde{\text{d}}\tilde{i}}\tilde{\text{l}}\tilde{e}} \quad \tilde{\text{v}}\tilde{e}} \quad \tilde{\text{s}}\tilde{\text{t}}\tilde{e}} \quad \tilde{\text{m}}\tilde{e}}\tilde{\text{n}}\tilde{i}} \quad | \quad \tilde{\text{c}}\tilde{\text{v}}\tilde{e}}\tilde{\text{t}}\tilde{j}}\tilde{a}} \quad \tilde{\text{m}}\tilde{\text{á}}\tilde{l}}\tilde{o}}\tilde{\text{.}} \quad |$
 b $\tilde{\text{s}}\tilde{e}} \quad \tilde{\text{t}}\tilde{e}}\tilde{\text{g}}\tilde{a}} \quad \tilde{\text{r}}\tilde{o}}\tilde{\text{z}}\tilde{e}} \quad | \quad \tilde{\text{s}}\tilde{o}} \quad \tilde{\text{s}}\tilde{e}} \quad \tilde{\text{k}}\tilde{o}}\tilde{j}} \quad \tilde{\text{o}}\tilde{s}}\tilde{u}}\tilde{l}}\tilde{e}}\tilde{\text{.}} \quad ||$

3 a $\tilde{\text{l}}\tilde{e}} \quad \tilde{\text{r}}\tilde{e}}\tilde{\text{d}}\tilde{k}}\tilde{o}} \quad | \quad \tilde{\text{ú}}\tilde{\text{p}}\tilde{a}} \quad \tilde{\text{s}}\tilde{o}}\tilde{n}}\tilde{c}}\tilde{e}} \quad | \quad \tilde{\text{j}}\tilde{e}} \quad \tilde{\text{s}}\tilde{i}}\tilde{j}}\tilde{á}}\tilde{l}}\tilde{o}}\tilde{\text{.}} \quad |$
 b $\tilde{\text{v}}\tilde{i}}\tilde{\text{h}}\tilde{á}}\tilde{\text{r}}\tilde{j}}\tilde{o}}\tilde{v}} \quad \tilde{\text{j}}\tilde{e}}\tilde{z}}\tilde{e}} \quad | \quad \tilde{\text{s}}\tilde{o}} \quad \tilde{\text{p}}\tilde{o}}\tilde{g}}\tilde{o}}\tilde{s}}\tilde{t}}\tilde{o}} \quad \tilde{\text{r}}\tilde{j}}\tilde{ú}}\tilde{l}}\tilde{e}}\tilde{\text{.}} \quad ||$

4 a $\tilde{\text{m}}\tilde{\text{l}}\tilde{\text{á}}\tilde{\text{d}}\tilde{o}}\tilde{s}}\tilde{t}}\tilde{!}} \quad || \quad \tilde{\text{v}}\tilde{e}}\tilde{\text{n}}\tilde{d}}\tilde{á}}\tilde{r}} \quad \tilde{\text{p}}\tilde{o}} \quad \tilde{\text{t}}\tilde{v}}\tilde{o}}\tilde{j}}\tilde{i}} \quad \tilde{\text{t}}\tilde{e}}\tilde{\text{m}}\tilde{n}}\tilde{i}} \quad \tilde{\text{z}}\tilde{á}}\tilde{\text{r}}\tilde{j}}\tilde{i}}\tilde{\text{!}} \quad ||$
 b $\tilde{\text{s}}\tilde{r}}\tilde{c}}\tilde{e}} \quad \tilde{\text{b}}\tilde{i}}\tilde{\text{r}}\tilde{i}}\tilde{k}}\tilde{o}} \quad \tilde{\text{z}}\tilde{i}}\tilde{\text{d}}\tilde{i}}\tilde{h}}\tilde{ú}}\tilde{j}}\tilde{e}}\tilde{\text{.}} \quad || \quad \tilde{\text{B}}\tilde{o}}\tilde{g}} \quad \tilde{\text{t}}\tilde{e}} \quad \tilde{\text{o}}\tilde{b}}\tilde{v}}\tilde{á}}\tilde{r}}\tilde{j}}\tilde{i}}\tilde{\text{!}} \quad ||$

Pesem je izpoved razočaranja; pesnik ni imel z rožicami postlane mladosti, a kljub temu se mu toži po njej. Zakaj težka spoznanja, da življenje ne vladata ne pravica ne ljubezen, marveč denar, mladost sproti izpodbija z neomajnim zaupanjem v lepoto življenja in s pozabo. Vso pesem preveva otožnost temne zarje mladosti; vendar se ujasni ob misli na gradove v oblakih in zelene trate v puščavah, konec pesmi pa izzveni še mračneje, saj se dviga pred pesnikom senca praznote brez sleherne svetlobe. V petero stanc je pesnik ukrotil tragiko svojega dotedanjega življenja, v razmišljanju o razliki med mladostjo in moško dobo: težka oblika stance je primerna za težko zadrževano občutje polno notranjih napetosti. Uvodna stanca ima téle značilnosti:

Umerjeni ton retoričnega nagovora izključuje preneglašena mesta. Le v 1b in 4a imamo po dva preneglašena zloga, sicer je stanca v poudarjenih zlogih večidel srednje naglašena. *Dni* je indiferenten, a po kvantiteti enak poudarjenim zlogom.

Časovne razdalje med poudarki so skoraj enake, kitica teče enakomerno, z mrtvimi pavzami na koncu vrstic in dvema retoričnima pavzama, ki ritem trgata. Ritmični premori v vrsticah nimajo stalnega mesta. Stančni shema zahteva strogo delitev, vsaka vrstica bi morala izražati zaokroženo misel. Ta kitica spričuje delitev v tri dele, od katerih srednji obsega štiri vrstice. V tem delu so ritmični členi bolj strnjeni kot v prvem in tretjem. Najmočnejša dva premora imamo v 1b in 4a, torej v verzih, kjer so preneglašena mesta; obakrat za govorom mladosti. V verzu 1b se za tem oddihom požene v čustveno ponovljeni *kmálo*, v verzu 4a pa v oksimoron *po tvoji tèmni zarji*.

Naslednji stanci: obtožba sveta, grenka spoznanja zahtevajo zadržane, ne preglasne poudarke: druga kitica je v tem pogledu močnejša od prve, saj se v njej z odločnejšim obrazom obrača proti socialni nemoči velike večine tistih iz revne zibelj. V 2a ima druga stanca izrazito metrično nasilje: *sem zvedel, da vest čisto*, ki pomeni za etos vrstice posebno vrednoto.

Časovne razdalje so kakor v prvi povsem enake, kitica poteka enakomerno, le 2a ima enakomernost porušeno. Pavza za metričnim nasiljem, ki jo podaljšuje tudi fonetsko pestro kopičenje soglasnikov (pripora z zaporo *-st*, afrikata *č-*), kakor preteč prst raztrga ritem in mu daje drugačno podobo močnejši poudarek.

Razčlenitev druge stance je dokaj zakonita. V 2a in 4a imamo prestop. Povezanost ritmičnih členov v a-vrsticah je rahlejša kot v b, a-vrstice so živahnejše. V centralni stanci se razčlenitev od sheme oddaljuje v skladu z vsebino. Zgoščen, nepretrgan protest v slovesni gesti zahteva strnjenost vrstic in dvovrstičij, kar se ne kaže samo sintaktično, marveč tudi s tremi prestopi (1a, 2a, 4a), tesno povezanimi ritmičnimi členi in polnimi, dolgimi *a*.

V četrti stanci se občutje pesmi prav za prav prelomi, ko se pesnik spomni na zdravilo mladosti. V prvem dvovrstičju kratko zabeleži učinek spoznanja. Ze se nam zdi, da nas povede dalje v mrak, ko zasije »*mladosti jasnost*«. Stanca se začinja s temnimi toni, ki zableščé v odsevu mladosti.

Povprečna naglašenost ni velika. V vsaki vrstici so štirje zlogi bolj ali manj naglašene stopnje, le v 2a in 4b jih je pet. Majhno metrično nasilje je v 1a: »*Te videt.*«

— — — — — x x x — x

Označba mladosti obsega drugi del (6 vrstic) 4. in prvo polovico 5. stanice. Iz nje sije bridek nasmešek in čudovita mehkoča. Zato tekó vrstice enakomerno, podhrtevajo tiho brez posebnih vnosov. Strnjenost ritmičnih členov je popolna. Tudi prestopa v 2a in 4a sta na mestu: po kratkem premoru tem močnejše pride do izraza misel naslednjega verza: »*misli take / si kmalo iz srca spodi in glave*«; »*ji up golj'fivi.*« Stanca je razdeljena v dva dela 2 + 6, kar je v skladu z ritmično podobo.

Zadnja stanca predstavlja skoraj kitični prestop, saj je prvi del le nadaljevanje četrte stanice. Zdaj udari v pesem globoko depresivni ton »*starjih let*« in »*časov sil.*«. Stanca je v poudarkih močnejše razgibana kakor prejšnja. Metrično nasilje v 1a, 2b in 3a.²

2b : x — x x x — x x x — x

3a : x — x x x — x — x — x

2b in 3a s svojimi redkimi poudarki vsak po svoje vsiljujeta tragično vsebino. Številni prestopi (1a, 3a, 4a) vežejo osrednjo misel, etično najtehtnejše verze (zapletena sintaksa označuje prehod mola v dur). Pavze niso izrazite, razen v 3a zaradi močno poudarjenega »*brez dna*« za tremi lahkimi zlogi. Stanca prehaja v isti finale kot prva, le prenaglašeno mesto je tu na »*zato*«.

Peza pesmi je v prvem delu, v drugi in tretji stanci, ki predstavljata dramo Prešernove mladosti. Središče prve stanice predstavlja nekake programske akorde, uverturo v grenko občutje in ogorčenje naslednjih dveh stanc, katerih sleherni verz niza dalekosežna spoznanja. Lega zvokov je srednje visoka, povprečna naglašenost srednja, vendar se drži v tretji na prenaglašeni stopnji. Tempo se uravnava po naglašenosti, je torej najjačji v tretji stanci. Vezanje ritmičnih členov se povsod nagiba k otožnemu legato, le v tretji stanci imamo ogorčeni portato. Glasovni material ima velik volumen, a ne prevelike napetosti. Razmerje med vokalizmom in konzontanizmom gre v drugi stanci v prilog konzontanizmu, v tretji vokalizmu. Izredna mnogo sikajočih pripor v zvezi z nekaj zaprtih *e*-v drugi, izredna polnost nizkega temnega vokalizma.³ Aliteracije in asonance so številne. Nemetričnih naglasov je 5, najbolj se oddaljuje od sheme 2b v drugi stanci, saj ima samo 3 naglašene zloge.

Prva ljubezen

Ista oblika in isto število stanc, po notranji kapaciteti zaostaja za »Slovesom«: lirična refleksija s humorističnim koncem. Že je mislil pesnik, da pri njem »*mál al nič ljubezen ne opravi,*« toda haesisti, cecidit spiritus

² Isačenko, Slovenski verz, str. 50.

³ Ibid., str. 45. sl.

ille tuus. Že je bil spoznal: »ljubezen zvesto najti, kratke sanje!« in srce je spet dobilo rano, ki ji ne najde zdravila.

V skladu s stančno obliko je vsebina ukročena, prekipevajoče čustvo do »lepote rajske« je vključeno v skoraj epsko mirno uvodno stančo in poučno stilizirano sklepno. Pesnik zavzema do ljubezni neko razdaljo, tako da je kakor v Slovesu razumsko nad tragiko, v sklepnih stanci opazamo celo rahlo ironičen nadih.

Prva stanca kratko poroča o pesniku. Poročevalski ton s prikritim zadovoljstvom ne zahteva posebno razgibanega izraza. Metrično krepki zlogi so srednje naglašeni ali celo srednje lahki. Le v 2b so uresničeni vsi metrični poudarki. V 3a dosega *ni*, metrično šibak, stopnjo srednje naglašenosti, tako da imamo tri naglase zaporedoma. Pesnik hoče z njimi poudariti tehtnost trditve nasproti lahkotnim ljubavnim doživljanjem v 2a in 2b. Verza kažeta glede na shemo veliko kršitev; 3b ima metrično nasilje v anakruzi.

Dôbe med naglasi so enakomerno razdeljene, le v 3a in 3b je enakomernost porušena. Razčlenjenost stanice 2 + (1 + 1) + 1 + 3. Dva prestopa v 1a in 4a po svoje poudarjata začetek naslednjih vrstic.

V drugi stanci je izrazni način prve vrstice še ves po prvi stanci; tedaj pa se organizem pesmi strese, zgrozi nad mirnostjo pripovedovanja.

»Da videl bi ne bil podobe njene!«

Ta strastni vzklik je vzmet, ki vznaša naslednje vrstice, dokaz za doživeto ljubezen, ki gotovo ni bila prva, a bila vedno ena. Pesnik ne more zadržati iskrenega zanosa ob misli na njeno lepoto. Ta zanos poudarja krepke zloge ritmičnih členov do prenaglašenosti. Metrično nasilje v 4a in 4b je retoričnega značaja.

Časovna razdobja so pestro diferencirana v 1b, 2a, 3a, 4a in 4b. To spet po svoje poudarja skoraj zanosni opis lepega dekleta. Razčlenitev stanice v dvovrstičja je zakonita. Izrazit prestop imamo v 3a, daljše pavze v 1b, 2a, 3a in 4b in na koncu 1b, 2a, 3b spet označujejo patos kitice.

Tretja stanca izkazuje vznemirjenost nad nepričakovano srčno rano, »ki peče noč in dan ga brez hladila.« V tej resnici se spet zajezi ritmični tok, zapletena, brezizhodna usodnost tega dogodka je izražena s čisto svojevrstno stančo. Loči se od drugih že po sistemu poudarkov. Prva polovica kitice ima le po dva srednje naglašena zloga. V drugi polovici pa so krepki zlogi vsi polno naglašeni, naznačujoči s polnim vokalizmom prevzemajočo silo neukrotljivega erosa. Razdobja so v prvi polovici krajša, tempo torej hitrejši, v drugem počasen, izražajoč mučnost neutešene ljubezni. Z razčlenitvijo stanice je pesnik najbolje izrazil nepričakovano usodno doživetje. Stanca predstavlja nerazdeljivo ogromno periodo, mojstrsko izvedeno, a zato nič manj zapleteno. V vrstah 1a in 3a oklepa literarno primeru z Lauro, sledi trivrstični konsekvativni del. Če izvzamemo primeru z Lauro, je stanca nedeljeno ritmirano telo, vrstica najtesneje povezana z vrstico. Notranjih pavz v prvem delu skoraj ni, le v 3a in 3b, pavze na koncu so skrčene do skrajnosti. Izrazit prestop v 2a. V drugem delu pa so ritmični členi manj strnjeni, pavz je več, nagnjenje k portatu.

Četrta stanca pripade v glavnem do 3b parafraziranje pesnikove nesrečne ljubezni. Napetost nekoliko popusti, stanca drhti v resignaciji.

4a in 4b se iztrgata iz tega občutja, navežeta na prvo stanco (3b in 4b) in kot splošni predtakt pripravljata poslednjo. Naglašenost krepkih zlogov dosega polno stopnjo, nekaj metrično krepkih mest je v verzu šibkih, kar zvišuje občutje blodenj neuslišane ljubezni, njeno valovanje med dolgotrajnimi depresijami in redkimi izbruhi. Tempo stance je živ, metričnih nasilij ni, razčlenitev se uklanja normi. Izdatne pavze sredi vrstic in na koncu, zaključenost vrstic, pomanjkanje prestopov, naravna strnjnost ritmičnih členov, vse to kaže na zunanji mir ne preveč globoke resignacije. Zadnji dve vrstici pa uvajata platonični nasvet, v čigar iskrenost pesnik sam ne verjame.

Zadnja stanca opominja v povzdignjenem tonu s polno naglašenimi zlogi (v vsaki vrsti po najmanj dva, razen v 4b). Metrična motnja v 1b: »naj ne«, prepovedni negativ naglašen, tu pa zavzema metrično šibko mesto. Prepoved je tako silna, da jo moramo brati poudarjeno in s pavzo, ki jo že takó vsiljuje hiat. Razdobja so enakomerno ritmirana, tempo ne prehiter ne prepočasen, vse v skladu s povzdignjeno didaktično pozo z ironičnim prizvokom.

Na splošno je lega tonov v prvi stanci v nižinah, v središču raste in doseže višek konec tretje stance in se na tej višini obdrži v 4. Nato strmo pade v zadnjih dveh vrstah četrte in v vsej 5., a vendar izzveni više, kakor pa se začne. Povprečna naglašenost precejšna, časovna mera živahna, glasnost v drugi stanci dokaj velika, vezanje členov se nagiba k legato, razen v zadnji stanci, kjer pesnik s staccato stresa ironične nianse. Glasovni material ima velik volumen, posebno v 2. in 3. stanci, razmierje gre v prilog vokalizmu. Nagnjenje k aliteracijam je najočitnejše v 3. stanci, asonanc je največ v 2., v kateri ima zven najsvetlejšo barvo v skladu z zanosnim slikanjem lepote.

Krst

Obdelati z ritmičnega vidika vrsto za vrsto to pesnitev, bi bilo zamudno, toda zelo hvaležno delo. Postalo bi nam jasno, zakaj se je Prešernu zdelo vredno, da Čelakovskega opozori na metrično, t. j. oblikovno stran svojega Krsta. S Krstom je Prešeren res slavil popolno zmago nad jezikom.

Odnos med vsebino in obliko se mora v tej epsko-lirski pesnitvi pokazati v svojevrstni luči. Prešernova lirična narava ni zmogla ustvarjati v čisto epskem smislu: osebe v epu prekipevajo čustev in meditacij. Ko opisuje premaganega Črtomira, se ne more obdržati niti v vnanje stilni objektivnosti. Nekateri verzi zatrepečejo v čisto osebni pesnikovi bolečini v rojstnem letu Krsta.

Po kratki, zgoščeno podani teži »pričujoče ure« nam pesnik morečo tragiko mladega Črtomira olajša s sončnim intermezzom, s posegom v bližnjo preteklost, v Črtomirovo zgodbo mlade, srečne ljubezni. Že ob misli na lepoto kraja se jasni nabrano čelo, pesem se osvobodi duhomorne teže in mračne resignacije. Nato se pesnik povrne k sliki, katero je začel. Črtomir, naslonjen na svoj krvavi meč, okamenel na videz v topi misli na poraz in sramoto stare vere, starih idealov, se sklanja nad samim seboj, misel na nedavno srečo ob strani Bogomile posije v njegovo dušo in mu ogreje otrplo srce, ki je že izgubilo veselje do življenja.

V tej 15. stanci je torej zaobsežen rezultat »*goljufivega upa*«, nova zmaga nad človekom, stilistično nekaj epski povzetek notranjih bojev. Temni, trdi in mrzli toni, s katerimi se ep začne, se preko svetlih, mehkih in toplih spovrnejo nekoliko ublaženi, ne več tako ostri, ne več tako zmagoslavni.

Naglašenost stance ni enotna. V svoji napetosti na vsak način manjša od one v 2. in 3. stanci, vsaj v prvih 5 vrsticah. Napetost je popustila za novi napon v srečanju z Bogomilo. Razdelitev akcentuiranih krepkih zlogov v prvem delu skoraj zakonita, z izjemo nekaj nenaglašanih krepkih zlogov. Pač pa zadnji verz 4b izkazuje samo 3 poudarjene zloge:

× ' × × × ' × × × ' ×

V enem samem verzu imamo dvakrat tribrachys. V 4a sestavljenka Bogomila nima dveh poudarkov, kar bi bilo mogoče v lento-dikciji prozega stila, marveč se zaradi retoričnega aprostofiranja oba zloga naslonita na končni zlog. Tribrachys dobro izraža razpaljeno, od čakanja vihrajočo strast, ponazorjeno z dikcijo pretrganih vzdihov. Ti dve zadnji vrstici za nenadnim nemiro pomenita preludij k naslednji stanci, ki s svojo hlastnostjo predstavlja čisto samosvojo obliko. Časovnost je enakomerno zritmirana, takt je nerazbit, epsko gladek. Ritmične pavze se na koncu vrstic praviloma izmenjavajo: kratke na lihih, dolge na sodih mestih. V zadnjih dveh vrstah pa imamo mnoge retorične pavze, dobe med podarki niso enake, medtem ko je v 2a ravno narobe: temni vokali in staccato členov ponazarja amplitude valovanja. Razčlenitev stance je zakonita, z izjemo prestopa v 1a do 3a. Zadnji vrstici imata izrazit prestop, ki razdvaja samostalnik in prilastke. S tem daje samostalniku izločeno, poudarjeno mesto.

Izbrali smo to stanco prav zaradi njene prehodnosti in njenega arhitektoničnega pomena. Sozvočje s 4. stanco je jasen, jasen pa je tudi njen pomen v zgradbi epa: ekspozičija za novo Črtomirovo spoznanje, obenem z naslednjimi, ki pa so ritmično prav do 21. brez posebnih značilnosti.

V dolgem dialogu med Bogomilo, Črtomiro in duhovnom (29 stanc) se polomijo že tako ranjene peruti z orožjem že premaganega pristaša stare vere. Kakor Orest bi bil pri Bogomili zadobil »*zdravje duše svoje*«, a čaka ga nov udarec: pa kakor da ne razume tega, še vedno upa na Bogomilo.

37. stanca. Metrična nasilja 3a: *kaj*, 4a: *ni Črt*, 4b: *njih*. Prvi dve vrstici sta odklik iz prejšnje stance. Vse ji poklanja Črtomir, le tega ponižanja ne. Mehki Bogomilini glasovi in dihi njene navzočnosti so že skoraj umirili njegovo srce. Ali ko se spomni na ta dejstva, znova puhne plamen sovraštva do pristašev nove vere. Kakor da se ne obrača s tem izbruhom na Bogomilo, marveč nanje, tako nam ne odgovarja ona, temveč zastopnik nove religije — duhovnik.

Kitica raste torej v razvneto obtožbo, v protest. Ta kljubujoči, a vendar ne bučni značaj stance zahteva močno razgibano naglašenost in prav tako razgibano melodijo. V prvih dveh vrstah imamo po eno pre-naglašeno mesto, enako tudi v 2b, 3a in 4b, po dve oz. tri naglašena

mesta pa v 3b in 4a. A tudi ostali krepki zlogi so močno izraziti. Metrična nasilja krepko poudarjajo in eksponirajo najtehtnejše krike.

4a : x x x ' x ' | ' | ' x ' x

Uresničeni je vseh 5 poudarkov, a razdelitev je čisto samosvoja. Začetni tribrachys označuje hlastni tempo, vrenje Črtomirovih besed, naslednji trije zaporedni poudarki (molossos) pa poudarjajo jasnost, prepričanje, da je Črtomirova sodba pravilna. Časovna ritmizacija krepkih zlogov se v skladu z obtožno ognjevitostjo izvrši v rastočem, dokaj naglem tempu v večkrat porušenem taktu z izjemo prvega dueta. Akcentski zagoni, kopicenje šibkih in krepkih zlogov, v zaporedju, pavze, ritmične in reto-rične, silno kratke, a spričo ogorčenosti na mestu, vse to podpira in po-udarja etos vsebine. Prim. 4a, 4b.

Razčlenitev ima spet samosvoje lice. Prvi dve vrstici zase celota, drugih 6 vrstic — značilen prehod iz erotičnega mola v obtožni dur — tvori eno samo periodo, povezano z dvema prestopoma v 2a in 4a, ki imata svoj etični pomen, strmo usmerjeno v svoj višek v 4ab, brez dolgih pavz. Značilno je spet portato vezanje v 4ab, ki nakazuje ogorčenje. Povprečna teža kitice sprva pada, nato stalno raste. Prenaglašenost, ži-vahna časovna mera, velika glasnost, glasovna polnost in velika napetost so glavne značilnosti stance.

Po mirni in odločni 39. stanci se Črtomir pod težo Bogomilinega odgovora in duhovnikovega nasveta še enkrat zbere v 45. in 46. stanci: iz njega se trgata najtragičnejše priznanje in obup, nagrobni govor osebni sreči, Črtomir-Prešernovo slovo od mladosti, od idealov.

Bridko resignirani ton obeh stanc, globoka tragika brez patetične nabreklosti izključuje prenaglašene krepke zloge. Vsebinski akcenti so enakomerno porazdeljeni z majhnimi intervali, v katerih podrhteva nasiče-nost bolesti. Lahko metrično nasilje v 45. stanci 1a in težje v 3b stance 46. Skanzija verza pokaže dve zvezi ritmičnih členov, ločenih po izdatni pavzi:

' x x ' | ' x x ' x ' x ,

Zakaj pesnik prezre mero, je spričo odnosov med vsebino in ritmom jasno: poudaril je s to pregrupacijo etos verza. Črtomir se zgrozi ob misli na strašni izhod iz položaja.

Časovno sta stanci prav do zadnjih treh vrstic zritmirani enako-merno, tempo ogorčenja zamira v resignacijo, le konec druge stance sili v accelerando. Razčlenitev obeh stanc je zakonita, brez prestopov. Za sodimi verzi imamo v skladu s pezo resignacije daljše pavze, v 4b za prvim »korjambom« najdaljšo.

Sklepni del, zadnje 4 stance, imajo čisto nov ton, ki se po apoteozi Julije jasno loči. Epsko miren, brez vznosov je tudi krst sam. Teža pesnitve je pač pred njim, kar je Prešeren s Črtomirom že preživel, to pot pa je šele nastopal.

Zadnja kitica n. pr. nima prenaglašanih mest, metrično nasilje nahajamo sredi stance in sredi verza 2b, ki hoče izostriti razliko med prvim in naslednjim. V eno stanco je stisnjeno vse poznejše življenje Črto-mirovo. V 8 vrsticah toliko dalekosežnih dejstev: globoka zarez v 2b je

torej utemeljena, kakor da nadomestuje en cel poudarek — uresničeni so le štirje; v verz priteka odmev nekdanjih bojov, iz njega pa drži nova, vse drugačna pot. Razčlenitev je precej nezakonita v 2a in 3a. *Tak se zažene, se pozneje vstavi* — tudi pesnitev: gramatično razgibane stance, na eni strani svetlo mehke Bogomiline, na drugi temno hrapave Črtomirove, one žuboreče v dihu naivne vernosti, te peneče se od strasti, sovraštva, zvrtničene v tolmunih obupa, se stekó splahnele v umerjeno strujo, ki se izgublja za obzorjem: *nič več se nista videla na sveti*.

Tercine v Uvodu

Kriterij, po katerem se je pesnik odločil, po obliki ločiti Uvod od Krsta, moramo iskati v vsebini. Ne more se reči, da bi pesnik brez nadaljnjega lahko zamenjal uvodne tercine s stancami in stance v Krstu s tercinami. Stanca je primernejša za lirični, v močno osebni problematiki prepojeni Krst. Obsežna metrična enota je kot nalašč za težko, veličastno snov. Byronu n. pr. se je zdela stanca za pripovedovanje premalo živa, preveč veličastna, dasi jo je zelo ljubil. Značaj tercine je brez dvoma lažji, epskemu nastroju bližji.

Pesnitev kot celota predstavlja ogromen antispastus: × — — × začena mirno, nato raste v dva poudarka in nato zopet pade. Podajanje položaja zadnjega momenta »slovenske antike« (Žigon) zahteva in ima popolnoma drugačno obliko nego podajanje nočnega boja ali Črtomirovega odgovora. Sem in tja občutiš osebno prizadetost, elegični zvok vdira v objektivno pripovedovanje.

Živa je prva tercina, s staccato vezanjem, z enakomerno porazdeljenimi poudarki srednje naglašenosti brez metričnih nasilij. Mirnejša je druga z legato vezanjem in pestrejšo skalo poudarkov višje stopnje; prestop pojačuje poudarek na »življenje« in povečuje pomembnost zarez na koncu verzov. Temni vokalizem tretje s portato vezanjem učinkuje s čisto enakomernimi poudarki. Spreminja se takt z dvema ritmičnima nasiljema v 2. in 3. vrstici *trum* in *sam*. Prvi 2 vrstici — dva stavka pogrebne žalostinke — v zadnjem verzu pa zastavi ritem strumneje, saj gre za najmlajšega med junaki. Anafora *za* razgiblje 4. tercino do lahkega zanosa s krepkejšimi akcentskimi zagoni in menjajočim se tempom. Naslednje 4 tercine docela izpolnjujejo zahteve sheme. Centralni del pesnitve izkazuje naslednjo sliko: ritem dogodkov dobi tu najmočnejše poudarjeni, najvišji ritmični člen. Črtomirov nagovor, iz katerega prši neugnani mladostni idealizem, pokajoč od odločne volje, ne vdati se pritisku realnosti, se začena z zadnjo vrstico 11. tercine. Ugotavlja kapitulacijo pred nenaklonjeno usodo. Začetek je tedaj močan s krepko antitezo, z dvema močno naglašena člena. Ves nagovor je poln visokih poudarkov, poleže se nekoliko le v 12. in 15. tercini, kjer opiše Črtomir položaj v trdnjavi in načrt izpada; ti dve tercini sta kot celoti nižinska predela v ritmu celega nagovora, ki zraste v prvi višek v središčnem verzu 13. in 14. tercine.

*Neproste dni živet nočem enake
Vas, katerih rama se vkloniti noče.*

Zadnji verz 14. tercine pomeni kitični prestop v 15. V drugi višek pa se povzpne Črtomirova beseda v 16. in 17., ločeni sta z izdatno pavzo. Naglašenost krepkih ritmičnih zlogov doseže tu svoj višek. V veličastni dikciji je izrazil pesnik večni ideal svobode (16bc). V skladu z nepri-siljeno dinamiko Črtomirovega nagovora je torej razdelitev naglasov — skoraj ne opazimo metričnega nasilja v 15. tercini. Ta oblika utegue po-nazarjati negotovost, skrivnostni ton pri razlaganju ukane. Retorična poudarka padeta tudi na metrično šibki *vas* in *to* v 15. in *tje* v 16. Stac-cato vezanje ritmičnih členov prehaja v mogočni legato, ki daje obema tercinama ton vizionarne vznesenosti. Izdatna pavza je na mestu, saj je v prvi trdna vera na uspeh, druga pa računa z neuspehom. Zadnja tercina predstavlja še kompaktnejšo enoto, najtemnejši, zamolkli dur mračnega pogleda v prihodnost za prejšnjim svetlo napetim zaupanjem. Slikovitost glasovnega materiala je očitna. Napetost pesnitve v 18. ter-cini popusti, a se zopet zvihra v akustično prenasičenost. Prve tri ter-cine imajo svoje dinamično žarišče v verzih 19bc. Ali vendar se tempo pripovedovanja zopet unese, dá s tem večjo akustično dinamiko, s tem ekspresivnejšim ritmom upodobi potek dogajanj.

Oton Župančič navaja za dokaz klasične razlike med mero in ritmom Prešernove stihe:

*Ko svojo moč narbolj vihar razklada,
okrog vrat straža na pomoč zavpije
in vstane šum, da mož za možem pada.*

»Okrog vrat straža... ali jih slišiš te akcente? Kako označujejo vsebino, kako so njen izraz, rekel bi skoraj vsebina sama...: ti zago-zdēni poudarki, kako se gnetó, pnó, tárejo — kakor možje tam okrog vrat; že v sami akustični dinamiki teh na gosto zbitih vokalov in konzonantov — vsa situacija, zmedeni hip, hrup nenadnega nočnega naskoka in brambe in klicev na pomoč... Ali res ne občutiš, kako je nabrekli no-tranji ritem prerušil vse metrične brani, prevrnil vsa pravila, razburkal mir gladko tekočih verzov, da je dosežen oni tesni, najtesnejši spoj, ono popolno sozvočje med vsebino in obliko. Najsijajnejše zmagoslavje buj-nega, naravnega ritma nad umetno konstrukcijo metra v našem jeziku!«⁴

Ne ozirajočemu se torej na glasovno sozvočje, imponira drugemu velikemu mojstru naše besede ritmični organizem teh vrst.

x ' / / / x x x / x / x

Taka je skanzija srednjega verza s 5. krepkimi zlogi, ki se družijo v prvem delu v težki molossos, ki mu sledi tribrahični, mimodrveči cre-scendo, ki doseže svoj višek v prenaglašenem dolgem *o*, tribračhys, ki s svojim viškom tako separira svoj posebni etos: na pomoč!

Enako sozvočje oblike in vsebine dosegajo naslednje tri tercine (22. do 24.), zlasti prvi dve, v katerih ritmični organizem tako sijajno označuje tertium comparationis med vojsko in neurnikom. V 21. tercini ne manjka nobenega naglašenega zloga, da se tem jasneje predoči hrušč in trušč,

⁴ LZ 1917, str. 277 in Dela IV, str. 66.

zamolklost udarcev, zateglost poslednjih krikov, vokalizem je teman, napet, ritmični členi portato povezani. Nasprotno pa imamo v 22. in 23. manj naglašanih krepkih mest (le po 3 ali 4, druga metrično krepka mesta zavzemajo nenaglašeni ali vsaj indiferentni zlogi), staccato vezavo, ohlapni vokalizem, burni tempo, kitični prestop v zvezi s prestopi med vrsticami s skupimi vmesnimi pavzami. Z vsem tem skuša pesnik ponazarjati neubranljivo besnenje gorskih vodá, živi tek, zanos napadalca. Tertium comparationis priklepa tem tercenam še naslednjo (24.), a ta izkazuje isto podobo kot 21., saj gre za isto vsebino, za boj moža z možem, njih zami-rajoče sopenje.

V poslednjih dveh tercinah se pesnitev umiri, oddahne. Konec brato-mornega boja podaja pesnik z epskim mirom, ki se očituje v zakoniti ritmizaciji tako v pogledu poudarkov, časovnosti in deloma razčlenitve. Oba prestopa v kvartetu le povečujeta strnjenost kitice, ki tvori v zadnji vrstici zaradi močno naglašene *njega* epski kazalec, kateri osebnosti bo veljala pesnikova pozornost v stancah.

*

Odbiranje Prešernovih mer je mehanično delo. Tudi nam končno pove le mehanično razmerje med posameznimi merami. In vendar je značilno, da v Julijini dobi skoroda ni uporabljal trohejske mere, marveč le jambске; jambu so romantične poetike pripisovale po antičnih predlogah značaj strastnosti.

Grupiranje Prešernovih ritmov in primerjalni pogled nanje pa bi bilo za spoznavanje njegove poezije koristno. Nekaj tega dela je opravil dr. Isačenko.

Saran-Bün-tejeva metoda bi utegnila privedi do natančne podobe, vendar njena izkustvena eksaktnost nekoliko preveč razbija iluzijo, ki se nam vsiljuje z vulgarnim pojmovanjem ritma, saj ga podvrže pod secirni nož znanstvene akribije. Ne dá se tajiti upravičenost te metode, le njen kritik se ne sme postaviti na stališče, češ saj pesnik na vse to ni mislil, je torej brez pomena. Kakšen je bil način pesnikovega ustvarjanja, za to metodo ni važno. Zanj je merilo pesem sama s svojim občutjem in smislom. Ne glede na to pa je v vseh pesmih, ki imajo tradicionalno obliko, neka zavestna intencionalnost (pri Prešernu še prerodni moment); eruptivnost pesnikovega izraza je gotovo večja v prostih ritmih.

Študij Prešernovih ritmov nam pokaže njegov oblikovni razvoj v spoju z vsebino njegovih pesmi, v najožji zvezi z njegovim življenjskim dozorevanjem. Čim zrelejši je, tem popolnejša je oblika, to je, tem bolj harmonira z vsebino, tem ožja je zveza med občutjem in ritmom. V nekaterih pesmih predstavlja vsebino že ritem sam.

Marja Boršnik Škerlak

Slovenka

I. Pod uredništvom Marice Nadlišek Bartolove.¹

Sredi leta 1896. je obiskala zavedna tržaška narodna delavka Marija Skrinjar pisateljico Marico Nadliškovo, učiteljico v tržaškem predmestju pri Sv. Ivanu, skušajoč jo pridobiti za novo idejo: prevzela naj bi uredništvo prvega slovenskega ženskega časopisa, ki naj bi pričel naslednje leto izhajati kot priloga tržaškega političnega dnevnika Edinost. Marica je po daljšem oklevanju privolila. Na sestanku z advokatom dr. Gustavom Gregorinom, ki je imel pri Edinosti odločilno besedo, sta sklenila, da bo snujoči se časopis polmesečnik in da se bo imenoval Slovenka. Prinaša naj vse vrste gradiva, ki bi moglo vzbujati v kulturno zanemarjenem slovenskem ženstvu narodno zavest. Glede formata, honorarja, korektur in vsega ostalega se nista dogovarjala. Marica, ki o uredniških poslih ni imela pojma, ni slutila, kaj jo vse čaka.² S svojim dotedanjim literarnim delom si je pridobila ime in samozavest, ki ni več dopuščala pomišljanja.

Od svojega prvega leposlovnega nastopa l. 1889. je bila poleg Pavline Pajkove edina pomembnejša pisateljica Ljubljanskega Zvona, priborila pa si je ugled tudi s podlistki, polemikami in članki v Slovanskem svetu, Edinosti in Slovenskem Narodu. Kot ena prvih slovenskih meščank, ki so si služile kruh s poklicnim delom, si je osvojila z gmotno samostojnostjo tudi svobodnejši pogled na življenje. V črticah in novelah se je kmalu do neke mere otresla pretiranega idealiziranja in pričela, naslonjena na Kersnikov zmerni realizem, v njih čedalje verneje oblikovati skromno malomeščansko resničnost. Ta svoj slog je skušala uveljaviti tudi teoretično s tem, da se je vrgla v tedanjo »*novostrujarsko*« *borbo, odločno zavračajoč tako pretirani idealizem kakor tudi Zolajev naturalizem. Bila je med nami ena prvih, ki se je skušala otresti nemškega kulturnega vpliva in poglobiti naše duhovno življenje z naslonitvijo na romanski, zlasti pa na ruski psihološki realizem.*

Ker si je pridobila s študijem italijanskih, francoskih, nemških in ruskih del v originalu za tiste čase prav široko literarno obzorje, je tem bolj čutila zaostalost ženske izobrazbe in potrebo, da jo dvigne, kolikor je v njenih močeh. Dasi nikaka boriteljica za ženske socialne in politične

¹ O Marici Nadlišek Bartolovi, ki je umrla 2. jan. t. l., prim. poleg SBL še ZS: 1923, 114—5 (Marica Bartolova, Jubilej); 1926, 129—33 (Minka Govekarjeva, Marica Nadliškova-Bartolova); 1937, 49—52 (Marja Boršnik, Pogovor z Marico); 1940, v tisku (Marja Boršnik-Škerlak, Marica Nadlišek-Bartolova) ter almanah Slovenska žena. Zbrala in uredila Minka Govekarjeva, 1926, 111—3, 203—5. — Kolikor citirana korespondenca ni last Državne študijske knjižnice, jo hranijo naslovljenci oz. njih svojci.

² Na podlagi Maričinega 7 strani obsegajočega rokopisnega fragmenta o nastanku Slovenke iz njene ostaline.

pravice, se je vendar krepko postavila v bran, kadar je čutila, da je napaden ženski ugled in oviran naš kulturni in narodni razvoj. Zato je veljal njen boj zlasti tujim in domačim raznarodovalcem, predvsem pa smeri, ki jo je zastopal Mahnič v Rimskem Katoliku.

Moralno oporo ji je nudil pri tem Slovanski svet, čigar utemeljitelji in sodelavci kakor Podgornik, Celestin, Hostnik i. dr. spadajo hkrati tudi med naše prve izrazitejšje borce za ženske pravice. Od l. 1892.—4. se je pridružila miselnosti Slovanskega sveta visokošolska Vesna, ki je videla uspešno sredstvo za narodno kulturno prebujo tudi v tem, da praktično pritegne v svoje vrste mlade ženske moči. Ko so se l. 1895. Vesnani »novostrujarji« z Govekarjem na čelu preselili v Slovanski svet, je dobila tudi na novo osnovana ženska rubrika v tem listu Govekarjevo barvo. Poleg nekaterih ženskih sodelavk, ki jim je načelovala Marica, se je v tej rubriki vse bolj oglašal Govekarjev kader, naglašajoč bolj efektne in modne ženske literarne novosti kot pa resno problematiko ženskega gibanja.

Dasi Marica z Govekarjevim »naturalističnim« slogom in z njegovim pogledom na življenje in žensko ni soglašala, zaradi česar se je sredi devetdesetih let zapletla z njim v stvarno pa tudi v osebno polemiko v Slovanskem svetu in Edinosti, je vendarle čutila, da v svojem bodočem časopisu ne bo mogla mimo njega.

Napredno slovensko ženstvo je idejo ženskega časopisa pod Maričinim vodstvom sicer z navdušenjem sprejelo in koj pričelo z agitacijo,³ urednica pa se je vendarle zavedala, da v ženskih sodelavkah ne bo imela dovolj opore, četudi upošteva prav vse tedanje naše književnice.

Najplodovitejša tedanja pisateljica Pajkova je povabilo odklonila z izjavo, da ne bo »nikoli podpirala lista, kateri bode izhajal pod ščitom onega urednika, v katerega listu se brezobzirno skruni« njena čast (Marici 16. nov. 1896). Da se ta, od »novostrujarjev« v Edinosti prebridko zasmehovana sentimentalna idealistka ni pridružila Slovenkinemu krogu, Marici ni bilo neugodno, saj ji je pomenila prav tako malo kot ostali mlajši generaciji. Tudi z bolešno Marlittino učenko Luizo Pesjakovo, ki je že naslednje leto umrla, bi si ne mogla dosti pomagati. Ker si je pa morala mlajše in sebi sorodnejše ženske moči šele vzgojiti, ji je bila tem bolj potrebna naklonjenost moških književnikov, zlasti glasnikov »nove struje«, ki so imeli v tem času največjo besedo.

Proti koncu l. 1896. si je pričela v pismih z vso diplomatsko spretnostjo prizadevati, da pridobi Govekarja in njegove tovariše, zlasti Goestla in Vidica, za svoj list. Požrla je marsikatero pikro Govekarjevo opazko, ki je šla na rovaš njenega še svežega odpora proti naturalističnemu pisanju, in pričela je laskavo poudarjati Govekarjeve vrline. Potem ko je na podlagi novih spoznanj preklicala svoje neugodno mnenje o Govekarjevem romanu »V krvi«, je končno prišla do ugotovitve: »...saj pravim, čudno se je iztekla naša polemika, ko bi se bila le malo bolj poznala, ne bilo bi nikdar žal besede med nama.«⁴

³ Prim. iz obširne uredniške korespondence, ki je ohranjena med Maričino literarno zapuščino, zlasti bodrilno pismo Franje Tavčarjeve 3. nov. 1896, Terezine Jenkove 15. nov. 1896 in Minke Vasičeve 25. nov. 1896.

⁴ Govekarju 2. dec. 1896.

Govekar sprva snujočemu se ženskemu časopisu ni bil naklonjen. Bal se je, da bi se s tem »po nepotrebnem množilo število listov ter cepil pisateljski krog«. Tudi se mu je zdelo, da naše ženstvo še ni dovolj zrelo, da bi moglo časopis samo vzdrževati (Marici 11. nov. 1896). Kljub temu je pričel, potolažen nad Maričnim novim stališčem, pisati povest za Slovenko, z izrečnim poudarkom, da samo urednici na ljubo. V času, ko se je imel v njegovem življenju izvršiti preobrat — pod pritiskom razmer se je odločil, da zamenja visokošolsko svobodo za službo Narodovega sourednika — je tudi njegova radikalna borbenost upadala; poleg tega pa mu ni bilo vseeno, kakšno stališče zavzame bodoča Slovenka do njegovega dela.

Tudi Govekarjevi pristaši, zlasti dobrodušni Goestl in Zvonov urednik Bežek, so obljubili urednici pomoč.⁵ S tem so jo vsaj deloma razbremenili.

Prvotno je bil časopis namenjen le nižjim slojem, kar pa Marice ni zadovoljilo, zaradi česar si je stavila v program, da nudi Slovenki čtivo za vse naše ženstvo: za preprosto pa tudi za izobraženo (Govekarju 8. in 13. nov. 1896). To ji je urejevanje sevé še bolj otežkočalo. Če je hotela vsaj do neke mere ugoditi tako različnemu obzorju in okusu, se ni smela omejevati na zastopnike ene same struje, marveč je morala uvaževati miselnost in slog vseh vrst, pri tem pa posebno paziti na to, da svojih pretežno konservativnih čitateljic ne užali s kakšno premoderno idejo. Zato so ji bili dobrodošli starejši, ugledni leposlovci, na prvem mestu duhovniki.

Nič čudnega, če je v prvi številki na čelnem mestu objavila zastarelo pesniško posvetilo duhovnika Trinka Zamejskega Slovenki z geslom: Bog — značajnost — jezik — narod — domovina, in če je tudi v svoj dokaj medli uvodni program vpletla navdušujoče citate iz pisem treh duhovnikov: Trinka, Janka Barleta, a na prvem mestu Aškerca. Poslednjega bolj zaradi njegove pesniške kot pa duhovniške avtoritativnosti, ki je v tem času že občutno upadala.

Aškerčevo naglašanje pomembnosti ženskega časopisa in ženske izobrazbe je v urednici netilo upanje, da jo bo kot najbolj uvaževani pesnik tega časa tudi stvarno podprl. Zaradi prezaposlenosti pa ji je v vseh treh letih ustregel le z brezpomembnimi drobci, tako da si je morala urednica celo njegove nazore izposojati od — Slovenskega Naroda.⁶

Kakor Aškerc ji je tudi zagrenjeni Gregorčič poslal samo en prevod⁷ in še tega pod psevdonomom »Slučajnost«. Na Maričino prošnjo, naj prevzame urejanje pesniškega dela Slovenke, ji 5. nov. 1896 sicer obljublja, da bo zvest naročnik, čitatelj in po potrebi tudi svetovalec, pesniškega urejanja pa ne prevzame, dokler ne vidi, kakšno pesniško blago pride v list. Sodeč po uredniški listnici v 2. številki Slovenke in po njegovih dopisih Marici od 4. jan. 1897 do 21. marca 1898, pa se je dal kmalu pregovoriti in ji je kot pregledovalec in ocenjevalec pesniškega

⁵ Bežek Marici 30. okt. 1896, Goestl Marici 28. nov. 1896 i. dr.

⁶ Prim. Aškerčeva bibliografija, 1936, 18—9.

⁷ Heine, Ko znale bi ..., Ska 1897, št. 10.

gradiva pomagal vse do pomladi 1898 ali pa celo do srede tega leta, ko je prišlo med njima do nesporazuma.

Dne 2. julija 1898 je pričela namreč Marica objavljati v Slovenki navdušen članek o Gregorčiču, prepleten z osebnimi spomini in mnenji, ki so kljub naivni ljubeznivosti in toplini občutljivega pesnika zadela na najbolj ranljivem mestu. Trditve, da ga je Mahnič »razmesaril«, da je »udarila njegova, tedaj dovolj mogočna stranka ter se svojimi napadi umorila nam občutljivega, najgenialnejšega lirika«, in da ga je »pre-mehki škof Zorn gotovo po pritisku odslovil iz službe«, so Gregorčiča izpodbodle, da je Marici 7. julija poslal pesem:

Mrlič — žívi.

Vaš spis u »Slovenki« sem čital
Ter lahko bi kaj Vam očital,
Za zdaj pa prav tiho le tó
Na pazno naj Vam pošepčecem uhó:
Pustite u miru mrliče,
Nikdó jih iz gróbov ne skliče!

Na robu pa je dostavil: »Škof me ni odslovil, odslovil sem se sam! Prosim, ne pišite naprej. Popravite pomoto.«

Urednica mu je ugodila in žal tudi svoje spomine nanj prekinila,⁸ Gregorčič pa se le ni več oglasil. —

Tudi na plodovitega Funtka se Marica ni mogla opreti, ker ji je ta že 9. nov. 1896 odrekel sodelovanje; menda si sama ni bila prav na jasnem, s čim se mu je zamerila (Govekarju 9. nov. 1896).

Tako ji je ostal od pomembnejših starejših pesnikov vsa leta zvest edinole Medved, ki je Slovenko skoraj redno polnil s svojimi pesmimi in ji — sodeč po njegovih pismih urednici — še pred Gregorčičevo odtujitvijo priskočil tudi kot pesniški sourednik na pomoč.

Od mlajše, Govekarjeve in Cankarjeve generacije so se pridružili Slovenki Derganc (Kazimir pl. Radič), Gangl, Šorli (Fedor Sokol) in Baebler (B. Potočan); mimogrede tudi Jesenko (Doksov), Finžgar (Pavel Dolenc) in Rudolf Mole (Tehomil). Oglašalo se je še nekaj drugih, brez-pomembnih »pesnikov«;⁹ za njihovimi moškimi psevdonimi se utegne skrivati tudi kakšna »pesnica«.¹⁰

Med pesniki prevladujejo ženske. Vsa tri leta so se plodovito oglašale Franica Vovk (Vida), Kristina Schuller (Kristina), Marica Strnad (Marica II.) in Ljudmila Poljanec (Bogomila, Mirka, Zagorska, x—y); drugo leto sta se jim pridružili še Franja Trojanšek (Zorana) in Matilda Sebenikar (Desimira). Ostale so brez pomena.¹¹

⁸ Prim. Ska 1898, 358, 382. — Gregorčičevo pismo Marici 7. jul. 1898 citiram po Vrhovnikovem prepisu (ohranjeno v Vrhovnikovi ostalini), ker izvirnika nisem našla v urednišini ostalini.

⁹ Janko Polák (Dolski), Volkov (I. V—v), Rajko, Višnoviecki, Argo, Vasilij Vasiljevič, Milislav Vrhovski, Ljubomil Žálnik, y+z.

¹⁰ Prim. Ska 1899, 48, ur. listn.

¹¹ Rožica, Stana, Dvórska, Milenka, Vlasta, Mokriška.

Izboru je čutiti, da sta ga določala starejša pesnika, ki imata veliko čuta za blagglasnost jezika in še preveč nagnjenja do uklenjene oblike, s čimer sta preprečila marsikak oblikovni nedostatek, a mladi naraščaj tudi precej oropala svobodnejšega razmaha. To bo eden od vzrokov, da se v Maričini Slovenki niti enkrat ni oglasil nobeden od četvorice »moderne«, čeprav Vidic urednici 5. marca 1897 vsaj o Župančiču sporoča, da ji v kratkem nekaj pošlje. Sicer pa je Slovenka veljala za vadnico pesniškega naraščaja; vse pomembnejše pesmi so se stekale v Zvonu.

Nič čudnega, če se preglednik že prvo leto pritožuje: »Drznost, s katero pošiljajo nekateri dijaki svoje zaljubljene prismođarije... je že grda, da ne rabimo hujše besede.«¹² Leto nato pa vzklika z urednico vred: »Ali menite, da je ‚Slovenka‘ otroški vrtec za poezijo?«¹³

Kljub vsemu prizadevanju se je urednikom posrečilo vzgojiti komaj nekaj povprečnih talentov. Večina pesmi podaja v preprostih, enakomernih kiticah stereotipno razpoloženje, polno otožno sladkih vzdihljajev, prepletenih s prirodnimi okraski (rožica, oblček, vetrič, zvezde i. dr.). Večkrat se oglašja tudi navdušenje nad domovino, narodom in »majko Slavo«; tu pa tam je najti celo rahel poskus socialne epike, ki od daleč spominja na Aškercu. Deloma Aškercu, deloma Jenku, narodni pesmi in rahlemu razpoloženju »moderne« se približuje najpomembnejša pesniška trojica Maričine Slovenke, ki se je že v tem času tu pa tam dotipala tudi do samostojnega osebnega izraza in občutja: iskreča, igriva Vida, otožno vznescena Kristina in mehka, topla Zorana. Svojevrstna pojava je Marica II., pri kateri prevladuje včasih duhovita, včasih pa tudi prazna lahkotna domisličnost nad čustvom. Njena često prav posrečena ironija daje poleg Medvedove trpkobe Slovenkini poeziji zdravo ravnovesje, da ne utone dostikrat v le preveč umetnih vzdihih in solzah. Nasprotno pa učinkujeta Radičeva prostovoljna ali neprostovoljna (?) »ironija« in Desimirin anekdotični humor precēj banalno in resnemu časopisu neprimereno.

Pri prevodih je pač soodločala tedanja splošna in Maričina osebna navdušenost za Ruse, da prevladujejo ruski pesniki: Puškin, Lermontov. Kolcov, Homjakov in manj pomembni Ogarjov. Od Čehov poleg Vrehlickega manj znani Kamenský, Klaštorský, Červenka in — zaradi kurioznosti — dekadend Karásek. Od Nemcev je upoštevan samo Heine. Poleg zvestega prevajalca Benkoviča ter že omenjenega Aškercu in Gregorčiča so se mimogrede uvrstili med Slovenkine prevajalce tudi Medved, Prijatelj (Semen Semenovič) in Vida.

Na nasvet navdušenega bosanskega rodoljuba Jovana Sundečiča je začela Slovenka prinašati njegove originale v latinici in vzporedni cirilici, vendar se te vrste vadnica ni obnesla.

Še bolj je urednica pogrešala dobre leposlovne proze. Sprva se je skušala opreti na Govekarja in njegove tovariše. Na uvodnem mestu prvega letnika je začela pod psevdonom Idealist objavljati njegovo spretno, vendar nekam površno pisano povest Triglav, zajeto iz visokošolskega življenja. Ker pa avtor že v prvi številki polaga na usta dveh

¹² Ska 1897, št. 13, str. 12.

¹³ Ska 1898, 72.

»Triglavanov« drastično oznako učiteljic, so se čutile naše učiteljice tako prizadete, da so začele Slovenko odpovedovati.¹⁴ Vznemirjena urednica jih je morala že koj v naslednji številki tolažiti, »da je ‚Triglav‘ prav nalašč le slavospev učiteljicam«, kakor razvidijo iz nadaljevanja.

Ta »srčkana igrača«,¹⁵ ki je vzbudila toliko nepotrebnege ogorčenja in vznemirjenja, je urednico privedla do ugotovitve, da naše žensko čitateljstvo niti najmanj še ni zrelo za realistično prikazovanje življenja, zato je začela vse bolj posegati po »idealističnih« spisih, ki bi ne mogli nikogar užaliti. Vrsta dokaj nepomembnih »pisateljev«¹⁶ in »pisateljic«¹⁷ opisuje ljubezenske, včasih tudi socialne zgodbe iz kmečkega in malomeščanskega — le redko iz »višjega« — okolja, ki so si skoraj povsem sorodne: brez problematike, z naivno belo-črno oznako, sentimentalne, razvlečene, nemotivirane, često v obliki pisem in dnevnikov, da pridejo »čustva« bolj do veljave; vsebujejo veliko intrig, a kaj malo globljih življenjskih skušenj. Tudi pomembnejši pesniki in člankarji, ki so se mimogrede poskušali v leposlovnih prozi, niso dosti več dosegli; često so čustveno razblinjani, epsko ohlapni, suhoparni.¹⁸

Tudi urednica sama (Marica, Nada) z leposlovjem v Slovenki daleč zaostaja za črticami in novelami, ki jih je istočasno priobčevala v Zvonu. V črticah je vzgojno tendenčna, daljša povest Denar in sreča pa je še začetniško neokretna; spada med prvence, ki so obtičali v Kersnikovi miznici, ker niso bili godni za Zvon.

Ne samo urednica sama, tudi Bežek je menil, da je za Slovenko marsikaj dobro, kar ni zrelo za Zvon. Pripravljen ji je bil odstopiti marsikakšno povest, značilno, da med drugim tudi Meškov roman Kam plovemo, ki pa ga je Marica spomladi 1897 na škodo Slovenke odklonila z izgovorom, da je preobširen, tako da ga je Zvon prinesel naslednje leto kot uvodno povest. Pač pa je sprejela, da ne dá Bežku »cele ‚korbce‘«, malo pomembno Vidičevo delce Gospa Milka.¹⁹

Glede leposlovja v prozi se je Slovenka šele v drugem in tretjem letniku nekoliko ojačila, ko si je pridobila nekaj novih sodelavcev. Mimogrede pisatelja začetnika Kraigherja (Albina Žitka) ter že uveljavljajočega se Finžgarja (Pavla Dolenca) in Meška (Karla Dolenca), za stalno pa Etbina Kristana. Poslednjima dvema se že občutno pozna tipanje v novo smer — v subjektivno psihološko in socialno črtico.

¹⁴ Prim. značilne izjave, ki jih dajejo Marica Govekarju 6. jan. 1897, Goestl Marici 7. jan. 1897, Kristina Demšar Marici 12. jan. 1897, Anica Leban Marici 13. jan. 1897, dr. A. Medved Marici 1. febr. 1897.

¹⁵ Maričina oznaka v pismu Govekarju 18. dec. 1896.

¹⁶ Anton Zajec, Iv. Ivanov (Fajdiga?), S., B. M., L. F., Kamnoselski, M. C., Anton Zavadil, Sl. Kermavner, Adolf Pahar (Milan Sanjar), Iv. Hren, Egon Staré (E. Mladé), Vekoslav Potočnik (Vekoslav), Kranjec, Podlesnikov.

¹⁷ Karla Ponikvar (Marija Ana), Karla Komac Pertot (Feodora), Trnjevka, Vanjuška, Roza Kosova, Marica Gregorič (Vanda, Zagorska, Mara), Demetrija, Kristina Janežič Fajdiga (Tinica), Antonija, Ljudmila Plaper (Milka).

¹⁸ Franica Vovk (Viola, Vida; dodaj k Izbranemu delu Vide Jerajeve, 1935, 190, pod letnico 1898 še Vidina Nova razmotrivanja, Ska 1898, 614), Schuller (Kristina), Poljanec (Bogomila), Trinko (ab); Strnad (Marica II.), Grilček, Elvira Dolinar (Danica), Vidic (Fr. V. Javor).

¹⁹ Prim.: Bežek Vidicu 7. apr. 1897, Marica Milki Mankočevi 16. maja [1897].

Med pripovednicami pa si je že koj od prvega nastopa v drugem letniku Slovenke osvojila osrednje mesto plodovita Zofka Kveder (Milena, »Z«), ki si je z ljubezenskimi in socialnimi črticami in novelami iz vsakdanjega kmečkega, predmestnega in malomeščanskega okolja kmalu priborila ugled prve slovenske pisateljice. S prikazovanjem drobnega, neznanega življenja se je pridružila Zofki tudi Ivanka Anžič (Ivanka), katere črtica Matija Šlibar tvori v tem pogledu rahel prehod od Zofke k Cankarju.

Urednici gre zasluga za požrtvovalno, dasi po večini brezplodno prizadevnost, da reši vsak, še tako malo obetajočo ženski pisateljski talent. Prečesto je morala sama luščiti obetajočo vsebino iz neurejene oblike, samo da dá začetnici spodbudo k nadaljnjemu razvoju. Ni bilo pa nujno, da postane ženski list vadnica tudi za moške. Če se je sèm zatekel marsikdo, ki si ni drznil k Zvonu, ali ki je bil tam zavrnen, je razumljivo: objava v Zvonu je bila za vse tedanje, tudi katoliško usmerjene pisatelje legitimacija za pesniški talent. Ker pa se je urednica odločila, »da rajši nego slabo izvirno tvarino prinašaj ‚Slovenka‘ dobre prevode res lepih osobito ruskih del«,²⁰ bi bil njen izbor izvirnega gradiva izpod peresa moških pisateljev lahko vsaj pičlejši, če že ne boljši.

Pri izbiri prevodov je imela precèj srečno roko. Sentimentalno romantična novela Luhmanove in brezproblemska idila Krestovske v prvem letniku sicer še zdaleč ne zaslužita tolikšnega uredničinega navdušenja, kolikršnega sta bili deležni,²¹ zato pa je izbor iz pretežno slovanskih slovstev v naslednjih dveh letnikih za Slovenkino publiko prav primeren in po vrednosti prekaša skoraj vse, kar je prinesla Slovenka izvirnega. Zlasti velja to za Turgenjeva, Potapenka, Čehova in Čecha. Prevode je oskrboval v prvi vrsti Benkovič.²²

Prvo leto je imela Slovenka format Slovana, naslednji dve leti format Ljubljanskega Zvona. Glavo ji je narisala slikarica Kobilca,^{22a} vendar vse kaže, da se prav glede njene risbe urednica v prvem letniku večkrat opravičuje, da je sredi leta ni mogla sprejeti namesto poprejšnje. Nerodne tiskovne pomote, zlasti pa neokretna paginacija v prvem letniku dokazujejo, da urednica tehničnim težavam zlasti sprva ni bila kos.

Razpored gradiva pa je smotr. Po vzorcu drugih književnih časopisov najprej pesem, potem ostalo leposlovje, pomešano s članki — če bi bili članki posebej, bi jih čitateljice ne brale —, temu slede tri rubrike: Književnost in umetnost, Razno (novice doma in po svetu, zadevajoče predvsem ženo), Doma (gospodinjski nasveti) in uredniška listnica.

Kakor pri leposlovju tako se tudi pri člankih in beležkah opaža neenotnost, težnja, nuditi vsaki kaj: dekletu, materi, gospodinji, izobraženki. Poleg člankov, ocen in poročil o književnosti in umetnosti ter teoretičnih razprav o feminizmu in vzgoji so praktični članki in beležke najrazličnejše vsebine, namenjeni zabavi in pouku: poljudno obravnavana vprašanja o šolstvu, psihologiji, medicini, lepoti in negovanju telesa, modi,

²⁰ Ska 1897, št. 25.

²¹ Ska 1897, št. 11, 25.

²² Ostali prevajalci: Jakob Ozvald (Vetušekov), Zavadič, Zaplaninec, A. Pahar, Rok Drogenik (R. D.), Komac (Feodora), Nadlišek (Marica).

^{22a} Marica Govekarju 1. dec. 1896.

materinstvu, družinski sreči, vsake vrste vzgoji, rodoljubju, narodnem blagu, vmes pa so najpreprostejše jezikovne razlage — saj je bilo treba našo ženo šele privajati k branju domačega tiska in jo učiti slovenščine.

Kljub vsemu temu pestremu gradivu se Maričini Slovenki pozna, da je njena urednica leposlovka, ki se zanima predvsem za sodobna literarna vprašanja. Živahno zasleduje domači tisk in si prizadeva, da bi ji ne ušla nobena važnejša novost.

Ker se je sprva skušala nasloniti zlasti na Govekarja, je z veseljem zgrabila priložnost, da je mogla izjaviti v zvezi z izidom njegove povesti Ljubezen in rodoljubje o njem ugodno mnenje²³ in na ta način v javnosti do neke mere zabrisati svoje poprejšnje stališče. S to oceno pa se je zamerila strastni Govekarjevi sovražnici Pajkovi, ki v svoji polemiki o tem predmetu v Slovenskem listu 15. maja z nasveti, kakšna bodi kritika, meri tudi nanjo. »Ne nabijajmo torej na veliki zvon, kjer bi majhno bingljanje tudi zadostovalo, a tudi ne potiskajmo prezirljivo v kot onega, o čegar popolni neveljavnosti še nismo prepričani, da se pred svetom ne osmešimo« — to priporočilo je hkrati tudi ključ do razumevanja Pavlinine čedalje težje zagrenjenosti: v vsakomer, ki je bil Govekarju naklonjen, je slutila osebnega sovražnika. Marica, ki je bila dotlej do Pajkove precēj ravnodušna, se je s tem čutila izzvano, zato jo je v svojem drugače mirnem odgovoru 22. maja zbodla z obžalovanjem, da je spisala omenjeno oceno šele nekaj dni potem, ko je Govekarjevo delo prebrala, kajti »neposredno po čitanji, bila bi ocena — po pravici tudi — še ugodnejša«.

Še bolj je Pajkovo razdražila 11. septembra z oceno Govekarjeve zbirke O te ženske!, čeprav je ta ocena z ozirom na predmet veliko bolj previdna in zadržana. Pajkova, ki se ji zde te novele »neizrekljivo gnjusni popisi ženske popačenosti«,²⁴ Marici ni mogla oprostiti, da jih je v omenjeni oceni priporočala, zato ni izključeno, da izvirajo neposredno ali vsaj posredno od nje vsi tisti pismeni protesti, proti katerim se je morala urednica 25. septembra zagovarjati v Slovenki.²⁵ V tem zagovoru se opaža Maričina zadrega in neodločnost, ali naj tvega zamero pri Pajkovi ali pri Govekarju.

V bistvu jo je Govekarjev »naturalizem« še zmerom prav tako odbijal kakor Pavlinin »idealizem«. V zadnjem delu (Ljubezen in rodoljubje), ki je izšlo pred zbirko prvencev O te ženske!, se je avtor sicer občutno umiril, kar je morala celo Pajkova priznati, medtem ko Marica v zagovoru svoje ocene njegovih prvencev kljub vsemu laskanju ni mogla prikriti, kako so ji tuji. Sicer pa se je njen odnos do Govekarja itak rahljaj in urednica je na njegovo naklojenost, ki ji je prinesla več vznemirjenja kot opore, ob zaključku prvega letnika povsem resignirala.

To pa je Pajkovi ni približalo. Dokaz za to je neugodna ocena Pavlininega romana Slučaji usode, objavljena 6. nov. 1897 v Slovenki pod psevdonimom Ljudmila, ki ne more biti nihče drug ko Marica sama. Ta ocena izzveni v ugotovitev: »Ne smemo se torej sklicevati na to, da

²³ Ska 1897, št. 5.

²⁴ SL 18. sept. 1897.

²⁵ Prim. tudi med Domačimi novicami »Gosp. Govekarju«, SL 29. sept. 1897.

nočemo priznati te ali une struje, pišimo in rišimo življenje in ljudi, da so res ljudje. ... Vsak človek ima svoje vrline in svoje slabosti, nikar torej ustvarjati ekstremov!«

To umerjeno stališče pa Pavlininega kroga ni uverilo, da hoče Slovenka srednjo pot; odurni polemičar v Slovenskem listu je 27. nov. 1897 prepričan, da je »še vse moralne brce, od novostrujarjev slovenskemu žensstvu podeljene, niso mogle spametovati«.

Naslednji letnik Slovenke, ki stoji že zunaj Govekarjevega vpliva, je Pajkovo lahko prepričal, da se moti. Tu je več člankov in beležk, ki povsem nasprotujejo Govekarjevemu vzoru — Zolajevemu naturalizmu.²⁶ Maričini vzori so še zmerom Rusi (Puškin, Tolstoj, Dostojevski, zlasti pa Potapenko in Čehov) ter zmerni Francozi (Loti, Daudet, Bourget itd.). Od Nemcev ji imponira samo sodobna drama (Sudermann, Hauptmann). Njeno geslo je: »Naroda, katera napredujeta uprav gigantski in od katerih bi se Slovenci morali učiti, sta ruski, ruski in zopet ruski ter francoski in zopet francoski.« Njen nasvet: »Ker nam oholi Nemci že itak očitajo, da smo zajemali kulturo le od njih, pustite jih Slovenci in Slovenke vendar enkrat ter pokažite, da se morete vzpeti tudi brez njih!«²⁷

Razprava o Zolaju, ki ji jo je 30. dec. 1899 s pismom vred poslal Egon Stare, je utegnila biti za francoskega pisatelja ugodna, ker je Slovenka ni priobčila; značilno pa je, da Slovenka prav tako ni priobčila Prijateljve študije o Cankarju, z izgovorom, da je jako zanimiva, toda preobširna.²⁸

Razprava o Tolstoju, ki jo je urednica v prejšnjem letniku priredila po sarajevski »Nadi«, se ji ni zdela predolga, čeprav je izhajala v sedmih nadaljevanjih, izvirna študija o slovenskem pesniku pa ji je bila v dveh številkah preobširna!

Napačno bi bilo sklepati, da se je Marici ob velikih tujih zgledih zasenčil smisel za domače. Da je zanemarjene Slovenke v tolikšni meri seznanjala s tujimi slovstvi, zlasti s francoskim, ruskim in češkim, pa tudi z bratskim južnoslovanskim, to je njena velika zasluga. Pri tem ni pozabila na slovenske vodilne može: Gregorčiča, Kersnika, Tavčarja i. dr., čeprav jim včasih ni odmerila pravega mesta.²⁹ Pač pa je nekatere naše žene premalo upoštevala. Tako je na primer ob smrti Luize Pesjakove posvetila relativno pomembni pesnici in pisateljici samo tri uboge vrstice.³⁰ Opravičevalo bi jo pač dejstvo, da je književne članke, ocene in beležke zaradi pomanjkanja sotrudnic sestavljala, prirejala oziroma prevajala po večini zmerom sama, le tu pa tam ji je kdo priskočil na pomoč.³¹

²⁶ Ska 1898, 206 s. i. dr.

²⁷ Marica, Od koga naj bi se učili Slovenci in Slovenke, Ska 1898, 156—8.

²⁸ Prim.: Ska 1899, 546; Prijatelj Anžičevi 25. jan. 1900.

²⁹ Prim. nerodno »obrambo« Prešerna: »In naj reče sedanji slovenski svet kar hoče, ... Prešernu vendar ne more odrekati slave nikdo vže za to ne, ker je živel v tako neugodni dobi za slovensko slovstvo in ker je bil prvi pravi pesnik slovenski, katerega vendar ni mogel dolgo, dolgo doseči in preskositi nikdo v Slovincih do zadnjega časa.« (Ska 1897, št. 24.)

³⁰ Ska 1898, 191.

³¹ Vidic, Zavادل, Anton Kristan (Gorjančev), Etbín Kristan, Trinko (ab), Kleinmayr, Čehinja Vilma Sokolova i. dr.

Glede Prijateljeve študije o Cankarju bi govorila za Marico tudi avtorjeva pismena izjava Anžičevi 25. jan. 1900, da je pozneje sam uvidel, »da stvar ni niti za javnost«. O Erotiki je urednica itak objavila obširno podoživljanje Etbina Kristana z zagovorom Dunajskih večerov, o Vinjetah pa se je celo sama razpisala.

Že 9. septembra napoveduje obširno oceno »teh v krasnem stilu spisanih spisov«, a jih priporoča »le doraslim, zdravim ljudem, ki imajo krepke živce«. V naslednji številki sledi njena ocena, ki sodbo glede živcev preklicuje, ugotavljajoč, da je delala knjigi krivico in da se ji vidi danes vsa stvar drugačna. Zlasti naglašá vernost Cankarjevega prikazovanja človeške duševnosti ter njegov blagoglasni slog in jezik. Četudi nič ne graja, ostaja vendarle oprezna in dá slutiti, da se v Cankarjeve črtice ni mogla poglobiti in jih ne doživeti. Preveč je bilo v njej zdrave primitivnosti, premalo bolesne problematike in opojne zasanjanosti fin de siècla, da bi jo mogle pretresti.

To poslednje bo glavni vzrok, zakaj ji je ostala vsa »moderna« tako tuja, da zanjo sploh ni bilo mesta v Slovenki.

Saj si je urednica prizadevala, da mladim pesnikom ne napravi krivice. Ob Župančičevi Čaši opojnosti je dala spet besedo Etbinu Kristanu in njegovi vodeni razvlečeni hvali. Murna pa je leto dni poprej celo sama mimogrede pohvalila v zvezi z almanahom Na razstanku, čeprav tudi ta njena površna pohvala le podpira trditev o nerazumevanju.^{31a}

Bila je toliko objektivna, da je dopuščala napoved neoromantične dobe in zagovor dekadence,³² sama pa jo je kljub temu zavračala.

Tako pravi na primer med drugim 10. dec. 1898 v uredniški listnici: »Dekadencija, dási je za Slovence nekaj novega, ni imela vspeha nikjer . . ., zakaj bi jo torej uvajali v naše slovstvo, ko nima obstanka?« Naslednje leto pa izjavlja v zvezi z Medvedovimi pesmimi: »Svoje subjektivno mnenje pa lahko povem, da so mi namreč te pesmi všeč, dási niso v modernem, dekadentskem slogu in dási ne zakrivajo pod kopo lepdonečih, nakopičenih besed nobene misli, za katero bi bil naš navadni človeški razum preslab, da bi jo umel.«³³

Medtem ko je imela urednica v književnih vprašanjih vodilno besedo vseskozi sama, je reševanje ostalih, zlasti feminističnih vprašanj prav rada prepuščala drugim. Kljub temu zmaguje tudi drugod njeno življenjsko naziranje.

»Slovenka bode, dokler ostane v mojih rokah, delovala v smislu Strossmayerjeve ideje; ona ne bode samo slovensko pisan list, ampak zajedno tudi naroden list, v katerem naj veje le obče slovanski duh, ne duh indiferentnega kozmopolitizma.«³⁴ To temeljno načelo uravnava vse tri letnike. Najvišji ideal Slovenke je narodov napredek, najmočnejše sredstvo za dosego tega ideala vzgoja slovenskega ženstva k narodni samozavesti. Tudi ženska se mora poglobiti v največje narodovo bogastvo — v kulturo in tvorno prispevati h kulturnemu razvoju. Pri tem naj jo

^{31a} Prim. Ska 1898, 403.

³² Ska 1898, 548; 1899, 116 s., 309 i. dr.

³³ Ska 1899, 241.

³⁴ Ska 1898, 167, 192.

spodbuja poznavanje bratskih kultur, med drugim zlasti vzorno napredovanje Rusinj in Čehinj.

Kajti rastoči prepad med žensko in moško izobrazbo utegne imeti za naš narod težke posledice. In če si je Slovenka vzdela nalogo, da ta prepad premesti, nikakor noče rušiti rodbinske sreče, nasprotno, poglobiti jo želi s tem. »Kdor toraj hoče pripomoči k tej sreči . . ., dela naj na to, da se osvobodi žena, osvobodi v pravem pomenu besede: osvobodi po izomiki!«³⁵

Ženska naj ne bo le lepa lutka, ki ponižuje sebe s praznim koketstvom, moškega pa z zahtevo po puhlem dvorjenju. Že v mladosti naj se vzgaja k samozavesti in samostojnosti, pridobi naj si pravo omiko, da možu ne bo samo žena, marveč tudi najboljši prijatelj.³⁶ »Najlepša naloga ženstva je torej ta, da razreši svoje vprašanje z ozirom na povzdigo družinskega življenja. Najlepši naravni poklic ženske je poklic matere.«³⁷ Ker pa ne more vsaka slediti »naravnemu poklicu«, je sveta dolžnost vseh tistih, ki odločajo, da dajo neporočenim priliko, da si lahko same služijo svoj kruh.³⁸ Toda za »jednako delo, dolžnosti — jednako priznanje, plačilo!«³⁹

To so naziranja, ki jih deli urednica z večino sodelavk; zlasti z Marico II., ki ji prireja — v glavnem po nemških virih — vrsto živahnih, mestoma duhovitih, včasih pa dokaj površnih člankov in kramljanj.

S takšnim stališčem ni v nikakršni opreki, če Slovenka z veliko vnemo zasleduje višjo žensko izobrazbo v tujini in če daje prostor edinim domačim strokovnim izobraženkam — učiteljicam, da se tudi v njenem okviru bore za izboljšanje gmotnega položaja.

S tem, da je postala Slovenka zagovornica zapostavljenih učiteljic, pa si je nakopala jezo njihovih moških tovarišev. Do kakšne surovosti so se mogli ponižati, priča tale anonimna izjava v Popotniku: »Poznam neko učiteljico, staro samico, ki tudi svoje ‚jeremijade‘ in ‚slučaje‘ izliva v zgorenjem smislu v ‚Slovenko‘, ali odkrito moram povedati, da v šoli Vam je grozna ničla, a zunaj šole le v posmeh ljudem. Kaj neki naj bi take tudi koristnega pisale?! Imamo pa še hvala Bogu matere, ki učijo in postopajo tako, da bodo njihove hčerke kedaj prida žene, krepostne žene, ki bodo znale gospodinjstvo in dela, katera so čast pravi ženi. Take žene pa so že davno prezirljivo obsodile ‚Slovenko‘ ter so jej radi nekatereh njenih sotrudnic, starih, klepetuljavih samic, ki le svojo jezo bruhajo na papir, nadele ime: ‚list starih samic‘. —«⁴⁰

Urednica, ki si je prizadevala, da vzdrži Slovenko kar se tiče dostojnosti na čim višjem nivoju, je to kakor tudi vsako drugo surovost ignorirala in šla svojo pot naprej.

»Le v skrajnosti nikar!« je geslo njene prevladujoče »zmerne« struje, ki se bori proti vsake vrste modernim »izrastkom« emancipacije.⁴¹ V

³⁵ Slovenka, O ženski osvoboji in družinski sreči, v uvodni št. I. letnika.

³⁶ Ska 1897, št. 3, 16; 1898, str. 58 i. dr.

³⁷ Ska 1898, 513.

³⁸ Ska 1897, št. 3.

³⁹ Ska 1897, št. 22.

⁴⁰ Iz Istre, P 1897, 382.

⁴¹ Prim. Ska 1899, 37, 604 i. dr.

rahlem boju s klerikalizmom, a vzdržujoč verska in moralna načela krščanstva, je to struja, katere naziranja zastopa po večini vsa tedanja naša napredna inteligenca.

Ta miselnost v zvezi z ženo se pojavlja že v Stritarjevem Zvonu;⁴² v Kresu jo vzdržuje predvsem Turner,⁴³ v Ljubljanskem Zvonu Celestin,⁴⁴ v Slovanskem svetu pa Hostnik.⁴⁵ V glavnem je to tudi miselnost »nove struje«, vendar se Govekar razlikuje od moških predhodnikov in od Marice prav v tem, da se z nekaterimi tovariši zavzema za nazore Lavre Marholmove, ki jih Slovenka odločno pobija. Slovenki žena še zdaleč ni sužnja spola kakor Marholmovi, zato se ogorčeno brani modnih naziranj, ki so med pisci fin de siècle uživala precēj ugleda.⁴⁶

Čeprav te vrste članki v Slovenki prevladujejo, kvalitativno le malo povedo, ker po večini le na razvlečen način pogrevajo nazore moških predhodnikov. Zato pa tem bolj plastično stopajo v ospredje za tedanje naše napredno mišljenje novi in radikalni nazori Elvire Dolinarjeve (Danice), prve slovenske feministke.

»Ne ozirajmo se vedno n a z a j, ampak n a p r e j«⁴⁷ — s tem geslom skuša Danica, opirajoč se na nemško feministično čtivo, predvsem na novo dunajsko revijo Dokumente der Frauen, uveljaviti nov pogled na žensko osvobojo, ki naj ne bo zgolj osvoboja »po izomiki«, marveč mora koreniniti predvsem tudi v gmotni in politični neodvisnosti. Čeprav tega Danica ne sme naravnost izpovedati, je možno ta nazor posneti iz vseh njenih člankov, kjer se bori za ženino pravico do samostojnega dela.

Tudi Danica je prepričana, da »izvor največje sreče, največjega blazenstva je srečni zakon.«⁴⁸ Ne pozna pa institucije, ki je za človeka bolj poniževalna od zakona, ki temelji na gmotni preračunanosti. Ženska osvoboja je sredstvo, »ki bi spremenilo zakon zopet v to, kar mora naravno in moralno biti: srčna zveza mej možem in ženo v ohranjevanje človeškega rodu.«⁴⁹ Ker je pa prava ljubezen »v civiliziranem narodu možna le mej enakopravnima zakonskima«, mora imeti žena enako svobodo in enake pravice kot mož.⁵⁰ Proč torej z dvojno moralo. Ženska naj se zaveda, da je tudi gospodinjstvo poklic, zato se mora pripraviti zanj s temeljitejšo izobrazbo, kakor jo nudijo razne višje dekliške šole, ki vzgajajo k površnosti in k »čakanju na moža«, brez pogleda v bodoči zakonski stan in v njega dolžnosti.⁵¹ Ljubezen žene ne more vse spolnjevati; kakor moškemu je tudi njej potrebno delo.⁵² S pridobitvami rastoče civilizacije si gospodinjstvo lahko čedalje bolj poenostavi; tudi javne ku-

⁴² Podgornik, Ali nam je potreba domačih pisateljic?, Z 1878.

⁴³ Beseda o našem ženstvu, Kres 1881.

⁴⁴ Žensko vprašanje, LZ 1884.

⁴⁵ Roščin, Žensko vprašanje, SS 1894, 106, 130, 147.

⁴⁶ Prim.: SS 1895, 360, 385, 396 (Gynaekophil = Govekar); Ska 1897, št. 16, 23, 24; Goestl Marici 9. dec. 1897.

⁴⁷ Ska 1897, št. 11.

⁴⁸ Ska 1898, 336.

⁴⁹ Ska 1898, 337.

⁵⁰ Ska 1898, 340.

⁵¹ Ska 1897, št. 18.

⁵² Ska 1898, 578.

hinje ji duhomorno delo lahko olajšajo, da se more posvetiti javnosti.⁵³ Poklicno delo ji je nujno potrebno, drugače se ji neporabljenе, nakopičene moči bolešno maščujejo.⁵⁴ Njena ženskost ne bo pri tem prav nič trpela, kajti čim bolj se bliža ženska emancipacija cilju, to je popolni ravnopravnosti, in čim manjše postaja število njenih nasprotnikov, tem bolj se javlja v ženi spet tista nežnost, »kojo je položila uže narava sama v srce vsake prave ženske.«⁵⁵

Zaradi takih nazorov je bila Danica deležna nešteti napadov, ki jim formalno sicer spočetka včasih ni bila kos, a je kljub temu polagoma idejno prodrla.⁵⁶

Da se urednica pred napadi zavaruje, je vsakemu kočljivejšemu članku dodala uredniško opazko. Takšno opazko je 1899 dodala tudi k Masarykovi razpravi Mnogoženstvo in enoženstvo, zlasti, ker avtor v dokazovanju ženske duševne enakovrednosti in čistosti zakona zadeva tudi ob krščanstvo.

Da uravnovesi Slovenkino radikalno strujo, h kateri se je v tretjem letniku začela nagibati tudi Zofka Kveder,⁵⁷ in ne odbije ogorčenega čitateljstva, je urednica rada sprejela idealistična članka duhovnika Ivana Trinka (Branka), ki se v pridigarskem tonu bojuje proti Slovenkinemu »nemodremu«, »lahkomiselnemu« in »puhlemu« čtivu. Prvi napad velja predvsem nedolžnemu Slovenkinemu ljubezenskemu leposlovju, ki se mu zdi, da tajno in polagoma razširja po žilah »pogubonosen strup« in »raznaša po šibkem organizmu kali neizogibnega pogina«,⁵⁸ medtem ko je drugi bolj preventivno svarilo pred pogubonosno moderno emancipacijo, ki pa da Slovenk na srečo še ni okužila. Urednica ga je zaključila z opazko: »Razvidno je, da se ‚Slovenka‘ ne brani tudi pobožnih člankov, kedar so dobri. Prazno je torej očitiranje, da je list ‚presvobodomiseln‘.«⁵⁹

Nič čudnega, če je Danica že 11. marca 1897 izjavila v privatnem pismu diplomatični urednici: »Sploh se mi vidi, da sem za današnje razmere preveč radikalna. Vedno in vedno se moram zatajiti, da preostro ne izbruhnem. V meni kar vse vre in sili na dan. Le oblike, tiste fine, politirane in pooblane manjka. Oh, koliko bi se dalo o naših socialnih razmerah govoriti! Toda: ‚jezik za zobmi‘... Našemu narodu, posebno pa našemu ženstvu se morajo naprednejše ideje le polagoma vcepiti, da tega sam ne čuti.«

Zaradi Daničine uvidevnosti in uredničine previdne taktike Slovenka prva leta ni imela veliko protivnikov. Najstrupenejši Maričin nasprotnik Mahnič je s svojim Rimskim Katolikom utihnil istočasno, kot se je oglasila Slovenka. Drugi katoliški listi so Slovenko po večini igno-

⁵³ Ska 1898, 107; 1899, 228.

⁵⁴ Ska 1898, 339.

⁵⁵ Ska 1899, 543.

⁵⁶ V dokaz Daničinega napredka prim. njeno formalno še precēj okorno polemiko z Vidicem (Radošem, Grešnikom), Ska 1897, št. 6, 11, 13, 15, 20 z njeno učinkovito, mirno obrambo pred absurdno nazadnjaškim in robotim napadom Marice Gregorčičeve (Vande), Ska 1899, 281, 302, 324, E 7. jul., 8. jul. 1899.

⁵⁷ Ska 1899, 64.

⁵⁸ Ska 1897, št. 19.

⁵⁹ Ska 1899, 325.

rirali, edino Slovenski list, ki jo je sprva celo priporočal,⁶⁰ se je kasneje kot zaščitnik Pavline Pajkove sem in tja zaletel vanjo.

Zato pa je imela Slovenka oporo v naprednem časopisju, tako v Slovanskem svetu, Slovenskem Narodu, Soči in Edinosti, in to vse dotlej, dokler je ostala v mejah, ki so bile simpatične našemu liberalizmu.

V Maričini Slovenki je sicer malo takšnega, kar bi moglo današnjemu človeku nekaj novega povedati, za razvoj slovenskega ženstva pa je pomen prvih treh letnikov ogromen. Redkokatera naša domoljubka je dotlej posegla po slovenskem čtivu, Slovenka pa je pritegnila ne samo vse naše izobraženo, marveč tudi preprostejše ženstvo. Sicer je res, da niti Danica, ki se je najjasneje zavedala potreb po marsikakšni socialni reformi, ni občutila nujnosti, da naj bi nudila Slovenka duševno hrano tudi najnižjim slojem, kmetici in delavki, ker se ji je zdela v duhu tedanjega liberalizma bolj potrebna vzgoja meščanke; v glavnem pa je urednica le pazila, da je bilo čtivo čim bolj pestro in poljudno, da je moglo biti razumljivo tudi najpreprostejšim ženam.

Leposlovje sicer ne presega povprečnega nivoja tedanjega družinskega časopisja, važno pa je vsaj kot vadnica naših najpomembnejših predvojnih pesnic (Vide Vovk Jerajeve, Ljudmile Poljančeve, Kristine Schullerjeve i. dr.), katerim se edino m. Elizabeta Kremžar ni pridružila, pa tudi kot glasilo naše največje pisateljice Zofke Kvedrove. Vrsta člankov in ocen, zlasti Maričinih o leposlovju in Daničinih o družbenih vprašanjih pa dokazuje, da je tudi naša žena nastopila samostojno pot.

Časopis je še dokaj nebogljen in v povojih: jezikovno ohlapen, v izražanju neroden, miselno včasih otroško naiven in nelogičen. Redko se mu posreči zgrabiti življenjsko problematiko, še redkeje, ne utoniti z njo sredi najrazličnejših nepomembnih drobnarij. Kljub temu pa je dokaj verna slika naše tedanje meščanke in priča o naravnost ginljivemu trudu, da bi se dvignil njen nivo. Uredničin odnos do sodelavk in čitateljstva je neposredno domač, spodbuden in ljubezniv, zato učinkuje predvsem čustveno in zbuja veliko navdušenja in nesebičnega prizadevanja.

Z Maričino Slovenko je naše ženstvo prebolelo svojo prvo, pubertetno fazo in dospelo do tiste stopnje zrelosti, ki omogoča resno delo.

---

⁶⁰ SL 5. dec. 1896, 23. jan. 1897.

Zapiski

Prešernova Puščičica brez zela.

Če listate po raznih izdajah Prešernovih Poezij, boste opazili, da se ta puščica piše v dveh različnih oblikah. Pintarjeva izdaja iz l. 1901. ima običajno knjižno obliko: Puščičica brez žêla — 'Z debelega je čêla (str. 194). Enako obliko ima Aškerc: Puščičica brez žêla (Prešernove poezije 1913, str. 140). Ker sta Pintar in Aškerc izdala Prešerna v sedanjem pravopisu, je običajna knjižna oblika želo opravičena. Glonar in Pirjevec sta izdala Prešernove Poezije v starinskem Prešernovem pravopisu, zato sta pridržala Prešernovo gorenjsko obliko zelo: Puščičica brez zela — 'Z debelega pride čêla (Zbrano delo 1929, 152). Univ. prof. Kidrič je v svoji izdaji pridržal posebnosti gorenjščine, zato je pravilno ohranil tu Prešernovo gorenjsko obliko: Puščičica brez zela (Prešeren, I. 1936, 203). To obliko je obdržal tudi Pirjevec v izdaji Akademске založbe l. 1939., dasi je priredil izdajo v sedanjem pravopisu: Puščičica brez zela (str. 219). To je storil pač iz spoštovanja do Prešernove besede.

V opravičilo tega spoštovanja naj pojasnim, da je ta oblika znana ne le v Prešernovem narečju, ampak v vsej gorenjščini in je utemeljena v podobnih jezikovnih pojavih slovanskih in drugih indoevropskih jezikov. Najstarejša priča je rokopisni slovar Krajsko besedišče pisano iz druge polovice 17. stol. (gl. RZDHV, III, 1926, str. 116 sl.), kjer stoji: selu *alias* shelu (str. 374). To obliko je rabil Japelj v prevodu sv. pisma: selu mojga melsá (II. Kor. 12. 7; Sv. pismo 1786, 311), od tod je šla oblika v Wolfovo Sv. pismo 1856: mi je dano zelo v moje meso. Valjavec piše v svojem Prinosu: u gorenjštini glasi zêlo (upravo zêu), Rad 1881, 99. Iz tega sledi, da je treba nastaviti za indoevropsčino dvojno obliko korena: g^hhen — (od tod: želo) in g'hen — (od tod: zelo); dosedanji etimološki slovarji imajo samo obliko z velarnim g^h, tako Walde, Latein. etym. Wörterbuch,² 1910, s. v. defendo; Boisacq, Diction. étymol. de la langue Grecque, 1910, s. v. φεινω. Dvojno obliko korena nahajamo pri več besedah, tako n. pr. imamo v strels.: злѣчь (iz korena g'hel-) poleg жлѣчь (iz oblike ghel-), žolč (prim. Boisacq r. t. s. v. χόλος, kjer napačno piše zličí nam. zličí, ker je v russk. spomenikih зольчь, glej Miklošič, Lex. palaeoslov.-graec.-lat. s. v. злѣчь). Dvojno obliko korena imamo v besedah žolt (strels.: žltъ, iz oblike g^hhel-), in zelen (iz oblike g'hel-), prim. Berneker, Slav. etymol. Wörtl. s. v. golobъ; Boisacq s. v. χλωρός. Dalje: žolj (brenclj) in zolj (obad). Sem bi smeli šteti tudi obliko zupan (ohranjeno v osebnih lastnih imenih Zupan, Zupanič, Zupanič itd.) in župan. Menjavanje palatalnega in velarnega g je v indoevropsčini v več primerih navadno (glej pri Boisacquu pod δράσσημαι, χλεβη, χέρτος itd.).

Pogostno je tudi menjavanje palatalnega k' in velarnega q. V slovenščini imamo čremoš (iz qer-), v srbohrvaščini je oblika s palatalnim k': srijemuš; prim. tudi slov. čremsa, čremha poleg sremsa, sremša, na Koroškem srams, Jarnik, Etymologikon 204. Dalje: rusko брѣкѣть poleg брѣсѣть (Berneker, str. 91; prim. tudi str. 93: брѣкѣть in брѣснѣти); lisa (iz lysa, korena leuk') in luč (iz leuq-), Berneker 752; vlakno in vlas (Boisacq s. v. λάχνη). A. Breznik.

Gajšek s Kalobja.

(Dunajski dvor po ljudskem pripovedovanju. — Stara povest je dobila nove dodatke.)

Kadarkoli smo ob narodni pesmi Pegam in Lambergar ali ob Levstikovi povesti Martin Krpan govorili o tem, kako si ljudstvo predstavlja veliko mesto in cesarski dvor, sem se vedno spominjal tudi Gajška s Kalobja.

Kalobje je župnija na 621 m visokem hribu pri Št. Jurju blizu Celja. Kdo pa naj bi bil Gajšek, tega nisem mogel dognati, kajti zgodba sama ne kaže

naravnost na nikogar, čeravno je tam več Gajškov: na Kalobju je bil pred desetletji nadučitelj Gajšek, pa tudi njegov bratranec veleposestnik Florijan Gajšek v Loki pri Zusmu bi bil mogel posoditi anekdoti ime, vendar nobeden ni bil poslanec in ni imel opravka na Dunaju, čeravno je Florijan še sedaj pravi podeželski veljak, saj je bil do nedavna banovinski svetnik za šmarsko-rogaško-kozjanski okraj.

Pred kakimi 40 leti sem slišal kot otrok večkrat takole zgodbico:

Gajšek s Kalobja je šel na Dunaj, pa si je mislil, da mora pogledati tudi k cesarju. Prišel je v grad in pokukal v dvorano. Tam je sedel cesar ravno na tronu in regiral. Ko pa je zagledal Gajška, je takoj stopil s trona in šel Gajšku nasproti. Ko sta se lepo pozdravila, je cesar Gajška izpraševal, kako je še kaj na Kalobju. Pa tudi cesarico je cesar poklical: »Lizika, pride le pogledat! Glej, Gajšek s Kalobja je tu.« Cesarica je ravno v sosedni sobi štunfe krpala in perilo peglala, pa je samo predpasnik odvezala in je prišla Gajška pozdravit. Cesar ji je naročil: »Lizika, prinesi nama malo vina, pa kako klobaso še boš tudi našla v kibli, saj veš, da je Gajšek lačen in žejen od dolge poti.« Cesarica je kar šla in se kmalu vrnila z jedačo in pijačo. Cesar in Gajšek pa sta sedela, se krepčala in se pogovarjala o Kalobju in Kalobčanih. Tistega dne ni cesar nič več regiral, se je z Gajškom preveč dolgo zamotil.

Ker sem to zgodbico ponovno slišal, se čudim, da je ne najdem nikjer zabeležene vsaj kot neko paralelo k omenjenima narodni pesmi in povesti. Čudim se tudi, da je v naših krajih, torej v okolici Kalobja, spomin na to povest popolnoma izginil, saj je že skoraj nihče več ne pozna. Hotel sem jo rešiti pozabe in pričel iskati še kako drugo verzijo. Opozorjen sem se obrnil na g. šol. upravitelja Gabr. Sudarja v Slivnici pri Celju. Ta mi je poslal povest, kakor jo on pozna. Povest pa je dobila v desetletjih nove in prav zanimive dodatke iz političnega življenja, čeravno je temelje zvesto ohranila. Tako bo kar dober primer, kako se povesti razvijajo po prilikah. G. Sudar mi piše (za kar se mu tudi tukaj zahvaljujem):

Ko so nekoč po maši kmetje ustavili Gajška s Kalobja, naj jim pove, kako je bilo na Dunaju (— torej tudi okvir, kakor ga ima Levstik v Močilarju —), je začel: No, pa pojdmu v oštarijo, pa dol se poknite, pa vam bom povedal. Takole je bilo: Ko smo prišli poslanci na Dunaj, so nas gospod doktor Korošec peljali tja, kjer pravijo, da je parlament. Že prej so nam naročili: »Fantje, nič se ne bojte, ne bo nič hudega. Če bodo tam kaj sklepali, vam bom že jaz pokimal, če je za potrditi.« Tako se je tudi zgodilo. Ko so nas začeli gledati, kaj bomo rekli, smo že videli, da gospod Korošec prikimavljajo, pa smo tudi mi hiteli prikimavati in mrmrali smo, kakor mladi pujski: mr, mr... No, vidite možakarji, tako smo v parlamentu hitro odpravili, pol sem si rekel: Vidiš, Gajšek s Kalobja, ko si že glih na Dunaju, bi pa priložnost ponucal, pa bi šel cesarja Franca Jožefa obiskat. Tako sem tudi naredil. Mahnil sem jo tja vun, kakor pravijo da je Šönbrunn. Pridem tja do vrat, pa že zamirkam dva soldata na vahti. Čisto rumena sta bila, kakor da bi ju bli v ajeršpajzi povaljali, pa bajonetauf sta imela. Seveda me nobeden ni nič vprašal, ko sta vedela, da sem Gajšek s Kalobja. Potem pa grem črez hof, pa pridem do grešine. Grem po enih štengah gor, tam pa spet zamirkam dva soldata pred vrati, ki sta bila tudi v ajeršpajzi povaljana, samo bajoneta auf nista imela. Jaz sem si rekel: Holt, v totem štibelcu bojo pa cesar. Najprej sem potrkal, pa sem poropotal, pa ni bilo nič. Pol sem pa butnil v vrate. Se pa jeden zadere: »Herajm, če si kaj fajn!« Kakor ofnem vrate, sem že na bikspodnu ležal. Komaj se poberem in klobuk poiščem, sem že zagledal cesarja Franca Jožefa, ko so na tronu sedeli, vižali ino Slovenskega Gospodarja so brali. Kakor hitro me zagledajo, zavpijejo: »Ja, Gajšek s Kalobja, kaj si ti tu?« »Ja, jaz sem.« sem odgovoril ponižno. Tedaj pa pravijo cesar Franc Jožef: »Gajšek s Kalobja, dol se pokni, da se kaj pomenima!« Kakor sem se dol poknil, sem že drugič na bikspodnu ležal; saj ni bilo nič čudnega, ko so pa imeli tako tumaste zecne, vse na fedre; me je pa kar v luft vrglo, pol pa na podn. Pol sma se pa vse sorte menila. Vse so me vpraševali, jaz sem jim pa po pameti odgovarjal. Ko se že menima nekaj cajta, pa zavpijejo cesar Franc Jožef tja v drug štibele, kjer so cesarica Liza stari beš peglali in stare štunfe štofali: »Liza, ne boš nič bliže prišla, Gajšek s Kalobja je tu. Prinesi nama kaj za pod zob!« Črez en cajt pa pridejo cesarica Liza, pa prinesejo zvrhan talar klobas pa pol belega kruha, pa

tisto postavijo pred naju. Pol pa grejo spet peglat in štunfe štofat. Midva s cesarjem Francom Jožefom sma pa začela ogrebat, kar so nama cesarica prinesli. Crez en cajt pa spet zavpijejo cesar Franc Jožef: »Liza, pojdi no sem! Ne veš, da sma po klobasah žejna. Prinesi nama kaj pijače! Tule gori na omari vzemi tisti zlati ključ, pa tega krajnega natoči!« Cesarica Liza grejo, črez en cajt se pa vrnejo, pa so že imeli krono na glavi pa petlitrsko flašo v rokah. Tisto postavijo pred mene, pa pravijo: »Franček, zdaj pa le glej, da ga bosta z Gajšekom pila, jaz bom pa med tem vižala.« (Tako končuje ta povest brez pravega konca: ničesar ne vzemo o slovesu in povratku Gajškovem, a ne moremo trditi, da bi bila povest le kak odlomek.)

G. major Ferenčak iz Šmarja mi je pravil, da je čital slično zgodbo o nekem Ličaninu, ki je šel cesarja Franca Jožefa prosit, da bi bil njegov sin oproščen vojaške službe. G. geometer Jeras v Celju pa je slišal, da se je s podobnim sprejemom pri cesarju bahal neki Kofol, poštar in gostilničar iz Volčje pri Tolminu; pa so ga zaradi tega baje žendarji preganjali...

Dr. P. Strmšek.

Še o snovi Vodnikove basni Sraka ino mlade.

Glede snovi Vodnikove basni, o kateri je bilo besede v prejšnjem zvezku Slov. jezika, lahko dodam naslednje. V Grimmovih Pravljičah je basen *Der Sperling und seine vier Kinder* (št. 157). Pripoveduje, kako so paglavci razgnali iz lastovičjega gnezda štiri vrabčiče, preden jim je mogla starka dati potrebnih naukov. Črez nekaj časa jih dobi in spozna, da so imeli dobro šolo in da jih ni treba več učiti. Tretjega na priliko opozarja, naj se pazi, če ljudje pobirajo kamenje. Vrabčič ji odvrne, kaj pa, če ga imajo že v nedrih ali v žepu, kakor je videl to pri rudarjih, ki nosijo iz rovov kose rude. Mati mora seveda priznati, da se je pri pravih učil. O viru te Vodnikove sorodne basni in o raznih njenih različicah nas pouči delo W. Grimma, *Thierfabeln bei den Meistersängern* ter dopolnila v delu J. Bolteja in J. Polívke, *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm. Dritter Band. Leipzig 1918* (pripomba k št. 157, str. 239—241). Basen v Grimmovih Pravljičah je iz 16. st., ko so jo Nemci veliko prevzemali in predelavali. Bolj preprosto in Vodnikovi bližjo zgodbo pa srečamo že v starofrancoski in srednjeveški latinski pesmi, ki govori o krokarju in njegovih prebrisanih mladičih. Še bliže Vodniku pa je v nemški srednjeveški pesnitvi Huga von Trimberg, *Der Renner*. Tu imamo že opravka s srako, ki svrni mlado, naj beži, če se človek sklanja in pobira po tleh. Mladič, ki ve, da imajo ljudje kamen lahko tudi pod obleko, ji seveda pokaže, da je mladi svet zvitejši kakor skušena starost. Mogoče je, da je poznal Vodnik basen od tu, zakaj Goedeke pravi, da so Huga von Trimberg obnovili še po reformaciji. Končna zaostritev je pri obeh zelo podobna, samo da jo je zasukal nemški moralist proti prezreli mladini, medtem ko je naš pevec našel priliko, da se je razvezala njegova hudomušna dovtipnost. Prav mogoče pa je tudi, da je bila Vodniku znana iz knjige *Nouvelles récréations*, ki jo je napisal Bonaventura Despériers v 16. st. in ki je doživela celo vrsto izdaj, nekaj tudi v 18. st. Zakaj to so bile zabavne, precej boccacciovske zgodbe, kakršne bi morale biti po vseči naši družbi pod konec 18. st. Med njimi je za oddih od storijskih in ženskih basen *De la pie et de ses piauz*, ki jo je prevedel W. Grimm v omenjenih *Thierfabeln*. In od tu je vzeta v češko knjigo nemških maturitetnih beril, o kateri je poročal prvi članek.

L. Legiša.

Prešerniana

I. Prešerni na solnograški univerzi

Pred leti mi je prišla v roke knjiga iz knjižnice grofov Hohenwartov s Kolovca »*Tractatus exegeticus ad librum III. Decretalium Gregorii IX.*«. Napisal jo je P. Odo Scharz izdal pa jo je in z dodatki iz splošnega prava branil nje teze za dosego doktorske časti iz obojnega prava »*Dominus Franciscus Xaverius de Preschern in Heldenfeld*« dne 5. decembra 1740. Ker mi je knjiga pokazala tesne zveze s solnograško univerzo, sem se obrnil na p. Vergila Redlicha v benediktinskem samostanu v Solnogradu, ki je izdal knjižico *Die Matrikel der*

Universität Salzburg in torej dobro pozna univerzitetni arhiv. Sporočil mi je, da so bili na solnograški univerzi imatrikulirani naslednji Prešerni:

1. Janez Krstnik Prešeren »aus Rottmansdorf in Krain«, ki je dosegel doktorat iz filozofije na Dunaju, kjer je študiral 3 leta teologijo do 1679 in dobil od p. Franza Voglmayra »ein glänzendes Zeugnis« (Univ. Arch. Salzburg). Od 8. nov. 1680 je kot teolog in jurist vpisan na solnograški univerzi »zugleich mit dem Freiherrn Sigumnd von Apfaltrem¹ aus Krain, den er als Hofmeister nach Salzburg begleitet hatte«. Dne 27. aprila 1681 je Janez Krstnik Prešeren napravil doktorat iz teologije pri slavitem solnograškem profesorju in Mabillonovem prijatelju Jos. Metzgerju (Triennialberichte); 1685 je postal konzistorialni svétnik in dne 23. maja 1693 nadškofijski tajni svétnik (Salzburger Landesarchiv). Toliko vedo povedati o kasnejšem ljubljanskem proštu arhivi v Solnogradu. To je pri prof. Kidriču Janez Krstnik št. 50 (ČJKZ VI, 179 sl.).

2. Na isti univerzi je bil imatrikuliran tudi »Josef Mathias Pre-schern« l. 1733. Več o njem nisem dobil poročil. Očitno gre tu za Tadeja Matija, sina prvega plemiča, pri prof. Kidriču št. 61 (ČJKZ VI, 183).

3. Tretji Prešeren na solnograški univerzi je Franc Ksav., mlajši brat prejšnjega, pri prof. Kidriču št. 60 (ČJKZ VI, 183). V juliju 1737 mu je dal profesor SS. Canonum in prefekt p. Daniel Sarmeda S. J. spričevalo, da je študiral logiko, fiziko in metafiziko na cesarskem kolegiju (gimnaziji) v Gorici z veliko pridnostjo in da zaradi svojega npravnega vedenja in pogostnega prejemanja zakramentov zasluži posebno pohvalo (Univ. Arch. Salzburg). V aprilu 1738 pa sporoča Joh. Bapt. Albertus »in inelyto Senensi Lyceo, Juris Pontif. Interpres ordinarius«, da je Prešeren Franc Ksav. poslušal zasebna in javna predavanja iz prava z veliko vnoemo leto dni »semper optimarum artium scientiam cum admirabili morum suavitate atque integritate conjunxit«. Ta Prešeren je z zgoraj omenjeno razpravo končal svoje juridične študije na tej univerzi in postal 21. dec. 1740 doktor obojnega prava. Ob tej priložnosti izdana knjiga p. Odona Scharza je zelo obsežna (473 strani teksta, naslovna podoba Jakoba Schillinga, 10 strani Prešernovega latinskega posvetila Schillingu in 2 strani aprobacij). Iz uvoda izvemo, da je bil Jakob Schilling, tedanji generalni vikar ljubljanski, njegov krstni boter (»cui me, vix in lucem editus, ex sacro Regenerationis fonte, ut Fidejssori apud Deum, totum debeo... postquam è Sanctissimo Ecclesiae utero manibus Tuis susceptum, paterno prope jure, Tuum effecisti«). Družina je bila torej zelo tesno povezana z visokim dostojanstvenikom, saj vemo, da je bil leta 1734. očetu tega Franca Ksav. pri drugi poroki za poročno pričó (Kidrič o. m. 183). Vsa vezava in izdaja knjige pa kaže, da je bila poklonjena kot posebna počastitev grofom Hohenwartom, saj ima ta primerek zlato obrezo in posebno lepo vezavo, medtem ko so drugi preprostejši. O izmenjavi takih promocijskih razprav po gradovih kažejo tudi druge ohranjene knjige v isti knjižnici.

II. Wolfova vizitacijska poročila o Prešernih

Škof Anton Alojzij Wolf je bil znan po svoji natančnosti in vestnosti v pisarniških zadevah. Ko je nastopil kot ljubljanski škof, je hotel dobiti kar se dá popolno podobo svoje škofije v vsakemu pogledu. To nam dokazujejo njegovi vizitacijski zapiski, ohranjeni v škofijskem arhivu v Ljubljani, vezani v mogočen zvezek s 500 stranmi. Naslov knjigi je: VORMERK-BUCH über die kanonischen Diocesan Bereisungen und verschiedenen Pontificalverrichtungen des Fürst-bischofs von Laibach, Anton Aloys Wolf etc. seit dem Jahre 1824 bis 1859. Z lepo pisavo je lastnoročno zapisoval na pol pole vse posebnosti po posameznih župnijah, delal si je preglednice in teritorialne načrte. Redno opisuje dostop do župnije ali vikariata, potem cerkev, župnišče, šolo, duhovščino in svoje mišljenje o verskem stanju. Taki natančni zapiski so nam ohranjeni predvsem za leta 1825—1827, ko je škof Wolf prvič obhodil svojo škofijo. V kasnejših letih se je omejeval le na kratke zapiske in posebnosti, ker je že poznal razmere. Zapiski o prvem obhodu obsegajo 333 strani, medtem ko vsi drugi do konca, t. j. do 1859, obsegajo le 267 strani in še je vmes več listov praznih. Nas zanima, kaj poroča o duhovnikih Prešernih, ki jih je tedaj srečeval po različnih župnijah.

¹ Pač-pisna napaka namesto Apfaltren. Citat je iz pisma g. Redlicha.

1. 22. aprila 1825 je bila kanonična vizitacija in birna na Ježici, kjer je bil tedaj lokalist Jožef Prešeren, pesnikov stari stric in mecen, pri prof. Kidriču št. 95 (ČJKZ VI, 189); o njem poroča zapisnik kratko: »Der Lokalkaplan ist sehr alt, sonst wäre gute Ordnung da, nur das Protokoll der landesfürstlichen Verordnung fehlt da. Die Pfarrmenge bath, dass ihre Kirche doch endlich consecirt würde.« (Str. 5.)

2. Dne 23. oktobra 1825 ob vizitaciji v Mengšu omenja tudi Franca Prešerna, kurata iz Goričice, pri prof. Kidriču (ČJKZ VI, 190) št. 100. O njem pravi: »... Die Kapläne äußerten die volle Zufriedenheit mit ihrer Anstellung, so wie der Kuratpriester von Gorizhiza, welcher übrigens bekanntermaßen ein guter, aber sehr schwachtalenter Priester ist.« (Str. 105.)

3. Še najboljšežnejši so zapiski o Jakobu Prešernu, pri prof. Kidriču št. 101 (ČJKZ VI, 190). Srečal ga je dve leti zaporedoma, v Borovnici in v Lešah. Dne 18. julija 1826 o priliki vizitacije v Borovnici piše o župnišču: »... Der Pfarrhof besteht eigentlich nur aus einem ebenerdigen Stockwerke, welches auf einer Seite zwey Wohnzimmer für den Vikar und auf der anderen Seite eine Gesindestube hat. Die Feuchtigkeit der Ersteren hatte jedoch den vorherigen Vikar bewegen, sich über denselben zwey hölzerne, kleine Wohnzimmer zu bauen, die der itzige Vikar seitdem bewohnt, als ihm seiner geschwollenen Füße wegen ein Subsidiar beygegeben ist. Das Kurathaus is sonach ein armseliges Gebäude, und nur der Genügsamkeit des itzigen unbehülflichen Vikars ist es zuzuschreiben, daß diesfalls nie eine Bitte wegen Verbesserung seiner Wohnung stellte...«

Potem govori o zelo slabi, nizki, premajhni cerkvi, da se pogreza in da je tako zatohla, da je pred 30 leti tedanji vikar na prižnici med pridigo umrl. Potem nadaljuje: »Die Pfarrmenge ist mit den Geistlichen zufrieden, sie bittet immer zwey Priester zu behalten, was jedoch schwer halten wird, weil kein Kooperator systemisirt ist, und den gegenwärtigen der Religionsfond nur wegen der Ungästlichkeit des Vikars bezahlt. Die beyden Geistlichen scheinen jedoch in offenerer Spannung zu seyn, welche von der Unbehülflichkeit des Vikars und von der grösseren Geschicklichkeit und zugleich Reizbarkeit des Subsidiars herrühren mag; der Letztere scheint sich viel einzubilden, und ist voll Verdachtes gegen den Vikar, den er ungerechterweise als seinen Kläger ansieht...«

Potem poroča o izpraševanju krščanskega nauka v cerkvi in birmi; sicer neposredno o Prešernu nič ne poroča, a že s tem, da njegovega pouka in njegovih uspehov ne omenja, pokaže, da ni posebno zadovoljen. Kakor da je v zvezi z gornjo besedo o negotoljubnosti se sliši poročilo, da se je takoj po vizitaciji odpeljal v mlin g. pl. Rainscha pri Bistri. »Die Kinder vom Subsidiar unterrichtet haben aus der Christenlehre besonders gut geantwortet... Nach Beendigung der Visitation fuhr ich zur Mahlmühle des Herrn v. Rainisch bei Freudenthal zurück, wo ich speiste und bis abends verweilte; dann aber zurück bey Franzdorf vorbey nach Presser fuhr.« (Str. 176—177.)

Ko je naslednje leto škof Wolf pregledoval radovljiško dekanijo, se je 15. julija 1827 zopet srečal z Jakobom Prešernom v Lešah na Gorenjskem. Ob tem obisku je zabeležil pod napačnim imenom Franz Preschern, Pfarrvikar, tole sodbo: »Der Pfarrvikar, der das Unglück hat, stark geschwollene Füße zu haben, ist zufrieden mit dieser erst im vorigen Jahre 1826 erhaltenen Anstellung, und scheint ihr noch gewachsen zu seyn.« (Str. 329—330.)

4. Zanimivo je tudi Wolfovo poročilo o Valentinu Prešernu, pri prof. Kidriču št. 102 (ČJKZ VI, 190), čeprav ni v sorodstvu s pesnikom, se vendar redno omenja med tedanjimi izobraženimi Prešerni iz Vrbe (št. 15). Ob vizitaciji dne 9. junija 1826 je bil Valentin ribniški dekan z dvema kaplanoma. Po poročilu o cerkvi in župnišču poroča o spraševanju v cerkvi: »Die Funktion begann um 9 Uhr frühe in der Pfarrkirche und war um 12 Uhr vollendet. Hieher waren zur Firmung auch die Kinder von Niederdorf bestellt. Die Kinder sind in der Glaubenslehre schlecht unterrichtet befunden worden, was ich allen Pfarrgeistlichen, obschon sie sich gegenseitig loben, derb ausstellte. Gefirmt wurden 486 Kinder. Die Schule hat nur ein gemiethetes Lokale, wofür jährlich etwa 100 Gld Zins bezahlt werden. Es wäre doch an der Zeit für diese Schule ein stabiles Lokale zu finden oder neu zu bauen. In der Schule war mein Portrait aufgestellt, und ich wurde von einem Knaben mit einer deutschen Anrede, und

von einigen Schülern sodann auch mit Gesang begrüßt. Dieser Gesang wurde abends während des Souper im Gange des Pfarrhaus von den Schülern wiederholt. Die Unwissenheit der Kinder in der Glaubenslehre hatte meine ganze Laune verdorben, und ich ließ diese die Pfarrgeistlichkeit durch verdiente Ausstellung derbe fühlen, obschon ihr die einvernommenen Kirchenpröpste das Zeugnis gaben, daß sie sich mit dem Kinderunterrichte sehr beschäftigte.« (Str. 139—140.)

Zapiski se mi zdé pomembni, ker jih je napisal odličen poznavalec ljudi v osebno srečanju z njimi kot visok predstojnik, ne da bi ga bil pri tem motil kateri koli ozir, saj je delal zapiske zase in ne za javnost, ker so mu služili za osebno vodstvo škofije. Važni so tudi zato, ker so bili ti zapiski narejeni brez vpliva kake pesniku prijazne ali sovražne strani, zakaj v tej dobi pesnika še nihče v javnosti ni poznal. Skromne, a včasih kar ostré označitve nam odpirajo pogled v duhovni svet Prešernovih sorodnikov in rojakov duhovnikov in nam pomagajo razumeti njegov odnos do njih, prav kakor tudi njihov odnos do mladega pesnika.

III. Prešernova prošnja za Korytkov grob

V arhivu pokopališke uprave pri Sv. Križu je bila najdena Prešernova lastnoročno pisana prošnja, da se Korytku odkaže za grob tak prostor, ki bo primeren za postavitve spomenika. Zanimivo za Prešernovo spoštovanje in presojo Korytkovega dela je omenitev Vodnika in Čopa. Za osebno prijateljstvo pa je zanimivo, da se je prav Prešeren zavzel za ubogega pregnanca ob njegovi smrti. S te strani je prav gotovo ta prošnja zanimiv dokument. Objavljamo jo po prijaznem posredovanju g. pisatelja in člana Akademije Fr. S. Finžgarja. Pisana je na uradni poli z žigom »6 Kreuzer«. Pregarjena je na polovico in nosi zgoraj registraturno številko $\frac{5/1471}{311}$ 1. Febr. 839. Potem je s Prešernovo roko napisan naslov in predmet prošnje:

An das löbliche k. k. Kreisamt, Laibach.

Gesuch des Drs Franz Prejhérn

um Bewilligung, daß die Leiche seines Freundes Emil Korytko auf einem zur Errichtung eines Denkmahles passenden Orte beerdigt werde.

Na notranji strani:

Mein Freund Emil Korytko ist gestern um 9 Uhr abends im Aller von 25 Jahren am Nervenfieber verschieden. Seine Eltern werden ihm wahrscheinlich ein Denkmahl errichten lassen. Ich wage daher zu bitten:

Das löbliche k. k. Kreisamt geruhe die Bewilligung zu ertheilen, daß die Leiche des für die Wissenschaften überhaupt, namentlich aber für die slavische Volkskunde zu früh Verblichenen außer der Ordnung an einem zur Errichtung eines Denkmahles passenden Orte, wenn möglich in der Gegend, wo unsere Patrioten Vodnik und Zhop, deren Bildnisse er vor Kurzem hat lithographieren lassen, begraben worden sind, beerdigt werde.

Laibach am 1. Februar 839.

Dr. Franz Xav. Prejhérn

Na robu spodaj:

Aus Sanitäts-Rücksichten ist die Beerdigung der hier benannten Leiche auf dem Platze, und zwar zwischen den Grabstätten der Frau Juliana Schonta und des Johann Matheusche, zulässig.

Laibach den 1. Febr. 1839.

Dr. Mich. Tuschek
Stadtphysikus

Na zadnji strani preganjene pole je uradna rešitev:

$\frac{1471}{5}$

Wird bewilligt.

K. k. Kreisamt Laibach am 2. Februar 1839.

Pečat { Kreisamt
Laibach

Raub

1 ter Krkm. A. V.

Listino je uprava pokopališča Sv. Križ—Ljubljana 24. junija 1939 izročila g. pisatelju Finžgarju za Prešernov muzej.

V pismu omenjeni podobi Vodnika in Čopa je s Prešernovo vred hotel E. Korytko objaviti v svoji knjigi o Kranjski, kakor je sporočil svojemu prijatelju in rojaku Borkowskemu ok. 4. junija 1838. Podobi sta nam ohranjeni danes v Deželnem muzeju v Ljubljani. Iz pisma je razvidno, kako visoko je cenil Prešeren njegovo delo, in kako prav je imel prof. Prijatelj, ki je v njem gledal nekakega srednika med Čbelico in Novicami (prim. IMK XIX). J. Šolar.

IV. Še ena Jera Prešeren

Nad vrati, ki vodijo na kor župne cerkve v Strugah na Dolenjskem, je vzdana kamnitna plošča s temile štirimi verzi v velikih črkah:

»Jero Preširn je Vrba ra
dolška rodila l. 1771,
Vdovo Dolenc in Dobravic pa
Struga pokrila l. 1855.

†

Vedno je rada molila
Delo nar bolši zvolila.«

Plošča z napisom je ostanek nagrobnika, ki ga je dal svoji materi postaviti Peter Dobravec, župni upravitelj v Strugah.

Jera Prešeren, r. 28. febr. 1771 in kršč. 1. marca 1771 v Vrbi št. 15 (gl. A. Gspan, CJKZ VI, 256) od očeta Anžeta in matere Marije Vouk (Mat. Preširn); bila je potemtakem starejša sestra Valentina, kasnejšega ribniškega dekana (pri Kidriču št. 102, CJKZ VI, 190); poročila se je z Blažem Dobravcem, vulgo Bohincem v Bégunjah 31; l. 1803 (29. junija) se jima je rodil Peter Dobravec, ord. jul. 1831, vikar v Strugah na Dolenjskem in umrl upokojen vikar v Radomljah 25. julija 1865. Torej je bil v sorodstvu pesnikovem še en duhovnik več, kakor je bilo doslej upoštevano. Alojz Turk.

Imre Augustich.

Med prekmurskimi pisatelji je Imre Augustich posebno zanimiv zato, ker je bil tudi prvi prekmurski časnikar in ker je do 20. stoletja on v največji meri med vsemi uvajal v svoje prekmurske spise besede iz knjižne slovenščine. S tem je nedvomno pokazal, da se je zavedal jezikovne in narodnostne enotnosti svojih rojakov z ostalimi Slovenci; pokazal pa je tudi razvojno smer nabožnemu in poučnemu književnemu delu svojega jezikovno-kulturnega okoliša — približevanje enotnemu književnemu jeziku in preko njega k prisvojitvi tedaj že vse-narodne slovenske književnosti, ki se je tisti čas tvorno niso udeleževali le prekmurski Slovenci, dostopna pa jim je bila le v neznačni meri. Da bo podoba tega delavnega in zavedno prizadevnega moža popolnejša, hočem navesti nekaj pri nas neznanega gradiva o njem.

K Šlebingerjevemu viru v SBL 3 je treba kot slovenski vir dodati še Trstenjak, Sn 1885, 70—1; LZ 1901, 314—6. Szedenich. Naši pisci i književnost (1912), 124 pa ga je pritegnil med pisatelje gradiščanskih Hrvatov.

Madžarski viri pa so sledeči: Szinnyei József, Magyar irók élete és munkái 292; Kertbeny és Petrik, Magyar könyvészet 1801—60, 13. 1. — Listi: Ellenör 1879, št. 346. — Egyetértés 1879, št. 196. — Hon 1879, št. 173. — Fővárosi Lapok 1879, št. 164, 165. — Vasárnapi Ujság 1879, št. 469.

Szinnyei navaja o njem še te podatke: za časa dalmatinskega upora je bil časniški poročevalec in si je pri tej priliki zlomil nogo; gospodarske članke je pisal v Gazdasági Lapok (1866) in v Kolozsvári nagy Naptár (1867). Sodeloval je še v listih Fővárosi Lapok, Szegedi Híradó (1863—69) — tu s psevdonimom Vas Borona —, Vasárnapi Ujság (1859, 1873, 1876—77), Életképek (1877), Alföld (Arad, 1871—72). Napisal je tudi v madžarščini »A polgári házaszág. Népszerű jog és társadalmi tudomány dr. Hain és dr. Ch-né után. Pest 1878« (= Civilni zakon. Poljudem pravni in družabni pouk po...). Uredil je »Vasmegeyi Naptár« (Koledar železne županije) z dvema sourednikoma. Prevedel je tudi več romanov in povesti. V tem smislu bo treba popraviti mnenje, da »je pisal romane, povesti ... v madžarščini« (SBL, 3).

Szinnyei je zapisal o Augustihu tudi: »Ima odlične zasluge za pomadžarjenje Vendov' (= prekmurskih Slovencev).« Podobno je ob njegovi smrti pisal list Fővárosi Lapok (1879, 165): »Augusticheva velika zasluga je, da je med Vendi madžarske države širil madžarskega duha.« Tako meni o njegovi prvi dobi tudi Trstenjak, LZ 1901, Augustich je res napisal »Návk vogrszkoga jezika za zacsétnike« kot šolsko knjigo. Nikjer v knjigi ne govori o tem, da želi pomadžariti svoje rojake (kot je pisal pred njim v enakem delu J. Košič). Niti ne moremo vedeti, ali je napisal knjižico iz lastnega nagiba ali na uradno pobudo, kar je verjetno. In ko bi jo bil spisal prostovoljno, bi to še prav nič ne govorilo za raznarodovalne namene: hotel je pač pomagati svojim rojakom, da bi si z znanjem državnega jezika olajšali življenje.

Žal niso ohranjeni vsi letniki njegovega časopisa »Priatelj«, da bi mogli vprašanje njegovega narodnostnega prepričanja in delovanja neizpodbitno dokazati tudi tistim, ki morda o njem dvomijo. Za nas pa ne more biti dvoma že na osnovi ohranjenih njegovih spisov. V tej zvezi naj navedem iz ohranjenega II. letnika »Priátela« 1876 (v knjižnici Narodnega muzeja v Budimpešti med časopisi pod št. 4552) nekatere zanimivosti, dokazujoče njegovo slovansko čustvanje. Svoje rojake imenuje »Slovenc« (št. 1), »slovenski domorodci med Mürov i Rabov« (št. 6), objavlja »Slovensko pesem« (št. 6.); v št. 8. objavlja »Bojno pesem« z opombo: »V boj idóči hercegovinanci eto pesem popevajo. Tá pesem je z srbskoga na naš Slovenski jezik pripravljena. Samo ništera rěč je druga v toj pesmi srbskoga jezika i zgovárjanye, ovak je spoj tak kak naše reči.« Pisal je o »slovenski ženi v Bosni, omenjal Strossmayerja. V »Pošti« je nekomu odgovarjal: »Ne mogočno, takša kniga se v Zagrebi ali v Belomgradi najde« (št. 9), kar je značilno tudi za neznanca, ki je iskal neko shrv. knjigo. — Zanimive so tudi sklepe besede II. letnika, kjer pravi med drugim: »Prède ono lüstvo, štero je brezi znanosti. I dönok se nájdo tákši, ki eto kaplo našim slovenom ne voščijo. Protivnicke so .Priátel'-i záto, ka zakój naše slovensko lüdstvo obüdjáva. — Od tákši je ne vredno gučati. .Priátel' de naduže svekloščo razšürjávao. Sloboščino, pravico, poštenjë bode gláso nadale.

Pride vremen, more priddi, da vse tó, ka svéta dugovanya (stvari) človečanstva se na obládnost (zmago) zdignejo.

Ki kmiěno noč lübi, on se boji zorja. Človečanstva zorja, sloboščina, jezero jezér lüdi te čaka na sveti, priddi!

Na sloboščino je samo vučen narod zreli. Vetom deli je delaven težak Priatelj za vas Slovenc!

Najdo se takši, ki to lažejo, ka jaz naše slovenc proti domovini, proti onoj zemli draždžim, gde ste se narodili, proti onoj zemli, štera vam krüh dá, proti onoj zemli, za štere zemlé sloboščino so se naši sloveni ravno tak borili, kak oni, ki so vu jeziki tüdi vogri.

Ne vidi se tem hüdvolcom, ka slovenski pišem vam. Kak pa te, či naše lüdstvo drugi jezik nerazmi, ščéjo tē, ka bi se znanost med našimi sloveni razšürjávao?«

Tako je pisal v istem letu, ko je izšla njegova madžarska slovnica. Nikjer ne želi, opominja ali prerokuje, da se bodo po njej naučili tudi kakega drugega

jezika. In zakaj kliče svobodo in ji pripravlja pot s svojim listom? Zakaj ne piše vsaj v tem letniku o Madžarih, marveč o Srbih in dogodkih na slovanskem jugu?

Prepričan sem, da je Augustich poleg drugih slovenskih knjig poznal Prešernove Poezije in da je odmev tega njegova pesem na prvi strani II. letnika, Prijatela: Veselo novo leto! »Primte brátýe kupíco, / pijmo vsem na zdravico...« In kakor je vsebina običajno koledarsko voščilo, najdemo ob koncu zopet odmev Zdravljice: »Ešče en pun pehář! Nakój? / Človečánstvo, pravíco! / Na kreposzt i prijátelnost —«.

List je pozneje pisal v gajici, v kateri je napisal tudi svoj »Prirodopis« 1877, v katerega je sprejel imena živali, neznana prekmurskemu narečju iz Erjavčevega prevoda Živalstva (1864).

Ko bi prišli v evidenco še ostali letniki »Prijátela«, bi gotovo našli v njih še marsikaj zanimivega tako za spoznavanje Augusticha kakor za kulturno življenje prekmurskih Slovencev. Toda sodeč po vsem dosedanjem iskanju se moramo tej nadjbi odreči. Po vsem, kar nam je ostalo izpod Augustichevega peresa, pa lahko z zadovoljstvom ugotovimo, da je ta mož iz naše obmejne pokrajine, živeč sredi tujega naroda in služeč si kruh s pisanjem v tujem jeziku, storil za svoje slovenske rojake zavidljivo mnogo — in sicer v prav nasprotnem pravcu, kakor mu je prisodila dejstva prezirajoča, iz politične zamisli zroča tuja publicistika.

Vilko Novak.

K Aškerčevemu Primožu Trubarju.

Gospa Ivanka Robida, profesorjeva vdova, mi je poklonila izvod, ki je bil svoj čast last pesnika Antona Aškerca. Med tekstem je mnogo opazk in popravil z Aškerčevo roko; to dokazuje, da je pesnik nameraval v eventualni drugi izdaji nekatere stvari popraviti oziroma spopolniti. Ker menim, da bi utegnile vse te opombe in poprave koga zanimati, jih priobčujem dobesedno, ne da bi se hotel zaenkrat spuščati v kako natančnejšo analizo.

Str. 7: Med zadnjo in predzadnjo kitico Prologa naj tej strani stoji: *Naša biblija* (prečtal in napisal *sc. pismo*) je *priroda... Naše b. razodetje je priroda... edino b. razodetje v njej je razodel naš bog...*

Str. 19: Med verzoma »koraka zmagovito po Evropi« in »In ni me sram povedati, jaz sam« so tele opazke: *Grki in Rimljani — lo so ti bili ljudje, celi ljudje, pravim ti. Znali so živet in ljubili so ta lepi svet — in olepšavali so si življenje... To je nekaj tako narurnega, tako človeško krepkega. — Ej, življenje je tudi nekaj to je nekaj velikega, moj dragi... A krščanska askeza je preveč idealna... preveč sovraži življenje... zanikuje življenje, ki je vendar od Boga, torej zanikuje Boga samega...*

Str. 21: Med verzoma »naš vojskovodja, je izgubil glavo...« in »Vse meša se okoli nas po svetu« stoji: *Človeški duh se ne da vklepati v oklep... Wicliff-Hus... Rim si domišlja, da ima ves svet v svoji roki. Kolika zmeta! In pa kdo je ta Rim? Pokvarjenost posvet...*

Str. 23, verz 7: »odpirajo« popravlja v »odpenjajo«.

Str. 25: Po verzu »ženó te lačnega na trdo tlako« beri: *Tretji: Ej, treba bo spet zapeti pesem o »Stari pravdi! Kakor smo peli l. 1515. Ubogi Gubec! Videl sem v Zagrebu, kako so ga kronali. Treba ga bo maščevati — etc... »Tretji sejmar« se izpremeni v »Četrți sejmar.« »Četrți« v »Peti«.*

Str. 35: Po verzu »kjer danes pridigal je prvikrat« stoji *katedrala prazna!*

Str. 36: Med verzoma »Počasí stopala sta proti mostu« in »kjer stale so ob desni in ob levi« stoji: *skozi mestna vrata.*

Str. 38: Med verzoma »vali ljudij nov tok se proti mostu« in »In zdaj je butnil živi val ob val« stoji: *(Klomb. in Pregelj se pridružita luteranom.)*

Str. 39: Pri verzu »Odpadniki pregrešni! Vi pagani!« stoji *»bogatajci«.*

Str. 42: Koj zgoraj stoji: *Pred tem pogl. še eno pog. v mes (ali Tr. sam, ali z Vinarjem ali s kakim papistom disputir. o Rimu in proti Rimu... Dep. Rašič???)*

Str. 48: V verzu »in solnce je žarelo na obzorju« popravlja v »gorelo«.

Str. 49: V 2. verzu popravlja »rajsko« v »sladko« in v 3. verzu »večni« v »sladki«.

Str. 50: V 3. verzu popravlja »častitat« v »čestital«.

Str. 59: Med verzoma »in glavo Vam hladi razbeljeno« in »In kakšna zdrava tam izvira voda« stoji: *b. milost prave vere se vseli v Vaše srce.*

Str. 59: Za besedo »Odidem« v verzu »Odidem, saj nazadnje je vse jedno« naj pride »ker ukazujete...« in v verzu »tam doli v Sent Jarneju tudi Trubar!« naj pride pred »tudi« »seveda«. Po tem verzu pa: »Jaz se ne spremenim, ne spreminjam svojih misli vsak dan kakor po vremenu... Pred verzom »Za Trubarjem zaprla so se vrata«, kjer spremeni »zaprla« v »zaloputnila«, je opazka: *Ničesar ni rekel škof nego se osorno obrnil od njega, pokazal mu hrbet...*

Str. 61: Za verzom »njegov prijatelj, Janez Varaždin« je pripisal »levit Sentklavški...«

Str. 62: Verzi »In jaz sem stal tam na Florjanski cesti — pred cerkvijo in pa smejal sem se, — ko mimo se valil je dirindaj« so takole spremenjeni: Nad »na Florjanski cesti« stoji zapisano »pri vratih Pisanih«, ob strani je napisano »mestnih«, »cerkvijo« je prečrtano, »dirindaj« je podčrtano in stoji zraven vprašaj.

Str. 64: Med verzoma »In Vinar se oženil je že vdruigi!« in »Zakaj vse to godi se tu v Ljubljani?« je napisano: *pred nosom svojemu škofu! Za verzom na koncu odstavka »Enotrijem, ki naše je še vere...« stoji: Ta nam pomore pri cesarski vladi. Za verzom »in mašo imenuje glupo vražo« je v oklepaju »glumo?«.*

Str. 66: Za verzom »Na klin obesi torej celibat!« stoji: *Štraus: Ne čudi se! Ej, ljuba duša, kaj misliš, da je Lutru bilo res kaj za njega čisti evangelij? Kaj še! Za njegov mlado nunico Katrico mu je bilo! Zenske, ženske, prijatelj! Te vladajo svet, ne pa kaka načela, haha! Če poprašáš po takozvanih velikih dogodkih zgod. samo malo — kaj najdeš na dnu? Žensko! Vsi tisti veliki ljudje, ki so živeli kdaj na svetu in delali strašno veliko šuma in hruma — in ki jih svet dandanes občuduje — tekali so najrajši za ženskimi krili... Eva, Eva! O, ženska ima ves svet v rokah, ker ima v rokah moške! Zapomni si!*

Varaždin: Med nama rečeno: Veš, saj se ne čudim, da se Trub. ženi! Saj jaz jih tudi ne sovražim žensk... Mlad sem še... In če mi ukažeš, da se ne smem nobene več dotakniti — zblaznim!

Straus: I, razumem! Kaj misliš, da sem jih jaz tešče?! O, ljubil sem že, ljubil da je bilo veselje... Zdaj sem že v letih... greh zapušča mene, ne jaz greh...

Varažd.: Oh, moja draga je ravnokar noseča... Nikar me ne izdaj...

Straus: Tih, tiho! Vse med nama! In camera caritatis Samo katol. moramo biti, to je glavna stvar — Pa k stvari!... Kam sva zašla! (tudi: zavozila v stran z glavne ceste?) K stvari! Vino naju je zapeljalo v stran!

Straus: Pit!

Delaj, kar hočeš: Pijančuj, ljubi ženske, igray... etc, samo da si goreč katoličan! Bog ti odpusti vse grehe...

Str. 69: Med verzoma »na okno enkrat, dvakrat... Kdo je tam« in »Razbojnik morda? Šine mu skoz glavo« je opazka: *k bolniku!*

Str. 74: Med verzoma »Več nisem sam na bivališču novem« in »A tam hribovje zasneženo« je napisano: *Jaz in ti! Kako je to... Zdaj živim, živim... Čutim, da živim, odkar imam tebe... Prej sem živel samo z duhom, zdaj živim v es... Preje: v moji sobi sam s svojimi mislimi, zdaj... Prej hladno v sobi... pusto, zdaj cvet in luč in tiči pojo himno o življenju... etc.*

Str. 77: 2. verz od zgoraj: namesto »stopala« naj bi se glasilo »jahala«; 13. verz naj se glasi: *Iz Trsta sem shel črez nekaj tednov spet —*

Str. 78: 5. verz: po »Judu Ahasveru?« je vrinek: *ki ga usoda preganja po svetu in ki nikjer ne najde miru.*

Str. 79: 14. verz: »veliko zmago svojo je brez borbe« popravlja v »je zmago svojo brez napornih borb«.

Str. 79: 16. verz naj se glasi »Velike misli čar je čudovit!«

Str. 85: Pred začetkom poglavja stoji: *Pošiljajo knjige v sodih domov... Kaj v tem? humor...?*

Str. 92: V verzu »Odpotoval je k njemu odposlanec« je pred »odposlanec« vrinek »Kempten«.

Str. 92: 10. verz od spodaj naj se glasi: »Hosana in excelsis! Aleluja!«

Str. 93: Pri besedi »dirindaj« je vprašalnik.

Str. 97: Od verza »kosti ležijo tam pred njim človeške« pa do verza »vam pred prerokom množica nešteta...« je potegnjena črta in napisano »razširiti?«

Str. 99: Po verzu »In razvrsti procesija se dolga« je vrinek »na polju št Vidskem«, po verzu »ki Trubarja sprejel je bil pod streho,« pa »gostoljubno.«

Str. 108: Po 4. verzu od spodaj je vrinek »Ko Hus na kostniškem koncilu.«

Str. 109: 7. in 8. verz od spodaj naj se glasita: »Mar hočeš poloviti vse rojake — v peklenske mreže svoje, pohujšljivec?«

Str. 111: Po verzu »Kaj veste, lenoglavci, kaj je dvom!« je vrinek »Dvom je kritika nad samim seboj... Ko duša pregleduje svoje dejanje in sodi sebe... Dvom je začetek modrosti in napredka...«

Str. 112: Po verzu »ko Husa ste sežgali na grmadi!...« je vrinek »in tisoč drugih krivovercev«; pred verzom »Vi nemški škof« itd. stoji »Kaj neda, škof? —«

Str. 113: Po verzu »z obličja berejo mu željo vsako...« sledi »In to naj bil bi Kristusov namestnik? (se ponovi!)« in za verzom »A kaj je videl že apostol Janez« sledi »v skrivnem razodelju«. — Za verzom »A duš pastir ste, pravite, najvišji?« so tile stavki, napisani spodaj na robu 112. in 113. strani: *O, ljubezen lepe bele ženske je več vredna. Veste, da rajši poljubujem svojo ženo na živa topla usta ko Vaše relikvije, kosti sumljive... mrtve kosti in svetlinje... in rajši imam svoje otročiče ko Vaše monštrance mesinkaste hladne kamnite oltarje... Da z ženoj prišel sem. Ta žena je moja... Ne sramujem se je, kakor se sramujejo svojih priležnic marsikateri Vaših privržencev in se sramujejo svojih otrok... sam jih redim...*

Str. 114: Po »Škof Seebach« stoji: *Anathema... anathema... proklet... Po verzu »odkoder te prinesel bil je satan!« sledi pa (škof plane krišku rudeč ko kulhan rak vpije, da se mu penijo usta). Verz »razkačeni s pestmi... Odpro se vrata« se deli tako, da nastane z »Odpro se vrata« nov odstavek.*

Str. 115: Po verzu »za Trubarja! Mi stražimo ga zvesto« sledijo stavki: *Nihče mu ne sme skriciti niti lasú — Gorje mu kdor se ga dotakne... poplačal bi s svojim življenjem. Ni ga večjega moža na Slovenskem kakor je Trubar.*

Str. 116: Po verzu »ki polastil se je Betzabe« je vrinek »sosedo mlade«.

Str. 117: V verzu »prispel junak je Gregor Vlahovič« je nad »junak« beseda »stari«.

Str. 118: V zadnjem verzu stoji namesto »premrzla« »prezebla«.

Str. 123: Po verzu »Nikoli nisem videl šol latinskih« sledi »nikoli nisem hodil v črno šolo«.

Str. 125: Takoj zgoraj na robu so tile stavki: *Pred (dvakrat podčrtano) tem pogl. še poglavje, kjer nastopi v s a j Dalmatin; Trubar za blagoslavlja in mu naroča nadaljevati začeto delo... Ti si moje upanje... Osivel sem, opešal mi je vid... ti si mlajši... Ti piši, piši... delaj... Dalmatin mu obeta... Dalmatin mu kaže prevod svetega pisma... Po verzu »pa samo jeden, paša bosenski« je vrinek »in hodža«, potem je na isti strani »Hasan (tudi?) [na drugi strani t. j. 126]: »beg: Z mojim hodžem se pomeni... On se razume na take stvari, je študiral. — Jaz znam sukati samo meč.«*

Str. 129: Po verzu »Razumel sem te, modri Uzrajm-beg!« je vrinek »kar zdaj še ni mogoče, zgodi se v bodočnosti. Bog daj«.

Str. 132: po verzu »goreči protireformatorji...« stoji »katoliški cerkveni in posvetni etc...«

R. Molè.